

**T.C.
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**AHMET CEVAT EMRE’NİN “MUSAHABÂT-I AHLÂKİYE,
SIHHİYE, MEDENİYE, VATANİYE, İNSANİYE (4. SENE)”
KİTABININ DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ümmü Gülsüm YİĞİTER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü YANCI**

SİVAS- 2024

**AHMET CEVAT EMRE’NİN “MUSAHABÂT-I AHLÂKÎYE, SIHHÎYE,
MEDENÎYE, VATANÎYE, İNSANÎYE (4. SENE)” KİTABININ DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ümmü Gülsüm YİĞİTER

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü YANCI

SİVAS
Mayıs 2024

KABUL VE ONAY

Ümmügölsüm YİĞİTER tarafından hazırlanan “Ahmet Cevat Emre’nin “Musahabat-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 24.04.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Esmâ KURU

(Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü YANCI

(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Engin ZABUN

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Murat BURSAL

Enstitü Müdürü

ETİK SÖZÜ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez Yazım Kılavuzu (Yönerge)'nda belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- ✓ Bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ✓ Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ✓ Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere, bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu ve atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ✓ Bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ✓ Tezin herhangi bir bölümünü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi veya bir başka üniversitede, bir başka tez çalışması olarak sunmadığımı; beyan ederim.

22/05/2024

Ümmü Gülsüm YİĞİTER

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde 18. yüzyıl itibari ile değişme ve gelişmeler yaşanmış, bu süreç Tanzimat Dönemiyle daha da hız kazanmıştır. Bu dönemde Batılaşmanın eğitimle mümkün olacağı anlayışı benimsenmiş, Batı tarzı mektepler açılmış, eğitim- öğretim usulleri değiştirilmiş, eğitim programları yenilenmiştir. Tarihimizde 1908-1918 yılları arası II. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu zaman diliminde alınan kararlar, yaşanan olaylar, tartışılan konular eğitim ve değerler eğitimi kapsamında önem arz etmektedir. II. Meşrutiyet döneminde mektep programlarına değerler eğitimi kapsamında yeni dersler eklenildiği görülmektedir. Eklenen bu derslerde okutulmak üzere birçok yazar tarafından ders kitabı kaleme alınmıştır. Bu araştırma II. Meşrutiyet dönemi boyunca iptidai mekteplerinde okutulan “Musâhabât-ı Ahlâkiye Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı ders kitabında değerler eğitimi anlayışının incelenmesine yöneliktir. Kitapta yer alan değerler, günümüz Sosyal Bilgiler dersi 4. sınıf kapsamında verilen değerler eğitimi ile karşılaştırılmıştır. Zira söz konusu eser iptidai mekteplerin 4. sınıfında okutulmuştur.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; araştırmanın önemi, amacı, sınırlılıkları ve tanımdan oluşmaktadır. İkinci bölümde: Sosyal Bilgilerin tanımı, tarihçesi, değer ve değerler eğitimi, Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitimi ve önemi, Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan değerler, çalışmamıza kaynaklık eden eserin yazarı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde: araştırmanın yöntemi, verileri toplama araçları ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde bulgular ve yorumlar başlığına yer verilirken, beşinci bölümde sonuç, tartışma ve öneriler başlıkları yer almıştır.

Araştırmamın her aşamasında yanımda olan, desteğini esirgemeyen, bana rehberlik eden kıymetli hocam sayın Dr. Öğretim Üyesi Ülkü YANCI'ya araştırmamda bana yardımcı olan, yorumlarıyla beni yönlendiren değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Engin ZABUN'a ve sürecin her aşamasında maddî ve manevî desteklerini ile bana güç veren hiçbir fedakârlığı esirgemeyen çok değerli anne ve babama teşekkür ederim.

ÖZET

YİĞİTER, Ümmü Gülsüm, Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2024

Değerler bir toplumun iskeletidir. Toplumu ayakta tutan ve toplumun her bir ferdine kazandırılması gereken en temel unsurlardır. Bireye değer eğitimi öncelikle aile ortamında verilmekte, bireyin yaşadığı sosyal çevre de bu sürece dâhil olmaktadır. Ailede başlayan değerler eğitimi, bireyin okul hayatında da devam etmektedir. Bu nedenle toplumdaki aile faktörüne ve eğitim camiasına önemli vazifeler düşmektedir. Aile çocuğun içine doğduğu dünya olması hasebiyle çocuğa küçük yaşlarda verilmesi gereken temel maddi, manevi, milli ve ahlaki değerlerin kazandırılması vazifesini üstlenmektedir. Eğitim sistemi ise çocuğun ailede kazandığı bu değerlerin üzerine sistemli ve düzenli bir şekilde yeni değerler koyarak, değerlerin sürdürülebilirliğini arttırma görevini üstlenir. Eğitim sisteminin bu vazifesi sadece bugüne özgü değildir. Geçmişte de bu vazifeyi üstlenmiş, gelecekte de bu vazifeyi üstlenmeye hiç şüphesiz devam edecektir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde daha çok edebi eserleri ile ön plana çıkan Ahmet Cevat Emre'nin iptidai mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı “*Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)*” adlı eseri incelenmiştir. Ahmet Cevat Emre, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış olan eğitimci, politikacı ve yazardır. Çalışmaya konu olan kitap, 1914'te Osmanlı eğitim müfredatında bulunan ve iptidai (ilkokul) mekteplerinde okutulmak üzere kaleme alınan bir eserdir. Kitapta ülkenin içinde bulunduğu durum içeriğe yansıtılmış, bu bağlamda bireylere vatan sevgisi, bağımsızlık, çalışkanlık, sorumluluk, adalet, tasarruf, saygı vb. değerlerin öğretimini kolaylaştıracak metinler özgün bir üslupla sunulmuştur.

“*Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)*” adlı eser, Osmanlı eğitim sisteminde hangi değerlerin bireye kazandırılmasının amaçlandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bunun tespit edilmesi, günümüz eğitim sisteminde yer alan değerlerle karşılaştırılma yapılabilmesi anlamına gelmektedir. Çalışma ayrıca bu açıdan önem arz etmektedir. Çalışmada öncelikle değerler eğitimi ve değer kavramlarına yönelik bilgi verilmiştir. Daha sonra yazarın

hayatı, çalışmaları, eserlerine yönelik bilgiler verilmiştir. Eser günümüz harflerine çevrildikten sonra kitapta yer alan değer unsurları değerler eğitimi kapsamında incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eserde yer alan metinler incelenmiş, değerlendirilmiş ve değerler eğitimi kapsamında sorumluluk, adalet, sabır, vatanseverlik, alışkanlık, tasarruf, dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, saygı, yardımseverlik gibi 11 değer bulgusuna rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Osmanlı Eğitim Sistemi, Değer, Değerler Eğitimi, Ahmet Cevat Emre.

ABSTRACT

YİĞİTER, Ümmü Gülsüm, Ahmet Cevat Emre's "Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4th Grade)" Examination of the Book in terms of Values Education, Master's Thesis, Sivas, 2023.

Values are the skeleton of a society. They are the most fundamental elements that sustain society and must be acquired by every member of society. For this reason, the family factor in society and the education community have important duties. Since the family is the world into which the child is born, it undertakes the task of giving the child the basic material, spiritual, national and moral values that should be given to the child at an early age. The education system, on the other hand, undertakes the task of increasing the sustainability of values by systematically and regularly putting new values on these values that the child has laid the foundation for in the family. This task of the education system is not unique to today. It has undertaken this in the past and will undoubtedly continue to do so in the future.

The work discussed in this study was written by Ahmet Cevat Emre, a Turkish educator, politician, writer and many other versatile personalities at a time when the Ottoman Empire was going through one of its most difficult periods, to be included in the education curriculum and to be taught in iptidai(primary) schools in 1914.

In the book, the current situation of the country is reflected in the content, and in this context, texts that will facilitate the teaching of values such as love for homeland, independence, diligence, responsibility, justice, thrift, respect, etc. are presented in an original style.

In the research, Ahmet Cevat Emre's "Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4th Grade)" is an important work in terms of the importance of Values Education and revealing the Values discussed in the past.

In the study, first of all, information about Values Education and value concepts was given. Then, information about the author's life, Works and Works were given, and after the work was transcribed into Latin letters, the book was analyzed in terms of value elements within the scope of Values Education. As a result of the analysis, 11 value findings were found within the scope of Values Education.

Keywords: Social Studies, Value, Values Education, Ahmet Cevat Emre,

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY

ETİK SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu	1
1.2. Problem Cümlesi	3
1.3. Alt Problemler	3
1.4. Araştırmanın Amacı	4
1.5. Araştırmanın Önemi	4
1.6. Varsayımlar	7
1.7. Sınırlılıklar	7
1.8. Tanımlar	7

BÖLÜM II

2. ALAN YAZIN TARAMASI VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Sosyal Bilim Nedir?	8
2.2. Sosyal Bilgiler Nedir?	8
2.3. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Arasındaki İlişki	10
2.4. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	11
2.4.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	11
2.4.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	14
2.5. Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi	18
2.5.1. Klasik Dönem ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi	18
2.5.2. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Sistemi	24

2.5.2.1. I. Meşrutiyet Dönemi.....	24
2.5.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi	26
2.6. Değer Nedir?	28
2.7. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi ve Önemi	29
2.8. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi Unsurları	35
2.8.1. Adalet değeri	36
2.8.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri	36
2.8.3. Bağımsızlık Değeri	37
2.8.4. Barış Değeri	38
2.8.5. Bilimsellik Değeri.....	38
2.8.6. Çalışkanlık Değeri	39
2.8.7. Dayanışma Değeri	39
2.8.8. Duyarlılık Değeri	39
2.8.9. Dürüstlük Değeri.....	40
2.8.10. Estetik Değeri.....	41
2.8.11. Eşitlik Değeri	41
2.8.12. Özgürlük Değeri	42
2.8.13. Saygı Değeri.....	42
2.8.14. Sevgi Değeri.....	43
2.8.15. Sorumluluk Değeri.....	43
2.8.16. Tasarruf Değeri	44
2.8.17. Vatanseverlik Değeri	44
2.8.18. Yardımseverlik Değeri	45
2.9. Ahmet Cevat Emre'nin Hayatı	46
2.9.1. Doğumu ve Ailesi	46
2.9.2. Eğitim Hayatı, Görevleri ve Vefatı	46
2.9.3. Ahmet Cevat Emre'nin Başlıca Eserleri	47
2.10. Malûmât-ı Medeniye Dersleri.....	49
2.11. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene):	50
2.12. Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsâniye (4. Sene)” Kitabının Latin Harflerine Aktarımı	51
Vicdan	52
Vazife	53

Vazifelerin Taksimi	55
Vikaye-i Nefis (Nefsin Korunması)	57
Hıfz-ı Sıhhat (Sağlığın Korunması).....	60
Temizlik Hakkında Vesaye (vasiyetler)	63
Havâssın Hıfz-ı Sıhhati (Beş Duyu Organının Korunması)	63
Tagaddi (beslenme) Perhizkârlık	65
Tagaddi ve Gıdalar Hakkında Tafsîlât (ayrıntılar).....	66
İrade-Meramı.....	68
Devam ve Sebat	70
Sabır ve Metanet	72
Şecaat (cesurluk)	74
Vakar, tevazu- fahr (övünmek), gurur.....	77
Tahsil-i İlim.....	80
Sai (işitme)	82
Güzel Sözler [sea (güç, çalışkanlık) ve atalet (tembellik)hakkında]	84
İntizam (Düzen)	86
Tasarruf- İktisat / harcama planı.....	87
Sahavet (cömertlik) ve Haset.....	90
Fikr-i Teşebbüs	92
Güzel Sözler (Servet kazanmak ve idare etmek hakkında)	94
Evladın Ebeveynine Karşı Vazifesi.....	95
Ebeveynin Evlada Karşı Vezaifi	98
Efrad-ı Ailenin Vezaifi	100
İzdivaç	103
Güzel Sözler (Bahtiyar Olmak İçin).....	106
Vatan- Millet	107
Kanun	110
Kanuna İtaat	113
Hakkı İntihap.....	115
İnsanların Vazifeleri.....	123
Hayatı Beşeriye	123
Ahirin Mal ve Mülküne Hürmet.....	131
Ahirin Namus ve Haysiyette Hürmet	134
Ahirin İtikada ve Efrakına Hürmet.....	138

Doğruluk ile Yalancılık	141
Va'd- Aht ve Akt.....	143
Nezakat ve Adabı Muaşeret.....	146
Vezâif-i Diniyye (Dini vazifelerimiz)	148

BÖLÜM III,

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli.....	153
3.2. Veri Toplama Araçları.....	153
3.3. Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi	154

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Ahmet Cevat Emre'nin "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) "Kitabında Yer Alan Değerlere İlişkin Bulgular ve Yorumlar	155
4.1.1. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) kitabın da yer alan Değerlerin İşlenişi.....	155
4.1.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Adlı Kitapta Konuların Anlatılmasında Yer Verilen Örneklerin Değerlendirilmesi.....	157
4.1.3. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Kitabında Hedeflerin İncelenmesi	159
4.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Adlı Kitapta Yer Alan Değerler	160
4.2.1. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	161
4.2.2. Sabır Değeri Hakkında Bulgular ve Yorumlar	163
4.2.3. Vatanseverlik Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	165
4.2.4. Çalışkanlık Değeri Üzerine Bulgular ve Yorumlar	168
4.2.5. Tasarruf Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorumlar	169
4.2.6. Dürüstlük Değeri Üzerine Bulgular ve Yorumlar.....	171
4.2.7. Aile Birliğine Önem Verme Değeri Bulgular ve Yorumlar	173
4.2.8. Adalet Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	177

4.2.9. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	179
4.2.10. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	180
4.2.11. Yardımseverlik ve Dayanışma Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	181
4.3. İlkokul 4.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Değerler.....	185
4.3.1. İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin Değerler Kapsamında İncelenmesi	186
4.3.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)’’ Kitabı ve İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı’nda (2023-2024) Yer Alan Değerlerin Karşılaştırılması.....	189

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma	192
5.2. Öneriler	195

KAYNAKÇA.....	197
----------------------	------------

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler	30
Tablo 2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları	31
Tablo 3. 4. Sınıf Birey ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi.....	31
Tablo 4. 4. Sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi	32
Tablo 5. 4. Sınıf İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi	33
Tablo 6. 4. Sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi	33
Tablo 7. 4. Sınıf Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi	34
Tablo 8. 4. Sınıf Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı, Kazanım ve Değer İlişkisi	34
Tablo 9. 4. Sınıf Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi	35
Tablo 10. Bireyin Kazanması ve Kaçınması İstenilen Davranışlar	156
Tablo 11. Ahmet Cevat Emre'nin "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) Kitabında Yer Alan Değerlerin Metinlere Göre Dağılımı.....	182
Tablo 12. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Birey ve Toplum Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler.....	186
Tablo 13. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kültür ve Miras Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler.....	186
Tablo 14. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler.....	187
Tablo 15. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler.....	187
Tablo 16. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler.....	188
Tablo 17. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler.....	188
Tablo 18. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler.....	189

Tablo 19. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)’’ Kitabı ve İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı’nda (2023-2024) Yer Alan Değerlerin Karşılaştırılması	190
---	-----

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
NCSS	: Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi
Yy	: Yüzyıl

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın problem durumuna, araştırmanın amacı ve önemine, araştırmanın sınırlılıkları ve varsayımlarına yer verilmiştir. Araştırmada yer verilen belirli kelimelerin tanımları açıklanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Her devlet kendi milli ve manevi değerlerini eğitim vasıtasıyla okullarda yeni nesillere aktarmaktadır. Okullar bununla birlikte istenilen bir vatandaş yetiştirmenin merkezidirler. Bu anlayış hazırlanan ders kitaplarına, müfredat ve eğitim programlarına yansımıştır. Ders kitaplarında devletlerin ideolojik olarak istediği, arzu ettiği vatandaş anlayışı ve bu bireylerin vatanını çok sevmesi gerektiği anlatılmaktadır. Devletler vatandaş yetiştirmek düşüncesini hayata geçirilebilmek için ders kitapları ve eğitim sistemini bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu araç dünyanın bütün ülkelerinde olduğu gibi Türkiye açısından da önem arz etmektedir. Eğitim ve öğretimin ideolojileri aktarmadaki gücü göz önüne alındığında eğitime verilen önemin gerekçesini anlamak kolaylaşır (Demirkaya, 2014).

Devletlerin hazırlayıp uyguladığı eğitim programları çocuklara milli, manevi ve evrensel değerlerin kazandırılmasını amaçlamaktadır (MEB, 2024). Toplum içinde yaşayan insanların birlik ve beraberliğini artırması, belirli ortak bir kültürün oluşması ve bireylerin toplumun değer ve normlarını benimsemeleri, bu durumu sosyal yaşama yansıtmaları değerlerin eğitim ortamında bireylere verilmesiyle gerçekleşmektedir. Değerler esasen çocuklara aile ortamında küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmalı, eğitim programları da bunu sistemli şekilde devam ettirmelidir (Tanrıku, 2015). Değerler bireyin kendini yaşadığı topluma ait hissetmesini, toplumun da bireyi kabul etmesini kolaylaştıran etmenlerin başında gelmektedir. Değerlerin benimsenip uygulanması bireyin toplumda edineceği makamı oluşturmaktadır. Toplumsal değerlerin bireye kazandırılmış olması o bireyin toplumdaki diğer insanlarla olan

iletişimine katkı sağlamakta ve toplumda kendisine bir yer edinebilmesine yardımcı olmaktadır (Yazıcı, 2014).

Değerler toplumun ayakta kalmasını sağlamakta, toplumun huzur ve saadetine katkı sunmakta ve toplumdaki bireylerin davranışlarına yön vererek bireyi toplumun bir parçası haline getirmektedir. Değerler insanın varoluşundan itibaren vardır ve süreklilik gösteren bir yapıdadır. Sürekliliğin sağlanması da insanların değerleri kabul edip benimsemelerinden geçmektedir. Toplumun değerini benimseyen insanı toplum da benimser. Çünkü toplum için değerler son derece önemlidir. Değerler zamanla değişim ve gelişime uğramış olsa da önemini hiç kaybetmemiştir (Tanrıkulu, 2015).

Değerler toplumda yaşayan bütün insanlar için gerekli ve önemlidir. Saygı, merhamet, hoşgörü, sevgi, vb. değerler küçük yaşlardan itibaren ailede verilmesi gereken değerlerdendir (Aydın ve Öksüz, 2021).

Toplumlar durağan değildir. İnsanlık hızlı ve ciddi bir sosyal değişim yaşamaktadır. Zamanın hızla geçtiği modern dünyada değerlerin önemi her geçen gün azalmaktadır. Günümüzde insanlar değerleri olumsuz yönde etkileyen çok fazla uyaranla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu uyaranlar insanların kafasını karıştırmakla birlikte zaman ayırdığı unsurlar da günden güne değişmektedir. Bu değişimle değerler de önemini yitirmektedir. Oysa değerler bireyin kendisini topluma ve yaşadığı çağa ait hissetmesini sağlamaktadır (Avcı ve Topçu, 2021).

Çocuk toplumun maddi ve manevi değerlerini ne kadar erken yaşta öğrenirse yetişkinlik çağına geldiğinde toplumsal ve evrensel değerlerin önemini o kadar iyi kavramış olacaktır. Erken yaşta toplumsal değerleri kavrayan çocuk, ait olduğu toplum ve diğer toplumlarla iletişim kurmakta zorlanmaz. Değerlerin korunması ve devamlılığının sağlanması için toplumun sahip olduğu bütün değerlerin çocuklara öğretilmesi şarttır (Yazıcı, 2006).

Eğitim sistemimizde değerler eğitiminin çok eski zamanlardan beri var olduğu ve önemsendiği aşikardır. Tarihimizde değerler eğitiminin eğitim programlarında, okul ortamında ve ders kitaplarında nasıl ele alındığı, bugüne yön vermesi açısından mühim bir meseledir.

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılı itibarıyla iptidaiye, rüştiye, idadiye ve sultaniye gibi okullarda okutulmak üzere müfredat programlarına Malumat-ı Medeniye isimli bir ders yerleştirilmiş ve aynı yıl Malumat-ı Medeniye ismiyle ders kitapları

yayımlanmıştır (Yaşar, 2018). Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabı da iptidai okullarında, belirtilen bu ders kapsamında 4. sınıfta okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabı olup, yukarıda üzerinde durulan değerler eğitiminin tarihsel süreçte ne şekilde işlendiğine dair ipuçları verecek mühim bir eserdir. Bu kitabın incelenmesi ile son dönem Osmanlı eğitim sisteminde hangi değerlerin okullarda ne şekilde öğretildiği aydınlatılmış olup, günümüz değerler eğitimi açısından bir çıkarımda bulunmak mümkün olacaktır.

1.2. Problem Cümlesi

1914'te kaleme alınan Osmanlı devleti döneminde iptidai okullarında Malumat-ı Medeniye dersi kapsamında 4. sınıflarda okutulan ve eğitim müfredatında kullanılan Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabında değerler eğitimi kapsamında yer verilen değerler nelerdir?

1.3. Alt Problemler

İlköğretim 4. sınıf (2023-2024) Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler eğitimi nasıl ele alınmıştır?

Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) kitabında yer alan değerler nasıl ele alınmıştır?

İlköğretim 4. sınıf (2023-2024) Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerler ile Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabında yer alan değerler benzerlik göstermekte midir?

Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabında hangi değerlere yer verilmiştir?

Eserin içeriğindeki örnekler kullanılırken nelere dikkat edilmiştir?

Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” kitabında kazandırılmak istenilen hedefler nelerdir ve nasıl ele alınmıştır?

Eserde, günümüz İlköğretim 4. sınıf sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerden hangileri, nasıl yer almıştır?

1.4. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı Ahmet Cevat Emre'nin Osmanlı eğitim sisteminde iptidai mekteplerde ders kitabı olarak okutulmak üzere 1914 yılında kaleme aldığı “Musahabât-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vatanîye, İnsaniye (4. Sene)” kitabının değerler eğitimi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Değerler eğitimi kapsamında o dönemde hangi değerlerin önemsendiği ve programa dâhil edildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla söz konusu eserde yer alan metinler incelenecek, eğitimde hangi değere ne kadar yer verildiği ve değerlerin öğrencilere nasıl kazandırılmaya çalışıldığı tespit edilecektir. Araştırmanın amaçlarından bir diğeri, eğitim tarihimizde değerler eğitimin tespitine katkıda bulunmak ve geçmiş tecrübelerden faydalanarak günümüz eğitim sistemine katkıda bulunmaktır. Çalışma ile araştırmacılara 2. Meşrutiyet dönemi iptidai mekteplerinde okutulan bu ders kitabında yer verilen değerlerle günümüz ilköğretim ve ortaöğretimde yer alan Sosyal Bilgiler dersi açısından mukayese imkânı sunulacaktır.

1.5. Araştırmanın Önemi

Değerler eğitimi kapsamında ele alınan değer unsurları dünyanın her bir bireyinde var olması gereken duygu, davranış ve tutumlardan oluşmaktadır. Bu duygu ve davranışlar sadece bireyin kendisine değil topluma fayda sağlayacaktır. Bu nedenle saygı, hoşgörü, sevgi, yardımseverlik, adalet, barış vb. değerler, eğitim ortamında bireylere kazandırılması gereken en temel değerlerdendir. Değerlerin bireylere kazandırılması toplumun değişimi ve gelişimi açısından oldukça önemlidir (Tanrıkulu, 2015).

Bireyler küçük yaşlardan itibaren belli başlı temel değerleri aileden öğrenmeye başlamaktadır. Bireyler okul ortamına milli manevi değerleri öğrenerek gelmektedir. Okul da bu değerlerin üzerine yenilerini koyarak bireyin değişim ve gelişimine katkı sağlamalıdır. Temel değerleri öğrenmiş bireyin okul ortamında desteklenmesi bireyin gelişiminin hızlanmasını sağlayacaktır. Toplumun değişmesi ve gelişmesi bireye verilen değerler eğitimiyle oluşmaktadır (Kardaş ve Cemal, 2017).

Bu çalışmanın 2. Meşrutiyet dönemi, değer eğitimi araştırmalarına bilgi ve kaynak sağlaması bakımından ve geçmiş dönemlerde okullarda okutulan ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesine örnek olması için önemli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca okutulan ders kitaplarının değerler eğitimi açısından ne tür

katkılar sağladığının tespit edilebilmesi ve Türk eğitim sistemine değerler eğitimi kapsamında sağlayacağı bilgiler bakımından önemli görülmektedir.

Bu araştırmada ele alınacak olan Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı ders kitabı toplumun maddi ve manevi değerlerini bireylere aktaracak donanımda bir eser olup olmadığı incelenecektir. Çalışmada bu içeriklerin çocukların seviyesine uygun metinler kullanılıp kullanılmadığı, hangi değerlere yer verildiği, değerlerin nasıl ve ne kadar yer aldığı, günümüz değerleriyle benzerliğine bakılacaktır.

Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Osmanlı son döneminde yaşanan gelişmeler, o dönemden bu döneme değişen ve gelişen değerlerin günümüz eğitim sistemi ve geçmiş eğitim sistemindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ahmet Cevat Emre gibi bir devlet adamı ve eğitimci, değer eğitiminin önemini görmüş ve bu ders kitaplarını mekteplerde okutulmak üzere kaleme almıştır. Türk çocuklarının kazanması gereken temel değerler olan saygı, sorumluluk, adalet, sabır, vatanseverlik gibi değerlerin kazandırılmasında Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı eseri sürekli savaş halinde olan ve savaşlarda birçok toprağını kaybetmiş bir devletin içinde bulunduğu vahim siyasi ve toplumsal ortamda kaleme alınmış bir eserdir. Eğitim sisteminde meydana gelen değişimi ortaya koyması bakımından önemli bir eserdir. Örneğin Balkan Savaşlarıyla eğitim sisteminde oluşturulmak istenen ülke insanlarını bir arada tutacak, siyasî birliği sürdürebilecek “Osmanlıcılık” fikir akımı yerini milliyetçiliğe diğer bir ifadeyle “Türkçülük” idealizmine bırakmıştır. Eserde bu değişimi görmek mümkündür.

Ahmet Cevat Emre'nin hayatı ve eserleri hakkında daha önce çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu eserler daha ziyade Ahmet Cevat'ın edebi alanda yapmış olduğu eserlerin incelenmesine dairdir. Bu çalışmalara Abdullah Atay'ın Ahmet Cevat Emre'nin “Yıldızın Sonu Adlı Tiyatro Eserinin İncelenmesi ve Transkripsiyonu”, Nisa İçen'in “Ahmet Cevat Emre Hayatı ve Eserleri” Alev Şeyda Uzun'un “Ahmet Cevat Emre'nin Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri ile İlgili Görüşleri” adlı çalışmalar örnek gösterilebilir. Çalışmada ele aldığımız kitap ise daha önce değerler eğitimi kapsamında incelenmemiş olup, Osmanlı Devleti'nin son dönem eğitim anlayışının ortaya konmasında ve öğrencilere kazandırılması istenen değerlerin neler olduğunun anlaşılmasında son derece önemli bir eserdir. Eser günümüz Sosyal Bilgiler öğretimi

programında yer alan değerlerle ilk kez karşılaştırılmaktadır. Bu da çalışmayı ayrıca önemli kılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen yenileşme hareketleri eğitim sistemine de yansımış medreselerin dışında ilköğretimden üniversite seviyesine kadar pek çok eğitim kurumu açılmıştır. Bu kurumlarda Ahmet Cevad'ın incelenen ders kitabı dışında Selim Sabit Efendi'nin "*Muhtasar Coğrafya ve Muhtasar Osmanlı Tarihi*" kitapları ilkokul programlarında, "*Tarih-i Osmani, Coğrafya, Malumat-ı Nafia, Ahlak Risalesi, Feazil-i Faliye*" sıbyan okullarında okutulan kitaplar Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini oluşturmaktadır. Bunların dışında genç bireylere ahlak değerini kazandırmak için 2. Meşrutiyet Dönemi'nde Sosyal Bilgiler kapsamında Ali İrfan Eğriboz "*Rehber-i İtikad*" kitabını kaleme almıştır (A. Uğuz ve B. Uğuz, 2015).

Literatürde daha önce Orhan Fuat'ın Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye (İlk Medreselerin Beşinci Sınıfına Mahsus)" adlı ders kitabının Latin harflerine çeviri ve değerlendirilmesi yapılmıştır (Demirkaya, 2014). Literatürde yapılan bir diğer araştırmada Emre'nin Musahabat-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)" adlı eseri Meşrutiyet Dönemi ahlak eğitimi üzerine yapılan çalışmaların içerisinde değerlendirilmiştir. Ağırakça (2012), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mekteplerde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi adlı çalışmasında bu değerlendirmeye yer vermiştir. Ancak kitabın çevirisi bulunmamakta ve değerler eğitimi açısından ele alınmamaktadır.

Yapılan bu araştırma "Musahabât-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)" kitabının değerler eğitimi açısından incelenmesi, günümüz 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan değerlerle karşılaştırılması ve literatüre katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir. Araştırmada ele alınan eser Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. 191 sayfadan oluşan bu eserin yukarıda da ifade edildiği üzere daha önce günümüz harflerine çevrilmemiş olması çalışmayı ayrıca önemli kılmaktadır. Çalışma ile hem değerler eğitimi hem de Türk Eğitim Tarihinde önemli bir paya sahip olan Osmanlı devletinin bir döneminin aydınlatılmasına katkı sağlanacaktır.

1.6. Varsayımlar

Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabının Osmanlı devleti eğitim sisteminde yer alan değerler eğitimi kapsadığı varsayılmaktadır.

1.7. Sınırlılıklar

1. Çalışma, Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı ders kitabıyla sınırlandırılmıştır.

2. Bu çalışmada yer alan Osmanlı Devleti eğitim sistemi Meşrutiyet Dönemi ile sınırlandırılmıştır.

1.8. Tanımlar

Sosyal Bilgiler: Sosyal Bilgileri, içeriğini ve bilgi alanını sosyal bilimleri oluşturan disiplinlerden alan Sosyal Bilgiler dersi bireylerin eleştirel düşünme, problem çözme ve analitik düşünebilme becerilerini geliştirmeyi sağlayan bilgi, beceri, değer ve tutum gelişimine katkı sağlayarak onların etkin bir vatandaş olarak yaşama hazırlanmasına yardımcı olan ilköğretim programında yer alan en önemli derslerdendir (Zafer ve Polat, 2019).

Sosyal Bilim: Toplumun içindeki insanları inceleyen, bu insanların oluşturduğu grupların, toplulukların ve cemiyetlerin çözümlemesi için araştırma ve inceleme yapan bir bilim dalıdır (Demir ve Haçat, 2018).

Değer: “*Toplumu oluşturan bireylere; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin vb. yapılması ve yapılmaması gereken, hareket tarzlarını belirleyen, zamana göre yenilenmesi ya da farklı yargılara bürünmesi gereken yol göstericiler*” olarak tanımlanmıştır (Özkan ve Soylu, 2014).

Değerler Eğitimi: Değerlerin hayat boyu açık ve bilinçli olarak kazandırılması, öğretilmesi sürecidir. Bu süreç doğrudan veya dolaylı olarak bireylerin değerlerle ilgili anlayış ve bilgisini geliştirerek kişilerin ait olduğu topluma uyum sağlayabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri içselleştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuz, 2016).

BÖLÜM II

2. ALAN YAZIN TARAMASI VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Sosyal Bilim Nedir?

Sosyal Bilgiler ve Sosyal bilimler kavramı çoğu zaman birbiri yerine kullanılan kavramlar olmakla birlikte esasen ikisi ayrı manalar taşıyan kavramlardır. Bu anlam karmaşası nedeniyle bu başlıkta sosyal bilimlerin tanımına değinilmiştir.

Sosyal bilimler; insan ile ilgili olan her şeyin bağına inceleyen, olayları araştırırken odağına insanı ve insanların oluşturduğu toplumu, alan akademik disiplinlerin tamamıdır. Sosyal bilimlerin bazıları şunlardır; tarih, coğrafya, hukuk, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi. Bu bilim dalları ülkemizde sözel bilimler kavramıyla da anılmaktadır (Demir ve Haçat, 2018).

Sosyal bilimler kavramı 19.yüzyılda toplumu ve sosyal ilişkilerini inceleyen araştırma dalı olan sosyoloji disiplinini ifade eden kavram olarak kullanılmaktaydı. Fakat günümüzde sadece sosyoloji bilimi için değil arkeoloji, beşerî coğrafya, müzik bilimi, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, psikoloji ve sosyal tarihi içeren birçok bilim dalını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Beldağ, 2023).

Millî Eğitim Bakanlığı sosyal bilimleri, geçmişten günümüze toplumsal hayatta insanların birbirleriyle, çevresi ve müesseselerle bağlarını araştırıp inceleyen disiplinlerin tamamıdır şeklinde tanımlamıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2015).

2.2. Sosyal Bilgiler Nedir?

Geçmişten bugüne Sosyal Bilgiler terimine ilişkin birçok tanım yapılmış ancak Sosyal Bilgiler çok disiplinli ve disiplinler arası bir alan olmasından dolayı bu tanımlar konuyla ilgili bilgiler arttıkça ve içerik ilerledikçe tarih içerisinde değişime uğramıştır. Aynı zamanda sosyal bilgiler için geçmişten bugüne birçok tanım yapılmış olsa da kısa ve herkes tarafından kabul gören bir tanım yapılması mümkün olmamıştır (Yiğit, 2022). Sosyal bilgiler kavramına ait tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Sosyal Bilgiler kavramına ait ilk tanım 1916 yılında Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS)¹ tarafından yapılmıştır. Bu komitede Sosyal Bilgiler, “*konusunu doğrudan doğruya insan toplumunun teşkilatına ve gelişimine ve sosyal birliklerin bir ögesi olması dolayısıyla insana dair olan bilgiler*” olarak tanımlanmıştır (Safran, 2015).

NCSS bu tanımını 1992 yılında yenilemiş, yapılan bu yeni tanım şu şekildedir:

“Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal Bilgilerin temel amacı, birbirlerine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır” (Doğanay, 2008).

Ülkemizde 2018 yılında yenilenen Sosyal Bilgiler öğretim programında Sosyal Bilgilere ilişkin en geniş tanım yapılmıştır. Bu tanıma göre;

“Sosyal Bilgiler, bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan bireyler yetiştirmeyi hedef edinen bir derstir. Bu nitelik dokusuna sahip bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır” (MEB, 2018).

Şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan hareketle Sosyal Bilgiler dersinde hedeflenen, bilgiyi edinmekten öte bilginin işlenerek ve içselleştirilerek uzun süreli öğrenilmesidir. Öğrenilen bilginin günlük hayatta kullanılmasına da dikkat edilmelidir. Yine bu programda disiplinler arası bağ kurabilme, bireysel farklılıklar göz önünde tutularak kişinin değer ve beceri kazanabilmesi üzerinde durulmaktadır.

Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilimlerin içerisinde yer alan birçok disiplinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş, bireyin farklı alanlarıyla kendisini ve etrafını tanımasına olanak sağlayan, devamlı değişim içerisinde olan devletlerin bilgi ve düşünceye dayalı karar alma ve problem çözebilme becerilerine sahip etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla

¹. Sosyal Bilgiler eğitimiyle ilgili bilgi üreten ve bu alanda uluslararası en büyük kuruluşlardan biri olan Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [National Council of the Social Studies (NCSS)] 1921’de Amerika’da kuruldu. Amerika’da sosyal bilgiler ile ilgili tüm gelişmeler, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi tarafından yürütülmektedir. Adı geçen konsey Amerika’da sosyal bilgiler programlarının hazırlayıcısı konumundadır. Sosyal bilgilerle ilgili çalışma yapanlar, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi’nin sosyal bilgiler tanımını önemli kabul etmekte ve ilgili çalışmalarda kullanmaktadır.

sosyal ve beşerî bilimlerden aldığı içerik ve metotları birleştirerek kullanan bir öğretim programıdır (Zafer ve Polat, 2019).

Milli ve evrensel değerleri öğrencilere kazandırmayı amaçlayan Sosyal Bilgiler dersi bununla beraber bilimsel düşünme, bilgiyi dönüştürerek kullanabilme gibi becerileri de öğrencilere kazandırmayı amaçlamaktadır. Temaların içeriği disiplinler arasıdır ve konularını sosyal bilimlerden almaktadır. Konular toplumsal ve bireysel alanları ele almaktadır. Bireyin karşılaştığı sorunları ve toplumsal problemleri çözebilmesi için ihtiyacı olan bilgi, beceri ve tutumların öğrenilmesini amaçlamaktadır (Öztürk, Keskin ve Otluoğlu, 2014: 3).

2.3. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Arasındaki İlişki

Birlikte yaşadığımız toplumu anlayabilmek ve topluma karşı iyi bir vatandaş olmak, yaşadığımız toplumdaki değişimlere uyum sağlayabilmek için Sosyal Bilgiler kapsamında yer alan bilgilere sahip olmak, benimsemek gerekir (Kızık, 2018).

Sosyal Bilgiler içeriğini Sosyal Bilimlere ait bilgilerden ve beşerî bilimlere yönelik anlayışlardan alır. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler bir bilim dalı değil, Sosyal Bilimlerden aldığı içeriği ve bilgiyi kaynaştırarak oluşturduğu üniteleri kapsayan “bir çalışma alanı”, “bir öğretim programı” ve “ders”tir (Sever, Aydın ve Koçoğlu, 2016: 3).

Sosyal Bilimler, insan ile ilgili her konuyu ve bu konuların toplumsal, sosyal yönlerini inceleyen disiplindir. İnsan ve toplumla ilgili alan ve konuları bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak inceleyen bu alan aynı zamanda içerisinde sosyal bilgilerin de ana temasını oluşturan tarih, coğrafya, vatandaşlık vb. birçok disiplini de bulundurmaktadır (Safran, 2015).

Sosyal Bilimlerin bünyesinde barındırdığı alanların birçoğunda insan olgusu ile ilgili hakikat araştırılır ve incelenir. Sosyal bilimler, bu gözle bakıldığında beşerî bilimler veya davranış bilimleri olarak da anılmaktadır (Ada, 2020).

Sosyal Bilimler insanın varoluşuyla birlikte doğmuş olsa da bir disiplin olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır demektir. Aynı yüzyılda bu alanda önemli gelişmeler gerçekleşmiş ve birçok alt disipline bu yüzyılın ikinci yarısında ayrılmıştır (Güvenç, 2020).

Sosyal bilimler genellikle araştırma, inceleme, buluş, deney vb. bilimsel yöntemleri kullanmakta, toplumun ve bireylerin yakın çevresiyle olan ilişkileriyle ilgilenmekte olup, bu konulardaki bilgileri genişletmeyi amaçlamaktadır. Sosyal bilimler, Türkiye’deki üniversitelerde genellikle lisans ve lisansüstü eğitim düzeyinde verilmektedir (Günay, 2018).

Sosyal bilimler, içeriğin bilgi boyutunu araştırma inceleme yöntemiyle ele alıp araştıran, inceleyen bir disiplindir. Sosyal Bilgiler ise içeriğin program boyutuyla ilgilenen bir derstir. Kısacası sosyal bilimler bir bilgi gruplaması, Sosyal Bilgiler ise bir program, konu alanı grubudur (Köse, 2020).

Sosyal bilimler; kendisini oluşturan tarih, coğrafya, sosyoloji, vb. disiplin alanlarıyla bu alanların bireyle olan ilişkisini inceleyerek kendi bilgisini oluşturan bir alan iken, Sosyal Bilgiler, toplumsal davranışları araştırıp incelemenin önemli olduğunu savunan ve bu davranışların temel eğitim kurumlarında bireylere kazandırılmasını amaçlayan bir derstir (Kızık, 2018).

Ana temasını Sosyal Bilimlerden alan “Sosyal Bilgiler” kavramı ise, bireylere günlük yaşamlarında karşılaşıp kullanabilecekleri bilgilerin okulda kazandırıldığı bir derstir. Sosyal Bilgiler dersi Türkiye’de, ilkökul 4. sınıf ve ortaokul 5,6 ve 7. sınıflarda okutulmak üzere hazırlanmıştır. Okullarda bu dersi verecek öğretmenler ise üniversitelerin Eğitim Fakültelerinde lisans düzeyinde sosyal bilgiler eğitim programları kapsamında yetiştirilmektedir (Turan, 2023).

2.4. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Bu kısımda Sosyal Bilgiler disiplininin dünya’da ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

2.4.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Sosyal Bilgiler öğretiminin tarihsel süreçte ne zaman ve nasıl başladığı tam olarak bilinmiyor olsa da insanın topluma, yaşamakta olduğu çevresine uyum sağlamasına yardımcı bir alan olduğu kabul edilecek olursa insanoğlunun var olduğu tarihten beri başladığı kabul edilebilir (Yıldırım, 2023).

Sosyal Bilgiler dersinin içerdiği temaların, Roma, Yunan, Mısır, Anadolu, Mezopotamya ve Çin gibi medeniyetler tarafından ilkçağlardan beri oluşmaya başladığı ve okullarda verildiği bilinmektedir. Felsefe antik Yunan’ da ilkçağlarda erdemli

bireyler yetiştirmesi için öncelikli bir disiplin olmuştur. Roma’ da ise eğitimin en temel gayesi iyi bir vatandaş yetiştirmektir (Dönmez ve Yazıcı, 2015).

Bu bilgilere bakarak bahsedilen dönemlerde bir tür vatandaşlık eğitiminden bahsedilebilir. Esasen Sosyal Bilgiler insanoğlunun var oluşundan itibaren vardır denilebilir. Zira insanoğlu var olabilmek için doğal bir alana ihtiyaç duyduğu kadar sosyal bir alana da ihtiyaç duyar. İnsanlar ihtiyaç duydukları bu alanlarda yeme, içme gibi temel ihtiyaçların yanında diğer insanlarla iletişim kurabilme, kendini ve yakın çevresini savunma ve birçok duyguyu kazanma gibi becerileri öğrenirler. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler, bir ders olarak ortaya çıkmamış olsa da insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı söylenebilir (Dönmez, 2007).

Orta çağ döneminde sosyal bilimlerin daha çok din ekseninde geliştiği görülmektedir. Ancak Yeni ve Yakın çağ dönemlerinde dinin etkisinden uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Condercet, 1749- 1794 Reform ve Rönesans dönemlerin de “Sosyal Bilgiler” adında bir dersin ilk ve ortaokullarda okutulması gerektiğini söyleyen Fransız düşünürdür (Bulut, 2018).

ABD Sosyal Bilgiler kavramının bir ders olarak doğup geliştiği devlet olması dışında, dersin değişimi ve gelişiminde de önemli etkisinin olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynağı her ne kadar eskilere uzansa da Sosyal Bilgiler eğitimi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD’de ilk defa bir kavram olarak kullanılmıştır (Aktan ve Saylan, 2013).

Sosyal bilgiler terimi yine 1916 yılında ABD’de Uluslar Eğitim Derneğine bağlı “Orta Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Kurulu” kararıyla ortaya çıkarılmıştır (Turan ve Yıldırım, 2019: 15).

Toplumsal çatışmanın artması ve toplumsal değişimin hızlanması ile ulusal bir anlayış oluşturmak ve Sosyal Bilgiler programını düzenlemek için ABD Milli Eğitim Konseyi 1892 tarihinde toplanmıştır. Bu kavramın geniş kitlelere yayılması da kurulun Sosyal Bilgiler kavramını tanımlamasıyla gerçekleşmiştir (Akpınar ve Kaymakçı, 2012).

Sosyal Bilgiler bir ders olarak 20. yüzyılın başında ABD’de eğitim kurumlarına girmiştir. Bu dersin eğitim kurumlarına girmesinde ilerlemecilik felsefe yaklaşımının düşüncesi olan “*demokratik toplum için vatandaş yetiştirme*” görüşü toplumsal istek ve

ihtiyaçlar gözetilerek “tarih, coğrafya, vatandaşlık” bilgisinden oluşturulmuştur (Koyuncu, 2015).

Kurul, Sosyal Bilgiler teriminin tanımını “*konusu doğrudan insan toplumunun örgütlenmesine ve gelişmesine ve içtimai hayatın bir yesi olması sebebiyle insana dair bilgiler*” şeklinde tanımlamıştır (Turan ve Yıldırım, 2019).

Sosyal Bilgilerin ilk ortaya çıktığı tarihlerde böyle bir derse ihtiyaç olup olmadığı hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Birçok düşünür tarih disiplinin konularının eğitim ortamında öğretilmesini sıkıntılı bulmuşlardır. Bu tartışmalar ışığında 1920, 1930 ve 1940’lı senelerde Sosyal Bilgiler kavramının ne olduğu hakkında yeniden düzenlemeler olmuş ve dersin içeriğinde gözle görünür bir sadeleştirme gerçekleşmiştir (Zafer ve Polat, 2019). Düzenlenen bu Sosyal Bilgiler ğretimi arasında siyaset bilimi, sosyoloji, coğrafya, arkeoloji, antropoloji vb. disiplinler zamanla programa dhil edilmiş ancak tarih disiplini programda daima yer almıştır (Doğanay, 2008).

İkinci dünya savaşı sonrasında programda vatandaşlık eğitimine verilen ağırlık azaltılırken tarih, ekonomi, sosyoloji, coğrafya ve siyaset bilimi disiplinleri ağırlık kazanmıştır. 1950’li yıllarda program tamamıyla tarih ve coğrafya disiplininden ibaret olmuştur (Turan ve Yıldırım, 2019). 1950 yılının sonu 1960 yıllarının başında Bruner’in buluş yoluyla öğrenme stratejisinin etkisiyle “Yeni Sosyal Bilgiler” anlayışı adında yeni bir bakış ortaya konulmuştur. Bu yeni yaklaşımla programdaki tarih ve coğrafya derslerinin ağırlığı azaltılarak ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji gibi bilimlere ağırlık verilmiştir (Kızık, 2018).

1970’li yıllarda yeni program için yeterli donanıma sahip ğretmen yetiştirilememesi ve kaynak eksikliğinden dolayı “Yeni Sosyal Bilgiler” anlayışının etkisi azalmış ve geleneksel eğitim anlayışına dönüş başlamıştır. 1980’li yıllarda geleneksel yaklaşım Sosyal Bilgiler programında daha fazla önem kazanmıştır. 1990 yılında NCSS “Yeni Sosyal Bilgiler” anlayışına uygun konu, içerik, yöntem ve yapılandırıcılığa uygun disiplinler arası bir anlayışla ders içeriğinin tekrar düzenlenmesini yapmıştır (Dönmez ve Yazıcı, 2015).

ABD’de Sosyal Bilgiler dersinin dönemin sosyoekonomik ve güncel şartlarına göre bazı değişiklikler geçirmiş olduğu görülmektedir. Dönemin güncel konuları, afetler, savaşlar, siyasi ekonomik durumlar, gler, çok kültürlü toplumların ülkeler içerisindeki entegrasyonunun sağlanması amacıyla bazı değişimler geçirmiş ve dersin

içeriği de bu durumdan etkilenmiştir. 1994 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS)'nin sosyal bilgiler eğitimi standartlarını belirlemesinin bu dersin gelişimine etki ettiği ve dünya genelinde kabul görerek yaygınlaştığı anlaşılmıştır (Yıldırım, 2023).

Sosyal Bilgiler dersinin içeriği Türkiye, Japonya, Kore, Avusturalya gibi ülkelerde de kabul görmüş ve ABD'de olduğu gibi bu ülkeler de bu dersi, disiplinler arası bir yaklaşımla uygulamıştır. Fakat İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde Sosyal Bilgiler dersi bütüncül bir anlayışla değil tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi gibi disiplinler ayrı ayrı ele alınarak uygulanmaktadır(Tay, 2011; Kılıçoğlu, 2021).

2.4.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Sosyal Bilgiler öğretiminin ve içeriğinin kapsamına Türk eğitim tarihi boyunca baktığımızda gerek kültür gerekse toplumsal olay ve değişim açısından zengin bir içeriğe sahip bir disiplin dalı olduğu görülebilmektedir. Geçmişten bugüne baktığımızda birçok sosyal bilimci, sosyal bilimlerin yaklaşım ve kuramlarını ortaya koymuş gelişim ve değişimine katkı sağlamıştır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önceki yaşamlarında bireylerin yaşamış olduğu yakın çevresinin norm ve nizamını kabul ettikleri bilinmektedir. Bu dönemde bireyin sosyalleşmesi ”sosyal töre” kavramıyla ifade edilen eğitim şekliyle mümkün olmuştur. Yine İslam öncesi Türklerde insanların hayatlarına yön veren örf, adet, gelenek ve göreneklerde, ahlaki ilkelerin de yer aldığı gözlenmektedir. Bu dönemi yansıtan eserler incelendiğinde bireylere toplumsal yaşamda yol gösteren bilgiler, tutum, ilke ve kurallar gibi toplumun temel değerlerine yer verildiği görülmektedir. Örneğin “Oğuz Kağan Destanı’nda” Oğuz Kağan; dışa dönük, konargöçer bir hayat süren düşmanları ve dahi hayvanlarla savaşarak çevresini genişletmeye çalışan er, yiğit bir Türk’ü simgeler (Turan ve Yıldırım, 2019).

8. yüzyılda Göktürkler tarafından dikilmiş Orhun yazıtları da Sosyal Bilgilerin kapsamı açısından son derece önemli bir yapıttır. Yazıtlarda insanların birbirleriyle iyi geçinmeleri, düşman saldırılarına karşı birlikte hareket edilmesi ve toprağa sahip çıkılarak barış ve huzur içinde yaşamak üzerinde durulmuştur (Önder, 2014).

İslamiyeti kabul ettikten sonraki dönemlerde ise sosyal bilgi ve normlar, günlük yaşama ait bilgiler dini bilgilerle birlikte öğretilmiştir. İslâm dini kabul edildikten sonra Türklerde örgün eğitim kurumları açılmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Selçuklular döneminde açılan Nizamiye ve Osmanlı devletindeki Sahn-ı seman ve Süleymaniye

medreselerinde tarih, coğrafya gibi dersler programda yer alsa da açılan bu medreselerde dini içerikli bilgiler temel alınarak öğretim yapılmaya devam edilmiştir (Yıldırım, 2023).

Selçuklular döneminde Sosyal Bilgiler içerisinde yer alan tarih, felsefe gibi disiplinlerin yer aldığı görülmektedir. Osmanlı eğitim sisteminin merkezinde yer alan medreselerde de yine benzer dersler bulunmaktadır (Demir, 2015).

Osmanlı kuruluş yıllarından Tanzimat dönemi yenileşme hareketlerine kadar olan dönemde Amasyalı Hüseyinoğlu Ali, Hacı Bayram Velî, Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Naimâ, Nabi, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi düşünür ve kişilerin Sosyal Bilgiler kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetleri bulunmaktadır. Örneğin Kınalızâde Ali Efendi'nin öğütler içeren “Ahlâk-ı Âlâî” adlı kitabı iyi bir vatandaş; yaşadığı topluma uyum sağlayan, toplumsal rolüne uygun davranan ve görevini yerine getiren, insanlara faydalı, toplumun kültürünü benimsemiş insanlar olarak ifade etmesi, Amasyalı Hüseyinoğlu Ali'nin “Tarîku'l Edeb” (Terbiye Yolu) eseri; öğretmenin sahip olması gereken nitelikleri, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve eğitim-öğretim yöntemlerine ilişkin bilgiler hem geleneksel hem de dönemin ilerisinde düşünceler içermesi, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın “Mârifetnâme” adlı eseri aile ve okul eğitimine ilişkin özgün fikir ve kurallar içermesi bakımından son derece önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler dönemin Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında değerlendirilecek faaliyetlerdendir (Turan ve Yıldırım, 2019).

Osmanlı Devleti'nin (1908-1918) son döneminde görülen yenileşme hareketleri eğitim sistemine de yansımış medreselerin dışında ilköğretimden üniversite seviyesine kadar pek çok eğitim kurumu açılmıştır. Bu yenileşme hareketlerinden sonra tarih ve coğrafya dersleri açılan yeni okulların müfredatında yer almıştır. Tanzimat dönemi sonrasında rüştiyelerin programlarında yer verilen ahlak dersleri Sosyal Bilgiler dersi ile ilişkilendirilebilir (Aşkın, 2017).

Yenileşme hareketlerinin eğitime yansıdığı Tanzimat döneminde Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Coğrafya ve Muhtasar Osmanlı Tarihi* kitapları ilkokul programlarında okutulmuştur. Sıbyan okullarında okutulan “*Tarih-i Osmani, Coğrafya, Malumat-ı Nafia, Ahlak Risalesi, Feazil-i Faliye*” sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturmaktadır. *Ahlak Mülahhas tarih-i Osmani, Muhtasar coğrafya-ı Osmani* dersleri ise 2. Abdulhamit Döneminde okutulan derslerdir. 1913'te ilköğretim programları için geçici

bir kanun hazırlanmıştır. *Osmanlı coğrafyası, Osmanlı tarihi ve Malumat-ı Medeniye, Ahlakıye ve iktisadiye* bu geçici programda yer alan derslerdir. Bunların dışında genç bireylere ahlak değerini kazandırmak için 2. Meşrutiyet Dönemi'nde sosyal bilgiler kapsamında Ali İrfan Eğriboz *Rehber-i İtikad* kitabını kaleme almıştır (A. Uğuz ve B. Uğuz, 2015).

Özetle Meşrutiyet dönemiyle ele alınıp İttihat ve Terakki'nin politikaları ile devam eden ve Atatürk döneminin ilk başlarında daha da belirgin hale gelen eğitim politikasının alt yapısı “devlet ve millet için eğitim” anlayışı gözetilerek oluşturulmuştur (Güven, 2014, s. 239).

Cumhuriyet tarihinden günümüze Sosyal Bilgiler eğitimi Atatürk döneminde önceki dönem oluşturulmuş, eğitim uygulamalarında önemli bir değişiklik yapılmamış, uygulamalar devam etmiştir. 1919-1923 Millî mücadele tarihlerinde öncelikli mesele eğitim olmuş, bu uğurda bir yol göstermesi için 1921 tarihinde “Türk Maarif Kongresi” toplanmıştır (Turan ve Yıldırım, 2019).

Cumhuriyet tarihinde yeni düzenin bakış açısı ile baştan düzenlenmiş; 1924 eğitim programında ileri sürülen “Musâbahat-ı Ahlâkiye” ve “Malûmat-ı Vataniye” dersleri 1926 eğitim programında “Yurt Bilgisi” dersi olarak okutulmuştur. “Yurt Bilgisi” dersinde bir önceki devrin ideolojik anlayışı çıkarılmış ve cumhuriyetin esasları yerleştirilmiştir. Eğitim programlarında ve ders kaynaklarında bir önceki dönemin düşünce sistemi kaldırılmış, cumhuriyet kavramı üzerinde önemle durulacak bir içerik hazırlanmıştır. Dini ilimlerin belli bölümleri hepten kaldırılmış, bazı bölümlerinde azaltmaya gidilmiştir (Akyüz, 2014: 348).

Dersler noktasında Cumhuriyet döneminde 1926 senesinde ilkökul eğitim programında 5 sınıf ilkökullarda ve 1927 ortaokul eğitim programında tarih, coğrafya ve malumat-ı vataniye derslerine yer verilirken; 1936 eğitim programında şehir ve köy okulları, 1931-1937 ortaokul ders içeriklerinde tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri yer almıştır (Sakaoğlu, 2003).

Atatürk'ün talimatıyla bu dönemde Afet İnan “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” adlı kitabı yazmıştır. Bu kitap 1931 yılında okullarda okutulmuştur (Kondu, 2018). 1929 tarihinde dünya genelinde yaşanan ekonomik bunalım 1930'lu yıllara gelindiğinde ülkemizin toplumsal, iktisadi ve politik faaliyetlerini etkilemiştir. 1948 programı oldukça ağır, katı ve sosyal yaşayışı ihmal eden bir yapıdadır. Bu nedenle 1962 tarihli

ilkokul programı önceki dönemin eksiklerini kapatmak için bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır (Kaymakçı, 2012). Yine bu dönemde İlkokul programında disiplinler arası bir anlayışla ele alınan “Yurttaşlık Bilgisi”, “Tarih” ve “Coğrafya” dersleri “Toplum ve Ülke İncelemeleri” başlığı altında birleştirilmiş ve ilkokul 4. ve 5.sınıflar programında okutulmuştur (Sağdıç, 2020).

1968 senesinde bu dersin adı “Sosyal Bilgiler” adıyla ortaokullarda okutulmuştur. (Keskin, 2009). 1985’te Sosyal Bilgiler dersinin adı tekrar değiştirilmiş, “Millî Tarih”, “Millî Coğrafya” ve “Vatandaşlık Bilgisi” ayrı ayrı ders olarak okutulmuştur (Turan, 2016). Ayrıca 1992 yılında yeni “Vatandaşlık Bilgisi Programı” uygulanmaya başlamış; 1993’te de “Millî Tarih” ve “Vatandaşlık Bilgisi” programlarında birtakım düzenlemeler yapılmıştır (Turan ve Yıldırım, 2019).

1997 senesinde iktidarın değişmesiyle yaşanan siyasi olaylar nedeniyle ilköğretim programları gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme sonucu sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim zorunlu olmuştur (Dilek, 2007). 1985 tarihinde “Millî Tarih” ve “Millî Coğrafya” olarak okutulan dersler kaldırılmış, 1997 tarihinde tekrar “Sosyal Bilgiler” dersi programa girmiştir (Tepecik, 2008).

1998’de program yeniden düzenlenmiş ilköğretim 4., 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde toplumsal yaşamda hayat bulan bir içerik ile gereksinimlere yönelik, ezberden uzak bir anlayışla eğitimin kalitesini arttırmak amaçlanmıştır. Yine bu düzenlemeyle ilköğretimin 7. ve 8. sınıflarda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ile sadece 8. Sınıfta okutulması için “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” dersleri programa dahil edilmiştir (Turan ve Yıldırım, 2019).

2005 yılında ülkemizde temeli 18. yüzyıla dayanan fakat 20. yüzyılda kendini gösteren, insanın bilgiyi nasıl öğrendiği üzerinde duran yapılandırmacı eğitim anlayışına dayanan ve disiplinler arası yaklaşımla yeni “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı” uygulanmıştır (Turan, 2018). Düzenlenen bu yeni program *“bireyi merkeze alan, kavram ve bilgilerin zihinde yeniden yapılandırılması, öğrenmeyi öğrenme, modern öğretim yöntem, strateji ve teknik, teknoloji ve materyallerinin kullanılması”* gibi anlayışlarla oluşturulmuştur. Yeni anlayışa göre bireyi merkeze alan yardımcı kitaplar, ders içerik kitapları ve öğretmene yol gösterici kaynaklar oluşturulmuştur.

Toplumsal olaylar, politik ve iktisadi gelişimler, bilim ve teknolojiye ilişkin ilerlemeler sebebi, kültürel değişimler sonucuyla 2017 yılında Millî Eğitim Bakanlığına

bağlı Talim Terbiye Kurulu tarafından ihtiyaçlara yönelik olarak öğretim programlarını yenilemiştir. Yenilenen programlar arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da yer almaktadır. Program 2017 yılında taslak program olarak hazırlanmış, 2018 yılında tekrar gözden geçirilmiş ve uygulamaya konmuştur. 2018 programında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Küresel Bağlantılar” ve “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanları yer almaktadır (MEB, 2018).

2.5. Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi

Bu başlıkta Osmanlı Devleti’nin klasik dönem, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi eğitim sistemine kısaca değinilecektir.

2.5.1. Klasik Dönem ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi

Osmanlı devleti altı asırlık tarihinde aktif ve etkili bir eğitim hayatına sahip olmuştur. Kuruluşunun ilk yıllarından başlayan eğitim faaliyetleri klasik eğitim ve modern eğitim olarak iki dönem halinde incelenmektedir (İhsanoğlu, 2024). Klasik dönemde Osmanlı Devleti kendinden önceki Anadolu Selçuklu Devleti’nin mirası üzerinde ondan gelen geleneğe göre faaliyetlerini devam ettirmiş, yeni fethedilen yerlere medreseler yapılarak eğitim faaliyetleri devletin yıkılışına kadar devam etmiştir (Yıldırım ve Kılıç, 2018).

Osmanlı Devleti klasik döneminde belli başlı eğitim kurumları şunlardır: Sıbyan/mahalle mektepleri, medreseler, Enderun mektebi, şehzadegan mektebi, acemi oğlanlar mektebi, mehterhâne, cambazhâne, tophâne humbarahane, tekke ve zaviyeler, dârül hadisler, dârüttıplar, dârülmesneviler, dârülkurrâlar, Bâb-ı Âlî mektebi, Bâb-ı Defterdari mektebi, hattat mektebi. Bu kurumların en önemlileri Sıbyan mektepleri, medreseler ve Enderun mektebidir (Baksı, 2019).

Sıbyan mektepleri çocukların sosyalleşmesini sağlamaya çalışan medreselerin ve Enderun mekteplerinin en alt kademesini oluşturmaktadır. “Sıbyan mektebi” veya “mahalle mektebi” ilköğretim seviyesindeki okullardır. Bu mekteplerin açık bir planı, program ve düzeni olmadığı için Tanzimat Dönemi’nde eleştirilmiştir. 1860 tarihinde devlet yöneticileri belli bir plan, programı olan aynı zamanda devlet denetiminde ilköğretim seviyesinde iptidai mektepleri açılmıştır. 2. Meşrutiyet Dönemi’nde Sıbyan

mekteplerinin sayısı azalmış, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra bu mekteplere son verilmiştir (Doğan, 1997).

Klasik dönem eğitim kurumlarının temelini medreseler oluşturmaktadır. Eğitim kurumlarında medreselerde verilen ders programları ağırlıklı olarak dini ilimlerden oluşmaktadır. Medreselerin sistemli bir hale gelmesi zaman almıştır. Fatih sultan Mehmed bilime verdiği önemden dolayı medreselerde akli bilimlerin gelişmesini sağlamıştır. 17. yüzyıla kadar medrese programlarında dini ve akli ilimler beraber ele alınmıştır (Taşkın, 2008).

Medreseler Osmanlı eğitim sisteminde din, kültür ve bilime kaynaklık eden, düşünce olarak dini kurumların yönetiminde, toplum ve devletin ihtiyacı olan eğitimli insan gücünü karşılamak amacıyla örgütlenmiş bir kurumlardır (Aşkın, 2017).

Medreseler Osmanlı devleti öncesinde oturmuş bir akademik geleneğe sahiptir. Bu geleneğe göre medreseler vakıf kurumu şeklinde varlığını sürdürmüş ve ilmiye teşkilatı içerisinde yer almıştır. Medreseler, toplumsal yapının içinde bulunmasından dolayı bu kurumların geleceği devletin gücü ve toplum hayatını düzenleyen din, ahlak, görgü ve hukuk kurallarıyla yakından ilişkilidir (Gemici, 2019).

Medreseler dışında diğer bir eğitim kurumu ise Enderun mektepleridir. Osmanlı “saray okulu” olarak bilinen Enderun Mektepleri, daha dar kapsamda ortaya çıkmıştır. Düşünce olarak medreseler ile aynı görüşte olmakla birlikte amacı, örgütlenmesi ve yetiştirdiği insan gücü bakımından farklılık göstermektedir. Enderun mektebinde eğitim görenlerin devlet ve toplumda yerine getirdiği görevler de farklıdır. Bu mektepler askeri ve mülki teşkilatlara ve saraya adam yetiştirmektedir. Yine Enderun mektebinde diploma verilmesi, mezun olacakların görev yapacakları alanları belli olması bakımından farklılık göstermektedir (İhsanoğlu, 1998).

Medreselerde olduğu gibi bu mekteplerin de sistemli hale getirilmesi ve geliştirilmesi Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur. Enderun mektebi Türk eğitim tarihinin önemli bir kurumudur ve Fatih Dönemi'nden 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. 17. yüzyıl sonlarında devletin birçok kurumunda olduğu gibi bu eğitim kurumunda da bozulmalar başlamıştır. Bunun en önemli nedeni kuruma usulsüz öğrenci alınmasıdır. 19. yüzyılda Enderun mektebinde niteliksiz devlet adamları yetişir olmuştur. Kalitenin giderek düşmesi, devleti yeniliklere uygun okullar açmaya

zorlamıştır. 2. Meşrutiyet Döneminde ise Enderun Mektepleri kapatılmıştır (İpşirli, 1995).

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından (1299) yükselme dönemine (1453) kadar eğitim- öğretim safhasında devrinin en iyi ilim merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Öyle ki hem yurt dışı hem de yurt içinden dönemin en iyi alimleri Osmanlı medreselerine gelmişlerdir. Klasik dönem olarak adlandırılan bu yıllarda eğitim kurumları üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmişlerdir. Ancak sistemin genelinde bozulmaların başlamasıyla eğitim- öğretim hizmetini hakkıyla yerine getiren okullarda da yozlaşma kendini açık bir şekilde göstermeye başlamıştır (Kılıç ve Yıldırım, 2018). Devlette bozulmaların başlaması ve gerileme dönemine girilmesiyle eğitim-öğretim kurumları bu özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Dönemin medreselerinde gerek verilen derslerin uygulanmasında gerekse ulemanın kalitesinin bozulmasıyla, bilgisiz öğreticilerin yer almasıyla Osmanlı, devrin gerisinde kalmıştır. Bozulmanın hız kazanmasıyla eğitim kurumları asli fonksiyonunu kaybetmiş, devlete ağır yük ve sorun haline gelmiştir (Okumuş, 1999:336).

Avrupa devletleri eğitim ve öğretimini dini unsurlardan ayırarak Reform ve Rönesans hareketleriyle eğitim safhasında ilerleme kaydetmiş, bununla birlikte bilim ve teknik alanlarında da ilerlemeye başlamıştır. Bu duruma bir örnek verecek olursak ateşli silahı ilk kullanan devlet Osmanlı olsa da Avrupalı devletler bu teknolojiyi geliştirmiş; çakmak taşı yerine kapsülle ateşlemeyi ve balistik kurallarını bulmuşlardır. Böylece Osmanlı'nın teknolojisini geride bırakmışlardır (Çağatay, 1987:53).

Osmanlı Devleti gerek coğrafi konumu gerekse tüccarlar, diplomatlar vasıtasıyla batıyla tarihi boyunca münasebet halinde olmuş, batıda yaşanan gelişmelerden ve yeniliklerden haberdar olmuştur (Doğan, 1997). Fakat Osmanlı Devleti'nde ilk yenileşme ve modernleşme sürecine bakılacak olunursa Avrupalı devletlerin, devlet üzerinde artan siyasi ve askeri etkisinden söz edilebilir. Avrupalı devletlerle yapılan savaşlar giderek daha fazla yenilgiye yol açmıştır. Avrupa'nın her alanda yenileşme faaliyetlerini gören devrin ileri gelen devlet adamları 18. yüzyılın başlarında ıslahat hareketlerine öncülük etmişlerdir. Bu yüzyılda ilk adım matbaanın açılmasıyla atılmıştır. Yenileşme amacıyla ıslahat hareketleri başlamış, yeni kurumlar açılmıştır (Ergün, 1996).

Her geçen gün gerilemenin kendini daha fazla hissettirmesiyle Osmanlı Devleti'nde reform hareketleri konuşulmaya başlanmıştır. Osmanlı Avrupa'nın üstünlüğünü ilk etapta askeri alanda kabul etmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı askeri kurumlarda düzenlemeye gitmiş, bu kurumları Avrupa'nın bilim ve tekniğini kullanarak düzenlemenin yeterli olacağını düşünmüştür. Fakat 2. Mahmut döneminden sonra devlet adamları içinde bulunulan durumun önemini daha açık bir şekilde ortaya koymuşlar ve devletin diğer kurumlarında da düzenlemeye gidilmesinin bir ihtiyaç olduğu ortaya konulmuştur (Kodaman, 1991).

Abdülmecid tahta çıktıktan sonra Tanzimat fermanı (1839) adında bir ferman yayınlamıştır. Bu ferman ile reform hareketinin başlamıştır. Tanzimat fermanı ile başlayan bu reform hareketi 1856 Islahat Fermanı, 1. Meşrutiyet (1871), 2. Meşrutiyet (1908) dönemlerinde de hızla devam ettiği görülmektedir (Akyüz, 2016).

1839 yılında yayımlanan Tanzimat fermanında eğitime dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiş olsa da dönemin devlet adamları, yapılan yeniliklerin kalıcılığını artırmak için eğitilmiş bir topluma ve devlet kurumlarında aydın bir kadroya ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır (Soyer, 2004). Tanzimat dönemiyle birlikte sivil yönetimin eleman ihtiyacını karşılamak için yeni okullar açılmıştır (Mutlu, 1997:8).

Tanzimat döneminde eğitim yalnız bilim-fen sorunu olarak görülmemiş, toplumu tekrar inşa edecek, birleştirecek bir "Osmanlı Milleti" meydana getirmek için araç olarak değerlendirilmiştir. Dönemin bir diğer özelliği "Osmanlılık" akımının benimsemesidir. Tanzimat döneminin eğitim safhasına getirdiği en büyük yenilik yeni bir eğitim yöntemine sahip ve modern mekteplerdir. Bu dönemde mektepler hızla yayılmıştır. Klasik dönem eğitim kurumları olan Sıbyan mektepleri ve medreseler gittikçe etkisini kaybetmiştir (Keklik, 2018).

Tanzimat döneminde eski ve yeni kurumlar beraber devam ettirilmek istenmiştir. Devletin parçalanmaması için vatandaşlık farkındalığı ve Osmanlılık ülküsünün çocuklara okullarda öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda memur ve yöneticiler yetiştirilmek istenerek Osmanlılık ideali yaygınlaştırılmaya ve devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde eğitim bir bilim olarak ele alınmış ve yazarlar eğitim kitapları kaleme almışlardır (Şahin, 2015).

Tanzimat dönemi eğitim adımları 1845 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu tarihte Abdülmecid, Bab-ı Âli’de bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada yapılan ıslahatların askeri alan dışında olumlu sonuçlarının olmadığını dile getirmiştir. Toplumun eğitimi sağlanmalı, din ve dünya için gerekli bilgi verilmeli, okullar ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuşma sonrasında Tanzimat Döneminde eğitim alanıyla daha yakından ilgilenilmiştir. Bu süreci takiben aynı yıl Maârif Meclisi kurulmuştur (Berkes, 1973: 161).

Osmanlı eğitim sisteminde de önemli reformlara yer verilmiştir. Yapılacak bu reformların farklı amaçlara için hizmet vermesi arzulanmıştır. Reformların bir diğer amacı da Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını azaltmaktır. Aynı zamanda eğitim, devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarması için araç olarak görülmüştür. Çünkü Avrupalı devletlerin yenileşme ve ilerlemesinin eğitim sayesinde gerçekleştiği gözlenmiştir. Eğitim sorunu devletin ana sorunlarının başında yer almış ve bu doğrultuda yeniliklere başlanmıştır (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015).

Yapılan yenilikler kapsamında Mekâtib-i Umumiye Nezareti 1847’de kurulmuş, 1856’da ilan edilen "Islahat Fermanı" nın doğurduğu yenileşme hareketlerinin etkisiyle 1857’de bu kuruluş Maarif-i Umumiye Nezaretine çevrilmiştir. Devlet yönetiminde milli eğitimden sorumlu hükümete bağlı teşkilatın ilk çekirdeğini oluşturan Maarif Nezaretinin kurulması eğitimin merkezî bir sisteme bağlanması sağlanmıştır. Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’nın ilk adımını oluşturmaktadır. Bu adımla, eğitim kurumları devletin resmi kuruluşu haline gelmiş, eğitim problemi resmi politikası olmuştur (Keklik, 2018).

1851 yılında Darü’l-fünûn kurulmuştur. Daha sonra Darü’l-fünûn’da okutulacak eserlerin çevirisini hazırlayacak olan Encümen-i Dâniş kurulmuştur. Yükseköğretim kurma çalışmaları 1846 yılında başlamış olsa da yükseköğretim okulları ancak 1863 yılına gelindiğinde hizmet vermiştir (İhsanoğlu, 1993).

Tanzimat döneminde 1868’de Osmanlının ilk üst düzey eğitim kurumu ve ilk lisesi Mekteb-i Sultani açılmıştır. Bu mektep, daha sonra Galatasaray Lisesi adını almıştır ve bugün hâlâ varlığını devam ettirmektedir. 1873 yılında ise lise seviyesinde olan ve burada başarılı olan yoksul çocuklarının eğitim aldığı bir diğer okul olan “Darüşşafaka” açılmıştır (Duran ve Güray, 2020).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Yönergesi) yayımlanmış ve eğitim dilinin Osmanlıca ve Türkçe olmasına karar verilmiştir. Bununla yabancı dilleri öğrenmek için zaman kaybetmemek ve bilim ve teknikte yapılan yeniliklere hızlı şekilde geçiş sağlamak amaçlanmıştır. Uygulanan tüm bu reformların sebebi toplumun eğitilmesinin devletin faydasına olacağının anlaşılmasıdır. Bu dönemde 7 yaşına giren bir çocuğun okula gitme zorunluğu getirilmiştir. (Çağır ve Türk, 2017).

Eğitim sisteminde kademelendirilmeye gidilmiş ve eğitim ilk, orta ve yüksek öğretim şeklinde düzenlenmiştir. (1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) Medreseler bu düzenleme kapsamında yer almamıştır. Yine bu dönemde eğitim İstanbul dışındaki bölgelerde de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Keklik, 2018).

1851 yılında Darü'l-fünûn kurulmuştur. Daha sonra Darü'l-fünûn'da okutulacak eserlerin çevirisini hazırlayacak olan Encümen-i Dâniş kurulmuştur. Yükseköğretim kurma çalışmaları 1846 yılında başlamış olsa da yükseköğretim okulları ancak 1863 yılına gelindiğinde hizmet vermiştir (İhsanoğlu, 1993).

Tanzimat döneminde 1868'de Osmanlının ilk üst düzey eğitim kurumu ve ilk lisesi Mekteb-i Sultani açılmıştır. Bu mektep, daha sonra Galatasaray Lisesi adını almıştır ve bugün hâlâ varlığını devam ettirmektedir. 1873 yılında ise lise seviyesinde olan ve burada başarılı olan yoksul çocuklarının eğitim aldığı bir diğer okul olan "Darüşşafaka" açılmıştır (Duran ve Güray, 2020).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Yönergesi) yayımlanmış ve eğitim dilinin Osmanlıca ve Türkçe olmasına karar verilmiştir. Bununla yabancı dilleri öğrenmek için zaman kaybetmemek ve bilim ve teknikte yapılan yeniliklere hızlı şekilde geçiş sağlamak amaçlanmıştır. Uygulanan tüm bu reformların sebebi toplumun eğitilmesinin devletin faydasına olacağının anlaşılmasıdır. Bu dönemde 7 yaşına giren bir çocuğun okula gitme zorunluğu getirilmiştir. (Çağır ve Türk, 2017).

Eğitim sisteminde kademelendirilmeye gidilmiş ve eğitim ilk, orta ve yüksek öğretim şeklinde düzenlenmiştir. (1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) Medreseler bu düzenleme kapsamında yer almamıştır. Yine bu dönemde eğitim İstanbul dışındaki bölgelerde de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Keklik, 2018).

Bu dönemde açılan kurumlar arasında Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye okulları yer almaktadır. Eğitim verimi oldukça yüksek olan bu okullardan

mezun olan öğrenciler sadece bir alanda değil birden fazla bilimsel alanda yetkin olacak donanımda yetiştirilmek istenmiştir (Ceylan, 2012).

Usul-i cedit (yeni usul) ile Sıbyan mektepleri ıslah edilmeye çalışılmış ve rüştiye mekteplerinin düzenlenmesi konularında ciddi adımlar atılmıştır. Bunlara ek olarak bir yerde sadece Sıbyan mektebi bulunuyorsa burada kız ve erkek öğrenciler birlikte eğitim görebilecektir. Başka bir gelişme ise alanında uzman kişilerin yetişebilmesi için teknik eğitim veren meslek okulların açılmasıdır (Memioğlu, 2003).

Eğitim sisteminde yapılan düzenlemelerde belli bir sıra gözetilmemiştir. İlköğretim kademesinde hemen hemen hiç düzenleme yapılmadan orta ve yükseköğretimde düzenlenmeye başlanılmıştır. Bu sıranın gözetilememesinin nedeni ise medreselerin yeni eğitim düzenine karşı olan yaklaşımından çekinilmesidir. Bu nedenle medrese ve Sıbyan mekteplerine dokunulmadan diğer kademelerde okullar açılmış ve geliştirilmiştir. Orta öğretimin en alt kademesini rüştiyeler oluşturmaktadır. İdadi mektepleri ise, orta seviyedeki öğrencilerin bulunduğu ortaöğretim kademesidir. Bu okullarda verilen dersler arasında mantık, kimya, resim, Fransızca ve coğrafya dersleri bulunmaktadır (Şahin, 2015).

Tanzimat döneminde eğitim seviyesi tüm yeniliklere rağmen istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun nedeni alt yapı yetersizliği ve toplumun yeni eğitim sistemine karşı ilgisiz olmasıdır (Akyüz, 2011).

2.5.2. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Sistemi

Bu dönem Osmanlı Devleti'nde parlamenter sisteme geçiş dönemi olarak bilinmektedir (Asal ve Yaşar, 2022). Bu başlıkta I. ve II. Meşrutiyet dönemi eğitim programlarında meydana gelen yenilik ve gelişmeler ele alınacaktır.

2.5.2.1. I. Meşrutiyet Dönemi

2. Abdulhamit padişah olduktan sonra Cemiyet-i Mahsusa'yı kurmuş ve anayasal çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların ardından 1876 tarihli Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Dönemin en önemli özelliği eğitim ile alakalı yenilikleri içeren uygulamaların anayasal bir belgede yer almış olmasıdır (Akyüz, 2016).

Kanun-i Esasi'de yer alan maddelerden üçü doğrudan eğitim alanında atılacak adımları içermektedir. Bu maddeler şunlardır:

15. maddede, “emr-i tedris serbesttir, muayyen olan kanuna tebaiyet şartıyla her Osmanlı umumî ve hususî tadrise mezundur” ifadeleri yer almaktadır. Bu, şu anlama gelmektedir: “Kanuna uyulduğu takdirde öğretim işini herkes yapabilir, her Osmanlı vatandaşının genel ve özel öğretim yapma izni vardır”.

16. maddede, Osmanlı ülkesinde bulunan çeşitli toplumların “umur-ı itikadiyelerine müteallik olan usûl-i tâlimiyeye hâlel getirilmeyecektir” ifadesi bulunur. Bu, “ülkedeki çeşitli dinsel inanışlardaki toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacaktır” anlamındadır.

114. madde şöyledir: “Osmanlı efradının (bireylerinin) kâffesince (tümü için) tahsil-i maarifin (öğrenimin) birinci mertebesi (ilköğretim) mecburî (zorunlu) olacak ve bunun derecat ve teferruatı (ayrıntıları) nizam-ı mahsus (ayrı bir düzenleme) ile tâyin kılınacaktır (belirlenecektir).” (Akyüz, 2011). Görüldüğü üzere bu maddelerden ilk ikisi özel eğitimle üçüncüsü ise ilköğretimin zorunluluğuyla ilişkilidir.

Anayasada yer alan ilk iki maddeye binaen sağır, dilsiz ve görme engelliler için okullar açılmıştır. Bu uygulama özel eğitim kapsamında atılan ilk adımdır. Abdülhamit dönemi mutlakiyet dönemi olarak adlandırılmakta ve bu dönemin en belirgin niteliği çok sayıda meslek ve sanat okulunun açılmış olmasıdır. Bunun dışında yüksekokullar açılmış, askeri okullarında mülkiye bölümlerinin açılması için adımlar atılmıştır. Yüksekokullar sadece İstanbul’da değil İstanbul dışındaki vilayetlerde de açılmıştır (Baksı, 2019).

Bu dönemde Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi yasaklanırken, basın yayına sansür uygulanmış ve yükseköğretim kurumları sıkı denetim altına alınmıştır. 2. Abdülhamit hükümdarlığının ilk yıllarında mülkiyeye önem vermiştir. Mülkiyeleri yüksekokul seviyesine çıkarmıştır. Mülkiyelerde din derslerinin ağırlığı artırılmış ve yatılı okullar haline getirilmiştir (Aktar, 1990: 29-31).

Rüştiyeler (ortaöğretim) seviyesinde kız çocuklarının eğitiminde gelişmeler yaşanmıştır. Kadınlar için Sanayi-i Nefise mektepleri açılmıştır. Yenileşmenin etkisiyle kadınların ve kız çocuklarının eğitime yönelik çalışmalara önem verildiği görülmektedir (Ergin, 1977: 457-560).

Eğitim- öğretimi teşkilatlandırma çalışmaları Tanzimat Döneminde başlamış fakat modern anlamda teşkilatlanma çalışmaları Abdülhamid döneminde oluşturulmuştur. Teşkilatlandırma çalışmaları kapsamında merkezde, vilayet

merkezlerinde, sancak ve kazalarda maarif meclisleri ve müdürlükleri kurulmuş, Maarif Nezareti geliştirilmiştir (Kafadar, 1997: 113).

1894-1895 yıllarından itibaren Maarif Nezareti ülke genelinde eğitim istatistikleri yayımlamıştır. Yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ülkenin eğitim durumunu toplu ve rakamsal olarak gösterdiği için eğitim problemleri daha iyi anlaşılmış ve değerlendirilmiştir. Maarif Nezareti sadece eğitim kurumlarının düzeltilmesiyle ilgilenmemiş zamanla ülke sınırlarındaki kültürel çalışmaları da denetleyen bir kurum haline gelmiştir (Somel, 2015).

Tanzimat döneminde başlayan geleneksel ve batıcı düşünce ve uygulamalar sentezi II. Abdülhamid döneminde ikilikler yaşansa da ciddi bir problemle karşılaşılmamış ve devam etmiştir. Bu dönemde uygulanan eğitim çalışmaları 2. Meşrutiyet dönemi iyileştirme ve yeniliklerin alt yapısını oluşturmaktadır. Bu dönem için en ayırıcı özellik, sadece İstanbul merkezli bir okullaşma dışında ülkenin her yerine yayılmış bir eğitim düşüncesiyle hareket edilmiş olunmasıdır (Ergin 1977: 874).

Bu dönemde okullarda verilen eğitim ile arzulanan insan tipi, dindar, itaat eden, sultan Abdülhamit'e hürmet ve sadakat gösteren ve Tanzimat Dönemi'nin "Osmanlıcılık" akımına bağlı bir insan tipi oluşturulmak istenmiştir.

2.5.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi

23 Temmuz 1908 tarihinden Parlamenter düzene dönmek üzere anayasanın tekrar yürürlüğe konmasından 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes antlaşmasına kadar geçen zaman II. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılır (Akyüz, 2011).

Osmanlı Devleti ilk kez 1876 Kanun-i Esasi ile parlamenter sisteme geçmiş olsa da bu çok uzun sürmemiştir. Padişah Abdülhamit Kanun-i Esasi kararlarına dayanarak meclisi tatil etmiş, anayasayı rafa kaldırmıştır. Daha sonra muhalefete karşı önlem almıştır. Alınan önlemler bir süre muhalefeti ortadan kaldırmış olsa da "İkinci Jön Türk Hareketi" olarak tekrar ortaya çıkmışlar ve meşrutiyeti yeniden ilan etmek için çalışmalar yürütmüşlerdir (Ergün, 1996).

İstanbul'da 1909 tarihinde "31 Mart" olayı ile meclis dağıtılarak meşrutiyet kaldırılmak istenmiştir. Yaşanan bu olay ordu tarafından bastırılmıştır. Bu olay sonucunda Abdulhamit tahttan indirilmiş yerine Mehmet Reşat tahta çıkmıştır. Bu dönemin yaşanan diğer önemli asker ve siyasi olayları arasında 1911 Trablusgarp

Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1914-1918 I. Dünya Savaşı yer almaktadır (Bozkurt, 2019).

Bu dönemde önceki dönemlerde olduğu gibi eğitim hayatında değişiklikler ve yenilikler yaşanmıştır. Fakat devletin devamlı bir savaş içinde olmasından dolayı, devamlılık sağlayamadığı ve düşünceler tam olarak gerçekleştirilemediği için bu dönem “bocalama ve duraklama” yılları şeklinde adlandırılmıştır (Ergin, 1977).

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de devleti batma tehlikesinden eğitimin ve öğretmenlerin kurtaracağı yönünde düşünceler etkili olmuştur. Bu düşünceye binaen basında eğitim konusunda yazılar yazılmaya başlanmış ve eğitim için “memleketin ruhu” şeklinde ifadeler yer verilmiştir (Aytekin, 1991).

1909 yılından Balkan Savaşlarının başlamasına kadar geçen sürede İttihat ve Terakki hükümetin asıl sahibi olarak eğitim sorunları için çözüm arayışına başlayarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Meşrutiyet ilan edildiğinde halen yürürlükte 1869 Maarif Nizamnamesi vardır. Yeni hükümet ya bu kararları uygulamaya devam edecek ya da yeni bir Maarif Nizamnamesi yayımlayacaktır (Koçer, 1960).

Hükümet yeni bir nizamname hazırlayarak bütün teşkilatı düzenleme kararı almıştır. Bu amaçla “Maarif-i Umumiye Kanun Lâyihası” hazırlanmış ancak meclisten geçmediği için kanunlaştırılamamıştır. Bu layihanın kanun olarak çıkarılamayacağının anlaşılması üzerine eğitim faaliyetlerinin aksamaması için “Tedrisât-ı İptidaiye Kanunu Lâyihası” hazırlanmış ve meclise sunulmuştur. Fakat üç yıl kadar beklemesine rağmen yürürlüğe girememiştir (Aytekin, 1991).

Bu dönemde atılan bazı adımlar şunlardır: Kütüphaneler yaygınlaştırılmaya çalışılarak halkın eğitiminin sağlanması ve bilgiye ulaşabilmeleri amaçlanmıştır. Bu dönemin önemli bir diğer gelişmesi ise anaokullarının resmi olarak açılması ve okul öncesi eğitime önem verilmesidir. Kız öğrenciler için ilk kez lise açılmıştır. Sıbyan mektepleri ise dönemin sonlarına doğru kapatılmıştır. Drama, eğitim alanında ilk kez bu dönemde uygulanmıştır (Öztürk, 2005).

Balkan Savaşlarının kaybedilmesiyle yaşanan hezimetler eğitim alanında yapılan politikaların yanlışlığını ortaya koyarak bu alanda yeni adımlar atılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine dönemin aydınları balkan milletlerinin yaşanan savaşın nasıl kazanıldığı araştırılmaya başlanmış ve elde edilen sonuçta eğitimin ve öğretmenlerin etkisinin önemi belirtilmiştir. Balkan uluslarının eğitim

politikalarını milliyetçi bir anlayışla uygulamaları, Türk eğitimcilerini de etkilemiş böylece eğitim alanında milliyetçi akım yerini almaya başlamıştır (Küçükkeleş, 2021).

Meşrutiyet Döneminin başından Balkan Savaşlarına kadar Tanzimat Dönemi eğitim Sisteminin düşüncesini oluşturan “Osmanlıcılık” ideali eğitim sisteminde yerini korumuştur. Balkan Savaşlarından sonra “Türkçülük” idealine geçilmiştir. Bu düşünceyle “yeni bir nesil yetiştirme” fikri ortaya çıkmıştır. Bu yeni neslin çocukları bundan böyle geleneksel değerlerin dışında bir birey bir vatandaş olarak görülmeye başlanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle bu düşünce tam anlam kazanacaktır (Ergün, 1996).

Bu dönemde siyasi hayat ve düşünce akımları hareketlenmiş, basına uygulanan sansürün kalkmasıyla yayın özgürlüğüne kavuşmuştur. Yayın hayatında eğitim konuları aydınlar tarafından ortaya konmuştur. Bu dönemde konuşulan ve üzerinde tartışılan eğitim akımları şunlardır: Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık. Bu düşünce akımları tartışılmıştır (Taş ve Göksuçokur, 2019).

Özetle Osmanlı kuruluş yılları eğitim sisteminde kendinden önceki devlet olan Selçuklu Devletinin geleneğini devam ettirmiş veya üzerine yeni uygulamalar ekleyerek eğitimde ilerleme kat etmiştir. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde hem eğitim sisteminde bozulmaların başlaması hem de Avrupa devletlerinin gerisinde kalmasıyla Osmanlı 17. yüzyılda eğitim konusunda birçok yenileşme adımları atmıştır. Ancak bu adımlar eski uygulamaların üstüne yenisinin konulmasıyla gerçekleştiği için kalıcı ve verimli bir sonuca ulaşamamıştır. Eğitim alanında yaşanan bütün bu yenileşme, ıslahat çalışmaları Cumhuriyet Dönemi ve günümüz eğitim politikalarına yol göstermesi ve yön vermesi açısından kaynaklık edecektir. Bu devletler birbirinin devamı niteliğinde oldukları için gerek sosyal hayatları gerekse eğitim alanları birbirleri için bir laboratuvar olarak değerlendirilebilir.

2.6. Değer Nedir?

Bireyin ve toplumun hayatına yön veren, davranışların şekillenmesinde ve gelişmesinde rolü olan değer kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Türk dil kurumu değeri; “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*” veya “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2024).

2.7. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi ve Önemi

Millî Eğitim Bakanlığı, eğitim sisteminin amaçlarını ve değerlerin yeri ve önemini öğretim programında şu şekilde ifade etmiştir: Eğitim, bireylerin değerler ve yetkinliklerle kaynaştırılmış bilgi, beceri, davranışlara sahip olmalarını amaçlamaktadır. Eğitim sistemiyle kazandırılmaya çalışılan bilgi, beceri ve davranışlar değerler ve yetkinlikler bunlar arasında köprüyü kurmaktadır. *“Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlara aktaracağımız öz mirasımızdır.”* Değerlerin öğretim programında önemli yeri olduğu vurgulanmaktadır. Öyle ki programın bakış açısını oluşturan ana düşüncenin tamamı olarak ifade edilmiştir. Değerler insanın özünü oluşturmakta, yaşamın doğal akışında karşılaşılan problemleri çözmede bizlere güç ve ilham vermektedir (MEB, 2018). Bu nedenle eğitim ortamı sadece bireylere bilgi yüklemesi yapan, kalıplaşmış bilgi, beceri ve davranışların aktarıldığı bir ortam olmamalıdır. Eğitim sistemine düşen temel görev milli, manevi ve ahlaki değerlere sahip bireyler yetiştirme ve devamlılığını sağlamaktır. Günümüzde giderek yozlaşan değerlerin korunması için değerler eğitimine gereken önem verilmelidir. Sosyal Bilgiler değerlerin kazanılması açısından önemli bir derstir. Bu dersin konuları, içeriği bireylerin hem kendi toplumlarına ait değer ihtiyacını giderecek hem de farklı toplumların değerlerini öğrenecekleri bir yapıda hazırlanmıştır (Tepecik, 2008).

Sosyal bilgiler dersi aynı zamanda bir değer öğretimi dersidir. Önemli bir tarihsel geçmişi barındırması, birçok kültürü ve farklı yaşamları konu alması ve çok disiplinli yapıda olması nedeniyle değerlerin bireylere aktarılması açısından önemlidir (Kan, 2010).

Yeni Sosyal Bilgiler öğretim programı 2018’de uygulanmaya başlamıştır. Bu programda değerlere önemli bir pay ayrılmıştır. Sosyal bilgiler öğretim programı bireylerin toplumsallaşması ve sosyal yaşam içerisinde demokratik değerleri benimseyen ve yaşatan sorumlu bireyler olarak yetişmesi açısından önemlidir (Öztürk ve Kafadar, 2020).

Sosyal bilgiler dersi 2018 programında üzerinde önemle durulan değerler, ayrı olarak ele alınmamış, öğretim programının her ünitesi, konusu, öğrenme alanlarında yer almıştır. Öğretim programının perspektifinde kök değerler “adalet, dostluk, sevgi,

sorumluluk, dürüstlük, yardımseverlik, özdenetim, sabır, saygı, vatanseverlik” şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler dersinde verilen değerlerin iki farklı kazanımı vardır. Birincisi, bireylere hem kişisel hem toplumsal değerleri açıklama fırsatı tanır. İkincisi, bireylerin başka değer ve tutumlara ilişkin bilgi edinmelerini, yeni deneyim kazanmalarını sağlamaktır. Sosyal Bilgiler öğretimi bireylerin değerleri, tutum ve davranışları keşfetmeleri, analiz etmeleri, muhakeme yapmalarına yardım edecek bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler bireylerin kendi yaşamlarında huzurlu olmalarının yanında karar verirken veya karar alırken sorumluluk bilinci ile hareket etmelerini sağlar (Kan, 2010).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir (MEB, 2018).

Tablo 1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Adalet Aile birliğine önem verme Bağımsızlık Barış Bilimsellik Çalışkanlık Dayanışma Duyarlılık Dürüstlük	Estetik Eşitlik Özgürlük Saygı Sevgi Sorumluluk Tasarruf Vatanseverlik Yardımseverlik
---	---

Tablo 1’de belirtilen 2018 Sosyal bilgiler öğretim programında verilen değerler şunlardır: “Adalet”, “Aile birliğine önem verme”, “Bağımsızlık”, “Barış”, “Bilimsellik”, “Çalışkanlık”, “Dayanışma”, “Duyarlılık”, “Dürüstlük”, “Estetik”, “Eşitlik”, “Özgürlük”, “Saygı”, “Sevgi”, “Sorumluluk”, “Tasarruf”, Vatanseverlik ve “Yardımseverlik” programda kazandırılması hedeflenen toplamda 18 değer bulunmaktadır (MEB, 2018).

Değer eğitimi öğretim programlarının tamamında yer almıştır. Fakat sosyal bilgiler dersi programında net bir şekilde belirtilmiştir. Öyle ki sosyal bilgiler dersi kapsamında bireylere kazandırılacak değerler öğrenme alanlarıyla eşleştirilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Öğrenme programında yer alan öğrenme alanları aşağıdaki tabloda verilmiştir (MEB, 2018).

Tablo 2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları

Öğrenme Alanları
Birey ve Toplum
Kültür ve Miras
İnsanlar, Yerler ve Çevreler
Bilim, Teknoloji ve Toplum
Üretim, Tüketim ve Dağıtım
Etkin Vatandaşlık
Küresel Bağlantılar

Tablo 2’den de anlaşıldığı üzere Sosyal Bilgiler programı yedi farklı öğrenme alanından oluşmaktadır. Bunlar; “Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarıdır (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan değerler her sınıf düzeyinde öğrenme alanlarıyla birebir eşleştirilmiştir. Her sınıf düzeyi ve öğrenme alanıyla eşleştirilen değerler aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 3. 4. Sınıf Birey ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

1. Öğrenme Alanı: Birey ve Toplum/ Kazanım	Değer
“SB.4.1.1. Resmî kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.	Saygı Sorumluluk
SB.4.1.2. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.	
SB.4.1.3. Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır.	
SB.4.1.4. Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.	
SB.4.1.5. Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.”	

Tablo 3’e göre ilk öğrenme alanı olan birey ve toplum öğrenme alanında saygı ve sorumluluk değeri yer almaktadır. Birinci kazanım resmi kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur kazanımı ve üçüncü kazanım

bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanıyarak kazanımı sorumluluk değeri ile ilişkilendirilebilir. Beşinci kazanım diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar, kazanımı ise saygı değeriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Tablo 4. 4. Sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: Kültür ve Miras/ Kazanım	Değer
“SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelerden yararlanarak aile tarihi çalışması yapar. SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir. SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır. SB.4.2.4. Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele’nin önemini kavrar.”	Aile Birliğine Önem Verme Kültürel Mirasa Duyarlılık Vatanseverlik

Tablo 4’e göre kültür ve miras öğrenme alanında aile birliğine önem verme, kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik değerleri yer almaktadır. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelerden yararlanarak aile tarihi çalışması yapar kazanımı aile birliğine önem verme değeri ile ilgilidir. İkinci kazanım olan ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir kazanımı ve üçüncü kazanım geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır kazanımı kültürel mirasa duyarlılık değeriyle ilgilidir. Dördüncü kazanım olan millî mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle millî mücadele ’nin önemini kavrar kazanımı ise vatanseverlik değeri ile ilişkilidir.

Tablo 5. 4. Sınıf İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: İnsanlar Yerler ve Çevreler/ Kazanım	Değer
“SB.4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur. SB.4.3.2. Günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizer. SB.4.3.3. Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder. SB.4.3.4. Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır. SB.4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur. SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.”	Doğal Çevreye Duyarlılık

Tablo 5’ de görüldüğü üzere insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında doğal çevreye duyarlılık değeri yer almaktadır. Bu öğrenme alanında yer alan kazanımlardan beşinci ve altıncı kazanımlar yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur, Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar doğal çevreye duyarlılık değeriyle ilişkilendirilmektedir.

Tablo 6. 4. Sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: Bilim, Teknoloji ve Toplum/ Kazanım	Değer
“SB.4.4.1. Çevresindeki teknolojik ürünleri, kullanım alanlarına göre sınıflandırır. SB.4.4.2. Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımlarını karşılaştırır. SB.4.4.3. Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır. SB.4.4.4. Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir. SB.4.4.5. Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.”	Bilimsellik Doğal Çevreye Duyarlılık

Tablo 6 incelendiğinde bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında bilimsellik ve doğal çevreye duyarlılık değerleri yer almaktadır. Teknolojik ürünler ile ilgili olan birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci kazanımlar bilimsellik değeriyle ilgilidir. Dördüncü kazanım olan Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir kazanımı ise doğal çevreye duyarlılık değeriyle ilişkilidir.

Tablo 7. 4. Sınıf Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: Üretim, Dağıtım ve Tüketim/ Kazanım	Değer
“SB.4.5.1. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar. SB.4.5.2. Ailesi ve yakın çevresindeki başlıca ekonomik faaliyetleri tanır. SB.4.5.3. Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler. SB.4.5.4. Kendine ait örnek bir bütçe oluşturur. SB.4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.”	Sorumluluk Tasarruf

Tablo 7’ ye göre üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında sorumluluk ve tasarruf değerleri yer almaktadır. Üçüncü kazanım sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler, dördüncü kazanım kendine ait örnek bir bütçe oluşturur, sorumluluk değeriyle ilişkilendirilmişken, birinci kazanım İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar ve beşinci kazanım çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır tasarruf değeriyle ilişkilendirilmiştir.

Tablo 8. 4. Sınıf Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı, Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: Etkin Vatandaşlık/ Kazanım	Değer
“SB.4.6.1. Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. SB.4.6.2. Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır. SB.4.6.3. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir. SB.4.6.4. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.”	Sorumluluk Bağımsızlık

Tablo 8’de görüldüğü üzere etkin vatandaşlık öğrenme alanında sorumluluk ve bağımsızlık değerleri yer almaktadır. Birinci kazanım Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir ve ikinci kazanım aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır sorumluluk değeriyle ilgilidir. Dördüncü kazanım olan Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar ise bağımsızlık değeriyle ilgilidir.

Tablo 9. 4. Sınıf Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı Kazanım ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı: Küresel Bağlantılar/ Kazanım	Değer
SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.	Kültürel Mirasa Duyarlılık Saygı
SB.4.7.2.Türkiye’nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.	
SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.	
SB.4.7.4 Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.”	

Tablo 9’a göre son öğrenme alanı olan küresel bağlantılar öğrenme alanında kültürel mirasa duyarlılık ve saygı değerlerine yer verilmektedir. Üçüncü kazanım farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır kültürel mirasa duyarlılık değeri ile ilişkilendirilirken dördüncü kazanım farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır kazanımı saygı değeriyle ilişkilendirilmektedir.

Tablolardan da anlaşıldığı üzere ilköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında değerler eğitime ağırlık verilmiştir. Sosyal hayatı yansıttığı kabul edilen yedi öğrenme alanından oluşturulan program, değerlerle bütünleşmiş bir yapıdadır. Görüldüğü üzere 2018 öğretim programları yapılandırmacı yaklaşıma dayanan bir anlayışla hazırlanmıştır. Öğrenci merkezli bir anlayışı benimseyen, öğretmenlerin öğrencilere rehber olduğu, eleştirel düşünme, problem çözme gibi temel becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır (Baysal ve Kalaycı, 2020).

2.8. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi Unsurları

Bu başlıkta 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler hakkında bilgi verilmiştir.

2.8.1. Adalet değeri

TDK (2023)'ye göre adalet “Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” olarak tanımlanmıştır.

Adalet, devlet eliyle düzenlenen hukuk normlarına yine devlet eliyle hukuk ve vicdan üstünlüğünün bireylere eğitim vasıtasıyla öğretilmesidir (Ekinci, 2019; Demirel, 2022).

Adalet kavramı yeni bir kavram değildir. İnsanlık tarihi kadar eskidir. Eski çağlardan bugüne araştırmacılar bu kavram üzerinde durmuşlardır. Bütün semavi dinlerde ve kutsal kitaplarda adalet kavramına dair mesajlar yer almaktadır. İslam dininde de adalet kavramı üzerinde önemle durmuştur. İslam dini adalet kavramını kul hakkı ve güzel ahlak kavramlarıyla özdeşirmiştir. Bu kavramlara uygun davranan bireylerin adalet kavramına da gerekli önemi verecekleri düşünülmektedir (MEB, 2017; Tanrıkulu, 2015).

Adalet değerler eğitiminde tek bir değer olarak yer almakla birlikte eşitlik, dürüstlük gibi değerlerin içinde de yer almıştır. Toplumda birlikte yaşayan insanlar karşılaştıkları problemleri çözebilmek için belirli kurallara ihtiyaç duyar. Bu kuralları düzenleyen en temel etkenlerden birisi de hiç şüphesiz adalet kavramıdır. Bu kavram bireylere eğitim yoluyla kazandırılmalıdır. Ülkemizde birçok branşta değerler eğitimi kapsamında yer almaktadır (Ekinci, 2019). Sosyal Bilgiler dersi toplumsal yaşamla iç içe olması sebebiyle adalet kavramını bireylere kazandıracak derslerin en elzemidir.

2.8.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri

Aile toplumsal yaşamın en küçük ama toplumu ayakta tutan yapısıdır. Toplumun gelişimi ve devamlılığı için aile kavramının korunması gerekmektedir. Toplumun yozlaşması esasen ailenin yozlaşmasıyla başlamaktadır. Aile aynı zaman da içinde yaşadığımız topluma uyum sağlamamızı sağlayan saygı, sevgi, merhamet, hoşgörü vb. değerlerin bizlere öğretildiği ilk eğitim alanıdır (Bayırlı, 2018).

Bireylerin yaşadıkları toplumun niteliğini artırması, devamlılığını sağlaması için okulda aldığı eğitim çok önemlidir. Toplumun devamlılığı ve gelişimi konularında eğitim sistemine önemli görevler düşmektedir. Toplumun milli, manevi, kültürel değerlerin korunması, bunların sürdürülebilirliği için genç kuşaklara aktarımının

sağlanması, bilgi, beceri ve tutum olarak kazandırılması en temel görevidir (Bayırlı, 2018).

Bu görevin yerine getirilmesinde eğitim sistemi içerisinde yer alan Sosyal Bilgiler ders, içeriği nedeniyle önemli bir katkı payına sahiptir. Dersin içeriğinde aile birliğine önem verme değerine yer verilmiştir.

2.8.3. Bağımsızlık Değeri

Bağımsızlık kavramını bağımsız olma durumu veya özelliği olarak tanımlamıştır. İstiklal, bağımsızlık kavramının anlamdaşı olarak kullanılmaktadır (TDK, 2023).

Bağımsızlık kavramını sadece siyasi olarak açıklamak kavramın asıl manasının eksik kalmasına neden olmaktadır. Siyasi başta olmak üzere iktisadi, kültürel, mali, askeri, içte ve dıştaki tüm konularda tamamen özgürce hareket edebilmekle mana tam olarak karşılanabilir. Özellikle ekonomik açıdan bağımsız olmak diğer etmenlerin kazanılmasında da önemli bir unsurdur (Demirok, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında; *"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır"* ifadeleri yer almaktadır. Anayasada yer alan bu ifadeler otoritelerin devletin, vatanın, milletin bağımsızlığı üzerinde ki sorumluluklarını ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2020).

Bağımsızlık değerinin bireylere kazandırılması toplumun gelişimi açısından önemlidir. Birçok değerde olduğu gibi bağımsızlık değerini de çocuklar küçük yaşlardan itibaren gerek sosyal çevreden gerekse aile ortamından almaya başlamaktadır. Fakat bu sistemli ve kasıtlı değildir. Bu sebepten eğitim sistemiyle istendik yönde kazandırılmalıdır. Bağımsızlığın kazandırılmasına en çok hizmet edecek derslerin başında Sosyal Bilgiler dersi gelmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin temaları, kullanılan araç-gereçler ve birçok disiplinle bütünleşmiş olması, konuların disiplinler arası yaklaşımla ele alınmasından dolayı bireylere bu ders kapsamında çok yönlü değer eğitimi verilmektedir. Bireylerin toplumla uyum içerisinde yaşayabilmeleri, toplumsal ve evrensel değerleri benimseyen ve uygulayan bireyler olabilmeleri için Sosyal Bilgiler öğretimi önem arz etmektedir (Erbaş, 2021).

2.8.4. Barış Değeri

Barış “Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü, kötülükten, kavgalardan, savaşlardan kurtuluş, uyum, birlik, bütünlük, sükûnet, sessizlik, huzur içinde yaşamak olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Barış, insanların ve toplumların birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen evrensel bir değerdir. İnsanın varoluşundan bugüne varlığını hep devam ettirmiştir. Bugünden sonra da devam ettirecektir.

Araştırmacı eğitimciler barış değerinin kazandırılmasında tarih disiplinin önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedirler. Sosyal bilgiler dersi tarih konularına oldukça geniş yer vermesinden dolayı, barış değerinin de kazandırılmaya çalışıldığı bir derstir. Tarih konularında yer alan savaşları anlatırken kullanılan dil ve üslup yeni nesli kin ve düşmanlığa itecek ifadelerden ve her türlü anlatımdan arınmış olmalıdır (Aktaş ve Safran, 2013).

Toplumda huzurun ve refahın artırılması için barış değerinin kazandırılması şarttır. Fakat barış tek başına kazandırılacak bir kavram değildir. Sevgi, dayanışma, yardımseverlik, saygı, merhamet gibi değerlerle ilişkilendirilerek aktarılacak bir değerdir. (Keskin 2009; Aktaş, Erol ve Şahin, 2015).

2.8.5. Bilimsellik Değeri

Günümüzde bireylerin değişen topluma uyum sağlayabilmeleri ve bu değişimi olumlu yönde ilerletebilecek karakterle donatılmaları gerekmektedir. Başka ülkelerde bireyler, bu karakterlere sahip olacak şekilde yetiştirilmektedir. Ülkemizde ise, devletin ve cumhuriyetin sürekliliği için iyi karakterde bireyler yetiştirilmesi Türk Milli Eğitim Temel Kanunun’ da “*Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir. Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanması bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır. Bilgi ve teknoloji üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları gereğince donatılıp güçlendirilir; bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımından teşvik edilir ve desteklenir*” (Milli Eğitim Temel Kanunu [METK], 1973) ifadeleriyle belirtilmiştir.

Demokratik toplum için değer ve becerilerle donatılmış bireyler yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinde bilimsellik değeri, doğrudan verilecek değerler arasında bulunmaktadır. Programda değerlerin kazandırılması için yer verilen karakter eğitimi de pozitif sonuçlar vermektedir (Katılmış, Ekşi ve Öztürk, 2010).

Çağımızda bireyler bilimsel bilginin kavram ve hususlarını araştıran, öğrenen ve özünü kavrayan, bilime değer veren, bilimin ışığında ilerleyen çağın bilim anlayışını destekleyebilir (Gülhan, 2012).

2.8.6. Çalışkanlık Değeri

Bireylere çalışkanlık özellikleri kazandırmak için öğretmen, veli iş birliği ekseninde öğretim yöntemleriyle desteklenen bir değerler eğitimi unsurudur. Çalışkanlık değeri, kişinin önceliklerini belirleyip çalışma için gerekli zamanı tespit edip, yönetebilmesi ve bütün bunları yaparken ortaya çıkacak işin kalitesini, sonucun ne olacağını fark edebilmesini sağlamaktır. Öğretmenin teşviki ailelerin desteği ile bireylere eğitim yoluyla çalışkanlık değeri kazandırılabilir. Değerin bireylere kazandırılması hususunda gerekli olan bütün unsurlar veya etmenler sürece dahil edilmelidir (Aktepe, Uzunöz, Sarıçam, 2020).

2.8.7. Dayanışma Değeri

İnsanoğlu tabiatı gereği sosyal bir varlıktır. Var olduğu günden itibaren hayatlarını devam ettirebilmek için diğer insanlarla birlikte yaşamaktadır. İnsanların toplumdan soyutlandıklarında tehlikelerle tek başına mücadele edemeyeceğini belirtmekte ve bunun toplumlar tarafından anlaşılmasının toplumdaki dayanışma duygusunu da beraberinde getirdiğini söylemektedir (Sönmez ve Akıncan, 2019).

Toplum insanların bir araya gelmesiyle oluşmuş bir yapıdır. Bu yapıyı oluşturan insanların ortak duygu, düşünce, inanç ve kazançları dairesinde hareket edip karşılıklı bir bağ kurmaları her işte birbirlerine yardımcı olmaları dayanışmayı ifade etmektedir. Dayanışma kavramı hem değerler eğitimi içerisinde hem de Sosyal Bilgiler öğretimi içerisinde yer alan önemli bir değerdir (Ergün, Fidan ve Yıldırım, 2019).

2.8.8. Duyarlılık Değeri

Duyarlılık değeri birçok değeri içine alan kapsamlı bir değerdir. Öyle ki insanın yakın çevresinde sevdiklerine, hayvanlara ve diğer bütün canlılara karşı yapılan olumsuz durumlara tepki göstermesi onun duyarlı bir insan olmasının yanında

sorumluluk, yardımseverlik, çalışkanlık, adalet gibi değerlere de sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Duyarlılık değeri okul aile iş birliği içerisinde kazandırılır (Yılar, Karadağ, Ünal ve Örtten, 2022).

Keskin ve Öğretici (2013), duyarlılık; içinde yaşadığımız dünyayla ve gerçekleşen olaylarla bağ kurmak ve görev üstlenmektir. Yaşanılan toplumda ya da dünyanın neresinde olursa olsun gerek bireyin yakın çevresinde gerekse uzak çevresinde meydana gelen her türlü haksızlığın karşısında olması, zulmü ve zalimliği göz ardı etmemesi gerekli sorumlulukları üstlenerek tepkisini ortaya koyması duyarlılıkla ilgilidir.

Sosyal Bilgiler dersi, eğitim hedeflenen pek çok kazanımın bireye benimsetilmesinde çok işlevsel bir derstir. Duyarlılık değeri de bu ders kapsamında kazandırılması hedeflenen değerlerden biridir. Sosyal bilgilerin yetiştirmeyi amaçladığı etkin vatandaş, sosyal kurallara, milli, manevi ve demokratik değerlere, çevresindeki her türlü canlı varlığa, kurumsal yapıya ait bilgilere sahip ve bunlara karşı duyarlı olan bireydir. Elbette duyarlılık sadece bunlarla sınırlı değildir. Duyarlılık insani bir değerdir. Bu nedenle dünyanın herhangi bir yerinde insanlığı etkileyen bir savaş, olay, afet yaşandığında bunlar karşısında tepkisiz kalınmamalıdır. Bu modern çağda küresel vatandaşlığın bireylere yüklediği bir görevdir.

2.8.9. Dürüstlük Değeri

Dürüstlük kavramını doğru olma hali veya vasfı, ahlaklı ve saf olma şeklinde tanımlanmışlardır. Dürüstlük; doğru olma durumu ya da niteliği, saflık ve namuslu olma gibi anlamlar içermektedir. Dürüstlük, dürüst bir bireyin eylem ve davranışlarını ifade eder (Demirkaya ve Çal, 2018).

Bireyin davranışlarının oluşmasında veya davranışlarına yansımada, anlam kazanmasında dürüstlük önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerler kişilerin bütün hayatlarını şekillendirebilecek bir yapıdadır. Bu yönüyle dürüstlük değeri sadece okul ortamıyla sınırlı kalamamaktadır. Nitekim siyasette ve ticarete dürüstlük önem arz etmektedir (Yalnız ve Yıkmaz, 2018).

MEB (2018), programında dürüstlük değeri ‘bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlardır’ olarak tanımlanmıştır.

Dürüstlük değer eğitimi kapsamında sosyal bilgiler öğretim programında yer alan bir değerdir. Toplumun yapısını sağlıklı bir şekilde düzenlemek için ahlak sahibi bireylere ihtiyaç vardır. Ahlaklı, sağlıklı bireylerin yetişebilmesi için eğitim yoluyla dürüstlük değerinin kazandırılması önemlidir. Sosyal bilgiler dersinde dürüstlük değer olarak kazandırılmaktadır (Demirkaya ve Çal, 2018).

2.8.10. Estetik Değeri

Estetik kavramının tarihçesi eski Yunan filozofları Platon ve Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Bir bilim dalı olarak ise 18. yüzyıl da ortaya çıkmıştır. Estetik tanım olarak güzelliğin bilimi ya da sanat felsefesi demektir (Soylu, 2020).

TDK (2023) ise, estetik kavramını “sanatsal yaratıcılığın, sanatta ve yaşamda güzel ve güzellik denen kavramın bilimi, güzeli araştıran bilim dalı” olarak tanımlamıştır.

Bir değer olarak estetiğin kişilere ve milletlere birçok açıdan faydalı olduğu bilinmektedir. Çocuklara beğeni duygusu kazandırmakta ve onların ufkunu genişleterek evrene ve eylemlere bakış açılarında yeni pencereler açmalarına yardımcı olmaktadır. (Seyhan, 2020).

2.8.11. Eşitlik Değeri

Eşitlik ve adalet kavramları birbiriyle sıkça karıştırılmaktadır. Eşitlik iki durumun, nesnenin veya herhangi bir şeyin her açıdan benzer ve denk olması olarak tanımlanır (MEB, 2015).

Eşitlik kelimesinin kanunlar önünde sosyal ve politik haklar açısından bireylerin birbirinden üstünlüğü ve ayrıcalıklılığı olmadan, eşitliğin olduğu eşdeğerlilik anlamı da bulunmaktadır. Bireylerin kanunlar karşısında eşitlik istemeleri yeni bir durum değildir. İnsanoğlu varoluşundan itibaren bu arzu ve istekle mücadele etmiştir. Savaşlar çıkmış, kanlar dökülmüş nice canlar verilmiştir. Farklı toplumlarda insanlar arasında sınıfsal ayrımlar olmuş, bazı toplumlarda insanlar köle olarak başka insanların hizmetine verilmiştir. Türk tarihinde ise toplumsal veya sınıfsal bir ayrım görülmemiş insan ticareti de yapılmamıştır. Nitekim bu durum Türk töresine de yansımış ve törede “könilik (adalet), tüzük (eşitlik), uzluk (iyilik) ve (insanlık) kişilik” değişmeyen kanunlar olarak yer almıştır (Kaya ve Akpınar, 2022).

2.8.12. Özgürlük Değeri

Özgürlüğü insanın kendi kararlarını verirken herhangi bir kişiye bağlı olmaması, kendi aklıyla davranabilmesi, dışarıdan gelen her türlü etkilerde uzaklaşması, baskı altında olmaması hali olarak tanımlamak mümkündür.

Özgürlük sadece bir değer değil aynı zamanda bir haktır. İnsani ve evrensel bir değer olmasından dolayı eğitim yordamıyla bireylere verilmelidir. Özgürlük değer eğitimi kişilere kendi özgürlüklerini fark etmelerini sağlarken diğer insanların da özgür olmalarının önemini kavratır. (Kaya, 2021).

2.8.13. Saygı Değeri

Saygı, “başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Diğer bir ifadeyle saygı; insanlar arsında meydana gelen iletişim kopukluğunu gideren olumsuz durumların olumlu yönde değişmesine etki eden, insanlara değer vermeyi ve insanlardan değer görmeyi sağlayan tutumdur (Öztürk, 2015).

Saygı, insani bir duygudur. Çevremizdekilere karşı saygılı davranışlar sergilemek için empati becerisi kullanılır. Saygı değerine verilmesi gereken önem modern dünyada gün geçtikçe azalmaktadır. İnsanlar birbirlerine karşı iletişimlerinde son derece kaba ve çirkin davranışlar sergilemenin yanında sabretme durumları da giderek azalmaktadır. Tam da bu sebepten eğitim sistemi bireyin gelişimine fayda sağlayacak onları hayatları boyunca öğrenmeye sevk edecek olumlu davranış, değer ve tutumları kazandıracak içeriklerle donatılmalıdır (Demirel, 2022).

Toplumda insanların birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasının en temel kuralı saygılı davranmaktır. Bireyler birbirlerine karşı ne kadar saygılı olurlarsa toplumda o kadar huzur ve saadet içinde olur. İnsanlara saygı gösterirken onların rengine, inancına veya etnik kökenine bakmaksızın saygı gösterilmesi gerekmektedir. Sadece insan olarak var olması saygı göstermek için yeterli bir etmendir (Tanrıku, 2015).

Sosyal bilgiler öğretim programında saygı değerinin yer aldığı öğrenme alanları ve ilişkili olduğu kazanımlar aşağıda belirtilmiştir.

2.8.14. Sevgi Değeri

Sevgi insanların birbirlerine karşı hissettikleri ve aralarındaki bağı güçlendiren duygudur. Sevgi değeri canlı ve cansız bütün varlıklara gösterilecek bir değerdir. TDK (2023) sevgi kelimesini insanın bir kimseye veya bir nesneye ya da herhangi bir şeye yakınlık hissiyle bağlanmaya yönelten duygu ve muhabbet olarak tanımlamaktadır. İnsan dünyaya geldiği andan itibaren sevgiye muhtaçtır. İnsanlara sevgi değerinin kazandırılmasının kolaylaştırılması için sevmenin nasıl olduğunun somutlaştırılması gerekmektedir (Demirel, 2022).

Hayattaki iyilik, güzellik bütün olumlu duyguların temelinde sevgi vardır. Adalet, hoşgörü, saygı, şefkat, dostluk gibi kelimelerin anlam kazanması ve hayat bulması için sevgi bir zorunluluktur. Sevgi diğer birçok değerlerin ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir.

İnsan ilişkilerini düzenleyen, toplumun huzur ve refahını artıran değerlerin bir diğeri de hiç şüphesiz sevgi değeridir. İnsan sevmeye öncelikle kendinden başlamalıdır. Kendini seven, değerinin farkında olan insanın şüphesiz çevresindeki bütün canlıları sevmesi ve sevgisini göstermesi kolaylaşacaktır. Ailede başlayan değerler eğitimi bireyin okula başlamasıyla okul- aile iş birliği içinde devam etmelidir. Okul ortamı ve çocuğun yakın çevresi değerler eğitimi bakımından tutarlı olmalıdır. Fakat çocuğun okul ortamı ve aile ortamı çelişirse kazanılan değerler hayat bulamaz. Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitimi bakımından oldukça önemli bir derstir.

2.8.15. Sorumluluk Değeri

Değerler eğitiminde özenle üzerinde durulan değerlerden bir diğeri de sorumluluk değeridir. Sorumluluk; bir kimsenin hayatında yaptığı tüm davranışların mesuliyetini üstlenmesidir (Demirel, 2022).

Sorumluluk, “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorun, mesuliyet.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2023).

Kişinin üstüne düşen birçok sorumluluk alanı vardır. Kişinin yakın çevresine karşı sorumlulukları, vatana karşı, ailesine karşı ve topluma karşı sorumlulukları bunlardan birkaçıdır. Toplumda bireyler üzerine düşen sorumluluklara uygun

davranmış olsalar o toplumda düzensizlikten, ahlaksızlıktan veya herhangi bir çatışma ortamından bahsetmek oldukça zor olacaktır (Tepecik, 2008).

Bireylerin sorumluluk sahibi olabilmesi için bireyin yetiştiği ortamda ona tercihler sunularak seçim yapması ve bunun sonuçlarını üstlenebildiği bir ortamda yetişmiş olması gerekmektedir demektir. Aksi takdirde sorumluluk bilinci gelişmeyecektir. Sorumluluk verilmemiş çocuklarda olgunluk davranışının da gözlenemeyeceği ifadesinde bulunmaktadır (Çoban ve Sezer, 2008).

2.8.16. Tasarruf Değeri

Tasarruf; tüketilebilecek herhangi bir şeyi ya da parayı dikkatle kullanma, idareli kullanabilme yetisi olarak ifade edilmektedir (TDK, 2023). Başka bir ifadeyle tasarruf belirsizlik karşısında kişilerin aldığı tedbir olarak ifade edilmektedir. Tasarruf kişinin kaynakların tükenme olasılığından dolayı yaşanacak tahmin edilemez olumsuz sonuçların önüne geçmesini sağlar (Uzunöz, Aktepe ve Özağaçhanlı, 2020).

Tasarruf sadece geleceği düşünmek ya da sadece geleceğe yönelik yatırımlar değildir. Bugünü ve yarınını planlayarak, kaynakların gereksiz kullanımının doğuracağı sonuçların önüne geçebilmek için bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken önemli bir değerdir. Diğer bütün değerlerde olduğu gibi tasarruf değerinin kazandırılmasında da aile önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerin benimsenmesi, içselleştirilerek yaşama aktarılabilmesi için çocuğun küçük yaşlarda bu değeri alması gerekmektedir. Ailede verilen bu değer okul ortamında öğretim programlarıyla desteklenip pekiştirilmelidir (Yılar ve Ünal, 2020).

2.8.17. Vatanseverlik Değeri

Vatan insanların belirli bir toprak parçası üzerinde yaşadığı yerdir. Vatanın anlam kazanması, içinde yaşayan insanların maddi, manevi ve ahlaki değerlerle birlik ve beraberlik içinde yaşadığı zaman anlam kazanmaktadır. Bu anlam vatanseverlik kelimesiyle ifade edilebilir (Demirel, 2022).

Sadece geçmişte değil günümüz eğitim sisteminde değerler önemle ele alınmıştır. Vatanseverlik değeri bu değerler arasında yer almaktadır. Yalnız değerler arasında değil 1739 sayılı Türk Milli Eğitim Temel Kanunun amaçları içerisinde de yer almaktadır. Kanunda bu durum “*Atatürk inkılâplarına ve Anayasanın başlangıcında ifadesi bulunan Türk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlâkî, insani, manevi*

ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan millî, demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” ifadeleri ile açıkça belirtilmiştir.

Türk toplumunun örf, adet, gelenek ve göreneklerini bilen, maddi, manevi bütün değerlerini kabul edip içselleştiren, uygulayan topluma ve millete karşı görev ve sorumluluklarını bilen, bilişsel ve psikomotor gelişiminin desteklenmesi, vatanını seven, vatanın devamlılığı için sorumluluk alabilecek saygılı, duyarlı, dürüst bireylerin yetiştirilmesi Milli Eğitimin temel amaçları arasında olmuştur (Yılmaz ve Duman, 2018).

1739 sayılı kanunun amaçlarının, sosyal bilgiler öğretim programındaki amaçlara yansımalarına bakıldığında bu amaçların hayat bulacağı en önemli dersin sosyal bilgiler dersi olduğu görülmektedir. Nitekim sosyal bilgiler ders programı, toplumun milli, manevi değerlerini içselleştirmiş, hak ve sorumluluklarının farkında olan bunları kullanan, başkalarının haklarına riayet ederek adalet değerini benimsemiş ve vatanına bağlılık gösteren, toplumun her ferdine eşit davranan, ben düşüncesinden uzak birleştirici bir düşünceyle biz duygusunu benimsemiş aktif vatandaş yetiştirmeyi amaçlamıştır. (Demirok, 2019).

2.8.18. Yardımseverlik Değeri

TDK'ye göre yardım, kişinin gücünü ve olanaklarını başka bir kimse için kullanması olarak tanımlamaktadır (TDK, 2023). Yardımseverlik ise toplumu birleştiren, birçok iyiliği barındıran gönüllülük esasına dayanan, duyarlı her bireyde olası gereken insani bir değerdir demektir (Aktepe, 2010).

Toplumda birlikte yaşayan ortak bir alanı, değerleri, inancı paylaşan insanlar birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç zorunluluğu yardımlaşma kavramını ortaya çıkarmıştır. Yardımseverlik zorunluluktan ortaya çıkan bir değer olmakla beraber bireylerin birbirlerine karşı sevgi duymasını artıran bir değer olmuştur. Toplamlar bu değer ile birlik ve beraberliklerini güçlendirmektedir. Yardımseverlik değerinin tek yönü toplumsal değildir. Evrensel, insani ve dini yönlerinin de bulunduğu kutsal bir değerdir. Yardımseverlik dayanışmayı, fedakarlığı, cömertliği, duyarlılığı, sorumluluğu içine alan geniş bir değerdir (Sönmez ve Akıncan, 2019).

2.9. Ahmet Cevat Emre'nin Hayatı

Bu başlıkta Ahmet Cevat Emre'nin doğumu, eğitimi, görevleri ve eserlerinden kısaca bahsedilecektir.

2.9.1. Doğumu ve Ailesi

Dilci, tarihçi, siyasetçi, yazar ve her yönüyle Türk Tarihine damga vuran Ahmet Cevat Emre 1 Eylül 1876 tarihinde Girit'in Resmo eyaletinde küçük bir evde dünyaya gelmiştir. Ahmet Cevat'ın babası Hasan Bey, annesi Yıldız Hanım'dır. Ahmet Cevat, henüz üç buçuk yaşındayken babasını kaybetmiş ve yetim kalmıştır. Babasını kaybettikten sonra annesi Yıldız Hanım ve anneannesi ile memleketi olan Resmo şehrinin Kalives köyünde yaşamaya devam etmiştir (Işık, 2006). Ahmet Cevat, on altı yaşındayken annesinin isteği üzerine kendisinden iki yaş küçük Ratibe Hanım ile evlenmiştir. Yıldız Hanım ile birlikte Fizan' a giden Ratibe Hanım burada Cevat Emre ile evlenir. Bu evliliğinden dört çocuğu olur (İçen, 2021).

1876 tarihinde doğan oğluna dönemin ünlü yazar ve gazetecisi Hüseyin Cahit' e duyduğu hayranlık sebebiyle Cahit adını vermiştir. Daha sonra bir kızı olur. Ona da Suat adını verir. Kızı Suat dünyaya geldiği sıralarda Ahmet Cevat, annesi Yıldız Hanım'ı ve kayınvalidesini kaybeder. 1908 tarihinde memleketi Resmo'da bulunduğu dönemler de üçüncü çocuğu olur. Bu çocuğuna da Muzaffer, İstanbul'da yaşadığı dönemler doğan dördüncü çocuğuna Leman adını verir (Uzun, 2019).

2.9.2. Eğitim Hayatı, Görevleri ve Vefatı

İlk ve ortaöğrenimini kendi memleketi Resmo'da tamamlayan Ahmet Cevat, okuma yaşının belli olmadığı ve on iki yaşına kadar eğitim verilen ilköğrenimine, Kalives köyünde başlamıştır. Ahmet Cevat'ın, anneannesi Feride Hanım Rum çocuklarının kendi okulların da resimli kitaplar okuyup, mektuplar yazdıklarını görüp Ahmet Cevat'ın Rumca ve diğer ilimleri de almasını istemiş verdiği destek sonucu torunu Ahmet'i Rum okuluna yazdırmış (Tanrıkulu, 2015).

Ahmet Cevat, ilköğrenim de eğitim gördüğü sıralarda Rum okuluna da devam etmiş ve kısa zamanda Rumca okumayı öğrenmiştir. Ahmet, Kandiya'daki eğitim öğretimini tamamladıktan sonra annesiyle birlikte memleketi Resmo'ya tekrar dönmüştür. Ahmet, Rüştüye okulunda son sınıfta eğitim görmüş fakat Ahmet iki yılın sonunda bu okuldan diplomasını alıp mezun olmuştur (Atay, 2021; Uzun, 2019).

Dönemin Girit valisi olarak görev yapan Cevat Paşa, Resmo'daki rüştiye okulunun son sınıfında başarılı olan beş öğrenciyi İstanbul' da bulunan Kuleli İdadisin de eğitim almaları için tavassut etmiştir. Ahmet Cevat, eğitim hayatı boyunca göstermiş olduğu başarılarından ötürü 1890 tarihinde Kuleli İdadisine gitmeye hak kazanan öğrencilerden birisi olmuştur (Tanrıkulu, 2015).

Kuleli İdadi okulunun da eğitimini tamamladıktan sonra Harbiye mektebine yeni bir eğitim merhalesine başlamıştır. Meşrutiyet yıllarında burada öğrenim gördüğü sırada siyasi bir suça karıştığı iddiası ile arkadaşları ile birlikte Trablusgarp'a sürgün edilmiştir. Mekteb-i Harbiye'de öğrenci olduğu dönemde kendisine bulunulan ithaftan olaylardan dolayı Ahmet Cevat askerlikten men edilmiş, bu olaydan dolayı Ahmet Cevat'ın eğitim öğrenim hayatı son bulmuştur (Uzun, 2019)

Ahmet Cevat, 1905 yılında sürgünde bulunduğu Trablusgarp'tan ayrılarak siyasi faaliyetlerde bulunan Jön Türklere destek vermek için Avrupa'ya gitmiştir. II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 tarihinde İstanbul'a dönüş yaparak "Şura'yı Ümme"t ve "Siper'i Saika" gazetelerini çıkarmış ve böylece gazetecilik faaliyetlerine başlamıştır. Bunun yanı sıra Dar'ül Fünun'da Türkçe gramer kuralları ve Türk Edebiyatı dersleri alanında öğretmenlik yapmıştır. 1910 tarihinde Lisan-i Osmani isimli bir eser yazmış ve bu eser vesilesi ile Gramerci Cevat takma adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu başarılarına ek olarak Türkçe ve Edebiyat dışında dil dersleri de vermeye başlamıştır. Ayrıca bulunduğu bu faaliyetler nezdinde sosyal olaylarla ilgili konferanslar düzenleyip toplumda aktif rol oynamıştır (Atay ve İçen, 2021).

1935-1939 yılları arasında Çanakkale milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapmış, yine bu yıllar arasında "Muhit" isimli bir dergi daha çıkarmıştır. (Tanrıkulu, 2015).

Çalışmalarını ara vermeden sürdürmeye devam etmiştir. Gençliğinden beri nefes darlığı soruna ile karşı karşıya kalmış, ilerleyen yaşının da vermiş olduğu bir takım sağlık sorunları nedeniyle görev yaptığı Ankara'da 10 Aralık 1961 yılında hayata gözlerini yummuştur. Onun ölümünden sonra hayatı hakkında Sami Nadi Özerdim, Melih Cevdet Anday gibi birçok gazeteci yazılar yazmışlardır (Uzun, 2019; İçen, 2021).

2.9.3. Ahmet Cevat Emre'nin Başlıca Eserleri

Ahmet Cevat Emre'nin pek çok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

- Türkçe Kıraat
- Çocuklara Sarf ve Nahiv Dersleri
- Musavver Kıraat-i Nafia
- Müntehibat-1 Lisan-1 Farisi. Mükemmel Sarf ve Nahiv, I. Kısım
- Müntehibat-1 Lisan-1 Farisi. Mükemmel Sarf ve Nahiv, II. Kısım
- Lisan-1 Osmani. Sarf ve Nahiv Dersleri II. Kısım
- Yeni Elifba
- Güzel Kıraat
- Güzel Hesap
- Resimli Türk Lisanı
- Usul-ü Savtiye Üzere Altın Elifba
- Resimli Türkçe Sarf
- En Yeni Musahabât-1 Ahlakiye
- Türkçe Sarf ve Nahiv. Eski Lisan-1 Osmani. Sarf ve Nahiv
- “Hayat ve Tabiat” (3 cilt)
- Cumhuriyet Çocuklarına Türkçe Kıraat Muhtasar (Tanrıkulu, 2015).

Yukarıda belirttiğimiz bu eserler yazarın Ders kitabı olarak kaleme aldığı, okuyucuya sunduğu ve basıldığı kitaplardandır.

- Zindandan Hatıralar
- I. Cüz. Harbiye’den Tas Kışlaya
- Yıldızın Sonu. (Hadisat-ı _rticaiyyeyi ve Abdülhamid’in Hal’ini musavverdir.)
- İnkılap- Hakiki Metin Ahlak ile olur”
- Haram Yiyicilik. Felaketlerimizin Esbabı
- Çocuklara Hikâye Anlatmak Sanatı

- Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha. Cilt I
- Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket, Cilt I
- Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket, Cilt II
- Söz Üretme Kuralları Hakkında Yeni Bir Anket. Ekler Lügatçesi. Cilt I
- Dilin Kuralları Üzerine
- Muhtaç olduğumuz Gramer inkılabı
- On Dördüncü Asır Betikleri
- Türkçenin Yapısı
- Türk Dil Bilgisi. Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişmeleri Üzerine
- Gramer Denemesi
- Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri. I. Fonetik
- Atatürk'ün _inkılap Hedefi ve Tarih Tezi (Tanrıkulu, 2015; İçen, 2021).

2.10. Malûmât-ı Medeniye Dersleri

Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle iptidaiye, rüştiye, idadiye ve sultaniye gibi okullarda okutulmak üzere müfredat programlarına Malumat-ı Medeniye isimli bir ders yerleştirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Malumat-ı Medeniye ismiyle birçok yazar tarafından ders kitapları kaleme alınıp yayımlanmıştır (Tunç, 2018). Bu kitaplardan bazıları şunlardır; Ali Seydi Bey'in yazdığı “Musâhabât-ı Ahlâkiyye” adlı iki eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden biri mekteplerin devre-i ûlâ birinci sınıfları için, ikincisi ise mekâtib-i iptidaiye ikinci sınıflarda okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Mithat Sadullah'ın da “Musâhabât-ı Ahlâkiyye”, “Medeniyye, Tarihiyye, Diniyye” adlı eseri devre-i aliye ikinci sınıflarda okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Yine Mithat Sadullah'ın “Resimli Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye” adında eseri de Malumat-ı Medeniye dersi kapsamında okutulmak üzere kaleme alınan bir diğer eserdir (Kaya, 2012). Bunların dışında Ali Rıza, iptidâîler de okutulması için “Malûmât-ı Ahlâkiye ve Medeniye Dersleri” adlı eseri kaleme alırken, Mehmed Hazık, “Malûmât-ı Medeniye ve Ahlâkiye” adlı eseri, Ahmed Cevad (Emre), ise “Aile Arasında Malûmât-ı Ahlâkiye ve Medeniye Dersleri” ve çalışmamıza

kaynaklık eden “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene)” adlı eserleri Malumat-ı Medeniye derslerinde okutulmak üzere kaleme almıştır (Ağırakça, 2012).

Okullarda okutulmak maksadıyla yazılan bu kitaplar vatan, millet, devlet, meclis, idare-i umumiye ve vergi gibi konulardan bahsetmektedir. Ayrıca bireyin kendisine, ailesine, vatanına, milletine ve devletine karşı vazifelerini anlatan bir içeriğe sahiptir. Bunlarla beraber bir vatandaş olarak sahip olduğu hakları öğretmeyi, bireye içinde yaşadığı milletin nasıl idare edildiğine dair bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Toplumun neredeyse tamamına ulaşmayı sağlayan kitlesel eğitimin en önemli araçlarından biri ders kitaplarıdır. Bu tasarının gerçekleştirilmesi için ders kitapları önemli bir vasıta olarak kabul edilmiştir (Uzun, 2019; İçen 2021).

2.11. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene):

Ahmet Cevat Emre’nin vatandaşlık, yurttaşlık ve ahlâk ile ilgili bilgileri içeren eseri, 1914 yılında Tüccarzade İbrahim Hilmi tarafından Hilal Matbaası’nda 191 sayfa olarak bastırılmıştır. Daha sonra 1915 yılında Matbaa-i Hayriye’de, 1916 yılında Mahmut Bey Matbaası’nda, 1917, 1918 ve 1923 yıllarında ise Orhaniye Matbaası’nda yayımlanmıştır (Atay, 2021).

Emre’nin bu eseri iptidâi mektebinin üç devresinde (Devre-i Ülâ 1. Sene, Devre-i Ülâ 2. Sene, Devre-i Mutavassıta 1. Sene, Devre-i Mutavassıta 2. Sene, Devre-i Âliye 1. Sene, Devre-i Âliye 2. Sene) okutulmak üzere kaleme alınmıştır (Ağırakça, 2012).

Çalışmada incelenen kitap ise Maarif Nezaretinin 1330 (M. 1914) müfredat programına göre hazırlanmıştır. Mekâtibi iptidâiyenin dördüncü senesinde okutulmak için yazılmıştır. 1330 yılında İstanbul hilal matbaasında 191 sayfa olarak basılmıştır (Emre, 1914).

Yazar eserinde oldukça akıcı ve sade bir dil kullanmıştır. Öğrencilerin öğrenme seviyelerine ve gelişim düzeylerine uygun olarak hazırlanmıştır.

Öğrencilerin anlamayacakları usulde ağır kavram ve kelimelere yer verilmemiştir. Kitapta yer alan başlık ve alt başlıkların ayırımını yapmak zor olsa da metinlerdeki başlıklar ve sade bir dilin kullanılması konuların anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Örneğin “Havasın Hıfzı Sıhhati” başlığında ağız, kulaklar, eller şeklinde

alt başlıklara yer verilerek konunun anlaşılması sağlanmıştır. Dikkat çekmesi için bu başlıklar daha kalın ve koyu renkte yazılmıştır. Kitabın içeriğinde bu tarz uygulamaya sıkça rastlanmaktadır.

2.12. Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlâkiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsâniye (4. Sene)” Kitabının Latin Harflerine Aktarımı

**MUSAHÂBÂT-I AHLÂKİYE, SİHHİYE, MEDENİYE, VATANİYE ve
İNSANİYE (4. Sene) KİTABI**

Maarif Nezaretinin 1330 müfredatı programına göre yazılmıştır.

Muharriri:

Ahmet Cevat

Mekâtibi iptidâiyenin beşinci ve mekâtibi sultaniye sınıfı iptidâyesinin dördüncü senesine mahsustur.

Tâb' ve Nâşiri

Tüccârzâde İbrahim Hilmi

İSTANBUL

Kütüphane-i İslam ve askeri

46- Babı Ali Caddesi- 46

1330

Hilal Matbaası

Sayfa 2

Kitaphâne-i İslami askeri

Tüccârzâde İbrahim Hilmi

Sayfa 3

Vicdan

Küçük dostlarım fena bir iş yaptığınız zaman ne olursunuz?

Mesela bir arkadaşınızın kitabını kirletseniz o arkadaşınız da bundan mukadder olsa üzülse içinizde elbet bir sıkıntı duyarsınız değil mi?

Sizin olmayan güzel resimli kitabın karşısında birdenbire düşünmeden kıskançlığa mağlup oldunuz. Kimsenin görmediğinden istifade ettiniz. Elinizi uzattığınız kurşun kalemle o güzel kitabın üstünü karaladınız. Fakat çok geçmeden bu fena hareketten dolayı ruhunuzun sıkıldığını hissedersiniz. Yaptığınıza nadem (pişman) olursunuz. Kâîşki (Keşke) yapmaya idim diyerek adeta içinizi yersiniz. İşte o zaman siz vicdan azabı çekiyorsunuz. Vicdanınız o fena hareketi şiddetle takbih (kötü) ediyor. Hatanızı yüzünüze çarpıyor.

Sayfa 4

Şimdi birde o fena hareketi tamir ettiğinizi tasavvur ediniz. Mesela ertesi gün mektebe gelirken birikmiş harçlıklarınızla o kirletmiş olduğunuz kitabın aynını satın alsanız ve gidip arkadaşınıza hakikati itiraf ile yeni kitabı kabul etmesini kirlisini size vermesini rica etseniz. İçinizde ne hissedersiniz?

Hiç şüphe yok ki hatayı tamir etmek fikri zihninize geldiği gibi sıkıntınızın hafiflediğini duyarsınız. Sizin için pek kıymetli olduğu halde harçlığınızı feda ederken acı, esef hissetmezsiniz.

Bilakis sizi üzmemekte olan vicdan azabından yavaş yavaş kurtulduğunuzu görürsünüz. Yüzünüz kalbiniz sevinç içinde olur. Nihayet yeni kitabı arkadaşınıza teslim ederken hatanızı itiraf ile affını rica eylerken vicdanınızın büsbütün azaptan kurtulduğunu tekrar müsterih olduğunu duyarsınız. Ve içinizden aman bir daha böyle bir fenalığı yapmayayım. Kıskançlık gibi fena bir hisse kapılmayayım diyerek azim ile iyi kararlar ittihaz edersiniz.

Şimdi sizin bu iyi hareketinize mukabil kitabı kirletilen arkadaşında iyi bir hareketini tasavvur edelim.

Faraza o arkadaş yeni kitabı kendisine kabul ettirmek isterken size şöyle demiş olsun.

Sayfa 5

Ben vakıa dün kitabı karalanmış gördüğüm zaman üzıldüm. Fakat bugün seni yeni kitabından mahrum etmek de istemem. Kitabın sende kalsın. O zaman onun vicdanı böyle alicenâphâne (mertçe)bir mukabeleden (karşılık verme) dolayı bir memnuniyet bir istirahat hisseder.

Hulasa(özet)

İçimizde hareketlerimizi muhakeme edin, Fena hareketlerinizden muazzep (eziyet gören), iyi hareketlerinizden memnun olan bir isti'dât (doğrulama), bir meleke vardır. Ona (vicdan) derler.

Fena hareketlerden dolayı ruhta hissedilen sıkıntı (vicdan azabı) iyi hareketlerden sonra hissedilen ferah ve memnuniyet ise vicdan istirahatidir.

Sualler:

Vicdan nedir? Vicdan azabı nedir? Vicdan ıstırahâtı nedir?

Mükâleme Temrinleri (Konuşma Alıştırmaları)

Ne gibi iyi işler bilirsiniz? Ne gibi fena işler bilirsiniz? Haklı ne demektir? Haksız ne demektir? Mâzur ne demektir? Ne gibi işlerde insan mâzur olur? Hangi insanlara vicdansız derler? İnsan nefsinin mi, başkalarına mı muhakeme ederken şiddetli olmalıdır?

Fenalığı tekrar edenlerin vicdanı ne olur? Onun için ne yapılmalıdır? Muallim efendiler bu ve buna mümasil (Benzeyen) mevzuları üzerine şakirdâ3nı (öğrencileri) söyletmeye ve düşündürmeye vicdan, ahlak, adalet, iyilik, fenalık hakkında katî ve sağlam fikirler vermeye çalışacaktır. Gece vazifesi olarak, bu mükâlemelerin hûlasaları(özet) yazdırılacaktır.

Sayfa 6

Vazife

Vicdanımızın, iyi hareketlerinden memnun, fena hareketlerinden muazzep (işkence çeken) olduğunu biliyoruz. O halde her hareketten evvel vicdanımıza danışmalıyız. İyi olduklarına vicdanen hükmedeceğimiz işleri yapmalı, fena olduklarına kani olacaklarımızı yapmamalıyız. İşte iyi olduğu için yapılması fena olduğu için yapılmaması lazım ve vacip olan her iş (vazife)'dir.

Demek oluyor ki vazifelerimizi tanımak için vicdanımıza müracaat etmeye mecburuz. Fakat yalnız vicdana danışmakla vazifelerimizi tamamiyle tayin etmek mümkün olur mu? Mesela hırsızlar arasında büyüyen bir çocuğun vicdanı bir şey çalmaktan muazzeb olmayabilir.

Diğer bir çocuk ise arkadaşlarına tokat atmaktan ziyankarlık etmekten hiçbir azap hissetmeyebilir. Şimdi öyle bir çocuk:

Sayfa 7

Benim hareketim fena değildir. Çünkü vicdanım beni rahatsız etmiyor demiş olsa hakikaten mazur sayılır mı? Hiçbir zaman mazur sayılmaz o çocuk vazifesini tanımamış ve yapmamış olduğu için kabahatlidir. Öyle ise vazifelerimizi tanımak için yalnız vicdanımızın muazzeb (işkence çeken) olup olmadığına bakmak kâfi değildir. Vazifeyi tayin eden en yanılmaz rehber: “akıl” ve “muhakeme” dir.

Bir çocuk küçük yaşından beri her hareketi için düşünmüş ve düşündürülmüş olursa “iyi” yi ve “fenadan tefrik (ayırarak) etmekte güçlük çekmez. Ve hiç yanılmaz. Bilakis hareketlerinin iyiliğini, fenalığını düşünmeye alıştırılmayan fena işlerin ihtirassız yapıldığını gören çocuk yalnız vicdanıyla “iyi” yi “fena” dan tefrika kadir olamaz. Fakat akıl ve muhakemesiyle mutlaka “iyi” yi “fena” dan tefrik edebilir.

Başkalarına yumruk atmaktan muazzeb (işkence çeken) değil belki mütelezziz (zevk düşkün) olan bir çocuğa sana birinin yumruk atmasına razı olur musun?Diye sorulsa o ne cevap verir.

Hiç şüphe yok o çocuk hemen düşünecek ve başkasının yumruğunu yemekte hiçbir zevk olmadığını anlayacak, başkalarından dayak yemeğe razı olmayacaktır.

Sayfa 8

Buna kanaat getirdikten sonra başkasının bize yumruk atması fena olduğu gibi bizimde başkasına yumruk atmamız fenadır, hükmünü de kolaylıkla verebilir. Bazı vazifeler vardır ki lazım ve vacip olduklarına kâni olmak herkes için derin derin düşünmeye mütevakkıftır.

Mesela birinin bizi cerh (yaralama) veya katletmesini katiyen arzu etmeyiz. O halde cerh ve kat'l (öldürmek)ki fena olduğuna şediden (şiddetle) hükmederiz. Hal buyken asker olmak muharebeye gitmek düşmanı apansız basmak mahvetmek, galip ve muzaffer olmak en büyük bir “iyilik”, bir “fazilet” dir. Askerlikten kaçmak muharebe meydanından firar etmek ise en büyük bir fenalık, bir şeyn (kusur) bir hacaletdir (utancı). Bu ancak derin muhakeme ile kâni oluruz. Bu kanaatle vazifemizi tanımaya

sevmeye ifa etmeye başlarız. İfa ettikçe de vicdanımız iyiliği ve fenalığı ayırmaya alışır. Demek ki akıl ve muhakeme vicdanı terbiye eder.

Hülasa (Özet)

Yapılması veya yapılmaması lazım ve vacip olan her biri “vazife” dir. Vazifelerimizi tayine hizmet eden rehber “akıl” ve “muhakeme” dir.

Sayfa 9

Akıl ve muhakemeyle en güç vazifelerimizi bile sevmeye seve seve yapmaya muktedir oluruz.

Ancak akıl ve muhakemeyle vazifelerini tanımaya, sevmeye ve yapmaya çalışan bir insanın vicdanı iyilikten mütelezziz ve memnun fenalıktan müteneffir (nefret eden) ve muazzeb olur.

Akıl ve muhakeme vicdanın muallim ve mürebbiyesidir.

Sualler

Vazife Nedir? Vazifelerimizi tayine rehberimiz nedir? Vicdan yanılır mı? Ne zaman? Akıl ve muhakemeyle vazifelerine alışan bir insanın vicdanı nasıl olur?

Mükaleme temrinleri

Mecnunun muhakemesi makbul olabilir mi?

Fenalığı kabul eden insana akıllı denilebilir mi?

Yanlış muhakemeler olamaz mı?

Vazifelerin Taksimi

Namuslu iyi ve akıllı insanlar “vazife” ile daima dostturlar. Yalnız fena ve akılsız insanlar vazifeden hoşlanmazlar. Küçük dostlarım siz birer küçük insansınız şimdiden vazife ile arkadaşlığımız ne kadar samimi olursa büyüdüğümüz zamanda öyle olur. Bunun için geliniz hep beraber

Sayfa 10

vazifelerimizi düşünelim, tanımaya çalışalım. Bazı hareketlerimiz vardır ki onlardan ancak kendimize, nefsimize iyilik veya fenalık gelebilir. Mesela beğendiğimiz bir yemekten haddinden fazlasını yesek te hazımsızlığa uğrasak bundan yalnız kendimiz mustarip oluruz. Yahut genç iken mektebe gitmesek hiç olmazsa bir sanat öğrenmeye çalışsak cahil kalırız. Sefaletе düşeriz o halde kendimize, nefsimize karşı vazifelerimiz olmak lazım gelir. İnsan münferit olarak yaşamaz. Daima başka insanlarla beraber cemiyet halinde bir heyet-i içtimaiye içinde yaşar.

Evvela herkesin bir ailesi vardır. Çocuk ne kadar aciz doğar onu derhal himaye eden nice itinalarla büyüten her ihtiyacını ellerinden geldiği kadar bertaraf eden ailesidir.

Öyleyse insan her hareketinde ailesini düşünmeye mecburdur.

Ailede kendi başına değildir. Bizim etrafımızda diğer aileler diğer insanlar vardır. Bunların cümlesiyle daima münasebat içindeyiz. Bulduğumuz mahalleden ve hatta şehirden haricde düşünmeye mecburuz, nice şehirler, kasabalar, köyler vardır ki hepsinin birden ahali Osmanlı milletini ve oturdukları memleketler Osmanlı vatanını vücuda getiriyor. Onlarla düşmanlarımız ve menfaatlerimiz müşterektir. Sevgili vatanımızın müdafaasını ilerletmesini düşünmekte cümlemize düşer.

Sayfa 11

Vatanımız ise başka memleketlerle ihata (kuşatma, sarma) olunmuştur. Onlarla da münasebetimiz daimidir. Onlar arasında şerefli, mümtaz ve emin bir mevki sahibi olmaya çalışmak lazım geldiği gibi onlara karşı olan hareketlerimizde dahi birtakım kaidelere riayet etmeye mecburuz.

Hülasa

İnsanın nefsine ve nefsinden gayrısına karşı pek çok vazifeleri vardır. İşte bu vazifeler başlıca ikiye taksim edilir.

- 1) Vezaif-i Nefsiye (Nefsin vazifeleri)
- 2) Vezaif-i İctimaiye (Toplumun vazifeleri)

Bu iki kısım vazifede muhtelifdir. Bizim “nefsimiz” vücuttan ibare değildir. Vücuttan başka akıl ve zekâmız, ruhumuz, namus ve haysiyetimiz vardır. Vücudumuza sıhhat ve kuvvet temin ili ve irfanımızı, tezyit(arttırma)hissiyatımızı terbiye namus ve haysiyetimizi muhafaza etmek, ayrı ayrı vazifelerimizdir. Geçinmek için gıdaya, meskene melbusata (elbiseler) muhtacız. Bunları tedarik içinde ilim ve sanat öğrenmek, çalışmak tembellik etmemek iktisada riayet etmekte nefsimize karşı diğer vazifelerimizdir.

Vazife-i içtimaiye, dahi aileye vatana umum-i insaniyete ait olduklarına göre; (vazaifi beytiye (evlerimize karşı)), (vezaif-i vataniye, medeniye (vatana ve şehirlerimize karşı vazifelerimiz), (insanlara karşı vazifelerimiz) namlarını alırlar. Bütün bu vazifelerin fevkinde üstünde) diğer bir nev’i vazifeler vardır ki;

Sayfa 12

halik-i kainat ve Rabbül alemine karşı olan fariza-i taat ve ibadettir. Onlara da (vezaif-i diniye (dinin vazifeleri) denilir. Bütün bu vazifeleri sırayla, bu küçük kitapta okuyup öğrenecek ve hiç şüphesiz onları bütün ruhunuzla seveceksiniz.

Sualler

Vazifelerimiz kaç kısma ayrılır? Vezaif-i Nefsiye ne gibi vazifelerdir?

Vazife-i içtimaiyenin enva-ı (çeşitleri) hangileridir?

vezaif-i diniye ne gibi vazifelerdir?

Mükâleme Temrinleri

Vücut mu daha ehemmiyetlidir, ruh mu? Vücudu sağlam ruhu metin insan bahtiyar olabilir mi? Aynı şehirdeki insanlarla ne gibi münasebetimiz vardır. Dünya'nın bütün sekeneşiyle (oturanlar) ne gibi münasebetimiz vardır? Milletler arsında şerefli bir mevki nasıl kazanılır?

Vikaye-i Nefis (Nefsin Korunması)

Nefse karşı olan vazifelerin en büyüğü nefsi vikaye (korumak) etmektir. İnsan ancak yaşadıkça her nev (çeşit) vazifelerini ifa edebilir. Bunun için intihar hareketlerin en mezmumudur (kötüsü). Bu dünya ezvâk (zevk), hâzuzât (şans), âlâm (acılar) ve ızdırabât ile doludur.

Sayfa: 13

İnsan hakiki ruhunu daima metin bulunduran âlâm ve ızdırabâtan nihayete kadar sabır ve metanet gösterendir. Ekseriya en büyük meşakkatleri ferah verecek ahval (haller) takip eder. En gayr-i kâbil şifa zannolunan bir hastalıktan kurtulmak çok defa mümkün olur. İdama mahkûm insanların bile ip boğazlarına geçirilmişken ihtimam buldukları görülmüştür. Erbab-ı metanet daima belaya sabır ile mukabele ederler. Mevta (ölüme) dahi mahkûm olsalar ona sabır ve metanetle müntezir (bekleyen) olurlar. Hz. Eyüp (a.s.) ün kıssasına ne kadar ibret bahşeder. Müşârun ileyh (bahsedilen kişi) birini zışan (şan sahibi) eder. Sayısız mala nihayetsiz servete genç zevceye güçlü kuvvetli bir evlada malikti (sahipti). Cenab-ı hak kuluna imtihan için bütün bu nimetleri birer birer kendisinden nez-i etti. Çocukları öldü. Hayvanat-ı helak oldu. Evleri yandı. Kendisi alil ve meriz (hasta) yatağına serildi. En nihayet dostlarından, akraba ve ahabından metruk olarak bir köprünün üstünde kaldı. Bununla beraber cenab-ı hakka şükretmekten başka hâli kalmadı. Cenab-ı hakkın inayetiyle de avdet (geri dönme) etti,

az zaman içinde mahrumiyetleri zail (yok olmak) oldu. Sıhhatine (sağlığına) kavuştu. Yeniden mal ve servet verdi. Evlad-ı iyal (çoluk çocuk) sahibi oldu. Bahtiyarına ömrüne ikmâl (tamamlamak) kesb (kazanmak) etti. Bütün hayatlarını son derece nâmûs-kârâne (namuslulukla) geçirdikleri halde

Sayfa 14

hiç layık olmadıkları cezalara mahkûm olanlar da vardır. Akla-yı seba-i Yunaniye'den Sokrat'ın bazı garazkarânın (düşmanlık eden kişiler) ithamıyla mahpusa atılmış (baldıran) denilen zehirle idam olunmak cezasına mahkûm olmuştu. Ve zehirle dolu kadehin kendisine sunulduğu dakikaya kadar bir an bile metanetinden ayrılmamıştı. Fransa azam (en yüce) ulemasından (lavaziye) dahi haksız yere hatta Bila muhakeme idama mahkûm edilmişti. İlim ve fenle dolu pir-i fehru (yaşlı adam) perişan başını giyotinin satırı altına teslim ettiği an'a kadar sabır ve metanetini terk etmemişti. Hürriyet babası Mithat Paşa merhumu Abdülhamit-i sâni tarafından hainane mahkûm edilmiş. Ana zindana atılmıştı. Müşâr-un ileyh ve radde ye'se (ümitsizlik) ve füturdan (umutsuzluk) ari olarak evkat-ı güzâr (böyle zamanlar, vakit kaybetmek) olmuş. İstanbul' dan gönderilen cellatlarla boğdurulmuştu. Tarihte bu ve bunun gibi yüzlerce misallere tesadüf olunmaktadır. İnsan onları okuduğu zaman içinde o kahramanlara karşı bir hiss-i taktirin uyandığını duyar. Kendisine bir gün böyle müşkil bir mevki de kaldığı halde o kahramanlar gibi son demine kadar vazifesini ifa etmekte ber devam olmaya azim ve hava hoş (arzu, istek) karar verir. Diğer cihatten (yönden) ise hastalığa, felakete, belaya tahammül etmediğinden dolayı intihar edenlerde görülmektedir.

Sayfa 15

Midesinde serâtân (kanser) denilen illet müdhişe zuhur eden bir bedbaht ne dereceye şayan-ı terehhumdûr (merhamet). Fakat intihar etmesi kimse tarafından takdir edilmez hiçbir an rahmet-İ ilahiden ümidi kesmen caiz olmadığından nihayete kadar sabır ve metanet, hamd ve şükür ile ifakat (teselli) bulmaya müntezeâr olmak (beklemek) icab eder. Böyle şifanapezir (devası bulunmaz hastalık) bir illete müptela olan kimsenin ebeveyni, ailesi, kardeşleri veya evlad-ı iyali olursa intihar ile onların kalbine nasıl derin bir cerhe (yara) açtığını düşünmek mecburiyetinden kurtulması mümkün müdür? Bazı insanlarda iflas veya diğer bir sebepten intihara tasattî ederler (yeltenirler). Müflisin bütün kuvvet ve metanetini toplayıp tekrar çalışmaya koyulması yeniden kazanması, alacaklılarına olan borcunu ödemesi mümkün iken intihar etmesi nasıl mazur görülebilir. Böyle bir mevkiden intihar bir eser-i acz ve cibânetten (korkaklık) başka bir şey değildir. İntihar eden biçarelere bütün kalbimizle acımalıyız. Fakat hiçbir zaman

hiçbir felaket ve ibtila (belaya uğramak) içinde dahi olanları taklit etmeyi hatıramıza bile getirmemeliyiz. İntihara mezmum olduğu gibi hiçbir lüzum-u hakkı yok iken ve vücudun bir kısmını kesmekte son derece mezmumdur (yanlıştır.) Mesela hizmet-i askerlik kurtulmak için parmağını kesen bir bedbaht her harekete her takbiha (beğenmemek) müstehaktır. Vatanın müdafaası gibi bir vazifeyi mukaddeseden kaçmak büyük denaet (alçaklık) olduğu gibi bu maksada vusul (ulaşmak) için irtikâb (günah işlemek) olunan kat-i uzuv da en menfur (kötü) harekettir.

Sayfa16

Hülasa:

Bütün vazifelerin ifası vücut ve hayat ile kaimdir. Bunun için vikaye-i nefis (nefsi korumak) nefsin vazifelerinin en önemlilerindendir. Hiçbir bela, felaket içinde bile rahmeti ilahiden kat'i ümit etmek caiz olmadığından intihar her zaman günahtır. Âlâm (acılar) ve ızdırabâtlar haksız mahkumiyetlere sabır ve metanete mukabele edenler, şayan-ı takdir ve taklittir. Felakete tahammül edemeyerek intihar edenler, aciz ve cahilliklerini izhar (açık) etmiş olurlar.

O biçarelere acınır. Lakin hareketleri hiçbir zaman takdir veya taklit edilmez. Askerlikten kurtulmak gibi mezmum bir maksatla veya diğer gayri makul bir sebeple parmağını kesen gözünü kör eden vücudunu sakat ve ma'lûf (üzgün) kılan bedbahtlar ise son derece kötülük yapmışlardır.

Sualler:

Vikaye-i Nefs (nefsi korumak) nasıl bir vazifedir? İntihar caiz midir? Niçin âlâm ve ızdıraba, haksızlıklara sabır ve tahammül gösterenler nasıl insanlardır? Bu gibilere dair birkaç meşhur misal (örnek) veriniz.

Felakete tahammül edemeyerek intihar edenler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Parmaklarını kesenler vücutlarını sakat edenler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mükâleme Temrinleri

Fennin terakkisi için nefisini tehlikeye atanlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Tayyare (uçak) tecrübelerine atılanlar vahşi insanlar arasında şiddetli iklimlerde seyahat edenler hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz de bu gibi kahramanlıklar göstermek arzu eder misiniz?

Sayfa17

Seyahat edenler hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz de bu gibi kahramanlıklar göstermek arzu eder misiniz?

Hıfz-ı Sıhhat (Sağlığın Korunması)

Sağlığın korunması; bize vücudumuza sıhhat ve kuvvet üzere muhafaza etmek ve hastalıklardan tevki (korunmak) usul ve kavaidini (kaidelerini) öğreten ilimdir. Vücudun zaaf ve rehavetlerini gideren hayat-ı cismaniye ve maneviyemizi tanzim eden faaliyetlerimizi uyandıran hıfz-ı sıhhattır.

İdman ve saf (temiz) hava: alıştırma yapmanın özellikleri şunlardır; sağlığımızın korunması için en fazla muhtaç olduğumuz iki şey vardır. İdman ile saf havadır. Hayat hareketten ibarettir. Hareket etmeyen bir vücut ölmüş demektir. Vücudumuz yaşadıkça harekete muhtaçtır. Hareketlerimiz ise saf hava içinde olmalıdır. Biz her nefeste ciğerlerimize bir miktar hava indiriyor ve onu tekrar kullanılmış olarak dışarıya çıkartıyoruz. O hava ne kadar temiz ne kadar saf ise teneffüsümüz o kadar iyi olur. Teneffüsümüzün iyi olması kanımızın iyice temizlenmesi demektir. Temiz hava kanımızı temizler. İdman da kanımızın damarlarımız da güzelce hareket etmesine hizmet eder.

Sayfa18

Bir vücutta bol ve temiz kan bulunursa kan vücudun her tarafında hareket ederse o vücut sağlam ve kuvvetli olur. Vücudumuzun her neresine bakmış olsak orada mutlaka bir kan damarı görürüz. Herhangi bir yerimiz azıcık kesilmiş olsa oradan hemen kan çıkmaz mı? Demek ki her tarafımızda kan vardır. Vücudumuzda kan azalsa zayıf düşeriz. Büsbütün çekilmiş, kurumuş olsa bizde ölürüz. Sağlığımız kuvvetimiz hayatımız kanla kaimdir. Kanın hareketten durması da hayata nihayet verir. Kan bol ve temiz olmalı. Vücudumuzda süratle hareket etmeli. Bu da iyi temiz ve saf hava içinde idman ve hareket sayesinde temin edilir. Bir insan vücudun hangi tarafını çok hareket ettirirse orası daha fazla kuvvetleşir. Hamalların baldırları iri omuz ve arka etleri kalın olur. Daima testeresiyle tahta odun biçen marangoz veya doğramacının daima kürekçinin, kayıkçının pazıları yazı yazmakla vakit geçiren kâtibin pazılarından çok daha iri ve kuvvetlidir. Vücudumuzun herhangi bir azasını kuvvetlendirmek için ona daima müntezim (düzenli) olarak kullanmaktan başka çare yoktur. İşte idman azamızı, vücudumuzu hareket ettirmekten başka bir şey değildir.

Sayfa 19

İdmanların en iyileri vücudun her tarafını kullandıranlardır. Bize vücudumuzun her tarafı sağlam ve kuvvetli olması lazımdır. Hiçbir yerimizin zayıf veya hasta düşmesini istemeyiz. Bunu için bütün vücudumuzu bütün azalarımızı temiz hava

içerisinde hareket ettirmeliyiz. Koşmak gülle fırlatmak, güreş etmek, ata binmek pek mükemmel ve milli idmanlardır. Vücudun her tarafını sağlam ederler. Toprak kazmak, testere ile odun veya tahta kesmek, yüzme öğrenmek mükemmel idmanlardır.

Küçük dostlarım boş vakitlerimizi bu hareketlere tahsis ediniz. Saf ve acık hava içinde koşunuz, top oynayınız. Bu bahis ile gülle veya taş fırlatınız. Ata binmeyi öğreniniz. Babanızla, ağabeyinizle denizde yüzmeye gidiniz. Sağlam ve kuvvetli olunuz.

Terli vücudu muhafaza etmek: Oyun oynarken, koşarken, vücudumuzun harareti çoğalır. Terlerseniz susuzluk duyarsınız. Fakat sakın çeşmeye, küpe veya sürahiye koşmayınız. Teriniz tamamiyle kuruyuncaya hararetiniz doğal haline gelinceye kadar sabrediniz. Su içmeyiniz veya dondurma yemeyiniz. Oyunu kesecek olursanız hemen evinize gidiniz. Odanıza çıkınız. Annenizden kuru ve temiz bir gömlek isteyiniz, pencerelerin. Kapıların kapalı olmasına dikkat ediniz.

Sayfa 20

Havluyla vücudunuzu kurulayınız. Gömleğinizi değiştiriniz. Tekrar giyiniz. Hararetiniz bitince yüzünüzü kollarınızı hatta ayaklarınızı soğuk su ile yıkayınız, ferahlırsınız. O zaman vücudunuz da ne büyük bir rahat, bir saadet duyarsınız. Çalışmak için kendinizde nasıl bir heves bir şevk hissedersiniz. Terliyen katiyen cereyan havaya karşı da oturulmaz. Bu nasihatlere kulak asmazsanız pişman olursunuz. Çünkü bir iki defasında zarara uğramazsanız da muhakkak 3. ve 4. Seferde soğuk alır hasta düşersiniz. Hararet, vücudun her tarafında ciğerlerde burnumuzun içinde bir inbisata (genişleme) ve bununla beraber nezle hasil eder. Vücut o haldeyken birdenbire soğuğa maruz kalacak olursa kan şiddetle ciğerlere hücum ederek orayı hafifçe kızartır. Adeta yakar işte soğuk algınlığı budur. Şiddetli olursa öksürürüz bronşit oluruz. Daha ziyade şiddetli olursa zatülcenp (akciğer iltihabı), zatürre, tifo gibi hastalıklara da tutuluruz. Bu hastalıklar bazen en güçlü kuvvetli vücutlar bile dayanamaz, nice baba yiğitler gençler bu ihtiyatsızlıklar yüzünden helak olmuştur. Temizlik-temizlik sıhhatin en esaslı şartlarından biridir. Vücudun temizliği ise yıkanma, abdest almak, banyo etmek, denize veya nehirde yüzmek iledir.

Sayfa 21

Vücudumuzu haftada bir kez kamilen (bütünüyle) sıcak su ve sabun ile yıkamalıyız. Ayaklarımızı, kollarımızı, yüzümüzü, başımızı yaz kış her gün kabil ise (mümkünse) birkaç defa yıkamalıyız. Abdest almalıyız. Hele her sabah muhakkak yıkamak lazımdır. Yüzümüzü ve ellerimizi yıkarken de sabun kullanmalıyız.

Yıkandığımız zaman terlerden ve havadaki tozlardan kirlenmiş olan vücudumuz temizlenir. Üstündeki müsamât (gözenek) açılır. Vücudun sıhhati ve rahatı temin edilir. Her yıkandıktan sonra vücudumuzda büyük bir hafiflik, iyilik bir sağlamlık hissederiz.

Kezalik (olduğu gibi) her sabah soğuk su ile sabunla kollarımızı, yüzümüzü, başımızı, ayaklarımızı yıkadıktan sonra kendimizde taze bir hayat duyarız. İş görmeğe yürümeğe ve koşmaya daha hevesli oluruz. Neşemiz yerinde olur. O gün sabahtan akşama kadar bahtiyar oluruz. Yıkanmaz temizlenmezsek kirlerden terlerden vücudumuzun müsamât kapanır. Üstümüzde bir sıkıntı bir ağırlık duyarız. İş görmeğe hevesimiz olmaz. Yavaş yavaş o kirler vücudun sıhhatini büsbütün ihlal eder. Ciltte de birtakım kızarıklıklar, isilikler, çıbanlar, payda (açık, belli) olur. Uyuzluk, miskinlik (cüzam) gibi gayet muzır (zararlı) ve hatta iyi olmaz. Hastalıklarda insana gelebilir. Yüzü, gözü, vücudu yara bere olan kirler, pislikler içinde

Sayfa 22

kalan, bahusus (özellikle) uyuzluk gibi cüzam gibi sari bir hastalığa tutulmuş bulunan bir insanı kimse sevmez. Kimse yanına varamaz. Herkes ondan kaçır. Vücudu kamilen ve azamızı ayrı ayrı yıkamak lazım, olduğu gibi elbisemizi de temiz tutmalı çamaşırlarımızı sık sık değıştirmeliyiz. Kirli yağlı ellerle hiçbir yerimize dokunmamalıyız. Üst baş kirli olacak olursa pis pis kokar. Bununla sıhhatimiz bozulacağından başka yanıımızdakileri de tedirgin eder kendimizden müteneffir (tiksinmek) eder. Kirli ve yağlı vücutlarda bit denilen zararlı haşere olur. Öyle bir adama bitli kirli pis mundar derler. Bundan başka tırnakları kesmek, saçları kısa tutmakta sağlığı korumak ve temizlik için gereklidir.

Sualler:

İdman ne için lazımdır? Saf hava ne için lazımdır? Hangi idmanlar faydalıdır? Kirli iken vücudumuzu nasıl korumalıyız? Vücudu niçin yıkamalıyız? Nasıl yıkamalıdır? Daha neyimizi temiz tutmalıyız?

Mükâleme Temrinleri

İdman yapan insanlar da ne gibi hususi haller müşahede edersiniz?

İdman yapmayan insanlarda ne gibi hassas halleri müşahede edersiniz?

Temizliğe riayet eden insanlarda ne gibi hassas halleri müşahede edersiniz?

Temizliğe riayet etmeyen insanlarda ne gibi hassas halleri müşahede edersiniz?

Sayfa 23

Temizlik Hakkında Vesaye (vasiyetler)

Duş yapmak: soğuk su ile duş yapmak, sıhhati (sağlığı) kuvvetlendiren mükemmel bir vasıtaadır. Fakat tabibin (doktor) tavsiyesi olmazsa duş yapılmaz. Çünkü duş bazı bünyelere muvafık (uygun) değildir. Evinde duş için alet ve mahal (yer) olmayanlar ise soğuk su ile ıslatılmış bir havluyu veya süngerle vücutlarını süratle silmeli ba'de (sonra) sıkı sıkı ovup kurulamalıdır. Banyo almak bütün vücudu ılık suya batırmak. Banyonun içinde 30 dakikadan ziyade durulmamalıdır. Cildin elastiliğini muhafaza etmek (korumak) için banyo suyunun iki okka kadar matbah (mutfak) tuzu arıtmış (eritmiş) olmak faydalıdır. Zayıf vücutlar için bir okka kadar ceviz ağacı yapraklarını gayet sıcak su içinde bir miktar bulundurmak ba'de yaprakları çıkarıp suyu ılıklandırmak suretiyle mükemmel bir banyo hazırlanabilir.

Hazım esnasında banyoya girilmez. Yemekten üç saat sonra beklemek lazım. Ilık banyoya girerken iki dakika kadar ayak üstünde durmak sonra mideyi ıslatıp yavaş yavaş suyun içine uzanmak iyidir. Banyodan çıkarken kuru veya ısıtılmış bir havlu veya peştamal ile korunmak lazımdır.

Deniz banyosu; yazın deniz banyosu pek faydalıdır. Fakat birden dalmak ve suyun içinde hareket etmek ve yüzmek lazımdır. Kızgın güneş altında veya fırtına esnasında dikize girilmemelidir. Deniz banyosundan sonra ayakları sıcak suya koymak faydalıdır.

Sayfa 24

Ayak banyosu; baş ağrılarına karşı sıcak ayak banyosu pek iyidir. Fakat on beş dakikadan ziyade sürmemelidir. Suyun tahammül edilecek derecede sıcak olması lazımdır. İçinde 150 dirhem kadar matbah tuzu eritilmiş olursa büyük faydası olur. Başı temizlemek: baş sık sık yıkanmazsa kepek içinde kalır. Kepekli başların temizlenmesi içinde bir yumurta sarısı karıştırmış, eritilmiş yahut içinde bir miktar karbonat ve (dosut) halledilmiş ılık su ve sabun istimal olunur. Bu usul içlere de pek nâfi idir (faydalıdır).

Havâssın Hıfz-ı Sıhhati (Beş Duyu Organının Korunması)

Ağız; zaikanın (tatmanın) merkezi ağızdır. Ağzın her tarafı bâ husus dil son derece hassastır. Fakat çok baharatlı özellikle yemeklerle hassasiyeti bozulur dişler gıdaları çiğnemek ve hazmı kolaylaştırmak için en lüzumlu uzuvlardır. Sabah akşam

ağzı çalkalamak ve dişleri misvak ve fırça ile temizlemek lazımdır. Fakat güya dişleri temizlemek için tertip edilen bir takım meçhul tuzları ve maileri (su) kullanmak muzırdır. Çünkü bu ilaçlar dişlerin minesini aşındırır kendiniz biraz (Karbonat tuzu=femihab kellesi) ile dövülmüş kınadan mükemmel bir diş tozu yapabilirsiniz çok sıcak ve çok ekşi yemeklerde dişleri bozar.

Sayfa 25

Vesâyâ-yi tıbbiye: (tıbbi öğütler) Diş ağrısını teskin için ebegümece kökü dörtte bir nispetinde Haşhaş çiçeği kaynatılarak suyla gargara etmelidir haşhaş çiçeği zehirli olduğundan yutmamağa dikkat etmek elzemdir. Mürver lapası hepsinden daha faydalıdır lapa doğrudan doğruya hasta yanağının üzerine temas ettirilmelidir bu lapa leke yaptığı için dikkat ve ihtiyata ihtiyaç vardır. Burun: Kokunun merkezi burnun dahilidir. Koku gıdaların hasalarını (özelliklerini) tayin için gayet mühim bir vasıtaadır. Muhtelif ve kuvvetli kokuların ve tütünün kesretle (sıklıkla) kullanılması şaammeni (kokunun) hassasiyetini ihlal eder. Burun nezlesi teneffüsümüzü sıkar. Kürt tozunu 1-2 defa buna çekmek enfiye(burunotu) tuzlu suyla burnu yıkamak mentollü vazelin sürmek hafif iltihabı defe medâr olur. Nezle sarıdır (bulaşıcı). Nezleli insanlara yaklaşmak ve kullandıkları havluya silinmemek en ziyade dikkat olunacak tedbirlerdendir.

(Kulaklar); kulak gayet nazik bir uzuv olduğundan onları temiz tutmaya son derece itina etmelidir. Her gün bir hilalin eczalı ucu koparılmış bir kibrit çöpünün nihayetine biraz pamuk veya tülbent sarıp onunla kulağın içini hafifçe temizlemekte elzemdir. Aksi takdirde kulağın içinden akıp gelen madde şemmiye (burun) birike birike saamenin (kulak) işitme yolunu bile kapayabilir. Kulağı temizlerken hilal'i batırmamaya pamuksuz veya tülbentsiz kullanmamaya dikkat edilmelidir.

Sayfa 26

Kulak ağrıları veya akıntıları ihmal edilmemelidir.

Gözler: En nazik bir uzuvdur gözleri yormamak yorulmuş gözleri dinlendirmek ılık suyla yıkamak daima gereklidir. Göz hastalarının kafesi sarıdır. Gözü ağrıyan bir insanın kullandığı havluya silinmekten kaçınılmalıdır. Gözleri yormamak için okur veya yazarken kitabı veya defteri 30 35 santimetre uzak tutmak güneş batarken ay aydınlığında güçsüz bir ışık yardımıyla katiyen okumamak icap eder.

Eller: temiz tutulmaları en ziyade lazım olan bir uzuv da eldir. Yemek yerken ne kadar dikkatli olursak da elimizi mutlaka ekmeğe yemişe süreriz. Her zaman ise elimize yüzümüze gözümüze burnumuza götürürüz. El temiz olmazsa ister istemez onun vasıtasıyla vücudumuza ve bazı zaman ağzımız vasıtasıyla midemize ve

bağırsaklarımıza sağlığını düşmesine neden olan birtakım mikroplar taşırız. Bunun için ellerimizi her sabah her yemekten önce ve her kirlendiklerinde müteakip sabunla yıkamak lüzumdur. Kollara humma tifa gibi sonra sara hastalıklarının hüküm sürdüğü zamanlarda elleri yıkarken kaynatılmış su kullanılırdı. Soğuktan çatlayan ellerin tedavisi için vazelin sürmek kafidir.

Sayfa 27

Sualler:

Ağzın hassasiyeti nasıl bozulur? Dişler nasıl temiz tutulur? Diş ağrısı için ne yapılmalıdır? Burun nezlesi hakkında ne gibi tekayyüdâne (tedaviye) ihtiyaç vardır? Kulakların sıhhati nasıl muhafaza edilir? Gözlerin sıhhati nasıl muhafaza edilir? Eller nasıl temiz tutulur?

Tagaddi (beslenme) Perhizkârlık

Sûrat- i idamede hali faaliyette olan vücut muntazam bir gıdaya muhtaçtır. Fakat gıdayı suistimalden korumalıdır. Başka sözlerle; yaşamak için yiyip içmeli yoksa yiyip içmek için yaşamamalıdır. İnsan her gün 3 vakit muntazam saatlerde teamül etmelidir. Karnı doyunca hatta henüz iştahı varken sofradan kalkmalıdır. Yemek aralarında fıstık, kestane, helva vs. abur cubur yiyen çocuklar midelerini bozar. Düzenli olarak yemeklerde iştahları kalmaz. Sıska, cılız olurlar. Fazla olarak paralarını da israf etmiş oluyorlar. Alkollü, gazlı içeceğin kaffesi (hepsi) muzırdır. Her bir karesine kadar haramdır. Sıhhati tahrip ederler. İçkiyi kullanan İnsan yavaş yavaş bilincini faaliyetini iradesini kaybeder. Bir nevi cinnete ve müzakerat (sarhoşluk) denilen mühlik (öldürücü) hastalığa düşer.

Sayfa 28

İnsaniyetten behimiyet (hayvan) derekesine (aşağı derece) iner ve orada alâm ve ızdırabât içinde can verir. Sarhoşluk esnasında insan mecnun gibidir. Çok defa ne yaptığını bilmez. Seker (hurma şarabı) saikasıyla cinayet işleyen ve gören hatta idam cezasına mahkûm olan nice bedbahtlar vardır. Hasılı gıdada itidalsizlik (ölçsüzlük) sıhhati ihlal ettiği içinde insanı insanlıktan çıkarır. Emsalleri, akranı tezlil eder ve nihayet bir gün hastaneye veya hapisane köşelerinde maddi manevi alâmlar, azaplar içinde terk-i hayat etmesine sebep olur. Perhizkar insanlar ise daima sıhhatlerini, şetaretlerini (neşe) kuvvetlerini, akıl ve muhakemelerini, irade ve meramlarını muhafaza ederler. Perhizkârlık sayesinde bünyeye zayıf ve sıska pek çok insan 80 -100 ve daha ziyade sene yaşamaya muvaffak olmakta, mahallemizde kasabanızda köyünüzde tanıdığınız ihtiyaçlardan

ömürlerinde içki kullanıp kullanmadıklarını nasıl yaşadıklarını sorunuz. Bakınız size ne diyecekler o zaman gözünüzde perhizkarlığın itidallığın her ifrattan (aşırı gitme) tevakkinin (çekinmenin) faydasını görerek tagaddi konusundaki vazifelerimizi layıkıyla anlarsınız.

Gıda bayat gıdalar; sağlığa genellikle muzıdır. Hele bayat balıklar, midyeler, istiridyeler bazen tehlikeli bile olurlar.

Sayfa 29

Bayat istiridyelerden vefat edenler az değildir. Sıcak havalarda etli ve yağlı yemeklerde mideye ağırdır. Yazın unlu taamlarında (yemekler) sebze, yoğurt, süt yemiş kâfi gıdalardır. Tarlalarda, fabrikalarda çok çalışan insanlar oturan ve yalnız zihnen meşgul olan insanlardan pek daha fazla gıdaya muhtaçtırlar. Oburluk çocukların sağlığı için son derece muzır itiyadadır (alışkanlık).

Çabuk yemek iyice çiğnemededen yutmak neşesiz ve şetaretsiz (neşesiz) olarak taam etmek hazmı bozar. Bilakis iştah ile sofraya oturup iyice çiğnenilen şetaret ve iştahla yenilen yemek suhuletle hazmolunur. Vücuda arzu ettiğimiz bütün menfaati temin eder.

Sualler:

Tagaddi ne içindir? Perhizkârlık nedir? İtidalsızlık nedir? Ne mazarratları vardır? Perhizkarlığın faydaları nedir? Bayat gıdalar ne yapar? Yemekler nasıl tenavül edilir?

Mükâleme Temrinleri

Midede kemik veya diş var mıdır? Mide neden rahatsız olur? Hep hareket içindeki insanlara dikkat ediyor musunuz? Onların sıhhatleri nasıldır?

Sayfa 30

Tagaddi ve Gıdalar Hakkında Tafsîlât (ayrıntılar)

Umumiyetli gıdalarda şu esaslar mevcuttur. Yumurta akı, zilal (çiçek, yumurta, şeker ve nişasta iç yağı, tuzlar, su, misal- et = çokça albünoların ve iç yağı+ tuz+ su+ süt= yumurta akı iç yağı şeker ve nişasta+ tuz+ su yumurta= yumurta akı iç yağı+ tuzlar+ su

Sebzeler = nebati (bitki) yumurta akı+ şeker ve nişasta ve bazen iç yağı, tuz+ su Hububat (baklagil), Şeker ve nişasta, tuz, iç yağı, su,

Meyveler = bazen idraat şeker nişasta çokça tuz+ su+ bütün esaslı gıdalarda haiz olunan gıdalara mükemmel gıda denilir.

Süt gıdaların en mükemmelidir. Bu esasattan yumurta akı ile emliha tuz vücudun kayıp ettiğini tamir etmek ve vücudun niş (zehir) ve nemasına hizmet eder.

Şeker ve nişasta ile iç yağı ise vücut denilen makinenin kömürü gibidir. Muhtaç olduğumuz hareketi vücuda getirirler. Suya gelince gördüğü vazifeler pek çoktur. Bâ husus mevat-ı gıda iyenin maddelerini temessül (benzeşme) etmesine vücuttan dışarı atılacak olan mevadın çıkmasına hizmet eder.

Sayfa 31

Gıdalarımızda bulunan esasları anlattıktan sonra bunlardan her gün ne miktarda ihtiyacımız olduğunu da bilmemiz lazımdır. Şehirde oturan büyük bir insanın ihtiyacı-ı yevmiyesi hakkında diyetisyenin tayin ettiği miktarlar şunlardır:

Albümin (yumurta akı) = 60 ila 80 gr

Şahm (iç yağı) = 30 ila 40 gr

Nişasta- şeker= 300 ila 500 gr

Muhtelif gıdalardan bu esasatı ne nisbetler dahilinde hâvii olduklarını bilmekte lazımdır. Atideki cetvel bir insan için iş bu esasatın nisbet-i miktarını belirler:

Şahm	Nişasta	Şeker	Albümin	
Gram	Gram	Gram	Gram	
2	170	”	22	Ekmek gram: 300
11	”	10	19	Süt gram: 300
8	”	”	18	Et gram: 100
”	20	”	6	Taze Sebze gram: 300
”	30	”	4	Pirinç yahut Makarna gram: 40
”	”	”	”	Yahut Patates gram: 150
”	”	20	2	Taze Yemiş gram: 200
”	”	30	”	Reçel gram: 60
”	”	30	”	Şeker gram: 30
”	20	”	6	Kuvvetli Çorba gram: 300
20	”	6	”	Yağ gram: 20
46	245	100	68	

Sayfa 32

İrade-Meramı

Meram'ın elinden hiçbir şey kurtulamaz. Meram ruhumuzun en büyük kuvvetidir. Aklın hükmettiğini yapabilmek için insan bir irade bir meram sahibi olmalıdır. Kezalik vicdanın hükmettiğini yapabilmekte iradeye merama mütevakıftır. Farz ediniz ki hesap dersinde arkadaşlarınızdan gerisiniz muallimin takririni anlamamaya bile başlamışsınız. Aklınız size hükmediyor ki; hesap dersine çalışmak lazımdır. Yoksa terf-i sınıf etmezsiniz. Bu bedihi aşikâr bir hakikattir. Buna kanisiniz vazifeniz hemen aklınızın bu doğru hükmünü ifaya çalışmaktır. Bu vazifenin de doğruluğunu aklen tasdik ediyorsunuz. Bu cuma günü mahallenin diğer çocukları uçurtmalarını almış uçurtuyor, top oynuyor veya koşu yarışları ile keşşaf (izci) türkülerıyla eğleniyor. Siz defteri kitabı açmış meseleleri halline kerahat cetvelini ezberlemeye başlamışsınız. Fakat bir türlü de zihninizi eğlenen arkadaşlarınızdan ayıramıyor. Hiçbir şey yapamıyorsunuz. İşte o anda nefsinizle mücadeledesiniz. Şayet ataletinizi, tembelliğinizi yenerde oyun fikrini zihninizden atarsanız,

Sayfa 33

müsterih ve memnun bir kalp ile toplu bir zihinle dersimize çalışmaya koyuluyor ve bu çalışmakta 2- 2,5 saat devam edebiliyorsanız kuvvetli bir meram büyük bir irade sahibi olduğunuzu göstermiş olursunuz. Bu meram ile bu irade ile de hesap dersini maksadı elinizden kurtarmaz. Mutlaka ona nail olursunuz. Böyle yapmaz da tembelliği edilecek onun hükmüne mağlup olacak olursanız, defteri kitabı kapayıp sokağa fırlamaktan gecikmezsiniz. Tembelliğe mağlubiyet oyundan sonra gelir. Çalışıyorum gibi yanlış mülahazalarla başlar. Fakat bir kere buna mağlup olduktan sonra artık kendinizi atletmekten güç kurtarırsınız. Çünkü oyundan sonra kendimizi daha yorgun bulacaksınız. Akşam yemeğinizi de yemiş olacağınız için üstünüze hazmın rehaveti çökmüş olacağı gibi uykuda ataletele sözleşmiş gibi basar. 2- 3 esneme arasında gözünüzü kapatır. Tembellik size girdab-ı gaflete bir gün daha yuvarlanmış olmaktan müftehir etrafınızda dolaşır. Uyumanızı bekler. Artık o andan itibaren onun eserisiniz. Sene nihayete gelir. İmtihan yıldırımı suretle karşımıza çıkar, 1-2 gün zarfında kendinize toparlayarak çalışmaya çabalamaya koyulursunuz. Fakat heyhat iş işten geçmiş olur.

Sayfa 34

İmtihan odasından yüz kızarması gönül ezilmesi vicdan azabıyla çıkarsınız. Mümeyyizlerde arkanızdan; (işte vatanın fena bir evladı daha!) teessüfüyle (esef) şakirtlik (öğrencilik) şerefınızı korkmadan üç sıfırla karartırlar. Sene başından beri derslerine çalışmış olanlar ise sizi sıkkan boğan mahcup eden yerin dibine geçiren o aynı imtihan odasından İnşirah ile memnuniyetle çıkarırlar. Kendilerine sorulan sualleri izah ederler. Ve terfi-i sınıf ettikleri gani bir kalp ile ebeveynlerinin ellerini öpmeye koşarlar. Meram esiz insanlar akıllarının hükmettiği faydalı ve lüzumlu işler yapamazlar. Gönüllerinin arzu ettiği mükafatlardan mahrum kalırlar. Onlar vicdanlarının hükmettiği hayırlı insaniyetli işlerde çok defa yapamazlar.

Vicdanları azabından kurtulamaz. Mesela; mahallemizde fakir, ihtiyar, alil, kötürüm, âmâ bir kadının bulunduğunu farz edelim. Onu o sefalette gördüğünde vicdanınız muazzep (işkence çeken) olur. İçinizden muavenet etmek de arzu edersiniz. Çünkü fena kalpli çocuklar değilsiniz. Fakat içinizden acaba kaç çocuk o muaveneti bil fiil yapabilir. Belki zengin olanlarınızdan bazıları ara sıra onluklarından birini ikisini feda eder. O bir çare kadına sadaka verir. Lakin onun muhtaç olduğu hakiki muavenet (yardım) bu mudur?

Sayfa 35

O kadının ateşini yakmak ona sıcak bir çorba içirmek, yattığı yeri temizlemek, onu güneşe çıkarıp gezdirmek; kendisine hava aldırarak az yaşadığını hissettirmek lazımdır. Bu hakiki muaveneti veya hiç olmazsa haftada bir defa icra etmek için ruhunda kuvvet bulabilecek kaç çocuk vardır? işte böyle bir hizmeti yapmaya muvaffak büyük bir meram kuvvetli bir irade sahibi olanlardır. Mükafatlarını da derhal görürler. Vicdanları memnun ve rahat olur. Kendilerini tamamıyla müftehir (övünen) hissederler. Bu gibi hayırlı işlerde gösterilecek meram; kendi menfaatimiz için göstereceğiniz meramdan bin kere daha hayırlıdır. Hem cinsleri için vatan ve milleti için daimî bir meram kuvvetli bir irade ile çalışanlar ne büyük insanlardır. Hele sırf insaniyet namına geceli gündüzlü çalışanlar mektepleri, Dar'ül eytamları, darülacezeler fukara için iş mektepleri sanayi mektepleri açmaya çalışanlar teşebbüsleriyle uğraşa uğraşa ilmi ihtiraları vücuda getirirler. Bütün ömürlerini bu uğurda feda edenler ne büyük insanlardır.

Küçük Dostlarım hayat daimî bir imtihandır. Her hatvede (adım) servet, şeref, şan, istirahat, vicdan, saadet ve refah kazandıracak işlere tesadüf etmek mümkündür. Bu işleri yapmak

Sayfa 36

Ancak kuvvetli bir meram sahibi olanlara müesser (tesir etmiş) olur. Çalışınız ki her biriniz o büyük insanlardan biri olasınız. Bu tamamıyla elinizdedir. Asalet, tembellik meramın iradenin en büyük düşmanıdır. Onunla daima mücadele etmek mecburiyetindesiniz. Asalete malum olmayınız, ona esir olmayınız. Siz ondan daima kuvvetli olunuz, onu yeniniz.

Hulasa:

Aklımızın vicdanımızın hükmettiği faydalı lüzumlu hayırlı işler yapmak istemediğimiz zaman atalet tembellik bizi nihayetimizden vazgeçirmeye çalışır. Biz meram ile iradeyle insanın en büyük manevi düşmanlarından olan ataleti yenmeye gayret etmeliyiz. Ataleti yenmeye muvafık olanların meramı iradesi gittikçe kuvvetlenir. Hayattayken en iyi en faydalı en mürüvvetli insanlar büyük bir meram metin bir irade sahibi olanlardır. Onlar daima maddi manevi mükafatlara nail olurlar. Refah ve saadet etme ile istirahat vicdan içinde yaşarlar. Meram kadar insanı yükselten Atalet kadar insanı alçaltan kuvvet yoktur.

Meramınızı terbiye etmek için şu düsturlara daima riayet ediniz.

Sayfa 37

Bugünün işini yarına bırakma

Tembelliğe kulak asma vicdanın emrinden dışarıya çıkma.

Sualler:

Meram irade nedir? Bu sayede nelere muvaffak oluruz? Misaller getiriniz. Meram sahibi olmayanlar ne olurlar? Meram sahibi olanlar nelere muvaffak olurlar? Meram sahibi insanları tanır mısınız?

Makale Temrinleri:

Define bularak zengin olmak isteyen bir çocuk meram sahibi sayılır mı? Niçin-ne zaman meram sahibi sayılır? Meram ne ile beraber bulunmalıdır ki müsmir olsun?

Devam ve Sebat

Meramın ne olduğunu anladınız. Şimdi de meramın daima ziyade müsmir (verimli) olmak için muhtaç olduğu bazı hususlar bilmeniz lazım gelir. Bu hassaları bilmeniz lazım gelir. Derslerinize çalışmaya mecbursunuz bu mecburiyet yalnız bir

defaya mahsus değildir. Ara sıra dersine çalışan bir şakirt tam bir meram sahibi sayılamaz. Bilin ki ancak her gün her derse çalışmakta devam eden sebat gösteren şakirttir. Tam bir meram kuvvetli bir irade sahibi olur.

Sayfa 38

Bugün resme heves edip 2- 3 çeyrek saat çalışan bir iki hayvan resmi çiziverip albümünü kapayan ve haftalarca aylarca bir daha kurşun kalemini, albümünün lastiğini aramayan çocuk sebatsız bir çocuktur. Onun resim öğrenmesi mümkün olur mu? Devam, sebat ömrün nihayetine kadar insanın şiddetle riayetne mecbur olduğu bir fazilettir. Farz ediniz ki bir doktor birincilikle neşet(çıkma) etmiş Avrupa'ya da giderek ikmâl (bitirme) tahsil eylemiş. Vatanına dönerek mükemmel bir muayenehane de açmış olsun. Bu mükemmel tabip sanatının terakkiyatını (ilerleme) günü gününe takibe mecburdur. Bir taraftan dünyanın her tarafında tababetle(doktorluk) iştigal edenlerin her gün ne gibi yeni şeyler keşfettiklerini gösteren eserleri ve mecmuaları muntazaman (düzenli olarak) okumakta diğer taraftan da kendisi doktorlarla ilerlemesi için yeni taharriyat (düzenleme) yapmada devam etmelidir. Tettebbuat (araştırmalar) ve tahariyatta muvaffakiyet bir ayda bir senede 2 senede zuhur etmeyebilir. Fakat onun vazifesi o tahariyata 5 sene 10 sene hatıra muvaffak oluncaya kadar sebat etmektir. Yalnız böyle bir devam mı sebat ile çalışanlardır ki kendilerine vatanlarına insaniyete nafi (faydalı) olabilmışlardır. Her gün üryanın yeni bir şeyi keşfettiğini

Sayfa 39

işitiyorsunuz. Bundan bir asıl evvel vapur yoktu, şimendifer (demiryolu, tren), telgraf yoktu. Fotoğraf, telefon, telsiz, telgraf keşfedileli ancak birkaç sene oluyor. Tayyarelerin keşfi ve terakkisi ise son birkaç sene içinde mümkün olmuştur. Halbuki insanları karalara denizlere havalara mesafelere hâkim kılan bu mühim istizahat (açıklama isteme) kendiliğinden bir eser tesadüf olarak mı bulunmuş? O keşifleri yapanlar senelerce çalışan tarhiyatta devam ve sebat eden insanlardır. Niceleri de muvaffak olmadan ömürleri vefa etmeyip bu dünyadan göçüp gitmiştir. Fakat muvaffak olanlar da olmayanlar da beşeriyetin lisan-ı şükran ve sitayişinde (övgü) toplıyor. Onlar maddeden değilse de manen bahtiyardırlar. Şan ve şerefın uç balasına (yukarı) irtica etmişler.

Arılar devam ve sebat ile kovanlarını bal ile dolduruyorlar, karıncalar da devam ve sebat ile yuvalarını dünyanın en zengin zahire (saklanılan tahıl) ambarı haline getiriyorlar. İpek böceği devam ve sebat ile kendisine en kıymetlidâr ipekten bir istirahatgâh (dinlenme yeri) hazırlıyor. Çalışkan milletlerde devam ve sebat ile

vatanlarını mamur(bayındır) şehirlerle şimendifer ağlarıyla, ovaları ekinlerle, ormanlara bahçelerle kaplarlar. Sahillerini limanlarla teçhiz ederler. Denizleri gemilerle havayı tayyarelerle örterler, memleketlerini müdafaa edecek kaleler istihkamlar, zırhlılar dretnotlar (savaş gemisi) açık ederler.

Sayfa 40

Ambarlarını zehahir (buğdaylar) hazinelerini nukut (nakit para) cephanelerine mühimmat ile doldururlar.

Hülasa:

Devam ve sebat olmazsa meram ve irade de hiç hükmüne iner. Meram ve iradenizi ancak devam ve sebat sayesinde terbiye edebilirsiniz. Her terakki her kuvveti yalnız devam ve sebat sayesinde meydana çıkagelmıştır. Ömrümüzün nihayetine kadar hiçbir işte devam ve sebatı bırakmayınız.

Sualler:

Devam ve sebat nedir? Devam ve sebat hakkında misaller veriniz. Devam ve sebat sayesinde ne gibi terakki hasıl olagelmış? Bu fazilet sayesinde milletler nelere muvaffak olurlar?

Mükâleme Temrinleri:

Yuvarlanan taş yosun tutmaz. Misalinden ne anlarsınız. Biz devam ve sebat sahibi bir millet miyiz? Nereden anlıyorsunuz? Ecdadımız devam ve sebatlı mı idi? Nereden anlarsınız?

Sayfa 41

Sabır ve Metanet

Meram'ın diğer bir hassa-i mühimi de sabır ve metanettir. Vazifemizi ifa ederken çok defa büyük müşkülata büyük suubetli (zorluk) meşakatlere tesadüf edebiliriz. Ömrümüzde büyük musibet ve felaketlere uğrarız. Bu güçlüklerle musibet ve felaketlere sabır ve metanetle mukabele etmeliyiz.

Sabır ve metanet meramın büyük bir derecesidir. Meram'ın hiçbir meşakkat ve musibet okuyla delinmeyen zırhıdır. Ruhumuzu onunla kaplamayacak olursak hayatın bin türlü sıkıntıları bizi kırar. Yeis (üzüntü) ve futura (gelecek) düşürür. Genç yaşında Anadan babadan her türlü muamelettan mahrum kalan bir çocuk sabır ve metanetle bu musibetleri karşılamalı azmi ve meramı ile kendine göre bir iş aramalı, birinin yanına çiraklığa, hizmetçiliğe girmeli ve hayatta muvaffak olmaya çalışmalıdır. Bu muharebede, muhasarada (kuşatma), teknil bir Ordu bir memleket ahalisi tahammüle

güdâz (tahammülsüz) mesaibe duçar (felakete uğramak) olur. O ordunun vazifesi ve alameti ancak sabır ve metanetle düşmana karşı koymak da devam etmektir. Sabır ve metanet sayesinde galip bir düşmanın mağlup edildiği çok defa vaki olmuştur. Mamafih o sabır ve metanet

Sayfa 42

neticesinde bile ordu teslim olma mecbur kalıyorsa şehir veya kale hücumla alınırsa şan ve şerefi o zaman o sabır ve metaneti ibraz edebilenlere aittir. Plevne müdafileri yalnız bizde değil Dünya'nın her tarafında her milletin lisanında medh ve sitayişle (övgüyle) yâd olunmaktadırlar. Edirne, İşkodra, Yanya müdafaaları da şanlı şerefli olmuştur. Bu mübarek ecza-ı vatan sukuta etmiş, Müdafaaları kanla ateş arasında kalmıştır. Fakat şan ve şeref bir hane-i nurani gibi alilerini tenvir(aydınlık) hali kalmamaktadır. Selanik'i namerdane muharebesiz Yunan gibi alçak bir düşmana teslim edenler ise daima lanetle zikredileceklerdir. Sabır ve metanet yerine fütur ve cibaret (korkaklık) gösterenler her nimetten hali her şereften mahrum kalırlar. Selanik şehrini Yunan'a teslim edenlerin esarete atalardır. Rütbeleri izbelerde çektiği meşakkatler, işkenceler cümlesinin mesmu (duyulmuş) ve malumu olmuştur. O esirler otuz iki bin iken ancak beş on bini mariz (hasta) alil, esir hayatından ari bir halde memleketlerine avdet edebilir. Gerçi Edirne kahramanları da aynı akıbet-i elameye ye duçar olduğu ve bunun için insan kalbinin bütün gayzı (kini) ve şiddetiyle keşke onlar da namerde düşmana hiç teslim olmasaydı. Keşke şehrin etrafını da sokaklarını da son nefeslerine kadar müdafaada sabır ve metanet gösterseydi. Vatanın mazisi hatve hatve (adım adım) karış karış canları kanları pahasına müdafa etse idi.

Sayfa 43

demekten kendini zapt edemiyor. Muharebeler kath (kıtlık) ve galalar (Pahalılık) hareket-i arzlar milletlerin sabır ve metanetlerini imtihana çeken umumi belalardır. Fakat hayat her fert için daha küçük musibetlerden felaketlerden azade değildir. Hayat dikenlik içinde saklanmış bir gülistan gibidir. Sabır ve metanet ayaklarımızı o dikenlerin te'dibat (terbiye etme) kurtaran ve bizi güllere kadar savk (istek, arzu) hizmet eden demir kunduralardır. Ruhunda sabır ve metanet denilen kuvvet bulunmayan bir çareler uğradıkları felaketlerin alâminı (acısını) unutmak için kendilerini ayyaşlığa veriyorlar. Nihayet sıhhatinden akıl ve muhakemeden bir türlü meram ve iradede mahrum kalıyor. Fakr-u zaruret insanların en umumi suretle uğramakta olduğu bir felakettir. Buna karşı en büyük çare sabır ve metanet denilen kuvvet-i ruhiyedir. Sabır

ve metanet sahibi olan fakir sar (yardım) ve gayret sayesinde çabuk zarurettten kurtulur refaha dahi nail olur.

Hülasa:

Sabır ve metanet meramın büyük bir derecesidir. Herkes ona muhtaçtı. Çünkü elem keder görmeyen felakete maruz bulunmayan kimse yoktur. Küçük sıkıntılardan bile müteessir olan küçük kederlere bile sabır ve metanet göstermeyen

Sayfa 44

insanlar büyük musibetlerin altında ezilirler. Sabır ve metanetle karşılanan her bela suhuletle savuşturulabilir. Sabır ve metanet sayesinde muharebeler kazanılır. Zaruret defedilir, alâm ve ektâr (kederler) tahfif (hafif) olunur.

Sualler:

Sabır ve metanet nedir? Niçin buna muhtacız?

Sabır ve metanetten mahrum olan insanlar ne gibi zararlara uğrarlar?

Büyük felaketlerde muharebe ve muhasaralarda sabır ve metanet neden en ziyade lazımdır? Sabır ve metanet sayesinde ne gibi menfaatler elde edilir?

Mükâleme Temrinleri:

Müslümanlar sabırlı ve metanetli midir? Her zaman öyle mi olmuşlardır? neyden anlıyorsunuz?

Şecaat (cesurluk)

Meramın en yüksek derecesidir. Vazife uğrunda hayatı bile tehlikeye atmaktan ve fedadan çekinmemektir. Muharebe de tek kanlı dakikalar olur çok defa muzafferiyet ancak şeciane bir hücumla te'min olunabilir. O hücum esnasında muhacimlerin büyük bir kısmı şehit düşer. Fakat arzu edilen tepe istihkam veya kale düşmanlarından alınır. İşte böyle lüzumlu bir hücumla atılan bir kıt'a şecia bir kıt'adır. Her neferi de şeci birer neferdir. İstikşaf (keşfetmek) için gönderilen neferler küçük zabıtlar ve zabıtlar çok defa düşmanın eline esir düşebilirler. Düşman bu neferleri istintak (sorgu) eder. Ağızlarından ordunun vaziyeti hakkında malumat almaya çalışır. Söylemedikleri takdirde onları idam ile tehdit eder. O esirlerin vazifesi ölmek veya orduyu tehlikeye koyacak esrarı düşmana vermemektir. Böyle tehlikeli zamanlarda her Osmanlı'dan şecaat beklenir. Hatta bazen böyle tutulan bir nefer bağırarak veya düdük çalmakla arkadaşlarını düşmanın yakınlığından haberdar ederek tehlikeden kurtaracağını akıl erdirecek olursa düşman süngülerinin altında can vereceğini bildiği halde bu vazifesini ifadan bir an ihtiras etmemelidir. Böyle şecaatler gösterecek kadar hamaset ve metanete malik olanlar tarihi

millide isimlerini şan ve şerefle imbika ederler. Bazen de düşmanın cephanesine kadar sokulmak cephaneyi ateşlemek fırsatı ele geçer. Böyle bir fırsattan istifade ederek hayatını feda etmek tarikiyle bir ordu kadar hizmet etmeye muvaffak olan bir Osmanlı ne büyük bir şecaat ibraz olur.

Sayfa 46

Bu sayılan misaller hep şecaati askeriye aittir. Fakat şecaati medeniyet denilen diğer bir nev şecaat vardır ki şecaati askeriyeden az mühim değildir. Bir memur bazen fena veya iktidarsız bir insanın mebusluğuna veya mecliste umumiye velayet azaldığına rey vermek için bir taraftan tazyik (zayıf) görebilirler. O reyi vermediği takdirde memuriyetinden çıkarılacağı da muhakkak surette kendisine malum olur. O memur ailesinin medarı hayatını feda etmeyi vicdanına muhalif de vatanına medarı muzır olduğu bir insanı intihap etmektir. Tercih edecek olursa şecaat medeniyete göstermiş olur. Bir insan dostlarından akrabalarından birini hatta kendi kardeşini veya oğlunu bir cinayet işlerken görmüş bu cinayetten ise bir masum itham edilerek mahkûm olmak üzere bulunmuş farz olunsun. O şahit vicdanlı bir insan olacak olursa ruhu daima bir azap içinde kalır. Dostunu kardeşini veya oğlunu pençeyi adalete adeta kendi elleriyle cellat eline teslim etmek ne kadar müşkil bir vazifedir. Böyle bir takat bir endaz (atan, atıcı) vazifeyi ifa etmek şecaat değil de nedir? Bazen insan kendince muhakkak olan büyük bir hakikatin neşrinden ve müdafaasından dolayı ayrılmamak büyük tehlikelere hatta ölüme maruz kalabilirler. Böyle azim tehlikeleri göze aldırıp hakikat-i

Sayfa 47

neşir ve müdafaadan ayırmamak şecaati medenin en yükseğidir. Halkın cahilane tavırları veya bazı erbap-ı iktidarın zulüm veya istibdat korkusuyla hakikati setr etmek ruhun zayıf ve cibanetinden (korkaklığından) ileri gelir. Umum-u efradı şecaat-i medeniyyeden mahrum olan milletler de hakikat meçhul kalır. Cehillik ve bağnazlık devam eder. Devri istimdadin fenalığını alelen açıklar. Açıklarken zindanlara denizlere atılan boğdurulan vatandaşlar birer şecaati medeniye numunesidir. 31 Mart hadise-i irticaiyesini bastırmak için canlarını feda eden vatandaşlar da cahil ve taassuba karşı ilim ve hakikati müdafa uğrunda ibraz edilen şecaat misallerinin en güzellerinden birini göstermiş oldular. O kahramanlar olmasaydı memleket istimdadın zalim pençesi altında kim bilir ne kadar uzun zaman daha inleyecek idi.

Küçük dostlar şecaat ve şecaate kendinizi alıştırınız küçük sinenize göre büyük cesaret misalleri ibraz etmeniz için aile ve mektep hayatında fırsatlar nadir değildir. Bir kabahatinizin ebeveyniniz tarafından kardeşinize atfedildiğini kardeşinizin düşar-ı

mecazat olmak üzere olduğunu gördüğünüz zaman bila (sız-siz) tereddüt masumu kurtarınız ve hatanızın

Sayfa 48

mahcubiyet itirafına cezasına tahammül gösteriniz. Kabahatli siz olmayıp da bir dostunuz veya kardeşiniz olduğu zaman dahi bir masumun ceza görmesine vicdanınız hiçbir zaman kail olmasın. Zayıf aciz birinin tahkirlere darbelere maruz kaldığını göreceğiniz zaman onu müdafaa etmekten çekinmeyiniz. Bu yüzden kendinize dahi tahkirlere ve darbeler celbedileceğini bildiğiniz takdirde bile haklı müdafaa atılmaktan geri kalmayınız. Bu gibi Alicenaphane (yüce gönüllü) hareketler birer küçük şecaat ve fedakârca örneğidir ki büyüklerin en yüksek cesaret ve şecaat-i medeniyetinden aşağı kadar ve ehemmiyette değildir. Küçük yaşlarından beri bu alî faziletle ünsiyet (ahbablık) kesp (kazanmak) edenler büyüdükleri zaman en şerefli evladı zümresine dahil olurlar. Fakat cesaret ve şecaatta dahi akıl ve muhakemeye müracaat şarttır. Çünkü lüzumsuz yere ibraz şecaat maksadıyla edilen bir hareket bazen cinayet kadar muzır olabilir. İcap etmezken vaktinden evvel düşmana karşı edilen bir taarruz ve hücum bir muharebenin zai irade) olmasına bile sebep olabilir. Lüzumsuz yere hakikat-i müdafaa maksadıyla bile olsun arkadaşlar ve vatandaşlara karşı edilen taarruzlar taannüt (direnme) ve temerrütler (dik kafalılık) dahi muzırdır. Küstahane mecnunane cüretkarlık son derece mezmumdur. Hasılı faydalı

Sayfa 49

lüzumlu ve makul olduğuna katiyen hükmetmediğiniz her hareketten tevakki (çekinmek) etmeniz elzemdir.

Hülasa:

Şecaat (cesaret) meramın en yüksek derecesidir. Hayatımızı refah ve saadetimizi yüksek menfaatlerimizi ifa-yı vazife müdafaa-i hakikat uğrunda feda etmektir. Şecaat iki kısımdır. Şecaat-i askeriye – şecaat-i medeniye, muharebe esnasında gösterilen şecaatler şecaati askeriyenin örnekleri olur. Şecaat-i medeniye ise intihabatta siyasi ve dini mücadelâta ilmi münakaşada gösterilir. Şecaati ibraz etmek için dahi akıl ve muhakemeye müracaat etmek lazımdır. Faydalı olmayacak veya zararı dokunacak hareketlerden tevakki etmek vacibedândır. Şecaatin dahi muzır veya faydasız muteber olamaz. Fakat faydalı olacağına hükmettiğimiz hareketin icrası en yüksek vezâifinizdir. Göze aldırılmış olacağınız tehlike ne derece olmuş olursa şecaat o derece makbule ve şayağına sitayiş olur.

Sualler:

Şecaat nedir? Kaç kısımdır? Örneklerle açıklayınız. Aile ve mektep aleminde şecaatin misalleri gösteriniz. Cesaret ve Şecaatin makbulü hangisi gayrı makbulü hangisidir? Cüretkarlık küstahlık nasıl ahlaktır?

Sayfa 50

Mükâleme Temrinleri:

Şecaat sahibi olmak arzusunda mısınız? Nasıl muvaffak olabileceksiniz? Kendinize göre ne gibi şecaatler gösterebilirsiniz? Şecaat kolay mıdır? Şecaat-ı askeriye mi kolaydır, şecaat-ı medeniye mi?

Vakar, tevazu- fahr (övünmek), gurur

İnsan hayvanlardan farklı bir şahsiyet ve hissiyete maliktir. Ona nefis denilir. Akıl ve muhakeme ile mümtaz ve müzeyyendir. Nefsine riayet etmek nefsi alçak tutmamak ve tutturmamak herkesin vazifesidir. Pislik, mundarlık fena insanlarla arkadaşlık, yalancılık, dolandırıcılık, küstahlık, ayyaşlık, korkaklık ve her nev'i zemmimeler hissiyeti insaniyeti perişan eder.

Nezafet (temizlik), sıdk ve istikamet iffet itidal (denge, ölçülü olma) şecaat ve her türlü faziletler haysiyet-i insaniyeyi ala eder. Tabasbus (yaltaklık) müdahane insanın şeref ve haysiyetini mahveder. Bir menfaat-i şahsiye için kendini köpek makamında bulunduran başkasına yaltaklanan insana başkasının hürmet ve riayet etmesi mümkün değildir.

Sayfa 51

Hareketimizde daima nefsimizin izzetini düşünmeli tezellül (aşağılanma) ve temellükten (dalkavukluk) tevakki etmeli, vakar ve haysiyetimizi muhafaza eylemeliyiz. Kurt gibi yerlere sürünen elbette ezilir. Köpek gibi yaltaklanan elbette hakarete uğrar. Bu gibi alçaklıklara tenezzül etmeyen insan vakar ve izzet-i nefis sahibi olur. Herkes nefsinin aziz bilmekle beraber başkasının da nefsinin aziz bilmeli ve ona riayetskâr olmalıdır. Kendimizden ne kadar aşağı bulunursa bulunsun kimseye nazar-ı hareketle bakmak caiz değildir. Kendimiz ne kadar yüksek bir mevkiye bulunsak bulunalım başkasına karşı muamelelerimizde daima nezaket ve tevazu ile olunmalıdır. Muhatabımız her kim olursa olsun kendisine terbiye ve nezaket latif ve mürüvvet dairesinde muamele etmek vazifemizdir. Tevazu ve nezaket sahibi insan her yerde sevilir. Herkesin hürmeti ve riayetini kazanır. Bilakis nezaketsiz ve kibirli insan herkesin nefretini hakkıyla celbeder. Fakirin kendisini zengin cahilin alim, acizin

muktedir, korkağın cesaret göstermek istemesi kibir denilen fena huydan ileri gelir. Bilakis zenginin fukaraya alimin avama karşı iyi muamele etmesi fukara ve avam arasında alayış bulunmayıp mutedil nazik ve münasip-i etvar (uygun tavır) ile eser-i tevazudur. Bir insan ne derece ilmen muktedir veya şeci olursa olsun

Sayfa 52

Bu hassalarını başkalarına küstahane arz ve izhar etmek kendini methetmek tafra farûşane (yukarıdan atıp tutan) mübahat ile alimi izaç etmek her yerde gururlanmak çirkin huydur. Mağrurları, kibirlenenleri tafra furûşları kimse sevmez. Bu ahlakta olan insanların dostu olmaz. Hakiki meziyet nura benzer. Alemin onu görmemesi mümkün değildir. Tevazu onurun etrafındaki bulutları kaldırır. Meziyetini her arızı ve zahiri lekeden tamamıyla ari olarak gösterir. Kibir ve gurur bilakis nur meziyeti setr eden bir takım siyah bulutlar gibidir. İnsan iyi bir iş gördüğü zaman elbette vicdanen müftehir (övünen) olur. Bu Fahr ve memnuniyet onun hakkı manevi mükafatıdır. Fakat gurura düşmekten kibir ve taazzum (kibirlenme) kendini kurtarmalıdır ki O meziyeti başkaları tarafından takdir olunsun kendisi hürmet ve sitayişe (övgü) mazhar olsun.

Hülasa:

İnsan nefisini tezlil (hor, hakir görme) etmemeli, aziz ve muhterem bilmelidir. Nefse riayet vazifedir. O da nezafet, sıdk ve istikamet iffet, itidal, şecaat, tevazu vesair fezail (güzel iş ve hareketler) ile tehalük (çok isteme) etmek sayesinde mümkün olur. Murdarlık yalancılık dolandırıcılık korkaklık ayyaşlık tabasbus ve müdahale ve her türlü

Sayfa 53

Rezail (kötü alışkanlık) hissiyat-i insaniyeyi tezlil eder. Kendimizde bulunmayan bir meziyeti var gibi göstermek kibirdir. Tevazu ise her türlü meziyetimizi izhardan tevakki etmek kendimizden aşağı olanlara karşı nezaket ve mürüvetle muamele eylemektir. İşlediğimiz iyilik veya gösterebildiğimiz meziyet sebebiyle müftehir ve memnun olmak hakkımız fakat gurur ve tebahî (övünme) mezmum bir hulkdur (karakter).

Sualler:

Hissiyat-i insaniye nedir? Nefse riayet nasıl olur? Haysiyeti tezlil (hor, hakir görme) nasıl olur? Tabasbus (yaltaklık) nedir? Tevazu nedir? Vakar nedir? kibir nedir? Fahr nedir? Gurur nedir?

Mükâleme Temrinleri:

İnsanı ne zaman methederler kendi kendini methettiği zaman mı yoksa kendisinden hiç bahsetmediği zaman mı? Tafra furufluk akıllılık mıdır? Hamakat mıdır?

Güzel Sözler

Gurur dilencilerin en küstahıdır. Niçin böyledir muhakeme ediniz. (Franklin)

Hiddet kısa bir cinnettir. Niçin böyledir muhakeme ediniz.

İyilerle ülfet de muaşeret kıymetsiz bir hazinedir. Niçin böyledir muhakeme ediniz.

Sayfa 54

Tevazu meziyetin ziynetidir. Ona kuvvet revnak (parlaklık) verir. Ne için böyledir muhakeme ediniz.

Haseb (şeref, asalet) ve nessini inkâr etmek ebeveyninin fakir olmasından dolayı kızarmak hamakat ve vicdansızlıktır. Niçin böyledir muhakemeye ediniz.

Aşağıdaki misalleri ve cümle-i hikemîyeyi muhakemeye ediniz ve ezberleyiniz.

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.

Atıp tutan kişi mutlaka aciz ve natuan (perişan) olur.

Acı dil insanı dinden tatlı söz yılanı ininden çıkarır.

Adam adama lazım olur.

Aslını saklayan namerttir.

Akşamın işini sabaha bırakma.

Alçacık eşeğe kim olsa biner.

Allah sabırlı kulunu sever.

Allah herkesin gönlüne göre verir.

El elden üstündür.

Ta arşa varınca el yarası övülür, dil yarası övülmez.

Elması çamura atsalar yine elmastır.

Kazara bir sapan taşı bir altın keseyi kırsa ne taşın kıymeti artar ne de kıymetten düşer kese.

Haya imanın nurudur.

Dost Ağlatır düşman güldürür

Şöhret fitnedir kendini sakın

Sayfa 55

Sabır ağacı acı acıdır ama meyvesi tatlıdır.

Sabrın sonu selamettir.

Sabır ile koruk helva olur dut yaprağı atlas.

Damlaya damlaya göl olur.

Tahsil-i İlim

İnsanda fıtraten zekâ akıl muhakeme vardır. Havas-ı hams bize eşyayı renkleriyle kokularıyla sesleriyle kıvamlarıyla yani katılıkları yumuşaklıkları tefrik ettirir. Zekamızı bizi bir lisan sahibi etmiştir. Her şey hakkında konuşur, fikirlerimizi söylüyoruz. Bu fikirleri istediğimiz gibi terkip ederek muhakemeler yürütüyoruz. İnsanın zekâsı daima işlemekte daima aramaktan daima yeni hakikatler meydana çıkarmaktadır. On binlerce senelerden beri insanlar zekalarıyla akıl ve muhakemeleriyle hep hakikati aramışlar ve aramakta berdevam bulunmuşlardır. Zekanın bu faaliyeti sayesinde pek çok hakayık meydana çıkmıştır. Nice meçhuller malum olmuş nice ilimler fenler sanatlar hüner ve marifetler vücuda gelmiştir. Ve her gün bu malumat yığını yeni yeni keşifler

Sayfa 56

ihtiralarla yeni yeni düşünceler görüşler buluşlarla büyümekte mühib (heybetli) bir cesamet (irilik) kesp etmektedir. Doğan bir, bir buçuk yaşına kadar büyüyen çocuk işte böyle mühim bir malumat yığını karşısında bulunur. Bütün o malumat onun için meçhuldür. O hiçbir şey bilmez. Ağzından henüz tek bir söz bile çıkmamıştır. Yavaş yavaş öğrenecek. Beşeriyetin binlerle seneler zarfında keşfettiğini o ancak 15-20 sene zarfında körpe diman (emek) sağdıracaktır. Çocuk babasından etrafındakilerden evvela konuşmasını öğrenir. Fakat öğrendiği lisanda inceletilmiş bir lisan değildir. Hatalarla dolu bir lisandır. Mektepte muallimlerin sabrı ve tahammülü ile ona bilmediklerini öğretmeye koyulur. Babası kendisine kitaplar ve her türlü levazımı alır. Üstüne başına yemesine içmesine bakar. Hükümet mekteplerde öğrenmek için her ne lazımsa hepsini bulundurur. Tekmil mesarif-i millet verir. Artık çocuk için öğrenmekten çalışmaktan başka bir şey kalmaz. Çocuk evvela kendisi saniyen vatan ve milleti için öğrenmek mecburiyetindedir. Dünyada ilimler fenler pek çoktur. İnsanların keder ve meziyeti her şeyden evvel bu ilimlerden haiz oldukları miktarlara göre ölçülür.

Sayfa 57

Her kim çok malumatlı ise o şerefli lüzumlu faydalıdır. Büyüktür veya hiç olmazsa büyük olmak isteğindedir. Her kim ilimsiz irfansız ise o kadersiz şerefsiz, kendine vatanına faydası pek azdır. Avrupa milletleri bugün dünyanın diğer milletlerine hâkim bulunuyorlar. Afrika'yı Asya'nın pek mühim yerlerini aralarında paylaşmışlardır. Müstakil kalabilen devletlerin de bütün kazançlarını yine onlar çekiyorlar. Mesela bizim memleketimizde bütün şimendiferler, tramvaylar, vapurları madenler onlarındır. Ve onlar tarafından işletilmektedir. En büyük mağazalar bankalarda Avrupalılarınadır. Memleket bizim olduğu halde bütün servetleri varidatı onların elinden geçiyor. Avrupalılar bizden bu cesim menfaatleri muharebe ile değil ilim sayesinde alıyorlar. Biz fabrikaları (makineler) yapmakta geliştirmedik ve işletmeye gücümüz de yetmiyor. Onun için Avrupalılara yaptırmaya ve faydalarını onlara kaptırmaya mecburuz. Şimdi musahabe edelim bu halin devamı iyi mi? Bu hal devam ederse biz ne felaketlere düşeriz? Elbette bu halin devamı bizim için son derece muzırdır. Böyle devam edecek olursa biz günden güne fakir düşeceğiz. Zaafımız, aczimiz artacak büsbütün mahvolup dünya yüzünden kalkacağız.

Küçük dostlarım dünyada her sureti ve iktidarı vücuda getiren ilimdir. İnsanlara zulmetten nura isal eden ilimdir. İlimsiz insan meyvesiz ağaç gibidir.

Sayfa 58

İlimsiz marifetsiz millet ise başka milletlerin ücretsiz Isra'sı mesamesindedir. Herkes nefsinin cahilden kurtarmak ilim ve marifete tezyin etmek mecburiyetindedir. Aynı zamanda vatanımızı yükseltmek düştüğü vartolardan (uçurum) kaldırmak için mümkün olduğu kadar ilim ve marifet sahibi olmaya gayret etmek vazifemizdir.

Sualler:

Çocuk doğduğu zamanı ne bilir? Neler öğrenmek mecburiyetindedir? Öğrenmek için muhtaç olduğumuz suhuletlere malik miyiz? Bu suhuleten ne sayesinde usule gelir? Vazifemiz nedir? İlim sahibi milletler nelere muvaffak oluyor? İlimden mahrum olan milletler ne hallere düşüyor? Biz hangi milletlerdeniz? Ne yapmalıyız?

Mükâleme Temrinleri

İlim tahsil etmek vazifesi müşkil müdür? Cahil kalmak mı müşküldür? İlim tahsil etmek mi cehalet yüzünden esarete bir deva olmak mı güçtür. Bütün ömrümüzü İlim ve marifet tahsiline vakf etmek mi? Siz nasıl hareket edeceksiniz?

Sayfa 59

Sai (işitme)

İnsanın yemeğe içmeye melbusata meskene muhtaçtır. Çocuk küçük iken bütün bu ihtiyacâtı ebeveyni tarafından düşünülür bertaraf edilir. Fakat büyüdükten sonra artık kimseye bar (yük, zahmet) olmamak mecburiyetindedir. Ana baba çocuktan daha yaşlı olduğu için onların kendisinden evvel vefat etmesi tabii olarak muhtemeldir. Bunu her çocuğun düşünmesi ve bir an evvel kendini bir kazanç bir işe güç bir mülk sahibi etmeye çalışması lazımdır. Çocuk gençliğinde buna ehemmiyet vermeyecek olursa çok geçmeden fakir ve zarurâta müptela olarak nedamet getirir. Ebeveyn ya fakir olur ya zengin fakir babanın çalışmasını didinmesini gören bir çocuğun Âtil (boş duran) kalmaya tembel tembel vaktini geçirmeye kalbin nasıl razı olabilir? Evladın bu derece düşüncesiz ve merhametsiz olması mümkün müdür? Elbette o çocuk akıllı ve muhakemesiyle kendinin de çalışmaya mecbur olduğunu mümkün mertebe suretle bir iş güç sahibi olmak lüzumunu anlamakta zahmet çekmez.

Ebeveynin nasıl uzun seneler ağır işlere tahammül etmiş, çabalamış didinmiş ise çocuklarını büyütmeye

Sayfa 60

okutmaya gayret etmiş ise çocuğun da setâ, kuvveti, tahsili müsaade ettiği gibi kendine faydalı bir meslek araması gayret ve sebat ile o meslekte devamkâr olması kazancıyla ihtiyar ve aciz ebeveynine bakması, kendi de evlenerek yeniden bir aile vücuda getirmesi, vatanı müdafaa edecek saileriyle yükseltecek evlatlar yetiştirmesi lazımdır. Düşünen her vicdanlı ve iyi kalpli çocuk bu hakikati teslim eder. Ve şimdiden derslerini vazifelerini yapmaya çalışarak ileride namuslu bir vatandaş, namuslu ve merhametli bir evlat, namuslu bir peder olmak için hazırlanır. Ebeveyni zengin olursa çocuk hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdır ki her servet idare edilmezse pek az zaman zarfında mahv ve heba olur. Servet hiçbir zaman fazla sayılmaz. Servet ne kadar çok olursa olsun yine tezyidine(çoğaltma) için çalışılmalıdır. Servet sahibinin ihtiyaçtan fazla olursa onu vatanı milleti uğrunda hayır ve hasenatta sarf etsin. Mektepler açsın. Donanma ianesine(yardım) versin. Darülacezelere tahsis etsin. Bir zengin bir fabrika açsa bir maden işletse memleketimizin halkın çalışacağı bir şirkete dahil olsa vatana büyük hizmetler ifa etmiş olur. Bir kere zenginin parasıyla vücuda gelecek olan o büyük işler yüzünden onlarca yüzlerce hatta binlerle

Sayfa 61

fakir aileler geçinir. Herkes için cesimenin yerli sermayelerle yerli mesaiyle usule gelmesine sebep olur. Vatan'da bu suretle terakki eder. Zengin bu gibi vezaifleri hakkıyla ifa edebilmek için mükemmel ve âli tahsil görmek mecburiyetindedir. Çünkü fabrikalar, makineler (şimendifer), tramvay işletmeler ancak vesi-i malumat büyük bir hüner ve marifet sayesinde mümkün olur. Gerçi şirketlerin ücretli müdüreleri, mühendisleri varsa da sermayedarların dahi ilim vukuf sahibi olmasına lüzumu kat'î vardır. Cahil sermayedarlar ekseriye paralarını batırırlar veya işletmekten çekinirler. Umur- 1 cesimesinden biri için teşekkül edecek bir şirkete sonra bu gibi umur-1 cesimesi görülüyor ki çalışmak yalnız fakir için değil zengin için de elzemdir. Hatta zamanımızda zenginin sai hususundaki vazife fakirin vazifesinden daha çok ve daha mühimdir. Dünyada çalışmadan geçinmeğe tenezzül etmek kadar zillet yoktur. Bu gibi insanlara tıfılı (küçük) haram yiyici derler. Çalışmaya imkân varken dilencilığe tenezzül eden insanlar dünyanın en hakir mahlukatlarıdır. Hırsızlar, Haydutlar, eşkıya insaniyetin düşmanlarıdır. Derviş namıyla türeyen dilenciler de tıfılı haram mahlukattan başka bir şey değildirler. Bir memlekette dilenciler, hırsızlar, haydutlar, şakiler her türlü tembeller tıfililer haram yiyiciler çoğalıyorsa

Sayfa 62

o memlekette Servet sermaye kalmaz. Cismi mesai usule gelmez. Terakki mümkün olmaz. Zenginler büyük tahsilleri ile akilane idareleri ile insan yitirip neşbeşleriyle iyi kullanılmış sermayeleri ile fakirler sai ve gayretleriyle vs. sebat ve metanetleri ile çalışacak olursa memleket az zaman içinde refah ve saadete nail olur.

Hülasa

Herkesin ihtiyacâtı vardır ihtiyacatımızı bertaraf etmek için Servet'e lüzum vardır. Servet kendi kendine husule gelmez mutlaka çalışmak sayesinde husule gelir. Öyleyse çalışmak herkese ait bir vazifedir. Zengin de çalışmaya mecburdur. Zengin düşünmelidir ki kendisinden evvel çalışan olmaya idi o servetine nail olamazdı. Servet şahıs için fazla olsa bile vatan için umumu millet için hiçbir zaman fazla değildir. Hele biz de servet son derece noksandır ve her gün daha ziyade tenakus olmaktadır. Servet-i milliyemiz ziyadeleşmesine çalışmak herkese ve bhusus zenginlere ait bir vazifedir. Çalışmadan geçinen insanlar tıfılıdır. Haram yiyicidir. Çalışmaya imkân varken dilenmeyi tercih edenler dünyanın en sefil ve zelil insanlarıdır. Hırsızlar, haydutlar şakiler insaniyetin düşmanlarıdır. Her türlü tembellerin tıfililerin haram yiyicilerin çoğalması bir memleket için en büyük afettir.

Sualleler:

Niçin çalışmaya mecburuz? Zenginler çalışmaya mecbur mudur? Niçin? Tıfili diye kime derler? Dilenciler hakkında ne düşünüyorsunuz? Dervişler hakkında ne düşünüyorsunuz? Daha ne gibi tıfililer tanırırsınız? Onlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mükâleme Temrinleri:

Hangi mesleği beğenirsiniz? Niçin? Hangi meslekler en fazla faydalıdır? Bizde hangi meslekler yoktur?

Memleketimizde hangi meslekler çoğalırsa terakki ederiz? İlim işletilmezse meslek ve sanat haline konmazsa fayda verir mi?

Güzel Sözler [sea (güç, çalışkanlık) ve atalet (tembellik) hakkında]

Milli Misaller;

Sanat elde altın bileziktir.

Tembele iş buyur sana akıl öğretsin.

Sayfa 64

Koltuğa iki karpuz sığmaz.

Birden gelen servette hayır yoktur.

Yalnız ümitle geçinen açlıkla ölür.

Uşağı işe koş sen de ardına koş

Tembelin iki yakası bir araya gelmez.

Derviş akçe ile biter her iş.

Dilenci bir olsa şükürle beslenir.

Yapmak güçtür yıkmak kolaydır.

Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa

Ecnebi Hikmetler

Tembellik o kadar ağır yürür ki fakirlik onu mutlaka yakalar. -Franklin-

Çalışmakla can sıkıntıları def edilir.

İşsizliğin rehavetleri giderilir. Çalışmak günü kısaltır ömrü uzatır.

Muhakeme: Bu hikmeti muhakeme ediniz. Bunda ne maksat edildiğini anlatınız.

Çalışmak faziletin bekçisidir. Para iyi bir hizmetçi fakat fena bir efendidir.

Muhakeme: Bu hikmeti muhakeme ediniz.

İltizam (düzen): İntizam işlerinizi, vazifelerimizi kolaylaştıran bir ihtiyaçtır.

İntizam: Servetimizi, zamanımızı hüsn-i istigmal etmektir.

Sayfa 65

Vazifelerimiz güç olabilir fakat intizam sayesinde onları suhuletle ifaya muktedir oluruz. İşlerde iltizam evvela onları sıralamak her birine bir zaman tayin etmekle ba'de onların her birini mutlaka muayyen(belirli)zamanda yapmakta mümkündür. Her gün aynı saatte kalkan aynı saatlerde çalışan yemeklerini yiyen gezmeye giden jimnastik yapan oyun oynayan eve avdet eden istirahat eden yatan bir insan intizam sahibi bir insandır. Saati geldiği gibi iş başına koşmak çalışmaya tahsis ettiği saatte kamilen yine çalışmaya nasır etmek sayesinde insan mütemadi ve muntazam bir sa'ie alışır. O muntazam alışkanlık sayesinde ise az müddet sarfında ehemmiyetli neticeler istihsaline muvaffak olur. Mesela: Bir çocuk her gün saat 4.30'da mektebinden çıkarsa bir saatini tenezzüh(gezinti), gezmeye oyuna idmana bir saatini yemeğe istirahata ailesiyle konuşmaya yarım saatini el işlerine ve resme tahsis etse ve her gün tam saat 22.00'da yatmış olsa derslerine çalışmak için de kendisine tam 3 saat kalır hesabı gayet kolaydır.

Sayfa 66

Dakika saat

30 4= Mektepten çıkma

30 1=Tenezzüh oyun

30 1=yemek koşmak, istirahat

30 = el işleri, resim

3=derslere çalışmak

00 10=yatmak

Bu 3 saati ertesi günkü dersler arasında müsavi(eşit) suretle taksim etmek her birine 3 çeyrek saat kadar çalışmak lazımdır. İşte zamanı bu suretle vazifeler, iş arasında taksim etmek intizamdır. Böyle bir intizamı adet edinen çocuk sene nihayetine kadar her derste mühim hatve ilerlemiş vesair tahsilinden be gayret istifade etmiş olur.

Zaman hayatımızın, ömür-i azizimizin kendisidir. Bu sebepten zaman en kıymetli servetimizdir. Zamanı intizamsız bir suretle geçirmek ömrü israf etmektir. Hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıyız ki her günümüzün bir saatini bilmediğimiz bir ilmi veya bir lisanı öğrenmeye tahsis etmiş olsak 3 veya 4 senede mutlaka o ilmi veya lisanı öğrenebiliriz. Bütün ömrü intizam dairesinde geçiren insanlar seneden seneye ilimlerini hünelerlerini maharetlerini tezyid (artırmak) ederler. Şeref kazanırlar.

Kendilerine ve vatanlarına faydalı olur. Bunun için her vazifeye bir zaman tahsis etmeli ve her vazifeyi zamanında yapmalıdır.

Sayfa 67

Eşyada dahi intizam faydalıdır. Dolabınızda kitaplarınızı ayrı defterlerinize ayrı albümünüzü ayrı kalem ve boyalarınızı ayrı yerlere koyacak olursanız onları her istediğiniz dakika bulabilirsiniz. Aramakla boş bir vakit geçirmezsiniz. Eşyada intizam sayesinde her gün ehemmiyetli bir zaman kazanınız. Bunun için:

Her şeye bir yer tahsis etmeli ve her şeyi yerli yerine koymalıdır. Bütün ömrünüzde, eşyayı intizam altına aldırarak bu cümleyi unutmayınız ve onunla amil olmaktan fariğ (vazgeçmiş) olmayınız. Parayı sarf etmekte dahi intizam lazımdır. Her insanın yıllık veya aylık kazancı muayyen olur. İhtiyacı dahi bir dereceye kadar muayyen olur. İşte her türlü ihtiyacı sıralamak her birine tam ona kifayet edecek kadar bir miktar para tahsis etmek ve ihtiyacâtı haricinde bir para sarf etmemek büyük bir intizamdır. İhtiyacâtı doğru tahmin etmek varidattan onlara tam bir karşılık ayırmak hayatımızın en mühim işlerinden biri olmalıdır. Bu sayede daima ihtiyacımızı bertaraf etmeye muktedir oluruz. Hiçbir zaman ekmeksiz, Elbisesiz veya kundurasız kalmaktan korkmayız. Sarfıyatında intizamı, ihtiyat (tedbir) etmeyen insan aylığını, yıllıkını veya haftalığını aldığı günlerde çok para harcar. Ay veya sene nihayetine doğru parasız kalır. Zaruret çıkar.

Sayfa 68

Borçlanır. Çok defa sefaletе dahi düşebilir.

Hülasa:

Sonuç: İntizam zamanımızı, mekanımızı, paramızı, hüsn-i istigmal, etmendir. İntizam sayesinde zamandan paradan kazanınız. Vazifelerimizi daha suhuletle görürüz. Tahsilimizden işimizden müstefit (istifade etmek) oluruz. Zaman ömrümüzün kendisidir. Zamanı intizamsız geçirmek ömrü israf etmektir.

İntizam (Düzen)

Zamanda intizam: Her vazifeye bir zaman tahsis etmek ve her vazifeyi o zamanda yapmak ile kabildir.

Eşya da intizam: Her şeyi bir yer tahsis etmek ve her şey yerine koymakla tekmin edilir.

Sarfiyatta intizam ise; Her ihtiyaca gelirimizin bir miktar lazımını tahsis etmek ve her ihtiyaç için ondan fazla para sarf etmemek sayesinde vücuda getirilir.

İntizam perverlik insanın ömrünü, servetini refah ve saadetini tezd eder (fazlalaştırır). İntizamsızlık ise ömrün ve paranın israfına sebep olur. Fakirliği ve zarureti hatta sefaletle isal (ulaştırma) eder.

Sayfa 69

Sualler:

İntizam nedir? Zamanda intizam nasıl te'min edilir? Eşya ve mekânda intizam nasıl muhafaza edilir? Para sarfiyatında intizam nasıl vücuda getirilir? İntizam sayesinde ne kazanırız? Zaman niçin kıymettardır?

Mükâleme Temrinleri:

Para mı kıymetlidir zaman mı? Zaman olmasa paradan istifade mümkün olur mu? İntizamı sevmeye karar veriyor musunuz? Mektep haricinde ki zamanınızı nasıl istigmal etmeye karar veriyorsunuz? Harçlığınız ne kadardır? Ve nasıl sarf ediyorsunuz bundan daha iyi sarf edemez miydiniz?

Tasarruf- İktisat / harcama planı

Geçen derste sarfiyatta intizamı öğrenmiştiniz. Bu intizam ihtiyaçla ve varidatı karşılaştırmaktan ibaret idi. Varidatımız ihtiyacımızı tevzi (düzenlemek) ederken mutlaka bir miktarını alıkoymak sarf etmemek biriktirmek lazımdır. Buna da tasarruf derler. Bir insan her gün 10 para artırmış olsa senede 91, 50 krş. arttırmış olur. Bir peder çocuğu için doğduğu günden 25 yaşına kadar günde 10 para ayırıp bir tarafa koymuş be bu parayı aydan aya tasarruf sandığına teslim etmiş olsa 20 sene sonunda 50 lira kadar bir para birikmiş olur.

Sayfa 70

Pek çok insan vardır ki suhuletle her çocuğu ve kendisine için günde 10- 20- 30 veya 40 para ayırabilir. Fakat tasarrufun faydalarını takdir etmediği için bunu ihtiyat etmez. O paraları lüzumsuz yere sarf ederek evladının düzen ve kendisinin istikbalini tehlikeye kor. Çünkü bunlar biriken paraları gençlere sermaye ihtiyarlara da çok az medarı kaynağı olur. Her çocuk erkenden harçlığının bir kısmını mümkünse cümlesini arttırmaya vesaire gayret etmelidir. Lüzumsuz yere sarf olunan onluklardan bir fayda hasıl olmaz. Çok defa mazarrat (zarar) usul gelir. Mesela abur cubur alıp yemekle midemizi bozmuş oluruz. Çocuklar tasarruf edecekleri paraları emniyet sandığına teslim etmeye alışmalıdırlar ve bu paralarını bir lüzum-i kat'i olmadıkça bankadan çekmemeli orada bırakıp mütemadiyen tezayüt etmelerine çalışmalıdırlar. Büyüdükten sonra da mutlaka haftalıktan aylık veya yıllıkta mümkün olduğu kadar fazla bir miktar

arttırmaya gayret etmelidirler. Böyle hareket eden bir insan fakir bir ameleden dahi olsa ihtiyarlığında sefaletе düşmeyecek kadar bir servete malik olmuş olur. Tasarruf ifrat (aşırılık) için gayet lazım ve faydalı olduğu gibi vatan için ondan pek daha ziyade lazım ve faydalıdır. Ahalisi tasarrufu alışkın olan bir memleket daima zengin olur farz edelim ki

Sayfa 71

Bugünden itibaren bütün Osmanlılar her gün 10' ar para artırmaya başlasın 25 sene sonra her birinin yalnız bu yüzden 50 lira kadar birikmiş sermayesi olur. Bu sermayeler bir araya gelmiş olsa ne kadar mühim bir yekûn husule gelir bilir misiniz? Hesabınız siz de yapabilirsiniz bir darbeden ibarettir. Osmanlılar en aşağı 20 milyon farz edildiği takdirde günde bir onluktan 25 senede terakkim edecek sermayeler

$$50.20.000 = 1.000.000.000$$

Tam 1 milyar lira olur bu 1 milyar lirayla neler olmaz. En büyük bankaların sermayesi 10 milyon liradan fazla değildir. 5 milyon lira ile büyük bir şimendifer şirketi yapılabilir. Bir tramvay şirketi yalnız- 4- 5 yüz bin lira ile tesis olunur. Yüz bin lira ile büyük bir ziraat şirketi veya Ziraat Bankası vücuda gelir. Veyahut mühim bir fabrika açılır. Bir liman bir rıhtım büyük bir otel bunlardan da daha az sermayeler ile vücuda gelir. Demek oluyor ki Osmanlılar bugünden itibaren tasarrufa başlamış olsa seneden seneye mühim sermayeler teşkil ederler. Sermayelerini de birleştirerek pek büyük şirketler vücuda getirirler.

Sayfa 72

Vatanın bütün işlerine ellerine alırlar. Kendilerini Avrupa'nın iktisadi esaretinden kurtarabilirler Avrupa milletleri tasarruf iktisada riayet ettiği için cesimi sermayelere malik olmuşlardır. Fabrikalar açmışlar şimendiferler yapmışlar maden işletmişler dünyanın hazinelerini servetlerini memleketlerine celbetmişlerdir ve hala celp etmekte bulunmuşlardır. Tasarrufun düşmanı sayılacak bazı fena itiyatlar vardır. Onlarda kumar oynamak, içki, tütün kullanmak şıklığı gösterişi sevmek debdebe ve tantanaya ma'lûf olmaktır. Kumara dayanacak dünyada hiçbir servet yoktur. Birkaç gecelik kumar en büyük mirasları bile imhaya kafidir. İnsanı bir don bir gömlekle sokakta bırakabilir. Kumarın en samimi arkadaşı içkidir. Kumar ve içki bir arada değil ikisinden her birbiri insanı insanlıktan çıkarmağa kifayet eder. Kumar ve içkiye müptela olanlar hiçbir zaman sonu hayr olmaz. Kumarbaz her akşam binlerle kazansa bile kazancından fayda değil, mutlaka zarar görür. Kumarbazın sıhhati daima bozuk ashabı rahatsız, şuuri nim (yarı) muhtel (düzeni bozulmuş) olur. Müskiratın ve Afyon gibi

zehirli mükâfatın sıhhati üzerine mazarratı sağlamayacak derecede çoktur. İçki ve tütün iptilası keseği yıkan müthiş bir masraf kapısıdır. Günde

Sayfa 73

Yalnız 70 lira tütüne 50 lira rakıya veren bir insan o parayı biriktirmiş bankaya teslim etmiş olsa 25 senede tam 600 liraya kadar bir sermaye sahibi olur. Şıklık gerek kadınlar ve gerek erkekler için az bir mezmum ihtiyattır. Basit ve sade giyinmek hıfzı sıhhatini ve zevk-i selime muvaffak esvap edinmek lazım ve kafidir. Gösteriş ve debdebe ve tantana mezmumdur. Zenginlerin alayıştan debdebeden azade yaşamaları basit ve sade bir hayat sürmeleri ahlaka muvaffaktır. Zengin değilken zengin gibi görünmek istemek zenginler gibi giyinmek arabalara binmek tiyatro da loca tutmak gibi itidaller ise son derece şayan tedbihtir. Kadın olsun erkek olsun bu itiyatta bulunacak olanlar için rahat ve muntazam bir hayat yaşamak mümkün olmaz. Onlar daim sıkıntı ve ihtiyaç içinde kalırlar. Osmanlılar tasarrufu sevmez. İktisat tanımaz bir memleket olduğu için bu rical de borçlanmış bu adamlar ve her menfaatlerini yabancılara kaptırmıştır. O kadar borçlanmış bulunuyoruz ki büyük küçük zengin fakir her birimiz 10 lira vermiş olsak ancak Avrupa'ya olan borcumuzdan kurtulabiliriz. Fakat bu kadar parayı çalışmadan tasarrufa riayet etmeden nereden bulup verebiliriz?

Sayfa 74

Küçük dostlarım kendinizi sefaletten ve vatanınızı esaretten zilletten kurtarmak istiyorsanız hemen şimdiden tasarrufa riayet etmeye başlayınız. Sakın onluklarınızı abur cubura lüzumsuz şeylere sarf etmeyiniz, biriktiriniz biriktirdiğinizi ve aydan aya emniyet sandığına teslim etmeye alışıınız.

Hülasa:

Sarfıyatımızı ihtiyacımıza göre tanzim ederken mutlaka varidatımızdan bir miktar artırmaya çalışmalıyız. Bu miktar ne kadar az olursa olsun birike birike büyük ya şunlar teşkil eder. Günde bir 10'luk arttıran bir insan 25 senede 50 lira biriktirmiş olur. Bu millet bu tasarrufa alışmış olsa 25 senede yalnız bu onluklardan bir milyar lira hasıl olur ki vatanımızı kurtarmak için bu paranın rub'u biri (4/1) bile kafidir. Tasarrufa riayet etmeyen sonunu düşünmeyen israfâta dalan insan borca düşer sefalete duçar olur.

Sualler:

Tasarruf nedir? Neye yarar? Günde artırılan onluklardan ne gibi yekünler hasıl olur? Osmanlılar Avrupa'ya ne kadar borçludur? Bundan nasıl kurtulabiliriz?

Mükâleme Temrinleri:

Tasarrufa karar veriyor musunuz? Nasıl yapacaksınız? Borç daima fena mıdır? Bir iş görmek için edilen borç zararlı mıdır, faydalı mıdır? Hangi borç fenadır? Bir mağaza açmak için edinilen borç bir esvap yapmak veya bir düğün yapmak için edinilen borç arasında kaç fark vardır?

Sayfa 75

Sahavet (cömertlik) ve Haset

İnsan sarfiyatını düşünürken yalnız kendi ihtiyacını düşünmez, dünyada zarurâta fakir sefaletе düşmüş insanlar çoktur. İş bulamayanlar hastalık nedeniyle çalışamayanlar aliller sakatlar ihtiyarlar pek çoktur. Zengin ve sağlam insanlar çalışıp kazanmaya muvaffak olanlar o biçareleri düşünmeye mecburdurlar. Varidatlarından onlar için bir hassa ayırmak büyük bir vazifeleridir. Bunu yapmayacak olursak kalpsiz ve hasis (cimri) insanlar sayılırız. Ebeveyn ve akrabalarımız fakir olacak olursa herkesten evvel onlara yardım etmek borcumuzdur. Fukara arasında da en ziyade muavenete layık olanlar yetimler ile dul kadınlar kimsesiz ve garip olanlardır. İnsan kendi ihtiyacâtını ve ailesinin ihtiyacâtını bertaraf ederken dahi hasta düşebilir. Sarfiyatta haset ihtiyacâtı tamamıyla izale etmemekle gösterilmiş olur. Her insan için kendi vasatı olarak bir miktar ekmek, et, sebze, meyve vs. istihlak (boş yere harcamak) ihtiyaç vardır. Bir peder bu nevalenin bir kısmını kısar da kendini ve evladını yarı aç bırakırsa şayan-ı takbih bir haset göstermiş olur. Çünkü bu sebepten ailenin sıhhati bozulabilir.

Sayfa 76

Fakat zaruret sebebiyle gıda-yı lazım tedarik olunmazsa tabi onda haset olmaz. Hasılı vakti hali yerinde olan bir insan mahza (yalnızca) servet terakkim ettirmek maksadıyla sıhhatine mazarrat iraz (sebeup olmak) edecek şerefine halel getirecek derecede masarifinde tasarruf yapmaya kalkacak olursa hasis sayılır. Fakirlere fukaraya, muhtacına infak ve tasadduk sahavettir. Sahavet büyük bir fazilettir. Fakat ailenin istikbalini tehlikeye ilga eden sahavet makbul değildir. Her şeyde olduğu gibi sahavette hasette dahi itidali muhafazaya çalışmalıdır. Bununla beraber fazla derecede hasis olmadan ise fazla derecede sıhhi civan mert ve alicenap olmak evladır. Vatan uğrunda sahavet malını servetini milli ianelere vermektir. Bu da sahavetlerin en makbuldür. Bu uğurda ailesinin ve kendisinin maişetini bile zarurete duçar etmek bir fazilettir. Şayan-ı tahsin bir harekettir. Başka memleketlerin zenginlerinden vatanları için pek çok paralar milyonlar sarf edenler görülmektedir. Düşman-ı hayatımız olan

Yunanlılar memleketlerini son derece seven vatanları uğrunda pek çok para sarf eden bir millettir. Geçen muharebede mağlubiyetimizi intaç eden sebeplerden biri Yunanistan'ın faikıyet-i bahriyesi idi. Yunanistan bu faikıyet-i bahriyeyi

Sayfa 77

İsmindeki zor hali ile tekmin edilebilmiş idi. Bu zırhlı ise Yunanistan'a tek bir insan hediye etmiştir. Hem de o insan bizim sabık vatandaşlarımızdan ve Yanya ahalisinden zengin bir Rum tüccarı idi. Maatteessüf biz de o derecede büyük hamiyetler sahavetler ibraz edenlere tesadüf olunamıyor. Küçük dostlarımız; varidatınızı ihtiyacınızı ayırırken fukarayı, muhtacını, yetimleri, dul kadınları, ihtiyarları, sakatları, garipleri işsizleri hatırdan çıkarmayınız. Muhtaç ebeveynine kendiniz kadar düşününüz. Muhtaç akrabanızı unutmayın, işsizlere iş bulmak için muavenet etmek ödünç para verip onlardan faiz almakta sahavettir. Bilakis fukaraya ikraz olunacak para için faiz almak haramdır. Buna riba derler dini İslam ribayı şiddetle men buyurmuştur. Riba, ateş kadar vicdanı yakıcı bir şeydir. Bundan tamamıyla sakınmalıdır. Bir zengin kârına bakmayarak bir fabrika açmış olsa bu sayede birçok fukaranın geçimine sebep olsa büyük bir sahavet ibraz etmiş olur.

Hülasa:

Sahavet fukaraya muhtacine yardım etmek varidatınızı bir kısmını milli ianelere hayrat ve hasenata tahsis etmektir.

Sayfa 78

Sahavet büyük bir fazilettir. Fakat ailenin istikbalini tehlikeye ilga edecek derecede sahavet makbul olmaz. Yalnız vatan ve din uğrunda insan bütün malını sarf ederse şayan-ı tahsin bir hareket yapmış olur. Sahavet yalnız sadaka ve hediye suretinde ibraz edilmez muhtacın evladına mahsus mektep açmak darülacezelere tahsisat vermek ihtiyaç içinde bulunanlara faizsiz para irat etmek işçileri ezmeyerek bilakis terfilerine çalışarak fabrikalar açmak imarethaneler tahsis etmek velhasıl başkalarına her türlü suhulet ibraz etmek sahavet ve alicenaptır. Haset ise sarfiyatı ihtiyacâta kâfi gelmeyecek surette kısmak ve başkalarına muavenet etmemektir Haset ruhun bir marazıdır (hastalığıdır).

Sualler:

Sahavet nedir? Sahavete itidal lazım mıdır? İnsan ne zaman bütün servetini bahşedebilir? Sahavet ne gibi suretlerle ifa olunur? Haset nedir?

Mükâleme Temrinleri:

Sahavetin hangi nev'ini beğenirsiniz? Niçin? Sahavet gösterebilmek için insan ne olmalıdır? Fukara sahavet ibraz edemez mi? Ne dereceye kadar?

Sayfa 79

Fikr-i Teşebbüs

İlim, sanat, hüner ve marifet ne için tahsil edilir? Bir kazancı yola bir maişet Tarık'ı elde etmek için değil. Fakat kazancı yollara meslekler arasında mühim fırkalar vardır. Mesela ticaret bir meslek hükümet memurluğunda bir meslektir. Bu iki meslek arasındaki farkları herkes görebilir. Tahsilini ikbal eden bir genci derhal hükümette kendisine tevdi olunacak bir katipliği ifa edebilir. Mukabilinde de muayyen bir maaş alır. Lakin o genç hatta ticaret mektebinden dahi çıkmış olsa hemen bir mağaza açıp icra-yı ticaret edebilir mi? Babası zengin olup ona büyük bir sermaye verecek olursa o genç için bir mağaza açmak mümkün olur. Bununla beraber derhal o mağazayı idare edeceği para kazanacağı pek şüphelidir. Çünkü müstakilen ticareti becerebilmek için mektepte öğrenilen usul defterleri ve malumatı ticareye kâfi gelmez. Senelerden beri bir fiil ticaret umurunda bulunmak meleke ve maharet sahibi olmak kendini dahilde ve hariçte fabrikatörler, bankörlere tanıtmış olmak onlar arasında şerefli namuslu bir nam kazanmış olmak lazımdır. Bazı insanlar var ki bu şerefi ve bu namı pek az zamanda elde etmeye

Sayfa 80

meleke ve maharet sahibi olmaya muvaffak olurlar. Bazı insanlar ise bunun yolunu bir türlü bulamazlar. Başka memleketlerde öyle gençler görülür ki büyük zahmetlere katlanarak tahsilini ikmale muvaffak olur. Ticarethanelerde bankalarda fabrikalarda bir memuriyet elde eder. Fakat aynı zamanda İstikbal'de kendi başına bir iş becerebilmek için neler yapabileceğini düşünmekten yeni yeni işler keşfetmekten hali kalmaz. Bu gibi insanlar fikir-i teşebbüs sahibidirler. İşte taştan ekmeğini çıkaranlar toprak tutsa elinde altın olur. Sözüne ma sadak(doğrulayıcı) olanlar onlardır. Fikir-i teşebbüs sahibi insan mütemadiyen kendi başına bir iş kurmayı düşünür buna vasil olmak için de Tasvip, sebat ve metaneti bir an elden bırakmaz. Netice bakkal çıraqları görülmüştür ki tasrif ve metanet sayesinde kendilerine küçük bir sermaye edilmişler, kendi başlarına dükkân açmışlar, yavaş yavaş ilerleyerek büyük birer tacir olmuşlardır. Bunu bir bakkal çırağı yapabilirse büyük bir ticaret mektebinden veya mühendis mektebinde veyahut idadiye hatta bir rüştiye mektebinden şahadetname ile çıkan bir genç fikir-i teşebbüs ve onun

yardımcıları olan tasarruf ve sebat ve metanet sayesinde pek daha mühim kazançlara yol bulamaz mı? Yazık ki Osmanlı gençleri hayatın en nafi kazançlı

Sayfa 81

yolları olan mühendisliği ticareti sanayi teşebbüsleri ihmal ediyorlar. Hükümet memuriyetine veya o muayyen maaşla hizmetlere münhemik (bir işin üstüne çok düşen bulunuyorlar.

Dünyada görülebilecek işlerin çokluğunu anlamak için kullandığımız eşyaya istihlak ettiğimiz mallara bir göz gezdirmek onların nasıl vücuda geldiğini ve onların imalinden naklinden furuhtundan (satış) kimlerin müstefit olduğunu düşünme kafidir. Hakikatten bir koyunun yapağını 10 kuruşa satan bir çobanın kazancı hiçbir şey değildir. Fakat iki okka ağırlığındaki yapağı ala yün fenila (vücudun üst bölümüne ten üzerine giyilen iç çamaşırı) o yapağı olan yün faniliyeler haline getirilip satılınca kesp ettiği kıymet pek büyüktür. Yüz dirhem ağırlığında iyi bir fenilanın kıymeti yarım liradır. Demek oluyor ki 10 kuruşa satılan bir koyunun yapağısı sanat ve ticaret sayesinde üç dört lira kadar mühim bir kıymet kesp edilebilir. Bütün bu fark fabrikatörlerin ve tacirlerin keselerine girer. Zamanımızda sanayi ve ticari işler o derece vasat kesp etmiştir ki artık şahsi sermayeler kifayet etmez olmuştur. Ancak birkaç kişi birleşerek birer şirket tesis ediyorlar ve o sayede derhal yeni bir ticarethaneyi yeni bir fabrikayı yeni bir şimendiferi yeni bir bankaya vücuda getiriyorlar. Memleketimizde Sina-i ve Ticari bütün teşebbüsler ecnebilerin elindedir. Biz henüz gözümüzü açıp onlarla rekabete çıkamıyoruz.

Sayfa 82

halbuki gençlerimiz tahsillerini ikmal ettikten sonra hayata sebat ve metanetle tasarruf ve iktisatla namus ve istikametle mücehhez olarak atılmış olsa suhuletle bu gibi şirketlerde vücuda getirmek yolunu bulabilirler.

Hülasa:

Meslekler kazanç yolları muhtelifdir. Bir kısmı hükümet memurluğu gibi muayyen maaşlı olduğu halde bir kısmı da Ticaret gibi fabrikatörlük gibi gayri muayyen iradlı olurlar. Bunlardan kazanılacak para başta pek az olabilir. Fakat sebat ve metanet sayesinde kazancı terakki eder. Azim servetler dahi vücuda getirilebilir. Muayyen maaşlı mesleklere kanaat etmek bir nevi meskenettir (uyuşukluk) Halbuki bütün meşakkatleriyle bütün mehalihıyla (tehlike) beraber menfaatleri gayri muayyen belirli işlere atılmak büyük bir cesarettir. Bu gibi umura sarılan insanlar fikir-i teşebbüs sahibidir. Müteşebbis insanlar ekseriya muvaffak olur. Muvafık olmayanlar bile maaşlı

küçük memurlardan pek daha serbest pek daha rahat bir hayat sürerler. Fikir-i teşebbüs sahipleri ya kendi başına çalışarak veyahut şirketler tesis ederek Sına-i ticari ve zirai umura girişirler ve bazen harikalar vücuda getirirler. Memleketimiz terakki etmek ve ecnebi esaret-i iktisadiyesin den kurtarmak için fikir-i teşebbüs sahibi evlada şiddet de muhtaçtır.

Sayfa 83

Sualler:

Ne gibi meslekler tanırırsınız? Muhalif meslekler arasında ne gibi farklar görürsünüz? Fikir-i teşebbüs nasıl bir şeydir? Ne gibi seciyeler ve hassalarla mücehhez olan insan başarılı olur? Müteşebbis insanlar her zaman başarılı olurlar mı? Şirket sayesinde muvaffakiyet te'mini kolay mıdır?

Mükâleme Temrinleri:

Mektepten çıkacağınız zaman size bin, beş bin, yüz kuruş aylık terakki etmenin mümkün olmayan bir memuriyet teklif ve bundan ziyade bir ticarethanede çalışmak ve ilk aylarda ancak üç yüz kuruş kazanılacak fakat ileride fikir teşebbüsünüzden istediğiniz gibi müstefit olmak mümkün olsa hangi mesleği tercih edersiniz? Niçin? Mektepten çıkıp memuriyet bulmaya imkân bulmadığınızı farz ediniz. Ne gibi işlere teşebbüs edersiniz ve ne vesait?

Güzel Sözler (Servet kazanmak ve idare etmek hakkında)

Milli meseller

Ne ekersen onu biçersin

Er olan ekmeğini taştan çıkarır. Varsa hünerin var her yerde yerin Hüner sahibi aziz eder.

Hüner elinde tuttuğu toprak altın olur.

Baba malı tez tükenir evlat gerek kazanana

Bu sığağa kar dayanmaz

Sayfa 84

Hazıra yiyene dağlar dayanmaz.

Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez.

Malını İsrâf eden zengin her gün züğürt.

Az yiyen çok zaman yer çok yiyen çabuk bitirir

Tellebiğin gibi her gün bir türlü giyinir.

Çok arpa atı çatlatır

Az veren candan çok veren maldan verir.
Artık mal göz çıkarmaz
Ak akçe kara gün içindir.
Parayı para kazanır
Hasis(cimri) Zengin ücretsiz hazine bekçisine benzer.
Sahavet erlere yaraşır.
Mürüvvete endaze olmaz.
Zenginin keyfi oluncaya denk fakirin canı çıkar
Ne verirsen elinle o gider seninle
Garip kuşun yuvasını Allah yapar
Parası aziz olan kendisi zelil olur

Ecnebi Hikmetler

Küçük darbeler büyük meşeleri devirir. (Franklin) Küçük bir yarık bir gemiyi batırır. Küçük bir delik bir fıçıyı boşaltır. Yalnız servetin nasıl kazanılacağını öğrenmeyiniz. Nasıl idare olunduğunu da öğreniniz.-Franklin-

Mezmun bir ihtiyat bir ailenin iâşesinden daha pahalıya oturur- Franklin-
İpek kumaşlar matbaanın ateşini söndürür

Sayfa 85

Debdebe refah ile kahvaltısını eder zaruretle öğlen yemeğini hacâletle de akşam ta'amını yer. (Franklin)

Küçük paraları sakla, altınlar kendileri saklanır. İntizamın 3 faydası vardır Hafızanın yükünü azaltır. Zamanı israftan kurtarır eşyayı muhafaza eder.

Muhakeme: Bu meselelerden ve hikmetlerden 3 tanesini intihap ederek muhakeme ediniz.

Evin vazifesi:

Evladın Ebeveynine Karşı Vazifesi

Küçük dostlarım; bütün hayatımızda validemizin muhabbetini müşefikatına ihtimamlarını muamelelerini unutabilir miyiz? Hayatta bir mesudiyyet görebiliyorsanız onun sayesinde görüyorsunuz. Sizi 9 ay hamile olduktan sonra dünyaya getiren sinesinde kan olan mai-i leziz ve mugaddi ile besleyen soğuktan sıcaktan muhafaza eden hastalandığınızda uykularını terk eden her rahatını uğurunuzda feda etmekten çekinmeyen annenizdir. Siz mektebe giderken veya sokaklarda çayırılarda eğlenirken o

yaz kış çamaşırlarınızı yıkamış, yemeklerinizi pişirmiş, yatağınızı hazırlanmıştı. Yüzünüzde bir hüznün gününüzde bir yaş görmemek en büyük emeli en büyük saadeti idi.

Sayfa 86

O zamanlar taze dinç şetairetli olan valideniz bugün ihtiyar, zayıf, aciz, lezaiz (zevk duyulan) hayattan bir nasiptir. Ona koşmak, ellerinden tutmak, zayıf vücudunu kucaklamak en büyük bir vazifeniz olduğunu hissetmiyor musunuz? Sevgiyle şefkat ile onun muavenetine şitaban olmak için kalbinizde samimi ve şiddetli bir emel duymuyor musunuz? Onun en küçük bir arzusunu bile yerine getirmediğiniz zaman vicdanınız rahatsız olmuyor mu? Pederiniz sizi ve kardeşinizi bu hale getirinceye kadar ne zahmetlere katlanmış ne meşakkatler çekmiştir. Yaz-kış çalışmış çabalamış sizi gıdadan libastan, meskenden mahrum bırakmamıştır. Ebeveyninizin himayesi muaveneti henüz hitam bulmaktan uzaktır. Onlar ellerinizi nihayete kadar bırakmayacaklar. Daima iyiye ve daima hakka gitmeye çalışacaklar. Size asrımızın ihtiyacıyla mütenasip bir tahsil, bir terbiye, bir meslek te'mine gayret edeceklerdir. İçinizden ebeveyni fakir olanlar da vardır. Fakat onlar da ebeveynleri tarafından zengin evladından daha az sevilmiyor, daha az şefkat ve himaye görmüyor. Fakir evladı daima yeni ve güzel elbise giymiyorsa daima iyi bir leziz yemekler yemiyorsa bu ebeveyninin bir kusurundan neşet etmiyor. Ebeveyn daima çalışıyor, çabalıyor. Ellerinden geleni yapıyor fakat fakru zarurâta karşı ne yapsınlar.

Sayfa 87

Servet kazanmak her zaman insanlar için mümkün müdür evlat kalbi ve vicdan sahibi olunca ebeveynine muhabbet ve muavenet göstermeye mecbur olduğunu hisseder. Evlat akıllı selim sahibi olunca bu vazifelerinin hak ve lazım olduğunu tasdikte tereddüt etmez.

Evlat ebeveynine itaate dahi mecburdur. 21 yaşına kadar ebeveyninin rızasından dışarıya çıkmamaya çalışmak valide-i pederi mukadder ve dilgir (endişeli) etmemek en mühim bir vazifedir. Evlat tahsili ile ilerledikçe kendini ebeveyninden hususiyle validesinden daha iyi düşünmeye müktedir görebilir. Bu pek tabi bir haldir. Çünkü vaktiyle tahsil umumi olmadığından annelerin çoğu okumak bile bilmez. Fakat evlat kazandığı malumatı validesini istihfaf veya tahkir emrine ve rızasına muhalefet için isti 'mal etmemelidir.13-14 ve daha ziyade yaşlarındaki evlat validesiyle veya pederiyle bazı hususta fikren ihtilafa düşmüş olsa düşündüğünü ve bildiğini güzelce anlatmak ve onları iknaya çalışmak mecburiyetindedir. Fakat onlar asla istihfaf edemez.

Ebeveyn tahsil görmemiş olsa bile akıl ve muhakeme muhakemeleri yerinde ve mükemmel surette teşekkül etmiş olduğundan çocuklarını da kendilerinden bile daha ziyade sevdiklerinden hakkı tasdik etmekte gecikmezler.

Sayfa 88

Evlat olabilir ki ailesinde ahlak kitaplarında okuduğu kavaide muhalif hareketler görsün çocukların tahsil ve terbiyesi günden güne terakkiyata mazhar olduğundan ebeveyn ile evlat arasında erkenden ahlakça ve itiyatça ihtilaf zuhur edebilir. O takdirde evlat yine hilm ve şefkatle kuvvet-i iknaiesine istigmale mecburdur. Fakat hiçbir zaman itaatsizlik ve rıza-yı ebeveynine muhalefet edemez. Evlat 21 yaşından sonra reşit ve akil bir insan sayılır. Artık ebeveyninin emir ve iradesinden azade bir hayat geçirmeye hakkı vardır Bununla beraber izdivaç meslek intihabı müstakil ve mühim işlerle işigali gibi hususlarda ebeveynine danışmak ebeveyninin reyini ve fikrini almak ihtiyacını her çocuk vicdanında hissetmelidir. Evlat namus ve haysiyete tutunacak her harekette ise mutlaka ebeveynini dayı ve amcalarını ve umumu efrat ailesini düşünmek mecburiyetindedir. Çünkü efradı aileden birinin fena bir hareketi bütün aileye iğraşı (Mahcubiyet) etmekten hali kalamaz. Ebeveyn için ise öyle bir fiil mezmum ilelebet silinmesi mümkün bir hacalet olur.

Sayfa 89

Evlat evlendikten ve çoluk çocuk sahibi olduktan sonra dahi ebeveyninin ziyaret ve iadetine gitmek, ellerini öpmek onları kucaklamak onlara münasip hediyeler vermek muhtaç olacakları muavenetleri kendilerine nazikane ve müşfikine ibzal ile iletmek vazifeleri ile de muvazzaftır.

Küçük dostlarım ebeveynlerinize karşı olan vazifelerinizde daima iyi kalbiniz saf vicdanınız selim ve doğru akıl ve muhakemeniz size rehberlik etsin.

Evlat ebeveynlerine karşı itaat muhabbet muavenet vazifeleri ile muvazzaftır. Ebeveyn ne kadar fakir ne kadar tahsil ve terbiyeden mahrum olursa olsun evlat bu vazifeleri ifadan kurtulamaz. 21 yaşından sonra dahi evlat ebeveynine hürmet ve riayet ibrazına mecburdur. Ebeveyne muhabbet ve hürmet ömrün nihayetine kadar sürmelidir. Bu güzel hislerle evlat ebeveynine karşı olan vazifelerini hüsn-ü suret ve ifaya muvaffak olur.

İzdivaç; meslek intihabı meselelerinde ebeveyn ile danışmak şarttır. Namus ve haysiyet müteallik (bağlamında) meselelerde umum-i efrad-ı aile düşünülür. Birinin fenalığı diğerlerine de mahcubiyet getirir.

Sualler:

Validenizin sizin üzerinde ne gibi hukuku vardır?

Pederinizin hukuku nedir?

Ebeveyne karşı vazifeleriniz nelerdir?

Bu vazifeler haklı mıdır?

Mektepte okuduğunuz bir kaideyi ahlaki 'ye veya peyda ettiğiniz bir adete muhalif işlerde ebeveynine karşı nasıl muamele edilmelidir?

Evladın ebeveynini ikna etmesi mümkün müdür?

Sayfa 90

21 yaşından sonra ebeveyne karşı muameleniz nasıl olmalıdır? Namus ve haysiyet taalluk eden meselelerde kimler düşünmelidir?

Mükâleme Temrinleri:

Validenize karşı muhabbetimiz mi hürmetiniz mi fazladır validenizden daha iyi düşündüğünüzde kail misiniz? Niçin?

Ne gibi işlerde ebeveyninizle ihtilafa düşüyorsunuz hanginiz haklıdır kendiniz haklı olsanız dahi onlara karşı nasıl hareket etmelisiniz? Şimdiye kadar nasıl hareket ederdiniz?

Ebeveynin Evlada Karşı Vezai fi

Küçük dostlarım siz bugün birtakım çocuklardan ibaretsiniz. Fakat 20-25 sene evvel ebeveyninizde mektebe devam eden birtakım çocuklardan ibaret idi. Demek ki siz de birkaç sene sonra birer ana birer Baba olacaksınız. Sizin de besleyecek büyütecek terbiye edecek evlatlarınız olacaktır. Bunun için şimdiden ebeveyninin evlatlarına karşı olan vazifelerini de öğrenmelisiniz ki ileride babalığınızı analığınızı hakkıyla ifa edersiniz. Evlat ebeveynin için semere-i hayatıdır. Kudret fatıra validenin, babanın kalbini evlatlarına karşı büyük bir muhabbet ile teçhiz etmiştir. Bu hissi ulvâ ebeveyni her suretle evlatlarını himayeye sevk eder.

Sayfa 91

Fakat bu çocuğun muhtaç olduğu himayeyi hakkıyla ifa etmek kolay değildir. Ve bu vazifeyi ifaya yalnız hissi muhabbet kâfi olamaz. Çocuklarının beslemek hastalıktan vikâye etmek ebeveynin birinci vazifesidir. İlk aylarda gıda gerçi validenin sinesinden akan süttten ibaret ise de daha sonraları çocuğun gıdası daimî bir masraftır. Çocuk iki üç dört ve daha fazla olunca aile oldukça büyümüş ehemmiyet kesp etmiş

olur. Onları beslemek her türlü ihtiyacına bakmak kazanç elbette güçtür. İşte ebeveyn bu müşkülâtı gözlerine almış bu mühim vazifeyi hakkıyla ifaya hazırlanmış olmalıdır. Peder bir kazanç sahibi olmasa tembelliğe kumara, israfa, ayyaşlığa ve daha diğer zemamiyye (günahlara) müptela olursa ailesinin nafakasını layıkıyla tedarik edemez, ailesini sefaletle bırakır. Bu sebepten bir insan kendi nefsi için çalışkanlık kuvvetli bir irade perhizkârlık itidal tasarruf fikir-i teşebbüs vs. fezail (iyilikler) ile mücehhez olmaya bir derecede mecbur ise ailesi için birkaç derece fazla bu faziletlerle ve hassalara muhtaçtır. Annenin o içinde tahammülüne mecbur olduğu zahmetleri babanın meşakkatlerinden ve fedakarlıklarından da daha ziyadedir. Genç valide yavrularına karşı kalbinde beslediği derin muhabbet ve şefkat sayesinde bütün o meşakkate tahammül edecek Metanet ve şecaati ruhunda bulmaya muvaffak olur. Fakat aynı zamanda o kadının bilmesi ve

Sayfa 92

Haiz olması icap eden birçok malumat ve evsaf vardır. Valide intizamı sevmezse müsrif olursa tasarruf ve idareden bir haber olursa muhtemel fedakâr, çalışkan olmazsa okumak, yazmaktan başka yemek pişirmek, çamaşır ve elbise dikmek evin işlerine bakmamak elinden gelmezse ailenin saadeti husule gelemes. İşte küçük dostlarım şimdiden babalığın ve analığın bu mühim vazifelerini öğreniniz. Düşününüz ve kendinizi o vazifeleri layıkıyla ifaya hazırlayınız. Çünkü siz de insaniyete ve vicdana olan bu mühim borcunuzu yakında ödeyeceksiniz. Birer aile vücuda getireceksiniz. Çocuklar büyüdükçe onlara karşı edilecek ihtimamat tezayüt eder. Onları okutmak iyi bir mektebe vermek onlara iyi bir terbiye te'min eylemek daha sonra onları bir meslek sahibi kılmak lazımdır. Bunun için de ebeveynin bizzat tahsil ve terbiye görmüş kâfi bir kazanç sahibi olunmuş olması icap etmez mi? Babalığa analığa hazırlanmak demek bugünden itibaren bir dakikanızı bile ihmal ile geçirmeden zekanızı meram ve irade gözü vicdanınızı vücudunuzu terbiyeye çalışmak demektir.

Sayfa 93

Hülasa:

Ebeveyn çocuklarını beslemeye, giydirmeye, barındırmaya, okutmaya, faydalı bir kazanç bir meslek sahibi etmeyen hastalıktan ve tehlikelerden vikaye ve himaye eylemeye mecburdur. Çocukların kusurlarını görmek, tahsis etmek, onlara iyi adetler, iyi nasihatler vermek kendi tavırlarıdır. Hareketleriyle onlara numune-i imtisal olmak da ebeveynin vazifesidir. Ebeveyn çocuklarının hepsini musavvi bir derecede sever birini diğerine tercih etmez. Terbiye hususunda huşunet (korku) iyi olmadığı gibi

kusurlara göz yummamak da evlat için gayet muzırdır. Ebeveyn evlatlarına karşı derin bir ilmiyyed ibraz etmelidirler. Analık ve babalık vezaifini hüsnü suretle ifa edebilmek için çocuklar şimdiden hazırlanmalıdır.

Sualler:

Ebeveynin vezaifi nedir?

Bu vazifeyi ifa etmek için muhabbet kâfi midir? Muhabbet şart mıdır? Pederin mi vazifesi güçtür, validenin mi? Bu vazifeyi ifa edebilmek için ana baba nasıl olmalıdır?

Mükâleme Temrinleri:

Kumarbaz ay yaş bir peder ailesini sefalette bırakırsa hakkında ne düşünürsünüz?

Müsrif bir validenin evlatlarına mazarratı dokunur mu? Ebeveynler arasında münazara hüküm sürerse çocuk için iyi olur mu?

Sayfa 94

Efrad-ı Ailenin Vezaifi

Ayrılan ailelerin vazifeleri nelerdir?

Kardeşler birbirlerini seven birbirlerini hatırına hukukuna riayet eden kardeşlerden aralarında hüsn-ü imtizaç (iyi geçinme) cereyan eden ebeveynlerden oluşan ahenktar bir aile kadar şayan-ı takdir ne vardır? Kardeşler birbirinin incitmeksizin birbirinin gönlünü kırmaksızın oyunlarını oynarlar, gezmeye giderler, birbirleriyle hoş geçinirler, hakikatten birbirlerine fenalık etmek istemelerine akıl erdirmek nasıl mümkün olabilir? Onları aynı anne dokuzar ay taşımış, sütü ile beslemiş, kucağında ısıtmış, buselerine gark etmiş, yemekleri bir, esvapları bir, eğlenceleri bir, oyuncakları bir kederleri birdir. Ve niceleri beraber onları babaları müsavi bir saadet te'min etmekten başka bir şey düşünmüyor. Onlara düşen de artık birbirini sevmekten birbirine fenalık etmek istemeden birbirinin saadetini tenkise değil tezyide çalışmaktan ibaret değil midir?

Sayfa 95

Bir de aile de büyük valide ile büyük peder bulunacak olursa levh-i Saadet tamam olur. Kır saçlı büyük valide aksakallı büyük peder efradının sevimli hürmetkar torunlarla ihata edildiğini görmekle ne kadar bahtiyar olur. Onların artık vezaifi kalmamış herkesin hürmetle riayetine mazhar olmak en sarih hakları bulunmuştur. O ihtiyar muazzep vücutlar katlanmış vaktiyle çalışmış çabalamış anne ve babanızı

büyütmüş talim ve terbiye etmiş izdivaçlarını terviç(destekleme) ve teshil etmiş bizim de dünyaya gelmemize sebep olmuştur. Daha nice zamanlar uzaktan yakından ebeveynimizi ve bizi himayeden ellerinden gelen muaveneti de ifadan geri kalmamışlardır. Kalpleri yalnız ebeveynlerimize ve bize karşı saf şiddetli bir muhabbet de doludur. Onları sevmemek ak saçlarını hürmet etmemek nasıl mümkün olur? Gerek ebeveynlerimizin vazifesi gerek bizim vazifemiz o muazzez ise muhterem ihtiyarları ömürlerini son günlerin de bahtiyar etmeye çalışmaktır. Diğer akraba dayılar, amcalar, halalar, teyzeler de bizim için pek yakın akrabalandırlar düşünmeliyiz ki onlar valide ve pederlerimizle beraber ta ki bizim kardeş ve hemşerilerimizle olduğu gibi büyümüşler bir terbiye görmüşler. Mesut ve elim beraberce iyi ve şebabet hayatlarını geçirmişlerdir. Bu kadar saygı rabitalarla ebeveynlerimize merbuta (bağlı) olan bu akraba bizim muhabbetimize ve riayetimize müstahaktırlar.

Sayfa 96

İnsan hali ve kudreti yerinde olunca fukara ve muhtacın düşünmek onlara yardım etmek mecburiyetindedir. Şayet dağılmış bir aileden fukara ve ihtiyaç içinde bulunanları varsa elbette herkesten evvel onlara bakmak icap eder. Dini İslam infakı ve tasadduku umum-ı fukara ve muhtacın için ve bilhassa akrabalar için emir buyurmaktadır. Dinimiz ne kadar ulvi ne kadar mukaddestir. Son derece alicenaphane mürüvvet mendâne ve akıl ve vicdana muvaffık olan emirlerini tutmaya be gayet ve cehd (azimli) bir şekilde gayret etmeliyiz. Efrat-ı ailenin her biri umum hareketinde dahi diğer efrat-ı aileyi düşünmek mecburiyetindedir birinin sarhoşluğu, ayyaşlığı, rezil ve rüsvai olması bir cinayet irtikab ile mahpusa atılması umum-ı aileye baas (mal edilmek) şeyin ve hacalet olur.

Dostlar; efrat-ı aileyi düşünürken kendi seçimimizle intihap ettiğimiz kendileriyle sıkı ve samimi münasebette bulunduğumuz dostlara hatıra getirmemek mümkün değildir. Çok defa iyi bir dost insana en yakın akrapadan hatta ebeveyninden fazla bile iyilik edebilir dost umumiyet de bizi seven bizim hukukumuzla haysiyetimize hatırıma gönlümüze hürmet ve riayet eden kederimizle kederlenir sevincimiz de sevinçlenir bir insandır. Öyle bir insanın muhabbeti hürmeti ve rivayeti samimiyet ve mevdeti

Sayfa 97

İhtiyarî olduğu için pek mukaddes pek muazzezdır. Denilebilir ki insanın ne kadar çok dostu olursa ailesi o kadar vasi olur. İnsanlar birbirine sevmek ve birbirine yardım etmekle muvazzaftır. Bu irtibat hakiki dostluk derecesine çıkabildiği zaman

kardeşliğe yaklaşmış olur. Hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır ki başkasının hukukuna riayet etmeyen başkasına karşı lakayt duran bir insanın dostları olmaz. Dostluk hissiyatı sahte olamaz. Zira sahte dostluk çabuk ve suhulete meydana çıkar. Çok dost kazanmak ve dostlarının dostluğunu muhafaza etmek isteyen insan en evvel kendisi dostluk vazaifini ifa etmelidir. İyi bir dost insan için en iyi bir istinatgâh en emin bir medarı-ı saadet olduğu gibi fena arkadaşlık da insana en büyük felaketleri getirebilir. Fena arkadaş kadar tembelliğe, sefalet, kumara, ayyaşlığa alıştırır diğer hiçbir vasıta yoktur. Bu sebepten dostlarımızı intihap ederken son derece dikkat etmeliyiz. Bu intihapta yanılmış olduğumuzu görecektir olursak derhal fena arkadaşlardan ayrılmaya ve fakat münasebet etmemeye çalışmalıyız. Hatır için hiçbir zaman ahlaka namusa ve haysiyete muhalif hiçbir yere gitmemeli hiçbir hareket işlenmemelidir.

Sayfa 98

Bilakis intihap ettiğimiz dostun iyiliğine fazilet pervaneline hayır havahlığın kanaat getirdiğinden sonra en birinci vazifemiz onu muhafaza etmektir. Bunun için de daima kendisine karşı nazik mültefit hayır havahlığın hizmet ve muavenete amade bulunmalıyız. Elbette iyi dostumuzda bize karşı aynı hassasiyeti besleyecek aynı tavır ve harekete ihtiyar edecektir.

Muallimler; Muallim en hayırlı hah dostudur. Muallim daima bizden daha alim olduğundan zekamızın irademizin hassasiyetimizi terbiyesine hizmet eder. Bizi cehilin zulmetinden kurtararak ilmin afak-ı münevveresine isal eder. Her türlü kusurlarımızı tastihe çalışır. Yorulmadan şikâyet etmeden suret-i daimî ahvali hareketimizi tarassut (gözetleme) altında bulundurur. Her ne eksikimizi görürse en münasebet tariki şekilde ihtar eder. Bizi çalışkan, gayur (gayreti çok olan) faziletli gördükçe memnun olur. Takdiratını izhar eder. Mükafatları da bizi memnun etmeye çalışır. İmam Ali (r. a) bana bir harf öğrete köle olurum, buyurmuştur. Hakikaten insanın keder ve meziyetini tezid eden şey ilim ve hürmetten ibarettir. Onu ise muallim öğretir. O halde muallim bizim eski şahsiyet ve haysiyetimizi değiştirir. Bize daha yüksek bir şahsiyet ve haysiyet verir. Öyleyse o da bizim hürmet ve hizmetimize her suretle layıktır.

Sayfa 99

Peder evladının vücudu cismaniyetini beslerken muallim de onun ruhunu, maneviyatını pervane eder. 5 yaşından 20 yaşına kadar hayatımızın en mühim kısmı mekteplerde geçer. Orada muallimlerimize bir de muallimelerimiz başka hakiki validelik babalık ve mürebbiyet vazifelerimizde ifa etmektedirler. O kadar samimi rabıtalara mevcudiyetimize merbut olan Muallim ebeveynimiz ve en büyük dostlarımız

kadar muhabbet ve hürmetimiz müstehaktır. Bu vazifemizi bütün kalbimizle ifa etmeliyiz.

Hülasa:

Kardeşler birbirini sevmeli birbirinin hukukuna riyakâr olmalıdır. Büyükler küçükleri himaye ve onlara hakkıyla ablalık ve ağabeylik etmelidir. Küçük kardeşler ablalarına ve ağabeylerine hürmet ve itaat etmelidirler. Kardeşler büyüdükten ve her biri ayrı ayrı teşkil ettikten sonra da birbirini sevmeli yekdiğeriyle (diğer, öteki) dostane münasebette bulunmalı icabında birbirine yardım etmekten çekinmemelidir. Büyükbaba ve büyük validenin üzerindeki hukuku büyüktür. Onlara hürmet, riayete, muavenete, itaate mecburuz. Ailenin kaffe-i efradı (bütün fertler) arasında gayet ahenktar bir hayat hüküm sürmeli yekdiğeri ziyaret etmeli ve ashabı-ı iktidara

Sayfa 100

muhtaç olanlarına muavenetten geri durmamalıdır. Dostlarımızı namuslu ve hukuk mizaç ve tabiatı bizimkine muvafık insanlardan seçmeliyiz. Dostlarımızla kardeş gibi geçinmeli onlara dilgir etmemeye ve kendimizden kaçırmamaya çalışmalıyız.

Muallimlerimizin en kıymettar ve muhterem dostlarımızdır. Bizi cehaletten kurtaranlar bizi terbiye edenler maneviyatımızı yükseltenler onlardır. Muallimler hürmet ve riayetimize son derece müstahak ve layıktırlar.

Sualler:

Kardeşler arasında münasebet nasıl olmalıdır?

Büyükbaba ve büyük anneye ve akrabaya karşı vazifelerimiz nedir?

Dostluk nedir? Dostlara karşı vazifemiz nedir? Muallimlerimize karşı vazifelerimiz nedir ve niçin?

Mükâleme Temrinleri:

Haklı bir dost bulmak kolay mıdır zor mudur? Niçin? Dostunuzu nasıl intihap edersiniz?

İzdivaç

Küçük dostlarım herkesin mutlaka bir anası bir de babası vardır. Her çocuk mutlaka bir anadan ve bir babanın vasıtasıyla dünyaya gelir. Bu sebepten çocuklara malik olmak için o çocuklara validelik edecek kadını bulup onunla beraber oturmak yeni bir yurt teşkil etmek lazımdır.

Sayfa 101

Beşeriyetin inkırazdan (çöküş) muhafazası tezayüt ve tekessür evladı yetiştirmeye, evladı yetiştirmek ise bir erkekle bir kadının yekdiğerini intihap etmese, birbirlerine karşı ömürlerinin nihayetine kadar beraber bulunmaya vaat etmelerini vabestedir (bağlı). Bir erkekle bir kadının bu sünnetle birleşmelerine izdivaç denilir. Erkeğe zevç kadına zevce namı verilir. Genç adam 20 yaşından sonra tabiaten izdivaç arzusunu hisseder. Fakat izdivaç bütün hayatımızda işlediğimiz işlerin en mühimi olduğundan zevceliğe kabul edecek genç kızın istintihabında (soruşturma) son derece müdebbir olmak lazımdır. Çehresi hoş a gidecek boyu posu beğenilecek her genç kız zevceliğe kabul edilemez. Zevce refika-i hayat olacağından her şeyden evvel onunla imtizacı edebilmekten emin olmalıdır.

İzdivaç etmek isteyen genç adamın gerçi 21 yaşından sonra zevcesini seçmeye intihapta ise de genç zevce aileye ithal edileceğinden şeref aileyi ihlal etmeyecek birisinin olması şarttır. Bunun için izdivaçta ebeveynin görüşünü almak annenin rızasını istihsale etmek her delikanlının borcudur. Esasen ana- baba tecrübekârlıkları sayesinde genç adama müstakbel refikası hakkında her türlü sağlam malumat dahi verebilirler. Valide kızın ailesiyle samimi bir suretle görüşerek

Sayfa 102

onların ahlak ve adatını öğrenebilir. Perdede elbette kızın babasına ve diğer efrat-ı ailesine dair daha ziyade malumat sahibi olabilir. İzdivaçta en büyük şart zevcenin birbirine küfûl yani tam eş olması zevcin arasında şeref ve haysiyetçe yaşça tahsil ve terbiyece müsavat (eşitlik) ve hiç olmazsa münasebet ve müşabehet bulunmasıdır. Şayet zevce nesep ve şerefçe mal ve servetçe kocasından pek yüksek olacak olursa ona karşı hürmetsizlik göstermesi mümkündür. Fakir bir genç kızın zengin bir ihtiyara varması dahi son derece mugayir-i ahlak bir şeydir. Zevce ile zevç arasında tahsil ve terbiyece büyük bir nispetsizlik bulunacak olursa onlar birbirinin refik-i hayatı olamazlar. Zevç bütün mesaisini işigalatını tasavvuratını zevcesini açamaz. Onunla samimi bir surette konuşmaz, ruhları birleşmez. Hasılı zevcenin intihabında ne derece dikkat olunursa azdır. İnsan adî arkadaşını bile intihap ederken yanılacak olursa az zaman zarfında pişman olur. Onunla muaşeret edemez. İzdivaç ise bütün hayat için akdedilen bir refakat mukavelesidir.

İzdivaçtan evvel erkek için haiz olması iktiza eden bir şart-ı mühim daha vardır ki o da bir meslek bir kazanç sahibi olmasıdır.

Sayfa 103

İzdivaç eden erkek gerek kendinin gerek zevcesinin maişetini te'min etmeye mecburdur Az sonra doğacak olan yavrucaklarında iâşesini düşünmek lazımdır. Hasılı pederimiz evimize nasıl bakıyorsa yarın siz de evlendiğiniz zaman evinize öyle ve mümkün olduğu kadar daha iyi bakacaksınız. O halde evlenmeden evvel emin bir kazanç yoluna girmiş olmak mecburiyetindesiniz. Müstakbel aile babasının sarî (hüküm koyan kişi) ve vehim imrazına (illet sahibi) müptela olmaması da lazımdır. Çünkü bu imraz çocuklara intikal eder. Daha doğmadan o biçarelerin bedbahtlığına sebebiyet vermiş olur. İzdivaç eden insan baba olmaya hazırlanıyor demektir. O halde izdivaçtan maksadın babalık vazifesini tanınmasını o vazifeleri ifaya muktedir bir hale gelmiş olması elzemdir.

Genç zevce dahi ev kadınlığını ve valideliği hakkıyla ifa edebilecek tahsil ve terbiyeyi görmüş olmalıdır. Genç zevce intizam, nezafet, tasarruf, hilmiyet daimî neşe gibi ahlaki ve tebayie malik olmak mecburiyetindedir. Çocukların terbiye fikriyesine nezaret edecek kadar malumatı terbiye-i ve vataniye hissiyesini temin edecek derecede hissiyet-i aliyesini olmakta genç zevce için elzemdir. Genç zevce valideliği ev kadınlığı ve zevciliği anlamamış olursa yalnız kendini düşünürse ailenin refah ve saadeti mümkün olmaz kocasının kazancını hep elbisesine, çarşafına, arabalara, oyunlara sarf etmeye kail olacak bir kadının bahtiyar bir aile teşkil etmesi nasıl kabil olunur.

Sayfa 104

Hülasa:

İzdivaç bir erkekle bir kadının mademül hayat yekdiğerini refiki olmaya ve evlat yetiştirerek yeni bir aile vücuda getirmeye akdi mukabele etmesidir. Zevceyn arasında şerefçe since tahsil ve terbiyece musabat ve hiç olmazsa ahenk ve münasebet bulunmak zevceyn birbirine küfü şarttır. Genç zevce teşkil edecek ailenin reisi olacağından her türlü ihtiyaçlarını bertaraf etmek kendisine aittir. Bunun için bir kazanca sahip olması lazımdır. Genç zevce ev kadınlığını bilmeli, validelik edebilecek ve kocasının işlerini anlayıp ona arkadaş olabilecek bir tahsil ve terbiye görmüş olmalı, intizamı nezafete tasarrufu sevmeli, daima hîlim ve salim daima neşeli görünecek seciye de bulunmalıdır.

Sualler:

İzdivaç nedir? İzdivaçta ne gibi şartlar vardır? Zevce nasıl olmalıdır? Niçin?

Mükâleme Temrinleri:

Sayfa 105

Müsrif bir aile geçinmek için ne kadar bir maaşa muhtaçtır? İdareli bir aileye ne kadar bir maaş kifayet eder? Erkek mi daha fazla israf edebilir, kadın mı? Erkeğin ne kadar israfa olabilir? Kadın ne gibi israfa olabilir? Erkek ne zaman israfa mecbur olur?

Güzel Sözler (Bahtiyar Olmak İçin)

Milli meseleler

Yuvayı yapan dişi kuştur.

Dost ağlatır düşman güldürür.

Her gördüğün sakallıyı baban zannetme.

Dedesini koruk yemiş torununun dişini kamaştırır.

Ecnebi Hikmetleri

Dostlarımızda arayacağımız 1.meziyet faziletli olmaktır. İzdivaç aile bir küçük cumhuriyete benzer (Aristo). Bir İzdivaç et yoksa kendini kulluğa satmış olursun. İnsan ekseriya saadeti burunda iken aradığı gözlükleri gibi arar. -bahtiyar olmak için-

Küçük ve vesait ile mesut yaşamak debdebeden ziyade sadelik aramak taazumdan ziyade vakar sahibi olmak zenginlikten ziyade lüzumlu şeylere malik olmak. Yıldızlara, kuşlara çocuklara hükemaye dikkatli

Sayfa 106

olmak ve olanlara bütün gönlünü açmak, çok mütalaa etmek, ağır ağır düşünmek, sıdk ve ihlas ile hareket etmek, yavaş yavaş konuşmak, fırsatlara müntezir olmak, asla acele etmemek bir kelimeyle manevi ve muhtevi ahvalin feeza edip bayağı ahvali örtmelerine müsaade etmek. İşte hayat için tasavvur ettiğimiz ahenk budur.

Az ile memnun olmayan insan hiçbir şeyle memnun olmaz-Epikor-

Şatıratlı olalım ve düşünelim ki en tahammülgüzâr musibetler hiç isabet etmeyenlerdir.

İnsan tedbirleri ile sakınabileceği musibetleri istisna edecek olursa dünyada hakiki ve gayri gabil itiraz mesaibinin pek az olduğunu anlar. -Beethoven-

Bütün hakiki sefaletler deruni ve ruhi sebeplerden neşet ederler, onların hariciden geldiğine inanmamız yanlış bir itikattır. Onları kendi cevher ruhumuzla vücuda getiririz.

Kendi işinle akıl ve mantık dairesinde, ceditle, safiyetle sükunetle başka şeylere kapılmayarak hesap amelini vermeye derhal davet olunacaktımsın gibi vicdanını müsterih bulundurarak çalışırsan hiçbir şey arzu etmeden yalnız faaliyet-i hazıran memnun olarak bütün sözlerine ve bütün hareketlerine kahramanane bir itimal göstererek böyle yaşamaya muvaffak olursan bahtiyar olursun ve seni bundan men edecek dünyada kimse bulunmaz. -Mark Aurel-

Sayfa 107

İnsan hakikat-i mevcudatı hayat-ı muhayyel gibi telakki etmeli ve hayaline bir kasvel hakikat vermeye çalışmalıdır. Hiç şüphesiz hayatımızın mutluluğu en ziyade iyi dostlar intiba edebilmek istidadımıza tabidir. En müstesna saadet kendimiz için daha doğrusu kendimiz aramaksızın sevilmiş olmaktır. “Victor Hugo”

Dostluk kıymetini bilenlerce her şeye bedel tutulabilir. Gençlikte izah edilen her saat istikbalde her felaketi hazırlar. “Napolyon”

İnsanlar ancak efaliyle (eylem) muhakeme edilir. En fena nâsih kibir ve gururdur. “Napolyon”

Vatan- Millet

Küçük Dostlarım ufak yaşıңызdan beri vatan millet kelimelerini işitmektesiniz manaları hakkında az çok sarıh

Sayfa 108

bir fikre maliksınız. Bugün yine bu kelimeleri müsahebimize mevzu ithaz edeceğiz. Evvela vatan fikrini layıkıyla anlamaya çalışalım; ekseriya (vatan) kelimesinde doğduğumuz şehir veya sancak veya vilayet anlaşılır. Halbuki vatan ondan pek daha evladır. Vatan mensubu olduğumuz tekmil devlettir. Hem de devletin hali hazırı değil bundan evvel ki halide vatandır. Bu sene de Arnavutluk'ta Selanik'te

Yanya'da, Girit'te de Gümölcine'de, Filibe'de, Romanya'da Kafkasya'da Mısır'da Bingazi'de Trablusgarp'ta Tunus'ta Cezayir'de milyonlarca müslümanlar vardır ki onlar bizden ayrıldıkları için mukadderdirler. Mutazarrır oluyorlar. Mukaddes haklarından bile mahrum bulunuyorlar. Tekmil o müslümanlar bizim din kardeşlerimiz memleketleri de vatanımızdır. Vatanımızın esarete inleyen kısmıdır. Bu ayrılık hem bize hem bizden ayrılmak felaketine duçar olan o bedbaht kardeşlerimize vatanın kıymetini takdir etmeye kafidir. Onlar şimdi memleketlerine istila etmiş olan gaddar düşmanların Yunanlıların Bulgarların, Sırpların, Karadağlıların, İtalyanların, Fransızların, Moskofların tezyigat ve iltisafatı altında eziliyorlar. Kavanen-i memleket

(memleket kanunları) memlekette kendi reyleri olmaksızın vaz' ediliyor. Muhakemelerine memur olan hükkama ekseriya onları sevmeyen bir takım zalim insanlardır. Belediyelerini idare edenler kendi düşmanlarıdır. Onlar doğdukları memlekette bulunuyorlar fakat vatan'da değildirler.

Sayfa 109

O memleketler muhterem vatan cebren sökülüp alınmıştır. Vatandaşların vücudu orada fakat ruhu burada bizimle beraberdir. Demek ki bizim sevgili vatanımız iki kısımdır 1) Hür ve Müstakil Vatan 2) Esir Vatan

Vazifemiz bütün vatanımızı sevmek esarete kalanı kurtarmak emelini beslemek kurtarmaya çalışmaktır. Şimdi bu serd ettiğimiz hadise hadisata görev vatan fikrini daha iyi anlayabiliriz. Gümülcineliler, Bosnalılar, Trablusgarplılar vs. bizden ayrılan müslümanlar gasp düşmanların idaresinden ve hakimiyetinden memnun değildirler. Bilakis tekrar bizimle birleşmeğe bizimle aynı idareye aynı hakimiyete malik olmaya havahıştılar. Öyleyse onlar tahtı tabiatında bulundukları devleti vatan adlediyorlar, belki devleti Osmaniye'yi vatan biliyorlar, niçin böyle oluyor? Çünkü orada kalan Müslümanlarla o memleketleri istila eden düşmanlar arasında tarihen hiçbir iştirak yoktur. Bizimle ise bile bütün tarihleri müşterektir onların büyük babaları bizim büyük babalarımızla muharebelerde yan yana bulunmuşlar, yan yana şehit düşmüşler veya yan yana muahhar olmuşlardır. Onlar da biz de Osmanlı deniliyordu. Tarihimizde ne kadar muahhar varsa cümlesine birden onlar da iştirak ediyordu. O muahharların husulüne ecad iştirak etmişti.

Sayfa 110

Bizimle esir vatandaşlar arasında tarihi rabıtanın başka dini ve lisanı rabıtalardan da vardır. Dinlerimiz birdir hepimiz elhamdülillah müslümanız cümlemiz her gün beş vakitte aynı kıbleye teveccüh ederken eda-yı salat ederiz. Bayramlarımız birdir. Aynı günde kurban keser aynı Kâbe'yi Muazzamayı ziyaret ederiz. Uhrevi inancımız tamamıyla aynı olduğundan müşterek bir vicdana sahibiz. Nikah, talak, miras, selam gibi muamelet-i içtimaide aynı usullere tabiyiz. Lisan-ı münasebet ise bunlardan da aşağı değildir. Bir kere büyük bir kısmının lisanı bizim gibi Osmanlı Türkçesidir. Mamafih Arapça konuşanlar da münasebet lisanimiz vardır. Çünkü bizim de ulemamız Arapçaya vakıftır Arapça Kur'an ve hadis lisanı olduğundan umum Müslümanlar arasında Arapça müşterektir. İşte bizimle o esir kardeşler arasında bu derece amik (derin) ve mühim revabıt mevcuttur. Bu rabıtalardan birleşerek vatani teşkil ederler. Şu kadar ki hür müstakil vatanın güvenini esir Vatan da cari değildir. Fakat bu

inkıta geçicidir. İstikbalde o memleketler istirdat olunacak esir kardeşler esaretten kurtarılacaktır.

Millet; vatanımızın saadeti vesayeti ehemmiyeti anlaşıldı şimdi millet nedir onu anlayalım vatan müştereken güvenini müşterekesi altında yaşayan ve hakimiyetten memnun olan veya bir sebep

Sayfa 111

arızı ile o hakimiyetten cebren fen edilmiş, ise de kalben ona merbut bulunan kardeşlerin heyet-i mecmuasıdır. Hatta İslamiyette millet bundan da daha vasidir. Müslümanların heyeti umumiyesidir, bir kelime ile İslamiyette din ile millet birdir.

İslamiyet bütün müslümanları kelime-i tevhid altında cem ediyor. Onlara müşterek bir tarih her tarihten daha şanlı olan tarih-i islami bahşediyor. Onlar müşterek bir medeniyette medeniyet-i islamiyede birleştiriyor. Hakikate tarih-i islam ve medeniyet-i islamiyye umumi akvam-ı İslamiyet'in iştirakiyle husule gelmiştir Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, Halit Bin Velid, Muaviye, Harun Reşit, Me'mun, Hâkim-i sani, selisi Abdurrahman Selisi Arabi ise Selahattin Eyyubi, Kılıç Arslan, Orhan, Fatih, Yavuz hazretleri de Türk Kürt Selçuklu ve Osmanlıdır.

Medeniyeti İslamiyet'e Arap Türk Kürt İranlı ulemasının ve erbabı fen ve mağfiretinin tedbiatıyla şadı fevgalasını ihraz edebilmiştir. Kavimleri hangisi olursa olsun onun Müslüman malla müşterektir. Bu sebepten milleti islamiyyeyi bütün müslümanlar vücuda getirebiliyorlar Osmanlılar ve o minneti muazzamanın istikbalini hilafetini muhafaza edebilmiş şey gani bir şaibesidir bunun için Osmanlılar milleti islamiyyedir. Bizim vazifemiz Osmanlı Devleti'nin tarihte tavsiye etmiş olduğu

Sayfa 112

bütün memleketlerdir. Düşmanlar elimizden vatanımızın mühim aksamını gasp etmişlerdir bu itibarla vatanımız iki kısma ayrılır: 1) hür ve müstakbel Vatan 2) Esir Vatan

Bu 2 kısım bizden istirdat cümlesi ise terakkisini temin edecek himmet bekler. Dinimizde millet bütün müslümanlardır. İslamiyet'in kendisidir. Vaktiyle bütün müslümanlar bir idare altında müctemihid (toplanmak). Cümlesi makamı hilafete tabi idi sonradan saltanatlara ayrıldı. Ve daha sonra o iftirak (ayrılmak) yüzünden milleti islamiyyenin bütün kısmı din düşmanlarına esir oldu. Bununla beraber İslamiyet'in müessesaat-ı sayesinde millet-i islamiyye vahdetini muhafaza etmekte ve dünyanın her tarafında bulunan müslümanlar tekrar birleşmek ve muazzam kudretli bir hilafeti islamiyye vücuduna getirmek samimiyesindedirler. İslamiyyetin tealisi alel abat ancak

bununla temin olunabilecektir millet islamiyye dahilinde Osmanlılık en mühim müstakil şubedir.

Osmanlılar Devleti Osmaniye'nin hür ve esir bütün memaliki dahilinde bulunup hakimiyeti Osmaniye'den memnun veya ona müştak bulunan kardeşler heyet-i mecmuasıdır. Bu suretle Osmanlılar iki büyük kısmı ayrılır.

1. Hür Osmanlılar

2. Esir Osmanlılar Bu ikinci kısma dahil olan Osmanlılarda vatanın esir kısmıyla beraber bizden tahlis bekler.

Sayfa 113

Osmanlılık milleti islamiyyenin mühim ve müstakil ve hilafet-i haiz bir cüzî (küçük) olduğu için kendisine millet-i Osmaniye denir. Avrupalılarda millet ile din bir değildir. Belki kavmiyet ile millet birdir. Bu noktayı nazardan da Osmanlılar bir millettir.

Sorular:

Vatan nedir? Vatan ashabını birleştiren rabitalar hangileridir? En mühimleri hangisidir? Vatanımız kaç kısımdır? Esir vatan bizden ne bekliyor? Millet nedir? Osmanlılık nedir? Esir Osmanlılar kimden kimlerdendir? Bizden ne bekliyor?

Mükâleme Temrinleri:

Budin, Tuna, Belgrad gibi tarihi isimler söylenince kalbimizde ne hissedersiniz?

Ruhunuzu oraya rabit eden samimi hissiyatı duyabiliyor musunuz? O yerlere esaretten nasıl tahlis edebileceğiz? Düşmanlarımızın bütün askerleri ne kadardır bilir misiniz? Tekmil bu ordular nasıl mağlup edebiliriz? Vatanı kurtaracağımıza ümidiniz var mıdır?

Kanun

Küçük Dostlar işte size yeni bir kelime ki pek yabancınız değildir. Bununla beraber ihtimal manasını henüz layıkıyla anlayamıyorsunuz. Bugün sizinle beraber düşünelim kanun kelimesini tamamıyla anlayalım insanların hareketleri iyi kötü halkı veya haksız olabilir. Bazen fenalık ve haksızlık büyük bir derecede dahi olabilir. Mesela bir insan bir başkasının evine geceleyin girse odasına

Sayfa 114

kapısını kırsa sandığındaki paraları çalsa kaçarken de ev sahibine rastlarsa ev sahibi ona mani olmak istese o da bıçağıyla ev sahibini cerh veya katil etse o insan hem hırsız hem katil olur. İşte o adamın hareketi gayet fena hırsız, katil insan kendi haline bırakılmış olsa, acaba ne yapar. Vicdanı muazzep olup hırsızlıktan vazgeçer mi? Almış olduğu paraları maktulünün katil yetim çocuklarına iade eder mi? Fi ma ba 'de (bundan sonra) namuslu bir insan gibi çalışarak kazancıyla ma'tülün ailesine bakar mı? Gece gündüz ağlayarak ibadet ederek günahını Cenabı Hakka affettirmeye çalışır mı? Bu gibi hareketler hakikatten nadem bir vicdan-ı saftan sadır (bir şeyin başlangıcı) olabilir. Halbuki o hırsız ve katil insan için böyle bir vicdana malik olmak düşünebilir mi? Belki o sahibini öldürmeye mecbur olduğu için bir vicdan azabı hisseder. Fakat cinayetlerinin tamiri için düşündüğümüz gibi kendi kendine hiçbir zaman hareket etmez. O insan fena bir terbiye almış idi ataletle alışmış idi. Atalete alışmış idi. Henüz gençken hayırsızlığa girmiş idi. Vicdanı kararmış ve nihayet sükût etmişti. Artık onun için yalnız bir düşünce vardır. Hırsızlık etmek icap ederse yapacağını da masum insanlar üzerinde kullanmak kaçıp kurtulmak

Sayfa 115

tabii bu gibi insanlar azdır. Fakat maatteessüf mevcuttur ve onlar son derece muzır ve tehlikeli insanlardır. Onlar bırakılacak olursa mazarratları ve tehlikeleri çoğalır. Başkaları da görerek onlar gibi harekette koyulur. Çünkü fenalık saridir. İnsanlar iyilikte taklit ederler. Fenalıkta da hatta denilebilir ki fenalığı daha ziyade meyillidirler. Bunun için fenalıkların zararının, haksızlıkların nevilerine karşı muhtelif tedbirler kullanmak lazım gelmiştir. O tedbirler ceza namına alırlar ve bir kitap dahilinde ayrı ayrı gösterilmiştir. İşte bu gibi tedbirleri cem eden kitaba cezayı kanunu adını verirler. Şimdi farz edin ki bir sirkat-i bir katil veya diğer bir cinayet vukua geldi. Fakat sirkat katil canı malum değildir. Muhtelif insanların bazı müşahidatı vardır. Lakin sureti katiyede cinayetin hakiki katilini tanıyıp gösteren yoktur. O zaman ne yapılır. Vukua gelen şahitlikler üzerine çok kişi zan altında kalıyorlar. Bunlar bir maznun bunlardan bazıları aleyhine daha ziyade deliller bulunur. Onlar da itham edilir. Mamafih bu ihtimaller içinde kat'i bir suretle canidir denilemez. Hakiki caninin meydana çıkarması için bütün o müthemler muhakeme olurlar. Adil müstakim doğru adaletli tecrübekâr hakimler en sonunda bir hüküm ederler.

Sayfa 116

Demek oluyor ki herhangi bir cinayette caninin meydana çıkarılması için ittihat ve tatbikine lüzum görülen birçok tedbirler vardır. O tedbirler bir takım tevkif istintak ve muhakeme usulleridir. Bütün bu tedbirleri içinde cem eden bir kitap daha vardır ki ona da (muhakematı-ı ceza-ı kanunu) denilir.

İnsanlar yalnız kabahat ve cinayetlere ait olan hareketler hakkında kanunlar yapılmaz. Umumiyetle her nev hareketlere ve maslahatlar hakkında tedbirler ittihazınza bina berin nizamnameler ve kanunların hükmüne mecburdurlar. Mesela herkesin okuması tahsil ve terbiye görmesi elzemdir. Fakat herkesi okumak için muhtelif derecelerde birtakım mektepler açmak onlara muhtelif dersler ve muallimler tayin etmek okuyanları muhtelif imtihanlara tabi tutmak muhtelif şahadetnameler vermek bu şahadetnamelere hâyız olanlara muhtelif haklar imtiyazlar temin etmek bütün bu işler için bazı masraflar ihtiyar eylemek ihl (vb.) lazımdır. İşte bu tedbirlerle içinde ayrıca bir kanun yapılıyor. Artık bu fikir ve usulü cemi kâfi işler ve muamelatına teşmil ediniz. Gümrük, vergi varidat-ı masraf, ordu, donanma, makbuat, cemiyetler ilh muamelatı te'sisat için ayrı ayrı tedbirler düşünüp İttihaz etmek ve o tedbirlere birer kanun şeklinde toplamak lüzumunu anlarsınız. Bu suretle (kanun) kelimesinin mana-i hakikiyesini vukuf kesp edersiniz.

Sayfa 117

Görülüyor ki kanun bir değil bir çoktur. Bunların bir kısmı ikinci veya üçüncü derecede ehemmiyetli olur. Onlara da nizamname denilir. Şimdi kolaylıkla anlayabilirsiniz ki bir memlekette (kanun) gayet mühim bir şeydir. Bu sebepten kanun vaaz etmek ondan da daha mühimdir. Kanun vaaz etmek en büyük bir haktır. Aynı zamanda gayet güç bir vazifedir. Osmanlılar bu mühim hakkı ve vazifeyi kimlere ne gibi şerait dahilinde tevdi eder. Onlar bu hak ve vazifeyi nasıl ifade eder. Onlar isterse umumu Osmanlıları bazı hukuktan mahrum edebilirler mi? Bir de vaaz olunan kanunlar layıkıyla tatbik ediliyor mu? Buna kim bakacak kim nezaket edecek, işte size yeni birtakım muamelat ki her biri muayyen ve mukannen (belli) olmak lazımdır. Bu muamelata ait tedbirleri toplayan bütün kavaninin en mühim en esaslı olan bir kanun vardır ki ona da (Kanuni Esasi) namı verilir.

Hülasa:

İnsanlar haksız ve muzır görececek efale karşı ceza yazılı cezalar ile durdurmak her türlü hareketlerini ve musalahatlarını tanzim etmek haklarını ve vazifelerini tehdit

ve tayin eylemek mecburiyetindedirler. Bu hususlar için düşündükleri tedbirleri cem eden eserlere

Sayfa 118

kanun namı verilir. Kanunlar gayet muhtelifdir. Kanun hazırlamak ve kanunların nasıl tatbik edildiğini teftiş eylemek hak ve vazifenin kimlere ait olduğunu ve bu hak ve vazifenin nasıl ifa edileceğini gösteren kanuna da Kanuni Esasi namı verilir.

Sualler:

Kanun nedir? Ne gibi kanunlar vardır? Kanun vaaz etmek mühimdir? Kanun Esasi nedir?

Mükaleme Temrinleri:

Mektebinizde bir kanun cari (geçerli olan) midir? Hangisi? Bu kanundan memnun musunuz? Bu kanunun haklı mıdır? Evinizde bir kanun cari midir? Adetler kanun mudur? Kanununa benzer mi? Kanunu yazmasak fakat ezberleyip tatbik etsek yine kanun sayılabilir mi?

Kanuna İtaat

Küçük dostlarım, kanunun ne demek olduğunu anlamış ve kanunun lüzumuna kanaat getirmiş bulunuyor musunuz? Hakikaten kanunun ne olduğunu anlamakla insanlar için lazım bir şey olduğunda kanaat getirmek birdir. Kanunun lüzumuna kanaat getirdikten sonra ona itaat etmek lüzumu da anlaşılmaz mı? Tabiidir ki fenalar

Sayfa 119

kanundan hoşlanmazlar. Fakat namuslu vatandaşlar kimseye fenalık etmek arzusunda olmadıkları ve vazifelerini ifadan ihtiraz etmedikleri için kanundan memnun olurlar, kanuna itaat ederler. Bununla beraber kanuna itaat etmekle her kanundan ve her kanunun her maddesinden memnun olmak arasında fark vardır. Mevcut kanuna itaat etmek şarttır. Çünkü ona itaatsizlik etmek heyeti içtimaiyenin asayişini ihlal etmek demektir. Mesela bir haydut yanına birkaç silahlı arkadaş alsa da şekavetle (kötülük) berdevam (süre gelen) olsa, jandarmalara teslim olmak istemese o memlekette asayiş mefkûd (kaybolmuş) olur. Herkes hayatından malından korkar. Ticaret ve her türlü nafi işler durur. Zirai tarlalarına gidemez olur.

Nihayet kanunu itaat etmek istemeyen asayiş ihlal eden o haydutlara karşı büyük bir Jandarma kuvveti gönderilir. Onlar cebren (zorla) elde edilerek mahkemeye sevk olunur. Hükmü kanun icra olunur. Ancak o zaman namuslu ve muhip asayiş insanlar müsterih olarak tekrar işlerine devamı başlarlar. Demek oluyor ki mevcut

kavanine itaat etmek asayiş ve inzibat-ı (düzeni) muhafaza için elzemdir. Ona itaatsizlik edenler kuvvetle mecbur itaat ettirirler. Bu hususta tereddüt katıyen caiz olmaz bu anlaşıldıktan sonra şöyle düşünebiliriz acaba

Sayfa 120

kanunların kafesi ve bütün maddeleri hakkaniyete muvafık mıdır? İçlerinde yanlış ve haksız tedbirleri ihtiva edenler yok mudur? Kanunları yapanlar insan olduğundan hata etmemiş olmaları mümkün olamaz. Hiç şüphe yoktur ki her kanun nispi bir hakkaniyeti şüphe haizdir. Sureti mutlaka da hak ve muvafık hiçbir kanun yoktur. Bu sebepten kanunlar mütemadiyen tezkir (zikredilen) edilmektedirler. Noksanları aranmakta gayri muvafık ve gayri kâfi maddeleri değiştirebilmekte hatta yeniden tanzim olunmaktadır. Bütün bu muamelat ise Kanun-i Esasiye de tasdik edilen şerait dairesinde icra olunur, demek oluyor ki bir kanun kusurunu noksanını arayıp bulmak kestirmek tadilini arzu etmek ve kanunun daha mükemmel bir hale gelmesine hizmet etmek kanunu itaatsizlik değildir. Bilakis kanuna büyük bir hizmettir Kanuni Esasiye muvafık bir harekettir. Şu kadar ki kanun-ı esasinin tayin ettiği usuller haricinde kanunu değiştirmeye kalkışmak kanuna itaatsizlik ve kanuna isyan sayılır. Böyle bir hareketin tabii ki hırsızlık ve katillik gibi cezası vardır. Tadil ve tebdiline imkân olmayan hiçbir kanun yoktur. Kanun-u Esasi dahi kısmen gabil ve tadil ve tebdildir. Kanunu Esasi'nin yalnız bazı maddeleri gabil-i tağyir değildir. Ve onların tağyirine teşebbüs edenler hain-i vatan sayılır.

Sayfa 121

bu maddelerde devletin tamamiyet-i mülkiyesine milletin mebus göndermek hakkına saltanat ve hilafet hukukuna ait olanlardır. Vatan'dan bir kısmının ayrılmasına istikbali kesp etmesine veya düşmana tabi olmasına usulü meşveretin lavına çalışanlar sevgili padişahımızın hukukunu imaya kalkışanlar hilafeti islamiyeyi saltanatı Osmaniye'den ayırmaya çalışanlar vatanımızın ve milletimizin en büyük düşmanları sayılır. Vatanın tamamiyeti mülkiyesine malik olmak usul ve meşruiyeti nuhbe-i amal (emellerin en ideali) ihtihaz edenler saltanatın ve hilafetin hukukuna tarid etmeyenler hakiki vatandaş sayılır. Bu mühim noktayı esasiye haricinde kanunların ve hatta Kanunu Esasiye'nin tadilini düşünmek istemek bu husustaki fikrini alenen izhar etmek diğer vatandaşlara kendi fikrine celbe çalışmak tamamıyla meşru ve bizati Kanuni Esasiye'ye muvafık bir haktır.

Hülasa:

İnsanlar her türlü hareketlerini ve maslahatlarını tanzim etmek için tedbirler düşünmeye mecburdurlar. Bu tedbirleri cem eden eserlere kanun denilir. O halde kanun insanlar için elzemdir. Kanuna itaat etmekte mecburidir. Fenalar, mücrim (suçlu) kanuna itaatten memnun olmazlarsa da asayiş ve inzibatı sehven (yanlışlıkla) vatandaşlar kanunu severler ve kanununa itaat ederler.

Sayfa 122

Kanuna itaatsizlik asayışte ihlal eder. Umumun rahatını kaçıır. Ona cüret edenler kuvvet ve mecbur itaat edilirler. Kanunlar insanlar tarafından hazırlandığından bazı ahkâmının mugayir-i hakkaniyet olması mümkün ve pek tabiidir. Bu sebepten bütün kanunların tebdil ve ta 'dili (ılımlılık)mümkündür. Kanunların ve Kanun-i Esasiye 'nin tebdil ve ta 'dili Kanun-i Esasi ahkâmı dairesinde olur. Bunun haricindeki teşebbüsâtı kanuna itaatsizlik ve isyan sayılır.

Kanun-i Esasiye 'nin yalnız meşrutiyeti devletin tamamıyet melekisine hukuka saltanat ve hilafete ait olan maddelere kabil tağyir (değiştirme) değildir.

Sualler:

Kanuna itaat lazım mıdır? Niçin? Kanun daima hakkaniyete muvaffak mıdır? Kanun-u kabil ve tebdil ve ta 'dil midir? Ne zaman ve nasıl onun haricindeki teşebbüsâtı nedir? Kanun esasının hangi maddeleri kabil-i tağyir değildir?

Hakkı İntihap

Küçük dostlarım, kanun hakkındaki malumatınız epeycedir. Biliyorsunuz ki kanun her türlü umuri malumatı düzenlemek için düşünülmüş tedbirleri ihtiva eden mecmua'dan ibarettir, yine biliyorsunuz ki kanun son derece lüzumlu olup ona itaat etmek de herkesin borcudur. Nihayet öğrenmişsinizdir ki kanun

Sayfa 123

vaaz etmek hak ve vazifenin kimselere ait olduğunu kanunların hakkıyla tatbik (uygulama) edilip edilmeyeceğine hak teftişini umum-i Osmanlıların ve Osmanlılığın tağyir ve ta 'dili mümkün olmayan hukukunu gösteren (Kanun-i Esasi) namında büyük ve mühim bir kanun mevcuttur. İşte bu umum kanunların ruhu mesabesinde olan (Kanuni Esasi) de kanun vaaz etmek hak ve vazifesi umum millete bahşolunmuştur. Fakat bir kanunu vaaz etmek için bütün milletin toplanıp konuşması mümkün olmayacağından umumu efrat millet dahi bir kanunu uygulamak için icap eden malumat ve iktidar haiz bulunmadığından vaaz-i kanun vazifeyi mühimmesi de vekalet tarikiyle

ifa olunmaktadır. Millet vaaz-i kanun hakkı ve vazifesini istimale ve yetkilidir. Birtakım vekiller tayin ediyor bu vekillere mebus adı veriliyor. Mebus 4 sene için intihap olunur. Yetkileri de gayet vesîrdir. Mebuslar her türlü kanunları iki defa müzakere ederler. Devleti varidat ve masrafını ihtiva eden bütçe kanununu tasdik veya reddetmek hakkında hakkına haizdirler. Kavaninin mevcudunun hükümet tarafından layıkıyla tatbik edilip edilmediğini teftiş edebilirler. Hükümet tarafından layıkıyla tatbik edilip edilmediğini teftiş edebilirler. Hükümet tarafından yapılan icraatı teseyyüp veya muaheze (eleştiri) etmeye hükümet hakkında itimat-ı karar vermeye de salahiyyettardır.

Sayfa 124

Bu tarik ile hükûmeti istifaya bile mecbur kılabilirler. Bu kadar vasi ve mühim hukuki vazifelere haiz olan zevatın (saygı değer) iyi intihap edilmiş olması lüzumu adeta bedihi bir hakikattir değil mi? Mebusluk milletin en şerefli en mümtaz bir rütbesidir. Bunu ihraz edebilmek için memleketin ihtiyacâtını mevcut kavaine hakkıyla vakıf olmak bir de ihtiyaç mevcudunun bertaraf edilmesi için müracaatına imkân olan tedbiri anlamak ve muhakeme edebilmek lazımdır. Mebus hiç olmazsa bir memleketin esbap-ı terakkisini hazırlayan mesaliki mühimeye ve nefai'den birine mensup onun her türlü gavamızına (ince derin meseleler) vakıf olmalıdır. Vakıa Mebus olmak için kanunda bu gibi şartlar yoktur. Sadece 30 yaşını ikmal etmiş olmak mahkûm olmamış namuslu bir Osmanlı olmak kâfirdir. Fakat mebuslarını intihap ederken millet mebusu namzetlerinde bundan fazla pek çok hassalar aramalıdır. O hassalar her kimde görülüyorsa o seçilmelidir. Bizde intihap 2 derecelidir.

25 yaşını doldurmuş devlete az çok vergi veren erkek bir olan, ikinci seçilme şartı 2 namıyla birtakım vekiller seçilirler sonra bu ve müntahap-ı sâniler seçilenler toplanarak mebus namzetleri arasından mebusları intihap ederler. Efrat-ı millet bu suretle doğrudan doğruya mebusları intihap edemezse de mebus namzetleri malum olacak

Sayfa 125

olursa müntehab-ı sani intihabından dahi ve burslar tayin edilebilir. Müntehab-ı sani ahalinin tanıdığı ve gördüğü vatandaşlardır. İkinci seçilenler intihap olunmadan hangi mebuslara nail oldukları da kendilerinden anlaşılabilir. Çünkü meclis-i mebusanın bulunduğu memleketlerde muhtelif siyasi fırkalar vardır. Her fırka efkâr (fikirler) ve ameli de malumdur. Seçilenler esnasında ise her grubun namzetleri dahi ilan olunur. Seçilmek için müracaat edenlerin adları meslekleri ve mensup olduğu fırka elbette malum bulunur. Bu vecih ile bir Osmanlı reyini verirken arzusuna muvafık

mebuslar için ita-i rey atmada emindir. Sert olunan izahtan anlaşılıyor ki intihap hakkı vatandaşlığın En mühim hakkıdır onun iyi ve kötü ihtimali yüzünden memleketin terakkisi veya felaketi gelebiliyor. Bu sebepten gerek müntehab-ı saniyelerin seçimlerinde efrat-ı millet gerek mebuslar seçiminde 2. seçilenler son derece vicdani ve vatanperverâne bir istiklal ve şecaatle hareket etmek mecburiyetini de hissetmelidirler. Olabilir ki mevcut siyasi fırkalardan biri tehditlerle gerek ifrat (aşırı gitme) milleti gerek müntehab-ı saniyeleri tazyik (manevi baskı) ve icbara kalkışır, ifrat milletin ve müntehab-ı saniyelerin vazifesi hiçbir tazyik ve icbara ehemmiyet vermemek gönül hatıra asla bakmamak yalnız kendi vicdanını dinlemek kendi akli ve muhabesine tabi olmaktır. Müntehab-ı evvel veya müntehab-ı sani müstakillen (yalnız) vereceğim rey sebebiyle maddi bir zarara duçar olsa dahi vicdanına hıyanet etmemeli.

Sayfa 126

Esasen intihabat (rey-i hafi) usulü ile dir. Herkes istediği namzetlerin isimlerini bir pusulaya yazar onu rey sandığına atar. Kimse de muhtevassından haberdar olmaz. Biliniz ifrat milletin kafisi maatteessüf okuma-yazma bilmediğinden ekseriye rey pusulaları başkalarına yazdırırlar ve yine bu cehilin neticesi olarak ifrat-ı millete layıkıyla namzetlerin iyilerini fenalarından tefrik edemez. Bu sebepten millet ve vatan tamamıyla hakkı intihaptan henüz istifade edemiyor. Bu mühim istifade çoğunlukla milletin okuma yazma öğreneceği mümkün mertebe nefsine karşı olan vazifelerini münthap ne kadar alim ne kadar muktedir ne kadar çalışkan haluk ve Nafi olursa o derece yükselmiş iyileri fenaları tanımış memleketin menfaatini takdir edebilmiş olur. Mebus ve müntehab-ı sani intihabatında da o derece yanılmaz. İşte bir kere daha talim ve terbiyenin lüzum faydası tezahür ediyor.

Sayfa 127

Hülasa:

Millet kanun yapmanın ve kanunların mevcudunun layıkıyla tatbik edilip edilmediğini teftiş eylemek hükümetin icraatını murakabe altında bulundurmak hak ve vazifesini (mebus) namını alan vekillerine havale eder. Mebuslar millet tarafından 4 sene için seçilirler.

Bizde intihabat 2 derecelidir. Evvela 25 yaşını ikmal etmiş bulunan erkek efradı millet müntehab-ı sani seçimler ederler. Sonra müntehabı intihap dahi birleşerek namzetleri mebusları intihap ederler. Mebusların selahiyeti gayet vasi ve mühim olduğundan milletin en mümtaz en faziletli en namuslu ifrattan intihap edilmiş olmaları lazımdır. Efrad-ı millet müntehab-ı sanilerde mebusları intihap ederken

vicdanlarından, karakterlerinden, akıl ve muhakemelerinden hariç çıkmamaya caymamağa çalışmalıdırlar. Hak intihabı suistimal vatan aleyhine irtikap edilen bir hıyanet ve cinayettir. İntihabatı rey hafi iledir. Müntehab istediği namzetlerinin isimlerini bizzat yazar. Pusulayı kapatıp rey sandığını atar. Fakat okuma yazma bilmeyen efrad-ı millet tabi rey-i pusulalarını başkalarına yazdıracakları için hakkı intihaplarını tam bir serbestlik ile ifa edemezler. Bunun için herkesin en birinci vazifesi talim

Sayfa 128

ve terbiye görmesi terbiye-i ikmal etmesidir.

Sualler:

Mebus nedir? Mebusların vazifeleri mühim midir? Mebuslar nasıl intihap olunur? Mebus intihabı mühim midir? Niçin iltihapta neye dikkat edilmelidir? Mebuslar kaç sene için intihap olunurlar? İntihabat kaç derecelidir? Hak intihabı layıkıyla ve kemal-i serbest ile istimal edebilmek için neye ihtiyaç vardır? Herkesin en büyük vazifesi nedir?

Vatana Hizmet

Küçük dostlarım, bundan evvel geçen diğer bir musahabede vatanın ne olduğunu anlamış ediniz, o zaman öğrenmiştiniz ki vatan ecdadın kan dökülerek fethettiği içinde mezarlarıyla şehitleriyle camileriyle eserleriyle doldurduğu bizlere miras bıraktığı o güzel memleketlerdir. Teessüf olunur ki o memleketleri mühim bir kısmı alî imdet icadı istihlaf edenler tarafından atalet ve cehalet zihniyeti ile muhafaza edilemedi düşmanlara kaptırıldı. Asalet ve cehaletin en büyük müruru istimdat cehalet ve kanunsuzluk olmuştur. 6 sene mukaddem gerçi istimdat yıkıldı. Meşrutiyet kanunu devri açıldı. Fakat o mühim devir cehaletin zayıfatı bir zaafi umumi içinde adeta can çekişiyordu. 2 sene zarfında 5 düşmanla harp etmek mecburiyetinde kaldık. Mağlup olduk.

Sayfa 129

Toprağı yarım milyon şühedamızın kanıyla yoğurduktan sonra Rumeli'ye, Trablusgarp'ı ve Bingazi'yi düşmanlara terk etmek mecburiyetinde kaldık. Son bir şule-i hamiyet ile yalnız Edirne vilayetini kısmen kurtarabildik. Bu silsileyi mesaip (musibetler) neticesi olarak vatanımızı hile küçültülmüş pek cesim kısımları esarete alınmış bulunuyor. Sevgili anamız vatan yaralı bir vücut gibidir. Her taraftan kanlar sızıyor. Zayıf umumi son dereceye varmışlar. İşte bu yaralı vatani tedavi etmek mevdi mukakattan kurtarmak kendimize de esarete düşmekten muhafaza etmek elimizdeki hürriyet ve istiklali sağlamak için çalışmak çok fedakârlık etmek lazımdır. Hele esareti

vatan esir olan yerlerini ağdanın mundar ayaklarından kurtarmak için her birimiz birer dev gibi çalışmalı birer kahraman gibi fedakârlık etmelidir. Düşünmeliyiz ki her müslüman Osmanlı'ya karşı birkaç düşman hazırdır. Onları mağlup etmek için demirden bir vücut ateşten bir zekâ peygamberhane bir himmet lazımdır. Vücudumuzu ve dimağımızı sağlam kalbimizi vatan muhabbeti ile dolu ruhumuzu vatan uğrunda fedakarlığa amade bulundurmalıyız. Kanımız vatan toprağındandır. O mübarek toprağı müdafaa için kan akıtmaktan bir dakika bile çekinmemeliyiz. Vazifemiz vatani yaşatmak icap ederse bu uğurda ölmektir. Bu da hakkıyla askerliğimizi ifa etmekle mümkündür.

Sayfa 130

Askerlik her Osmanlı'ya düşen bir vazifedir. Hizmeti askeriyemizi en büyük bir şevk ve havahişle ifa etmeliyiz. Askerlik çağımız gelmeden evvel de ona hazırlanmalıyız. Bu da İdman nişancılık, izcilik, keşşaflik, gibi serbest hizmetler ve talimlerle olur. Küçüklüğünde muntazaman terbiye-i bedeniye ye devam eden idman yapan nişancılık öğrenen izcilik yapan ata binen bir çocuk mükemmel bir asker olur. Vatan evladından 2 milyon kişi ne zaman böyle hazırlanır. Vatan uğrunda ölmeye azim etmiş olursa Osmanlı ordusunun tazyikinde kazanılmış olan şan ve şerefi tekrar avdet eder. Ancak o zaman bizim yanık türkülerimiz Balkanlar, Şıpkalar, Tuna sahilleri, Kafkasya dağların da inler. Ancak o zaman tekrar Bulgarlar, Sırpalar, Yunanlılar hatta Moskoflar karşımızda rükû eyler. Ruhumuzda böyle bir cesareti bulamaz buna hazırlanmazsak ne eskisi gibi cahil ve gaflet miskineta adalet içinde kalırsak çok geçmeden bugünkü güzel memleketimizi de düşmanlara teslim ederiz. Kendi boynumuza da tok esareti geçiririz. Hatırımızdan çıkarmamalıyız ki düşmanın eline esir düşmek en feci ölümden bile daha fecidir. Daha kötüdür. Gaddar

Sayfa 131

Düşmanların geçen muharebede esirlerimize, silahsız vatandaşlarımıza karşı ettiği mezalimi hala irtikap etmekte olduğu fezayih (rezillik) işitmeyen kimse kalmamıştır. Garip vatan muhacir evlatlarıyla doldu. Cümlesinin boynu bükük gözleri mağmur ve yaşlıdır. Zenginler bile dilenmek mertebesine geldi. Genç kadınlar çobanlara cariyelik etti.

Ecdadın bize yadigâr olarak bıraktığı lekesiz nam saf şeref ve melhus (kayıp) oldu. Ah keşke o esir düşenler şereflerini canlarıyla müdafaa edeydiler. Felaket-i

ihtimal yine bu kadar azim olurdu. Lakin şeref-i millîyi kurtarıyordu. Küçük düştüler o müthiş günler ona kabil tasvir felaketler bir an hatırimızdan çıkmasın ve şerefli ölümü şerefsiz hayata tercih etmekte bir an tereddüt etmeyesiniz. Esarete düşenlerin onda biri bile avdet (geriye dönmek) etmedi. Diğerleri düşmana aç çıplak uşaklık ederek pislik ve hastalık içinde can verdi. Büyük bir kısmı ise katliam edildi. Memleketlerini müdafaasız teslim edenlerin hali esiranın miktaratından da beter olmuştu. Namus ve haysiyetini ferd-i vahit muhafaza etmedi. On binlercesi birden şurada burada koyun gibi boğazlandı. Bu musibetler bizi fedakarlığa davet ediyor. Vatan için ölmeye hazır olmaya çağırıyor. Vatana edilecek hizmet ve fedakârlık yalnız askerlikten ibaret değildir.

Sayfa 132

Vatan uğrunda feda cana hazırlanmaktan ibaret değildir. Vakıa askerlik hizmetlerin kanı fedakarlıkların en mühimi en büyüğüdür. Fakat yalnız bu fedakârlık vatanı kurtarma ve alâ etmeye bir cesim orduya mühim bir donanmaya lüzum vardır. Her sene büyük devletler yüzlerle milyon liralara sarf ediyor. Biz ise ancak 29 milyon liralık bir bütçeye malikiz. Bunun sülüsü ise Avrupa'ya borçlanmamıza mukabil gidiyor. Ancak 19-20 milyon sülüsü lira ile memleketimize idare etmeye mecburuz. Bu neden ileri geliyor. Sanatta, ticarete, ziraatta hasılı medeniyette geri olduğumuzdan şimendiferlerimiz ithalat ve ihracatımız tramvaylarımız tenviratımız (aydınlatma), limanlarımız hep ecnebilerin elindedir. Biz bu geriliğinde berdevam olacak memleketimiz tahsis ve âla için muhtaç olduğumuz gemileri, toplar, tüfekler, cephaneler nasıl usule gelebilir. O halde bir taraftan askerliğe hazırlanmak vatanın uğrunda feda-i can etmekte asla tereddüt etmeyecek recada (ümit) sevmek ile beraber medeniyetin kazanç yollarına bütün kuvvetimizle atılmamızda lazımdır. Kazanmak zengin olmak yalnız nefis için aile için istenmez bilhassa vatan için istenir. Efrad-ı millet ayrı ayrı ne kadar zengin olursa vatanı o kadar çok vergi verirler.

Sayfa 133

İlane-i Milliyeye 10 nispette fazla iştirak ederler. Vatan can ve kan fedakarlığımıza muhtaç olduğu kadar paraca da fedakarlığımıza muhtaçtır. Bu fedakarlığı yapabilmek için kendimiz kazanmasını mümkün olduğu kadar çok kazanmasını bilmeliyiz. Bundan anlaşılıyor ki ilim ve marifet hüner ve sanat tahsil etmek teşebbüsat-ı sanayiye ve ticariyeye atılmak medeniyeti ihataya gayret etmek

meydan medeniyete de bütün milletlerle yarışa çıkmak ve onlara yetişmek, vatana askerlikten sonra iyilikçe en büyük hizmettir. Çalışarak kazanacağımız paraların yatırım yapacağımız servetlerin büyük bir kısmını da vatan uğrunda feda etmek ise kan fedakarlığından sonra edilecek fedakarlığın en mühimidir. Sancak- ay yıldızlı bayrak Fetih ve Zafer ayeti celilesi ile müzeyyen sancak vatanın temsili İslamiyyetin alameti tealisi ordunun şerefi alayın namusudur. Onun muhafazası her Osmanlı için en büyük bir şereftir. Osmanlı sancağını hayatını kazanmış olur. Bu muhterem bayrağı ecdat Tunalarda, Belgradlarda Niğbolularda, Kosovalılarda, Mohaçlarda, Dianalarda, Kırımlarda, Kafkaslarda hep şanlı hep şerefli dolaştırmışlardır.

Sayfa 134

Karadeniz Akdeniz bahr-ı ahmer (Kızıldeniz) hatta Umman baştan başa onun temevvücatıyla (dalgalanma) nurlanıyordu. Onun temevvücatı mübahi (övünen)oluyordu. O zamanlarda düşmanımız daha çok ve daha kuvvetliydi. Fakat biz onlardan korkmazdık onlar bizden titrerdi. Şimdi ah biz ne günlere kaldık. Dünkü uşaklarımızın çizmelerini silmeye mecbur kalıyoruz. Osmanlı sancağını esir etmek kralların mâbihi'l iftihar (kendisiyle övünen kimse) idi. Halbuki birkaç ay evvel o mübarek ay yıldız Karadağ hudutlarını bile ayakları altında çiğnendi. Bayrak ve sancağın muhteremiyeti yalnız harp zamanında değildir. O daima vatanı temsil eder. İğdaya karşı şerefi İslam alametidir. O daima ecdadın bergüzar şan ve şerefidir. Bunun için ancak kalbimizde biriz, hürmet etmeli onu daima ve her yerde en muazzam mutlaka ihtiramda muhafaza etmeliyiz. Artık suhuletle anlayabilirsiniz ki sancak ve donanma günlerinde açılan ufacık birlikler olsun, daima aynı sancaktır, aynı vatanı temsil etsin aynı alameti dindir. Onu yerlere atmamaya ayağımızla çiğnemeye kail olmamalıdır. Onu görünce kalbimiz çarpmalıdır. Şimdiden ruhunuzda o ulvi hassasiyeti duymaya muvaffak olursanız Yarın ordu'da muharebelerde o mübarek Osmanlılık İslamiyeti temsilinin şerefi elleriniz de yükselecektir.

Sayfa 135

Vatanımız mukaddema şimdikinden birkaç defa daha büyük idi, ecdat o yerleri kan dökerek fethetmişler oraları imar eylemişlerdi. Bilahare daha sonra cehalet, atalet sefalet ve istibdat sebepleri ile kuvvetimizi zayi ettik. Vatanımızın nice aksamını da elden çıkardık. Osmanlılar her nereden siyaseten ihraç edildilerse yavaş yavaş muhacerata dahi ihbar eylediler. Birkaç defa düşmanınızı tazyikatına (baskı) mezalim

ve fezayihine uğradık. 1328 muharebeyi meşumesinde (uğursuz) Rumeli elinden tart edildik. Yarım milyon kardeşimiz şehit edildiği gibi birkaç yüz bin kardeşimizde hicrete icbar (zorunda bırakma) edildi. Şimdi vatan kanlı cerihalar içinde yatan mecruh (yaralanmış) bir valide gibidir. Onu kurtarmak için cümlemizin fedakârane çalışmamız lazım. Her şeyden evvel vücutça sağlam olmak ve vatan uğrunda kanımızı vermeye hazır olmak her birimize farzdır. Küçükken idman yapmak, izcilik etmek atçılığa, biniciliğe alışmak hasılı anlayışlı güçlü kuvvetli fedakâr bir asker olmaya hazırlanmak şimdiden hepimizin vatana medyum olduğumuz vazifelerden biridir. Fakat Vatan yalnız askerlikle kan fedakarlığıyla kurtarılamaz.

Sayfa 136

Ve âla edilemez. Büyük devletler arasında emin ve mümtaz bir mevki kazanmak için onlar kadar cesim bir bütçeye malik olmak lazımdır. Bizim bütçemiz onların bütçelerinin onda birinden bile daha küçüktür. Kimler gemilerde toplar, cephaneler, tayyareler ancak milyonlar sarfıyla elde edilebilir. Bir de onları satın almakta kâfi değildir. Onlara memleket içerisinde yapmak lazımdır. Ancak O suretle yaşamaya layık bir millet olduğumuzu gösterebiliriz. Bu ise şimdiki medeniyeti sanat ile ticaret ile ziraat ile mümkün olur. İşte vatan tahlis ve âla edebilmek için bizden istediği diğer fedakarlıkta çalışmak fedakarlığı kazanmak ve kazancımızla ihtiyaçlarımızı vatani bertaraf etmek fedakarlığıdır. Sancak vatanın timsali İslamiyyetin alameti ecdadın yadigarıdır. Osmanlı sancağı asırlarla ecdadın âli himmet ellerinde karalarda ve denizlerde kalelerde istikamlar da şan ve şerefle tenevvür (aydınlanma) etmiştir. Bugün ise Karadağ hudutları bile ayakları altında çiğneniyor. Sancağımızın şerefini kurtarmak cümlemizin borcudur. Sancak'a karşı kalbimiz hürmetle fahr mübahatle dolmalı sancak bize fedakarlığı vatan vazifesini ihtar etmelidir. Sancak hiçbir zaman ve hiçbir yerde hakir bir mevkide görünmemelidir.

Sayfa 137

Bir mevkide tutulamaz daima en ileride en Muhterem makamlarda muhafaza edilir.

Sualler:

Vatanımız ne haldedir? Nemize muhtaçtır? Vatana hizmet ve fedakârlık ne suretle olur? Herkes yalnız birini ifa etmekle ifa edebilir mi? Hakiki vatanperver nasıl fedakârlık eder? Şimdi siz o fedakarlıkları ifa için nasıl hazırlan malısınız? Şimdiden

vataniyenizi nasıl ifa etmelisiniz? Sancak nedir? Sancağa karşı nasıl muamele edilir? Niçin?

İnsanların Vazifeleri

Adalet ve Şefkat

Küçük dostlarım bugün sizi nefsinizden ayırmak ebeveyninizden, ailenizden uzaklaştırmak sizin gibi bir nefse malik olan diğer insanları düşünmeye sevk etmek istiyorum. Yek diğer insanların sadece bizim gibi birer insan olduğunu düşünmek onlara karşı birtakım vazifeler ile muazzaf (sorumlu) olduğumuzu anlamaya kafidir. Biz kendimiz için hak olarak her şeyi tanıyorsak onu başkaları için de hak tanımamız icap eder. Hayatımıza, malımıza namus ve şerefimize itikadımıza, fikrimize başkasının tecavüz veya müdahale etmesine arzu etmeyiz. O halde böyle bir tecavüz

Sayfa 138

veya müdahaleyi başkalarına da layık görmemeliyiz. Başkalarının bize karşı nasıl muamele etmesini istiyorsak biz de diğerlerine karşı öyle muamele etmeye alışkan olmalıyız. İşte başkalarına karşı riayete mecbur olduğumuz bu büyük vazifeye adalet denilir. Başkasının hayatına, malına, namus ve şerefine, itikatına, efkarına hasılı hiçbir hakkına tecavüz etmemek adl ve insaf iktidasındandır. Fakat çok defa bu kadarı kâfi değildir. Biz hukukumuzdan istifade etmekte vazifemizi ifa etmekte çok defa müşkülata uğrayabiliriz. Diğer insanlar da bu aynı müşkülata veya daha fazlalarına uğrarlar. Biz o gibi müşkülât içinde iken başkalarına muavenettir. O halden kurtulmak isteriz de öyle bir muaveneti sırasına göre bir iyilik bir lütuf ve bir nimeti dahi adl ederiz. Öyleyse biz de başkalarına karşı muavenet latife ve atıfet (duyarlı olmak) şefkat ve merhamet etmek vazifeleriyle de muazzaf bulunuyoruz. Bu vazifeleri ayrı ayrı tetkik edelim.

Hayatı Beşeriye

Taarruzdan mesut'tur. İnsan için en büyük nimet yaşamaktır bir insanı öldürmek hayatına hatime (son)çekmek ona en büyük fenalığı yapmaktır.

Sayfa 139

Bu fenalık yalnız öldürülen insana da münhasır kalmaz aynı zamanda bir aile hamisiz muayensiz bırakılır. Bir kadın dul masum çocuklar yetim kalır. Bir valide ihtiyar bir peder ömürlerinin sonuna kadar matem içinde gözyaşları dökerek yaşamaya

mahkûm olur. Bir müdafaa-i kaybeder. Beşeriyet bir azasından olur. Bu sebepten dolayı katl cinayetlerin en büyüğüdür. Hayatı kamilen izale etmek yani bir nefsi katletmek en büyük bir cinayet olduğu gibi cerh ve darp etmek kat-i uzuv da hayatı beşeriyeye karşı birer taarruzdur. Birini yaralamak, dövmek yüzünden kulağından veya bacağından mahrum etmek muhtelif derecelerde cinayetlerdir. Akıl ve muhakeme vicdan halis bu cinayetlerin kaffesini red ve takbih eder. Diyanet garayı İslamiyet bu cinayetleri şiddetle nehy ediyor. Onları irtikap eden canilere karşı da kısas icrasını emreder. Her memleketin kanunu ise cinayetleri derecelerine göre cezalandırır.

Müdafaa-i nefis

Dünyada maatteessüf bütün insanlar haluk, adil, mevsuf, namuslu, müşfik (sevecen) merhametli değildir. Talim ve terbiye müessesaat-ı içtimaiye henüz herkesi bir insanı kâmil haline getirecek mükemmeliyette vasılı olmamıştır. Hasılı dünya yüzünden henüz hırsızlar, haydutlar şekiller kalkmış değildir. Bazen

Sayfa 140

namuslu bir insan geceleyin evine girerken fena bir adamın yolu üzerinde kurmuş olduğu pusuya düşebilir. Yahut birtakım musallih herifler duvarlardan pencerelerden aşarak hanenin içerisine girer ve hane sahibinin ve ailesinin hayatını tehlike altında bırakır. Bunun gibi müşkil dakikada insan için tek bir çare-i halas olur. Nefsini müdafaa etmektir. O zaman hayatımızı ve aile efradımızın hayatını müdafaa etmek canilerden haydutlardan daha tetik davranıp cinayeti işlemelerine mahal bırakmamak bir vazifedir. Böyle bu buhranlı dakikalarda itidal demini kaybetmemek nefsin ve aile efradının hayatlarını kurtarmaya muvaffak olmak, büyük bir fazilettir, şecaattir. Şu kadar ki nefsin müdafaası hududunu aşmamak lüzumu hatırdan çıkarılmamalıdır. Hayatımız tehlikede iken hayatımızı kurtarmak icap ederse mael gürubat çirkin de olsa hayatımızı tehlike edeni katl ederek nefsi müdafaa etmeye muvaffak olursak daha büyük bir fazilet daha büyük bir şecaat göstermiş oluruz. Hayatımıza suikast eden müselli (silahlı) bir şakinin elinden silahını alıp kendisini pençe-i adalet teslim etmek kadar mertlik yiğitlik olamaz. Bilakis silahını düşürdükten sonra velev bir canı ve şakiyi katletmek veya darp etmek cibanet ve denaettir (alçaklık).

Sayfa 141

Müdafaa-i nefis insanda müstearız-i (saldırı)yalnız cerh ederek kaçırmak veya silahını terk ettirmek mümkün olursa mutlaka bu kadarıyla iktifa etmelidir.

Müdafaa-i Vatan:

Müdafaa-i nefis bir vazifedir. Bu vazifeyi ifa edebilmek icabında katl veya cerh etme hakkını kazanıyoruz. Aynıyle ve bin kat daha büyük bir kuvvet ile müdafaa-i vatan için düşmanları katletmek veya cerh etmekte bir vazifedir. Muharebe insanlar için en meşhun (dolu)bir iffettir. İnsanlar kardeş ve eş olarak yaratılmıştır. Birbirleriyle kavga etmeleri birbirlerinin kanını dökmeleri birbirlerinin memleketlerine sınırlarına göz dikip tecavüz etmeleri hiçbir suretle akıl ve muhakemeye vicdanına uygun düşmez. Fakat maalesef haydut ve şaki (fena hareketli) efradı olduğu gibi haydut ve şaki milletler de vardır. Şüphesiz tekmil bir milletin haydut ve şaki olması müstebittir (zorba). Lakin ekseriyet milletleri idare edenler komşu milletlerin arazisinden bir kısmını birkaç şehrini işgal zapt etmeyi kendileri için büyük bir şeref adlediyorlar ve komşu milleti zayıf ve aciz yakaladıkları gibi hemen bir vesileyle ilan-ı harp ediyorlar. Üzerine ordularını gönderiyorlar onu mağlup ederek ellerinden memleketlerini alıyorlar. Kuvvetli devletlerin zayıfları ezmesi adeta umumi bir kaide haline girmiştir. Bu sebepten her devlet mümkün olduğu kadar kuvvetli

Sayfa 142

olmaya elinden geldiği kadar cisim ve muallim bir ordu kuvvetli bir donanma vücuda getirmeye yani kendini müdafaa için hazır olmaya çalışıyor. Fırsat bulduğu gibi bir de komşularına ezmekten çekinmiyor, bunu gayet tabii bir vazife olarak biliyor. Çünkü o taarruzu etmeyecek olursa komşuları o taarruzu yapmayacağından emin olamıyor. Mesela 1293 tarihinde komşumuz Rusya Devleti zaaf ve acizliğimizden istifade ederek harp ilan etmiş ordularımızı mağlup etmiş. İstanbul civarında (Ayastefanos) mevkiine kadar gelmişti. Muazzen vatanın bazı aksamını almış birçok aksamında da birtakım müstakil ve nev müstakil hükümetler getirmiş, istikbalimizi zedelemişti. Ahiren (son zamanlarda) 1327 senesinde İtalyan yine zaafımız ve acizimizden istifade ederek Trablusgarp vilayetimizle Bingazi müstakil sancağıımıza donanma ve ordu göndermiş. Bir seneden ziyade süren bir muharebeden sonra bizi o muazzez içza-i vatanı da terke mecbur kılmıştı. 1328 senesinde dahi Bulgaristan Sırbistan Yunanistan ve Karadağ hükümetleri birleşerek cümlesi birden bize ilan-ı harp etmiş. İki üç hafta zarfında bir milyonu mütecaviz kuvvetlerle hudutlarımızı her taraftan aşmış bizi mağlup etmiş ve vatanımızın en güzel ve en mukaddes memleketlerini zapt etmiş.

Sayfa 143

İstanbul civarında Çatalca istikametine kadar gelmişlerdir. Bütün bu tecavüzler gayet sarıh bir surette gösteriyor ki bizim için daimî tehlike vardır. Rusya İtalya gibi büyük devletlerden Yunanistan ve Bulgaristan gibi küçük hükümetlerden oluşun düşmanlarımız çoktan ve cümlesi bir emandır. Elimizde Avrupa'dan Edirne ve İstanbul vilayetlerinden başka bir şeyimiz kalmadı. Halbuki gerek bu Avrupa'daki yerlerimiz gerek Asya'daki icza-i vatanımız taarruzdan müsavvin değildir. Her sene her mevsim her an ilanı harp yeni bir tecavüz şekavetkerane tehlisane maruz bulunuyoruz. Bunun için cümlemiz kanımızın son damlasına kadar düşmanla çarpışmaya ve elimizden geldiği kadar düşmanı öldürmeye hazırlanmış olmalıyız. Hakikat müdafa-i vatan ölmekle değil öldürmekle mümkün olur. Yani asıl maksat ölmek değil öldürmektir. Muharebede her ferdin vazifesi yaşamak ve öldürmektir. Ordumuz ne kadar çok öldürürse ne kadar az zayiata duçar olursa o derece daima kuvvetli olur. Daima muzaffer çıkar. Düşmanın taarruzunu def eder. Düşmanı ezmekte muvafık olur. Görülüyor ki kanımıza susamış, memleketimize göz dikmiş bu kadar çok kuvvetli insafsız düşmanımız bulunduğundan her an

Sayfa 144

müdafaa-i vatan için düşman öldürmeğe bedenlen ve vicdanen hazırlanmış olmalıyız. Muharebede düşman öldürmenin bir vazife-i mukaddese olduğunu bilmeliyiz. Bu mukaddes vazifeyi hakkıyla ifa eden bir müslim gazi olur. Dünya ve ahirette ecr ve mesubat (sevap) nail olur. Bu uğurda feda-i can eden de şehadet mertebesini ihraz eder. Bununla beraber savaşta dahi düşman öldürmenin kavaid-i insaniyesi vardır. Düşmanın bir kısmı Beyaz Bayrak çekip silah teslim etmiş olsa artık o kıta esir-i harptir. Onlardan birini öldürmek esirlerden birini öldürmek silahsız namuslu bir insanı öldürmek gibidir. Böyle bir katletmek son derece denaitkarane irtikap bulunmuş bir cinayettir. Geçen muharebede düşmanlarımız esirayı harp hakkında ki bu insani kaide riayet etmemişlerdir. Çok defa binlerle esirlerimizi koyun gibi boğazlamışlardır. Bu fezahatı (rezillik) düşmanlarımızın cümlesi de irtikap etmişlerdir. Osmanlı harp esirlerine adeta silahları için bir tecrübe hedefi ittihaz ediyorlar ve mütemadiyen öldürüyorlardı. Tunca Köprüsü'nden aşağı atıp suyun içindeyken üzerlerine ördek avında yapıldığı gibi kurşun atıp birçok eserimizin Bulgarlar tarafından telef edildiğini ecnebiler dahi görmüş ve şehadet etmiştir. Karadağlılar ise yüzlerce etlerimizin burun ve kulaklarını kesmişler sepetlere koyarak krallarına takdim etmişlerdir. Zagreb de ise Bulgarlar esirlerimizin üzerine ateş

atmışlardır. Yüzlerce kardeşimizi şehit etmişlerdir. Kırk kiliseden Bulgaristan'a sevk edilen bin beş yüz mevcuttu bir kıt'a esirlerimizin ancak dört yüzü Filibe'ye nakledilmiş mütevâkkisi ise yolda şehit edilmiştir. Sirozdan kaçırılan diğer bir esirin kıt 'ası da sirozun haricinde 4-5'i bir araya bağlanarak süngülenmiştir.

Sayfa 145

Yunanlılar Selanik'in içinde bile bu mübadelelerle esirlerimizden, vatandaşlarımızdan yüzlercesine mahvetmişlerdir. Böyle alçakçasına katledilen Osmanlı esirleri on binlerle sayılır. Muharebe zamanında düşman milleti her tesadüf olunan ferdini dahi katledilmez. Bilhassa kadınlara, çocuklara ihtiyarlara umumiyetle silahsız olanlara ilişilmez. Halbuki son muharebede balkan der haşileri her taraftan hatta Selanik, Manastır, Drama, Siroz, Kosova, Yanya gibi büyük şehirlerin içinde dahi silahsız müdafaasız ahaliye kadınlara, çocuklara ve ihtiyarlara canavarlar gibi tecavüz etmişler, muhacirleri binlerle on binlerle katletmişler çok defa da yetmişini seksenini yüzünü iki yüzünü samanlıklara, camilere doldurarak ateşe vermişler diri diri yakmışlardır. Muharebenin haksız esbabı (sebeplerle)ile bahanelerle ilan edilmemesi şayanı temennidir. Lakin bir defa muharebe ilan edildikten sonra vatani müdafaa etmek ve bu uğurda öldürmek veya can vermek vazifeyi mukaddes halini alır. Bundan tereddüt etmek katiyen caiz değildir. Keza muharebe esnasında çok defa müdafaa halden taarruz haline geçmekte icap eder. Bunda da tereddüt caiz değildir. Hiçbir nefer veya zabıt yalnız müdafaa-i vatan için asker oldum başkasının vatanına taarruz edemem diyemez. Çünkü vatanın tahlisi yalnız tedafü-i harp (savunma savaşı) ile olmaz. Sanat-ı askeriye bazen tedafüiden taarruziyeye geçilmesini de istilzam eder.

Sayfa 146

Bunun tayin ve takdiri hükümetin tayin edeceği kumandanlara aittir. Askerin vazifesi mutlaka amirin ve hükümetin emrine itaat etmektir. Muharebe esnasında en küçük itaatsizlik Allah korusun vatani tehlikede bırakır. Umumun esaretine mucip olur.

Cezalar: akıl ve bizden insanları öldürmekten hariç cerh ve darptan ve her türlü cinayetten men eder. Fakat evvelce de görmüş olduğumuz gibi insanların birçoğu henüz akıl ve vicdanlarına muvafık surette olarak hareket edemiyorlar. Henüz insanların kaaffesini bu yolda terbiye etmeye imkân hasıl olmamıştır. Hasılı insanlar çok defa gerek bir menfaat temin etmek ihtirasıyla gerek tehevvür ve gazap tesiri ile katl ve yaralamak darp etmek gibi cinayet ve ceremeleri irtikap etmektedir. Bu insanlar fiillerinin derecesine göre cemiyet-i insaniyenin birer düşmanı sayılırlar. Herkes tehevvür ve gazabına veya hırs ve menfaatine mağlup olarak gücünün yettiğini vurup

kesecek olursa cemiyet-i beşeriyenin Emniyeti asayiş ve rahatı münselib (kaçmış) olur. Bundan dolayı her cemiyet-i insaniye cürümlere, cinayetlere karşı cezalar tertip olunmuştur ve hakimler tarafından her davanın muhakemesi icra edilir. Neticede meznun veya müttehemmin (zan ile kendisine kabahat isnat edilen) suçu sabit olursa kanun dairesinde hakkında bir ceza hükmedilir. Cezadan hükmetmek memuriyetin muhassası tarafından icra olunur.

Sayfa 147

Tasmim ile katil cinayetini irtikap edenler hakkında idam cezası hüküm tatbik edilir. Şeriatta buna kısas denilir. Kısas başkalarına terhib için icra olunur. İdam olunmak korkusuyla canların cinayetten çekindiği şüphesizdir. Bu sebepten kısas vasıtasıyla masumların hayatı muhafaza edilmiş olur. Şu kadar ki her muhakeme insan olan hakimler tarafından icra edilmektedir. Hakimlerin yanılmış olması bir masum hakkında idam kararını vermesi de muhtemeldir. Bundan dolayı bazı memleketlerde idam cezası kamilen lav edilerek müebbet veya muvakit kürek cezasına tahvil olunmuş bazı memleketlerde dahi nadiren tatbik edilmekte bulunmuştur. Hele bütün medeni memleketlerde hâkim hükümdarın veya cumhurun affetme hakkı vardır. Bütün bu tedbirler masumların hataya kurban edilmemesi için düşünülmüş veya ithaz olunmuştur. Biz de sahi sevgili padişahımızın af ve ihsan hakkı Kanuni esasiyemizce tanınmıştır.

İntikam: İnsanlar tabii olarak kendilerinden fenalık gördükleri fena insanları sevmeyiz. Onlara bazı kin beslerler fakat bu özellik ile onlara buğuz ve adavet (düşmanca davranış) için karşılık vermeye kalkışacak olurlarsa kendileri de birtakım cürümler, cinayetler işlemiş olurlar. Cemiyeti beşeriyenin selameti her türlü davaların

Sayfa 148

muhakemesini bertaraf ve ulvi hakimlere havale etmektedir. İnsanların hem davaca hem hâkim olmaları hiçbir suretle caiz değildir. Çünkü görülen fenalığın tesiri altında hüküm edilecek ceza adilane olamaz. Maznun bilinen her şahıs da arız ve amik muhakeme edilmeden bir taraf ve adil şahitler dinlenmeden hakiki suçlu sayılamaz. İntikam hissi en ziyade bedevi ve vahşi akvamda mevcuttur. Henüz muntazam bir heyet-i içtimaiye tesis etmeden hakimlere mahkumlara malik olmadan insanların kaffesi intikam hissini beslerler. Kan gülerlerdi, bir kabilenin efradından bir o kabileye hasım olan diğer bir kabilenin bir ferdi tarafından öldürülmüş olsa kurbanı veren kabile için hasım kabile efradının efradından birini öldürmek bir vazife olurdu. Bu tarik ile yan yana yaşamak da olan o iki kabile arasında nihayesine kadar husumet hüküm sürerdi.

Hala Arnavutluk'ta, Arabistan'ın bazı avalesinde bu fena adet mevcuttur. Diyaneti gara-i İslamiyye bu itiyat sakimi nehy eder. Diyanet gara-i islamiyye ancak katilin bil muhakeme kisasına emredilir. Akıl ve mantığa muvaffak olan da budur. Arnavutluk ve Arabistan'da bazı Müslüman kardeşlerimiz arasında bu itiyadın hüküm sürmesi şayan-ı teessüftür. Bu da ancak cehalet sebebiyle tesir etmiş bir şeydir. Talim ve terbiyenin intişarıyla elbette oralardan dahi bu itiyat kalkacaktır. Avrupa'nın cenubunda bahr-ı sefid (Akdeniz)de bulunan

Sayfa 149

Korsika ve Sardunya atalarında dahi bu itiyat-ı mukim hala sürmektedir. İntikam milletler arasında daha ziyade şiddetle caridir. Bu da milletler arasında hakimelik edecek bir mahkemenin henüz mevcut olmamasından neşet eder. Gerçi Lahey'de mün'akit (üzerinde anlaşmak) bir sulh mahkemesi var ise de bu nadiren ehemmiyetsiz meseleler için müracaat olunmaktadır. Bizim için düşmanlarımızı sevmek düşmanlarımızın vaki olan tecavüzlerinden men fiil olmamak mümkün olmaz. Ecdadımızın beş buçuk asırlık vatanını onlara terk etmekle unutmaya da imkân metsûr değildir. Kötülenmek düşmanlarımıza ilanı harp ile esir ve vatanımızı istirdart (korumak) etmek vazifemizdir. Şu kadar ki galip geldiğimiz takdirde düşmanın harp esirlerini kesmek kadınlara, çocuklara, ihtiyarlara, silahsızlara tecavüz etmek Osmanlılığın şan ve şerefine mürüvvette ve atafete sığmaz. Bu gibi alçaklıklar ancak o namert düşmanlara mahsustur. Galibe esnasında mağluplara karşı velev ki en alçak düşmanlarımız olsun mürüvvetkâr olmak halim ve şefkatle muamele etmek öteden beri Osmanlıların şiar-ı namıdarı iktidasındandır. Düşmanı mağlup ederek vatanın mundar ellerden kurtarmak fakat hakkında adil ve insaf rahim ve şefkat göstermek ondan kâfi bir intikam almaktır.

Darbeler: Hristiyan memleketlerinin bazılarında vusta da

Sayfa 150

(Mübahare ve Düello) Bir usul intikam tesis etmiş ve hala Fransa gibi medeni memleketlerde bile bir devam bulunmuştur. Şeref ve namus davalarında bu usule müracaat olunur. Hakarete uğrayan İnsan hasmını düelloya davet eder ve bununla namusuna sürülen lekeyi kanla temizlemiş olurmuş. Halbuki mütecaviz maharetli bir eskrimci veya nişancı olursa mağdur olan hasmını öldürmeğe de muvaffak olur ve mecazatsız kalır. Bu usul mecnunane memleketimizde katiyen yoktur. Avrupa memleketlerinden İngiltere'de dahi memnudur.

Hülasa:

Kendisinden fenalık görülen şahsa karşı bazı adavet hissi tabidir. Fakat intikam ve mukabele bil misli şayan-ı tecviz değildir. Cemiyeti beşeriye'nin selameti ceraimin bi taraf ve adil hakimler vasıtasıyla muhakeme edilmesinde ve adilane hükmedilecek cezaların bi taraf memurlar vasıtasıyla icra edilmesindedir. Milletler arasında intikam daha büyük şiddetli caridir. Zira henüz milletler beyninde hakimlik edilecek nafiz ve muteber bir mahkeme yoktur. Biz biran evvel kuvvetlenip esir-i vatanımızı istirdat etmek vazifesi ile muvazzafız. Düşmanlardan alacağımız intikam bundan ibarettir. Yoksa gelip geldiğimiz takdirde esirleri silahsızları kadın ve çocukları ihtiyarları kesmek gibi alçaklıklar Osmanlılar ve müslümanlar tarafından hiçbir zaman irtikap edilmemelidir. Düello mecnunane bir usul intikamdır. Ekseriya mütecaviz nişancılıkta eskrimcilikte mahir olup hasmın mağdurunu mağlup eder. Cerhe ve hatta katle muvafık olur. Düello İslamiyet'te tamamen merduttur (reddedilmiş).

Sayfa 151

Sualler:

İnsanların vazifeleri hangileridir? Adalet nedir? Hayatı beşeriye taarruz caiz midir? Niçin? Müdafaa-i nefis nedir? Müdafaa-i nefse mütecaviz ne zaman öldürülür? Ne zaman öldürülmez? Müdafaa-i vatan da askerlerin vazifesi nedir? Ne gibi tecavüzlere uğramışız? Düşmanlarımıza karşın nasıl hareket etmişlerdir? Harp ilanından sonra tedavi taarruz halleri mütesabiyen meşru mudur? Asker neye mecburdur? İtaatsizlik ederse ne oluyor? Muharebede kimler katledilmez? Düşmanlarımız buna riayet etmişler midir? Ceza nedir? Nasıl hükmeder? Nasıl uygularlar? İdam cezası meşru mudur? Niçin? İdam cezası bila te'mil tatbik edilebiliyor mu? Zat-ı şahanenin affetme hakkı var mıdır? Niçin? İntikam hakkında ne düşünürsünüz? Milletler arasında intikam cari midir? Ne için? Biz intikam almak mecburiyetinde miyiz? Bu intikamı ne suretle alacağız? Osmanlılar ne gibi alçaklıklardan aridirler?

Mükaleme Temrinleri

Düşman milletlerin bütün efradı bizim düşmanımız mıdır? Bize karşı cümlesi de bu husumet besler mi? Tekmil bir milleti mahvetmek mümkün müdür? Caiz midir? Düşman milletini şerrine nasıl hatime çekilir? En ziyade insanca bulunduğu hangisi tarik ile düşmanlarımızdan intikam alabiliriz.

Ahirin Mal ve Mülküne Hürmet

Hırsız toplum ve şeriyenin düşmanlarından biridir. Herkes hırsızlığa kalkışsa cemiyet halinde yaşamak mümkün olmaz. Bu sebepten çalışmaktan başkasının mal ve mülküne elini uzatan insan vicdanının muahezesine muhakemenin takiphane kanunun mecazane müstahak bir fiil mezmum işlemiş olur.

Hırsızlık pek muhtelif suretlerde olur. Hatta bazen kanunun bile bir ceza tayininde vermekten aciz kalır. Eksik tartan malını tağşiş eden insafa mugayir bir kâr ile imtihasını satan tüccar sütüne su katıp halis süt gibi satan sütçü işçilerinin hakkını yiyen fabrikacı gaddarhane faiz alan ribâ (fazlalık) yiyen sarraf veya zengin fukaranın ihtiyacâtını zaruriyesinden olan şeyleri yazın toplayıp kışın gelip fahiş fiyatlara satan murabahaca bir insanın cehaletinden veya sarhoşluğundan veya noksan şuurundan istifade ederek elinden edna bir kıymet mukabilinde malını alan aldatıcı yetimin hakkını yiyen mirasçı vasi tarafından ba berat imal edilen bir mahsur zekayı taklit eden bir esir-i edebi veya ilmeyi intihal eden kalıp akçe kesen sahte banknotlar iman eden sahte senetler uyduran sahtekar

vergisini vermeyen veya noksan yazdıran gümrükten mal kaçırarak kontrabandacı (kaçakçı) emlak-ı mevkufanın (vakıflar) varidatını suistimal eden mütevellî hükümetin mallarından ihtilas (çalmak) memur hasılı gerek fertlerden birinin hattı saye ve zekasına gerek heyet-i içtimaiyeye ait herhangi bir mal ve servete tecavüz eden şahıs hırsızlık irtikap etmiş olur. Dini mübin ahmedi ribâ ile rabahi noksan vezni tağşişi her türlü aldatmaya şiddetle nehy buyuruyor. İnsan ancak namus ve vicdan dairesinde çalışarak medarı maişetini kazanmalıdır. Muktedir olursa mal ve servet dahi çoğaltabilir. Fakat haris mal ile fukara insanları aldatmak kasıp kavurmak gayet zalim bir gaddarlıktır. En büyük haksızlıkları asıl zenginler yapabilir. Çünkü zenginler birleşerek bir memleketin zaruri ihtiyaçlarını kendi elleri arasında cem etmeye ve istedikleri gibi satmaya fukara ve ihtiyaçlıyı duçar zaruret ve sefalet etmeye muvaffak olurlar. Zenginler birleşerek cesim sermayeleriyle cesim fabrikalar açmaya veya teşebbüsâtı-ı ziraiye imariye üretmek meydana getirmeye ve fukara-yı nâsı isterlerse ucuz ucuz çalıştırmaya imkân buluyorlar. Hakikaten zenginler her gün müracaat

ettikleri istihsali servet yolları da bunlardır. Hele memleketimizde ticaret ve sanat her türlü teşebbüsâtı ziraiye

Sayfa 154

hemen kamilen ecnebi zenginlerin arasında olduğundan görmekte olduğumuz zararlar birkaç katlı oluyor. Bu gaddarlara karşı kanun dahi hiçbir şey yapmamaktadır. Artık amellerinin hesabını vermek ve cezasını görmek ahirete kalmıştır. Bununla beraber halk fakir namuslu ve çalışkan insanlar teavün (yardımlaşma) ve teessüre (üzülme) müracaat ederek muhtekirlerin müracaatların, ribohorların şerlerinden yakalarını kurtarabilirler. Başka memleketlerde dahil halk muhtekirlerle mücadele etmek de ve galip gelmek için usuller düşünüp keşfetmektedir. En evvel İngiltere'de bu zalim heriflerin insafsızca ihtikarlarına bir set çekilmek düşünülmüş kooperatif şirketlerinin tesisine başkan olarak yavaş yavaş namuslu ve çalışkan sınıfın tahliyesine imkân bulunmuştur. Biz de dahi bu seneden itibaren kooperatif şirketleri tesis etmeye başlamıştır. Bir an evvel bu şirketlerin tekessür etmeleri şayanı lazımdır. Bu sayede evvela ticaret herkesin eline geçip istihlakâtın azim kazanacağı yine müstehliklere temin olunacaktır. Ba'de bu kazançtan terakkim edilecek olan sermayeler ve istihdam edilecek fabrikalar dahi açılacaktır. Daha sonra memleketin her türlü teşebbüs saati imareye ve ziraiyesi tamamıyla millileşecek yani hakiki bir suretle milletin eline geçecek milletin malı olacaktır. Kooperatif şirketleri istihlak üzerine müessir olduğu

Sayfa 155

için her ailenin 20-30 kuruş kadar gayet cüz-i bir sermayesi ile teşkil edebilecekler. Gaddar sermayedarların gayrı meşru kazançlarını yıkacak bu güzel vasıta teavün olacaktır. Bizim için en büyük bir medar-ı halastır. Küçük dostlarım zenginlik her insanın istihsaline sayı ve gayret etmesi için icap eden bir nimettir. Fakat hiçbir zaman mal ve servet için denaetlere düşmemeli kul hakkına tecavüz etmemeli hırs damağıyla gözleri kapanmamalı hem cinslerinin elem ve ızdıraplarını görmemezlik etmemelidir. Dini mübini islam zenginlere müstesna vazifeler yüklemektedir. Zengin müslim her türlü varidatı nispetinde zekât vermeye mecburdur. Bu zekâtın mühim bir kısmı fukara ve muhtacına akraba ve misafirlere eytam ve mesakine aittir. Bu zekâtı vermemek ve zekatların hüsnü suretle idaresine bakmamak cemi İslamı temelinden helaldar etmektir. İslam camiası o kadar mükemmel esaslar üzerine kurulmuşken tamah ve husumete ehl-i İslamı o rah-ı hidayetden ayırmış bu derekelere indirmiştir. Müslüman vergi vermekle mal ve servet nakiti nazarında cemiyete karşı olan borcunu tamamıyla

ifa etmiş olmaz. Vergi istiklal-i devletin te'mini için te'diye edilen asgari bir mükellefiyettir. Fakat fakir o muhtacının eytam ve miskinlerin terfisi hatta doğrudan doğruya infakı zenginlere ait bir vazife-i içtimaiyedir.

Sayfa 156

Zenginler düşünmelidirler ki servet-i müterakime nice insanların mahsul-i mesaisidir. Sahip-i arazi bir zenginin ya yüzlerle insan çalıştırması o kadar mebzul ve kıymettar mahsuller elde edemez. Şimdi hak olan adil ve insafa muvafık olan şudur ki o zengin mahsulatının satışından usule gelecek olan meblağdan kendisine ve ailesine rafih (rahatla yaşayan) fakat tantanadan ari bir maaş temin etsin. Çiftlik alet ve edevatın eskimesine mukabil yenilerine mahsus bir mübalağa bir amortisman (yıpranma payı) hassası ihtiyat (ölçülü davranma) akçası ayırsın sonra baka kalacak mübalağa o sureti usule getirmiş olan işçilerin terfiesine Talim ve terbiyesine hastalığından mesul kalmasını tahsis etsin. Çünkü her şeyden evvel fazla varidat o zengin mahsulat işte o fakir ve miskin işçilerin mesaisi ile husule gelmiştir. Memleketimizde ki eşraf, ayan ve maldarane (sığır yetiştiren kimse) böyle münasıfhane (adilce) mürüvetmendane iyilikseverce) hareket etmiş olsa yavaş yavaş fakir ve zarurat hastalık ve cehil kalkar. Sai ve gayret erbabında şevk ve heves artar. Böyle bir meslek dindarane ve şefkatlice ile müslümanlar birbirine hissi uhuvvet ile kardeşlik merbut olur ve aralarında maişetçe ancak bir ailenin kardeşleri arasında görülebilecek kadar bir fark bulunabilir. Bir zengin işçilerini terfi ettikten cahil ve marazdan neva-i havahiştten tahlis eyledikten sonra yine elinde fazla mal kalacak olursa onda

Sayfa 157

nefsinin hutkamını (bencilliğine) ameline sarf etmelidir. Memleketimizde daha iş bulamayan geçinemeyen insanlar varsa onlara iş tedarik edecek yeni yeni müessesata girişmeli yeniden umum için servet ve refah tevlit etmelidir. Aynı zamanda vatanın esbab-ı müdafaasını düşünmeli ve onların tedariki için bezl-i ianat etmelidir. Servet-i teşebbüsâtı ziraiye ve sanayiye yerine teşebbüsâtı ticarete usule gelmiş ve yine böyle amortisman ve ihtiyat akçelerinden sonra menfaat-i umumiye ve Bahusus müdafaa-i vataniye ve şevket-i Milliyeye serf ve tahsis edilmelidir. Büyük memurların dahi servet biriktirenleri vakıdır. Bu servet sarf mahsul-i tasarruf dahi olsa efradı milletin müterakkim bir sainden başka bir şey değildir. Her bir onluğunda fakir bir rençberin alın teri kokusu vardır. Esasen büyük memurların mağzuliyet (azledilmiş)ve takait maaşları kendileri ve aileleri için kâfi bir ihtiyat akçesi medarı bir maaştır. Bu gibi zenginler şevket-i milliyeyi vatani düşünmezlerse kimler düşünecek bu gibi

hadmin-i devlet edenler devlet istiklali Devleti muhataradan kurtarmayı ihmal ederlerse kimler temin edecek. Bu gibi erbabı irfan ve iktidar imayı cehil ve gafleti bir amel edilmezlerse kimler edilecek.

Sayfa 158

Küçük dostlarım zengin ve müktedir olmaya gayret etmelisiniz. Fakat diğerlerine aciz ve miskin fakr-u zarurata püryan görmek vatanımızı tehlikelere muhata bilip o seyirci ve lakayt kalmak için değil belki aciz ve miskinleri fakir ve zaruratı alam ve ızdırabât-ı cehil ve gafleti ortadan kaldırmak vatana şevket ve kudreti bahş etmek istiklal devleti muhataradan kurtarmak için iktisap-ı servet ve iktidar etmeye çalışınız. Zenginliğiniz zamanla da servetinizin yüzlerce insanın mahsulü mesaisi olduğunu unutmayınız. Vatan istiklalini zayi edense artık hiçbirimizin ne malı ne canı ehemmiyete kalmayacağını birden hatırimızdan ber etmeyiniz. Hasılı düşününüz ki her servette mutlaka hukuk-u abd ve hukuk-u vatan vardır. O hakları elde etmek en mukaddes bir vazifedir.

Sualler:

Hırsız hakkında ne düşünüyorsunuz? Hırsızlık niçin insan toplumlarının düşmanıdır? Hırsızlık bir türlü müdür? Ne gibi iğfal hırsızlık envai dahildir? Dinimizde faiz ile ribâh haram mıdır? Hukuku abadda tecavüzün bütün envai haram mıdır? Hırsızlığın bütün envai kanunen cezaide olur mu? Zenginlerin ne gibi hareketlerle abadın hukukuna tecavüz edebilirler ve ceza görmezler. Bu gibi ihtikarlardan nas nasıl kurtulabilir? Kooperatif şirketlerini kolay mı tahsis edilir? Zenginlik hakkında ne düşün? Hırsızlık etmemek kâfi midir? Zekât nedir? En meşru kazançta bile fakirin muhtacın eytamın hassası yok mudur? Vatanın hassası yok mudur? Vergi vermekle insan vatanına, dine ve içtimaya ifa etmiş olur mu? İnsan ne için zengin olmalıdır? zengininin halastan vazifelerini söyleyiniz.

Sayfa 159

Mükâleme Temrinleri

Siz zengin olmaya çalışacak mısınız? Zengin olunca nasıl hareket edeceksiniz? Servet kazanırken nasıl hareket edeceksiniz? Şimdiden harçlığını nasıl kullanabilirsiniz?

Ahirin Namus ve Haysiyette Hürmet

Faziletin en büyük mükafatı başkaları tarafından takdir edilmesidir. Bir insan ne kadar mütevazî ne kadar feragat ve tahammül sahibi olursa olsun efaletin mezhur takdir

olduğunu gördüğü zaman memnun müfteri bilakis tatbik ve müahhiz (Takdir) edildiğini gördüğü zaman mahsun ve mütesir olmaktan kendini men edemez. Bunu insan nefsinde tecrübe ettiğini sonra başkalarının tağyip ve muahezesiyle işgalin gayet çirkin bir ihtiyat olduğuna kanaat getirmemek mümkün müdür?

Şüphesiz beğenmediğimiz bir hareketi beğenmiş gibi görünemeyiz. Çünkü o zaman kendi nefsimize karşı zulmetmiş, kendi haysiyetimizi tezlil etmiş oluruz. Hele fena bir insanı mahza sahib-i nüfus ve kudret olduğu için ve kendisinden bir menfaat cer etmek tabir mahsusunca gözüne girmek kastıyla methetmek ona karşı müdahaneкарlıkta bulunmak haysiyeti beşeriyeyi mahveden hareket-i zemimeden biridir. Lakin müdahaneкарlığa düşmekle alem-i tayyip

Sayfa 160

ve şunu bunu zem ve kadh (men etmek) etmek arasında farkı azim(büyük bir fark) vardır. Bugün namuskâr bir insanın haysiyetini haiz namuskârlığını muhafazaya sai birinin vakti ile yapmış olduğu bir hatayı bir kusuru bir şerefsizliği başkalarına anlatmak nasıl bir zük nasıl bir faide metsur olabiliyor? Fenaların fenalıklarını saklama mecburiyetinde değiliz. Ceza-i müsterizme bir ceremenin şahidi olduğumuz zaman şahitliğimizi adil ve hakkaniyet dairesinde edaya mecburuz. İrtikap olunan cürm, umumun veya bir şahsın zararını müceb olsun, her halde huzur-u hâkime celb edildiğimiz gibi şahadetimizi ketm etmemek olduğu gibi hakikati söylemek mecburiyetindeyiz. Böyle yapmayacak olursak heyeti içtimaiyyenin nizamı ve büryanı bozular. Herkes canileri mücrimleri (suçluları) Saklayacak olursa caniler suçlular daha bittabi çoğalırlar. Bundan da masumlar, namuslular, çalışanlar zarar görür. Demek oluyor ki bir suçluyu saklamak ile hiç tanımadığın bilmediğin nice masumlara fenalık arasında fark yoktur. Bazen bir arkadaşımız birden mazisini tanıdığımız birisi hakkında suret-i mahrumane de malumat isteyebilir. O zaman vazifemiz gayet nazik olmaz mı? O insanın mazideki bir ayıp ve kusurunu biliyorsak arkadaşımızı aldatmamak için söylemek mecburiyeti

Sayfa 161

vicdaniyesini etmez miyiz? Aynı zamanda o insanı zem (kötülemek) etmek gibi bir fenalığı yapmadan vicdanen mütezzi olmaz mıyız? İşte böyle müşkil mevkileri de insan muhakeme ve mukayeseye mecburdur. Hakikati saklamadan ketm dolayı masum olan arkadaşımızın veya sonradan zarar göreceğine kanaatimiz olursa bildiğimizi söylemek de asla tereddüt etmemeliyiz. Memurların fiilleri ve hareketine karşı dahi vicdan daima adil ve insaf ile mücehhez olmalıdır. Bir memurun hareketini tenkit ve

muaheze etmek doğru değildir. Mensup olduğumuz fırka-ı siyasiden olmayan bir memurun her hareketini muaheze etmek doğru değildir. Esasen öyle bir tecavüze maruz kalacak olan memur da kendisine tecavüz edenin aleyhine (zem ve kadh) davası açabilir. Memurun iğfal (kandırmak, aldatmak) ve hareketinden umumun veya şahsın zararı zuhur edeceğine gani isek kanaatimizi layıkıyla tesis eden esbab (bir işe sebep olmak) ve delaille beraber serd ederek o memura muahhizi tenkit etmek artık bir vazifedir. Hatta bu yüzden bir mahkumiyete duçar olmak tehlikesi olsa dahi ona da katlanmalı şecaat-i medeniyye ibraz etmelidir. Bu ahvalin haricinde herkesin haysiyeti muhterem tutulmalıdır. Dünyada kusursuz insan olmaz. Hataya düşmeyen beşer mutasaffi değildir. Peygamberlerden bile zelle sadır ayıplamaya müteessir (üzüntü) maruz kalmıştır. Bununla birlikte kendisi her türlü mügayiz ve zamayemden biri her türlü zail ile müteallik (huy edinmiş) olsa dahi başkalarının fenalığını ifşağa etmeye hak kazanamaz. Bunu yapacak olursa zemimalik cambazlık gibi zemimelerle alev de olmaktan kurtulamaz.

Sayfa 162

Şeref ve haysiyetini zem ve kadh ile halel getirilen insan yalnız manen değil maddeten dahi mazur mütezali edilmiş olur. Çünkü vakti ile iflas ettiği bir hayırsızlığa cürret ettiği kumar oynadığı ayyaşlığa salık olduğu şüfaha (günahkârlar) ile görüşüp kaldığı teşhir edilen bir insan mesela ticaret-i itibarını kaybeder. Kendisi ve ailesi zaruret ve sefaletle durçar olur. Düşünülmelidir ki bazen tek bir ifşa bir genç kızın istikbalini mahva kafi olur. Tek bir kelime bir gencin mesleğini yıkar. Ahirin namusu ve haysiyetine karşı vazifemiz sadece menfi değildir. Yani başkalarını zemmetmemekle vazifemiz hitam bulmuş olmaz. Faziletine diyaret ve iktidarına faydalılığına gani olduğumuz vatandaşların faziletini dirayet ve iktidarını tasdik ve takdirden de geri kalmamalıyız. Ancak kadri bilinmek sayesinde fazilet intişar eder. Dirayet ve iktidar takdir edilmez de aciz ve cehaletle müsavi tutulacak olursa menfaati umumiye kamilen zail olur. Böyle ahlak ile mükemmel ve mükteki bir heyeti içtimaiye vücuda gelemmez. Çoğunlukta zem ve kadh zeminesi şahsi bir menfaat için irtikaf edilir.

Her meslek erbabı arasında rekabet bulunmamak mümkün değildir. Fakat bu rekabet insana ancak iyi yapmak şayan-ı takdir asar vücuda getirmek hususlarına matuf (ait) bir gıpta ihsas ettirmelidir.

Sayfa 163

Yoksa bize faik olanların şeref ve haysiyetini fazilet ve meziyetini zem ve kadh ile lekelemek derecelerinde bir haset vermemelidir. Kardeşlerimiz diğer insan ve

Müslümanların meziyetinden mashar olduğu şeref ve nimetinden bizi münferit uğradıkları felaketlere bizi sevindirmek isteyen hasedi ciğerlerimizi yiyen bir yılan yavrusu gibi boğmalıyız.

Ya başkası tayyib ve muahhize eden insan söylediklerinin sıhhatine kendi de inanmazsa yalan söylediğine iftira ettiğine kani olursa ne kadar mezmum bir haset irtikap etmiş olur. İftira, işhazı ailelerini mahvedebilen ahirin şeref ve haysiyetine helal getirebilen bir yalandır. Buna irtikap eden insan bir canavardan başka bir şey değildir. Bıçağı eline alıp hasmına hücum eden hasmını katleden cani iftira ile rakibini manen ve maddeten iftira eden müfteriden daha az namussuz daha az dindar. Çünkü kanlı cinayet caninin de hayatını tehlikeye kor.

Halbuki iftira yalnız rakibi masumun mağduriyet ve felaketini intihaç etmek üzere irtikap olunur. Tahkir istihza başkalarının hassasiyetine de hürmet etmek bizim için bir vazifedir. Kardeşlerimiz insanlara hakaret etmek asla caiz değildir. Hakaret ve sair muamele tamamiyle lüzumsuzdur.

Sayfa 164

Biriyle arkadaş isek aramızda hüsn-ü münasebet cari ise ona karşı hakaret etmek de onunla istihza etmek de ne mana vardır. Hatta şaka kabilinden olarak başkasıyla eğlenmek doğru bir şey değildir. O saatte gücenir gibi görünmese bile her halde münfail olmak mümkün olmaz. Takir ve istihzaya layık gördüğümüz insan ile aramızda münasebet yoksa yine o muameleye lüzum yoktur. Çünkü tahkir ve istihza insanda ekseriye husumet buğuz ve düşmanlığa bazı husullerini uyandırır. Hakikaten birbirlerini tahkir eden bir birleriyle eğlenen efradının mürekkep bir toplantıda saadet hakikati vücuda getiren muhabbeti ile hissi hüküm suretimiz daima der hatır etmelidir ki istihza istihzayı şiddet şiddeti celbeder. Hakarete duçar olan şahıs derhal o hareketi red ile iade eder. Hele tahkir edilen şahıs hakikatten fena bir insan ise uğradığı hakareti on kat fazlasıyla iade eder. Çamura atılan taş çamuru üstümüze sıçratır. İstihza nazik bir tariz ve kinaye halinde dahi olsa muhatabı gücendirir. Muvafık bulamadığımız bir hareketi bir işi kemal-i nezaket ve ihlas ile muhatabımıza söylememiz daha muvaffaktır. Bu da ancak bir lüzum kat'ı halinde ihtiyar edilir. Yoksa lüzumsuz yere tenkit ve muahezene faydasızdır. Çok defa ise insana düşman kazandırır.

Sayfa 165

Sualler:

Faziletin mükafatı nedir? başkalarını tahkir nasıl bir harekettir? Niçin?

Beğenmediğiniz hareketler hakkında ne yapacağız? Zem ve kadh nedir? Müdahale ile zem arasında ne gibi farklar görüyorsunuz? Fenaların fenalıklarını saklayacak mıyız? Ne zaman söylemek mecburiyetindeyiz? Hâkim huzurunda şahitlik hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir arkadaşınıza birinin mazisi hakkında bildiğimizi söylemek caiz midir? Ne zaman memurların iyi veya kötü işleri hakkında ne yapılır? Hatasız insan olur mu? Hataları örtmek niçin lazımdır? Bu hususta vicdan ve muhakeme yeterli bir rehber midir? Ne gibi bir muhakeme ile hal ve hareketlerimizi tayin ederiz? Şahsî menfaat için zem ve kadh hakkında ne düşünürsünüz? İftira nedir? İftira hakkında ne düşünürsünüz? Tahkir veya istihza hakkında ne düşünürsünüz?

Mükaleme Temrinleri

Zemamları sever misiniz? Başkaları sever mi? Zemamilerin hakiki dostu olur mu? Niçin?

Ahirin İtikada ve Efrakına Hürmet

Küçük dostlarım, itikadın en mühim ve en mukaddesi dindir. Dünyada birkaç yüz milyon müslüman birkaç yüz milyon Hristiyan birkaç yüz milyon Buda ve Mecusi ve edyan-ı sair din eshabı vardır. Müslümanların hepsi de aynı mezhepte değildir. Hanefi- Şafi- hambeli- Şia- zeyd'i ve daha müteaddit mezhep ve fırkalar vardır. Hristiyanlarda; Katolik, Ortodoks Protestan, Lüteryan, Rum, Ermeni, Angolon, Maruni ve daha nice fırkalar ve eksama müktesiptirler. Bu da ve Mecusiler ancak birkaç milyondan ibaret olan Museviler de muhtelif mezheplere ayrılırlar. İnsanların yüzlerle hatta binlerce senelerden beri hak tanıdığı dinin veya mezhebin hükmüne muktedir kalıp gitmeleri gösteriyor ki din insanlar için son derece muhterem ve mukaddestir. Bir insanın din ve itikadına tecavüz etmek o insanın en şiddetli husumetini celp etmektir. Tarih din muharebeleriyle doludur. Vaktiyle Müslümanlar arasında itikat münaza ve mücadeleleri mezhep kavgaları çok defa var olmuştur. Avrupa'da ise gerek muhtelif milletler arasında gerekse aynı milletin efradı arasında gayet hünerizane ve vahşice muharebeler vuku'ya gelmiştir. Bugün dahil din ve itikat sebebiyle dahili mücadeleler ve harici mücadeleler vukuya gelebilir. Bunun için insanların hemcinslerine karşı olan birinci vazifelerinden biri de din ve itikatlarını hürmet etmektir. Başkasının din ve itikadına hürmet etmekle o din ve itikadı kabul etmiş olmayız. Hatta kendi din ve itikadımızın hakkaniyetine ait delillerimiz de neşretmekten bizi kimse menedemez.

Sayfa 167

Şu kadar ki bu vazife neşriyenin (açıklama) usul ve adabı vardır. Onun haricine çıkılamaz mesela dini Muhammedinin ulviyeti hakkında meviza (Vaaz vermek) vermek isteyen bir zat maksadını ilan bir mahalle mahsus dahi tayin eder artık kendisini dinlemek isteyenler gelirler. O da kendi havahişleriyle gelen esamelerine her türlü hüccetlerini, delillerini arz ve tahsil eder. Fakat o esnada başka dinlere hakaret edemez. Sadece münteği ve akli muhakeme ve mukayeselerle maksadını tebyine (beyana) çalışır. Kezalik diğer biri de aynı dine riayet ederek incil'den veya Tevrat'tan vaiz verebilir. Kendi efkarı ve mülahazatını da dinlemek isteyenlere de dinletir. Diğer bir vasıta neşriyatı da kitap ve risale-i evrak Havadis ve vs. matbuattır. Osmanlılar umumiyetle müslümanlar daima diğer milletlerin din ve itikadına hürmet etmişlerdir. Müslümanlar gerçi kendi aralarında vaktiyle mezhep mücadelelerinde bulunmuşlarsa da başka milletlere kerhen islami kabul ettirmemişlerdir. Bu fevkalade müsait karlılıkta Kur'an'ı Kerim'i ahkamı serihasından ve fahri kâinat efendimizin hadislerine ve sağlam sünnetlerinden faydalanmaktır. Dini İslam'ı muhafaza haiz olduğu ulviyeti hakika nüraniyetiyle her tarafa intişar edebilmiştir ve ehl-i islam dini mübin Ahmediye'nin öğrettiği fezaili terk ve ihmal etmeseydi yine Avrupalıyı

Sayfa 168

bir hakimın dediği gibi bugün Paris ve Londra'da dahi birçok cevaimi (toplumlar) şerife ve medarisi ilmiyenin bulunması pek muhtemeldir. İşte netice senelerden beri Dünyanın her tarafında her türlü vasıta neşriyeyi istimal de serbest bulunan Katolik ve Protestan rahibeleri ehli islam'dan kaç kişiyi kendi dinlerine çevirebilmişlerdir. Dahilinde hatta Afrika zencileri arasında bile asabiyeti neşre muvaffak olamadılar. Bilakis Hindi, Çin, Avrupa ve Japon dahilinde bizzat ineklere ve Amerika'da dini islam günden güne inkişaf (gelişim) etmekte bazı malumat ihsaiyeye göre her sene kırk bin kişi kadar dini islamiyyeyi kabul ile müşerref olmaktadır. Söylenir ki din ve itikat hususunda müsaitkâr olmadan dini İslam'ı kazanmış kaybetmemiştir. Ehl-i islam asaleti sefahati cahilliği ve gafleti terk eder de siyaseten galip ve sahib-i şeref olmaya çalışıyorsa dini İslamı cebren kabul ettirmeye şimdiye kadar hiçbir lüzum olmadığı gibi bundan sonra da olmaz. Müslümanlar kendi aralarında dahi mezhep münakaşalarından tenasüpten müteneffir olmalıdırlar. Uhvet-i islamiyyeye halal getirmemek her müslümanın kadim vazifesidir. İçtihat ve muhakeme ihtilafları hakikatin zuhuruna sebep olurlar. Münazara ve muhazarlardan yani mübahase ederken akıl ve mantığın haricine çıkmamak elzemdir.

Sayfa 169

Dinden sonra siyasi efkâr itikatlar gelir hür ve medeni memleketlerde siyasi içtihatlarda daima ihtilaf edilir. Biz de henüz hakiki içtihatlar siyasi zuhur etmemiş ise de daima ziyade teehhüz edemezler, ister istemez az zaman zarfında siyasi işlerde muhtelif cereyanlar husula gelecektir. Kanun dairesinde herkesin ve fırka veya zümrenin kendi efrakını matbuat ve içtimat vasıtasıyla neşretmek de serbest olması lazımdır. Bir fırka efradı diğerlerini ahkamı kanuniye dairesinde gazete çıkarmaktan makale neşretmeden içtimat vücuda getirmekten mene (yasak) kıyam ederse istimdat etmiş olur. Bu hareketle memleket dahilinde kardeşler arasında kanlı mücadelenin de zuhur etmesine teşevvüşat'ın meydana gelmesine sebebiyet vermiş olur. Hükümet şüphesiz daima fırka-ı galebiyeye mensup olur. Lakin bu iktidar hükümete kendi ihtiyaç içtihatlarına muhalif içtihatlarda bulunan vatandaşları bile muhakeme etmek memuriyetlerinden çıkarmak ve menfalara göndermek gazetelerini kapatmak vs. her türlü tezyigat uğratmak için asla bir hak vermez. Hakikati kemal-i serbestliği ile aranarak bulunabilir. Cebir ve tazyik hiçbir zaman batılı hak hakkı batıl kılamaz. Ve hakikati bir afitap cihantap gibi intişar etmeden men edemez. Bu sebepten siyasi işlerde olsun dini veya ilmi münazarat ve

Sayfa 170

mübahasette olsun ikrah ve icbar son derece muzırdır. Aynı millet efradını aynı vatan evladını birbirlerine düşman eder. Müşterek düşmanların fırsat bulmasına sebep olur. Cümlesinin felaket ve mahvını hazırlar. Akıllı beşer ikna edilebilir. Fakat kadh ve cebr kabul etmez bir insan yanlış düşünmüş olabilir. Bu yanlış mülahazasını doğru ve muganni delillerle terk edebilir. Lakin doğru düşündüğüne sahip olduğu kanaatinden delilsiz ispatsız olarak hiçbir haber ve tazyik ile ayrılamaz. Akıl tahrik hakikat için serbest olmalıdır. İkna dahi haktır. Fakat bila iltizam yanlış delillerle ikna etmek yalan dolanla kandırmak caiz değildir. Yalan nefsi insani tezlil eden bir zemime olmakla kalmaz. Ahirin itikadı ve fikrine akıl ve zekasına da bir tecavüz teşkil eder.

Sualler:

Ahirin din ve itikadına hürmet lazım mıdır? Niçin? Ahirin itikatına nasıl hürmet edilir? Bir insan başkası başkasının itikadına hürmet etmekle o itikadı neşri hürriyet ve salahiyeti caiz midir? Neşir vasıtaları hangileridir? Siyasi fikirler hakkında ne düşünüyorsunuz? İlmi meslekler hakkında neler düşünüyorsunuz? Gerçek nasıl aranır nasıl bulunur? Akıl ve fikir serbest olmazsa hakikat bulunabilir mi? Fırka-ı galebe neye

hürmet etmelidir? Ne zaman istimdat etmiş olur? ikna hak mıdır? İkna nasıl olursa meşrudur? Yalanla kandırmak caiz midir?

Sayfa 171

Doğruluk ile Yalancılık

Küçük dostlarım farz ediniz ki yarından itibaren sınıf arkadaşlarının kaffesi doğru hiçbir şey söylemeyecek kasten her işte yalan söyleyecektir. Herkes sizi aldatmaya çalışacak, siz de herkesi aldatmaya çalışacaksınız. Bu şeriat dahilinde yaşamak birbirinizle ciddi muamele ve muaşeretle bulunmak mümkün olur mu? Bir de farz ediniz ki herkes size yalan söylüyor. Sizi aldatıyor fakat siz onların doğruluğuna kanisiniz. Yalan söylediklerine aldattıklarına vakıf değilsiniz. Haliniz neye varır? En küçük bir mülahaza ile her cemiyet-i beşeriye de doğruluğun esas olarak kabul edildiği doğruluk esası olmazsa o insanların cemiyet-i beşeriyete her türlü muamelatın karışık ve müzebzeb (karmakarışık) olacağı anlaşılır. Öyle bir cemiyette ne terakki ne umumi refah ve saadet mümkün olur. Yalan insan topluluğunu tahrip eden bir itiyat-ı sakim olduğu için yalancı insaniyetin düşmanlarından sayılır. Beşer fitraten hakikate aşıktır. Daima hakikati arar. Şu kadar ki hakikati kolay kolay görmek ve tanımak her zaman mümkün değildir.

Sayfa 172

Hakikat çoğunlukla keşf-i zulmetler altında saklıdır. Ona kader ilim ve irfan tedbir mantığı meşali ile ve asıl olmak ve hakikati olduğu gibi keşfetmek pek güç müesser (kolaylık) olur bu sebepten birçok malumatı beşeriye hatalı veya takribi olabilir. Birçok ısrarda aklımızın daire-i idrakından uzak kalmaktır. Her insanın vazifesi henüz mazlum ve muhtefi halde bulunan hakayıkın meydana çıkmasına ve umumu beşeriyetin tenevvür etmesine çalışmaktır. Kasten hakikati değiştirerek göstermeye çalışanlar beşeriyet-i zulmeti cahil ve gaflette bırakmak isteyenlerdir. Onlara düşman-ı insaniyet denilirse yeridir. İnsan şakadan bile olsa yalan söylememelidir. Çünkü ona alışır ve çok defa kendini gayri ihtiyari olarak yalan söylemekten kurtaramaz. Bununla beraber bazı müstesna ahval de yalan söylemek hakikati gizlemek adeta mecburi olur. Mesela bir validenin gurbetteki evladı vefat etmiş bu hakikat-i müdhişeyi (dehşeti) vaktini kullanmadan bedbaht validenin derece-i tahammülünü anlamadan ifşa etmek caiz olabilir mi? Olabilir ki öyle bir ihbar ihtiyar validenin de mevtine (ölümüne) sebep olur. Bir hastanın şifasından kat-i ümit edilmiş olsa bu hakikat kendisine söylenemez. Hatta sorarsa dahi ona verilecek cevap teselliyet amiz gayet ümit bahş olmalıdır.

Tevekkim ettiği hastalığın katiyen kendisinde bulunmadığına ikna edilmelidir. K r kadı hikayesi

Sayfa 173

Me hurdur; vaktiyle biri son derece doğruluğu severmi  bir gün bir dava için mahkemeye gitmiş kadı'nın bir gözünden k r olduğunu görmüş ve kadı'ya ilk hitabı ey k r kadı olmuştur. Kadı da bittabi münfail olarak ben doğruluğu severim ama bu derecesini değil, cevabı ile mukabelede bulunmuş. Yalandan başkası için fayda hasıl olur da kimse için zarar metsur olmazsa ona d r ğ-ı maslahat- amiz (i  karışıklık ortaya çıkar) deniliyor ve söylenmesinde beis görünmesin de Doğu'nun en büyük hakimleri ve  urasından olan çarkın en büyük hükema ve  uarasından olan  adi  irazi Hz. G listanında (i  karışıklık) musallat olur hakkında ibret bah en der  etmektedir. Vakti ile esirin biri bir padişahın gazabına uğramış padişah o esirin katline ferman buyurmuş esir bunun üzerine tenevvür ederek padişaha seb ve  etim (küfür) etmeye cüret etmiş. Esirin lisanına vakıf olmayan padişah da ne söylediğini sual etmiş. Kurnazın biri atılarak

– padi ahım, bu kulunuz velkazimine'1 đayz...(ayet) kerimesini okuyarak cevabını vermiş, ayeti kerimenin mealı menfi: (Hiddet ve gazabını hazmedenler

Sayfa 174

ve insanlara karşı af ve safi ile muamele edenler cennete dahil dairesindedir). Padişah bu ihtar üzerine mütenebbih ve müessir olarak esire hayatını bağı lamı . Şeyh Sadi Hazretleri hik yeyi (d r ğ-ı maslahat-ı amiz) be ezraset (ona karşılık olarak) fitne-engiz (i e yarayan yalan) ibaresi ile hatema (nefret) erdiriyor ki insanların maslahatı ve menfaatine hadim olan ve kimsenin zararına ve fesadına sebep olmayan yalan fitne ve fesat koparan hakikatten evladır demektir.

Küçük Dostlarım, yalan ve maslahat-ı amiz olması meselesi gayet mühim ve dakik bir meseledir. Yalandan mutlaka yalnız düzeltme ve menfaat zuhur edecek fakat kimse için zarar ve fesat meydana gelmeyecek olursa ancak öyle yalan maslahat-ı amizdir, denilebilir. Yalanın muhtelif  e itleri vardır bir nevi de riyaadır. Riyak r kendisinde olmayan bazı fezaili iktidarı kanaati sahte olarak takınır. Başkalarını aldatarak bir menfaat celb eder veya celbine çalışır. Yalanın diğer bir nevi de müdahane ve temell kt r. Bu zemime başkasına yalandan faziletler meziyetler isnat etmektir. Bir adamın mertebe ve nasibi olmakla mutlaka fazilet meziyetinde yüksek olmak icap etmez ahmak ve nadan bir adam al  bir makamda

Sayfa 175

bulunabilir. O makamın nüfuzunu kullanırken birçok kişi iyilik birçok kişiye de fenalık yapmak yed-i iktidarında olur. Haysiyet-i beşeriyesini düşünen izzeti nefsinin tezellülden vikaye etmek isteyen bir insan mahza kendine bir menfaat celbetmek etmek veya üzerinden bir şer ve mazarratı def etmek için o ahmak ve nadan adamı meth ve senaya kalkışmaz. Eteğini ayağını öpmeye huzurunda rükuya varmaya tenezzül etmez. İzzetti nefsi ve hürriyetini kemal ve vakarıyla muhafaza eder. Şeref ve namusunu hiçbir şeye feda eylemez.

Sualler:

Doğruluk mu esastır, yalancılık mı? Niçin? İnsan hakkaniyet mi arar, yalan mı? İnsan yanılır mı? İnsanları hatada bırakmak caiz midir? Yalan ne gibi hallerde caizdir? Maslahatı amiz yalan hangisidir? Şeyh Şirazi'nin düruğ-ı maslahat amizi hakkındaki hikayesini anlatınız? Riya nedir? Riya hakkında ne düşünüyorsunuz? Müdahane nedir? Müdahale hakkında ne düşünüyorsunuz? Riyakâr müdahin (dalkavuk) sevilir mi?

Mükaleme Temrinleri:

İnsan kendini bir cezadan kurtarmak veya kendine bir menfaat sağlamak için yalan söyleyebilir mi? Niçin söyleyemez?

Va'd- Aht ve Akt

Küçük Dostlarım farz ediniz ki arkadaşınızdan birinde resimli güzel bir kitap gördünüz kendisinden bu kitabını size de iare (ödünç) etmesini rica ettiniz. O da iki gün sonra kendi okuduktan sonra bir gece de okuyup bitirmek ve ertesi gün iade etmek şartıyla iare etmeye muvafakat etti.

Sayfa 176

İşte, siz o arkadaşınızla müteakilden bir vaat ve aht altına girmiş olduğunuz şayet arkadaşınız kitabını size iare etmeyecek olursa şerefsizlik irtikab etmiş olur. Siz de kitabı söz verdiğiniz saatte iade etmezseniz aynı suçu işlemiş olursunuz. Arkadaşınız vaat ederken tamamıyla serbestti hatta şartını dahi beyan etti. Siz de o surette kabul ederek mutabık kaldınız. Artık sizin ne sözünüze sadık cayması vaadini incaz (sözü yerine getirme) etmesi lazımdı. Bilahare ihtimal sizin kitabı hüsnü istimalle etmeyeceğinizi, kirleteceğinizi düşünerek sözünden dönmüş olabilir. Fakat bu gibi bir mülahaza onu mazur kılmaz, kendisinden kitap istenildiği zaman kemal-i serbesti ile düşünmeli kararını ona göre ila eylemelidir. Sözünü verdikten sonra hasis bir menfaat ve nükûl etmek (sözünden dönmek) vaad de vefakâr etmek kerem ve mürüvvet şiarından pek uzaktır. Arkadaşınız sözünde

durarak size kitabı iare ettiği size düşün de o kitabı verdiğiniz söz dairesinde yanınızda yalnız birkaç gece alıkoyup ertesi gün mukarrer saatte sahibine iade etmektir. Onu bir gün dahi değil hatta bir saat bile

Sayfa 177

alıkoymak hakkına sahip değilsiniz. Çünkü sizin sözünüze güvenerek arkadaşınız başkalarına karşı da bir vaat ve aht altına girmiş olabilir. Siz kitabı iade etmezseniz o mahcubiyete duçar olur. Verilen sözde muayyen bir saat kararlaştırılmış olursa o muayyen saati beş dakikadan fazla tecavüz etmemeye dahil son derece gayret etmek lazımdır. Çünkü saat kıymettar bir şeydir. Evvelce de görülmüş olduğu gibi insanın ömrü zamandan ibarettir. O halde kendisiyle sözleşmiş olduğumuz birini yarım saat veya bir saat bekletmek ömrünü israf ve suistimal etmektir. Herkes efalini, işlerine günün muhtelif saatlerine göre tanzim eder. Bir günün saati dörtten dört buçuğa kadar olan zamanı biriyle vaki olacak mutlaka tahsis eden insan yarım saat daha beklemek mecburiyetinde kalacak olursa o günkü işleri kamilen alt-üst olabilir. Vapuru şimendiferi kaçırrır. Arzu ettiği yere gidemez olur. Yahut beklemek için mülakatı feda edecek ederek o vaat ve mütekabili ifa etmiş olanların ikisi içinde o saat boşu boşuna geçirmiş olur. Hasılı ne kadar düşünürsek ona gani oluruz. İnsan kemal-i serbesti ile verdiği sözü mutlaka tutmalıdır. Herhangi bir içtimai veya mülakat için tayin olunan saatte katiyen tecavüz

Sayfa 178

etmemelidir. Vaadine halef ile kimseyi mahsun ve mukadder etmemeli, saati muineyi (belirlenen saat) tecavüzle intizar da bırakmamalı kimsenin umur ve zamanını suistimal etmemeli. Her gün ilerlenen saatlerde görülen vazifelerin icrasında dahi dakikasına kadar vaktini izâ'e edebilmesine dikkat etmek lazım. Bunda kusur eden insan hem yalanı hem de hırsızlığı irtikap etmiş olur. Vazifesinde böyle terahi (ihmal eden) ve teship gösterenler hiçbir zaman Memduh (övlümüş) olamazlar. İnsanların büyük bir kısmı muamelatı ahitlere ve akitlere müsteneddir (senet kabul edilmiş). Ticaret muamelatı hemen kamilen namus üzerine verilmiş sözler dairesinde cereyan eder. Verdiği sözleri ihmal etmek ettiği akitleri şeriatı dahilinde ifa etmemek tacirin şeref ve namusunu pâyimal (ayak altına alınmış) eder. Bir insanın cebri ve tazyik altında menfaatini mugayir (aykırı) bir vaat ve ahitte bulunması dahi israftır. Tabiidir ki böyle kerhen verilen sözlerin ifası için ahlaken mecburiyeti yoktur. Mesela bir haydut evimizi basarak cebren bize 100 liralık bir senet imzalatmış olsa senedin muhteviyatı bittabi bizim hakiki borcumuz olamaz. Son muharebeyi meşümede (uğursuz) düşmanlarımız

istila ettikleri memleketlerin ahal-i islamiyesine güya kendi arzularıyla Hristiyan oldukları hakkında birtakım kağıtlar imzalatmışlar idi böyle ikrah, zulüm ve tazyik altında atılan imza sahibini vicdanen hiçbir şey bağlamış olmaz. Efradı arasında olduğu gibi milletler arasında dahi ahit de akit riayet elzemdir.

Sayfa 179

Fakat heyhat kuvvetli devletler bu lazım namusa ekseriye riayet etmiyorlar. İşte Avrupa devletleri muhtelif muadelelerle Devleti Osmaniye'nin tamamıyet-i mülkiyetini tasdik tasdik ve taahhüt ettikleri halde son senelerde onlardan ikisi Avusturya ile İtalya en önemli vilayetlerimizden ikişer tanesi ilhak etmiş cümlesini de Balkan asabiyetine karşı göz yummuş ihtiyar-ı sükût eylemiştir. Asrımızda artık muharebeler bir milletin vatanı elinden gasp etmeye o milleti vatanından tart (çıkarma) ve teb'îd (uzaklaştırma, kovma) ile men hakkı kazandırmamalıdır. Fakat Avrupa devletleri tek mil (tamamen) bu haksızlıkları bizim hakkımızda reva görüyorlar. Artık son muharebeden sonra aktine mecbur olduğumuz sulh muahedeleri bizi vicdanen merbut (bağlı) kılabilir mi? Biz muahedeler sebebiyle hiçbir zaman Selanik'i Manastır'ı, Kosova'yı, Yanya'yı Gümülcine'yi Girit'i, Midilli ve Sakız ve Bulgaristan, Yunanistan veya Sırbistan'a adl edemeyiz ve her ne vakit istirdatlarına iktidarımız yetse onları istirdattan bir an bile geri kalamayız. Esasen düşmanlarımız o muahedelere zerre kadar ehemmiyet vermiyorlar ve imzaları henüz kurumadan hükümlerinin aks ediyorlar.

Sayfa 180

Esir vatanın her tarafında Müslümanlar bir gayri halkın zulüm ve tazyike düşer ediliyor. Köylülerinden, yurtlarından, barklarından kovuluyorlar. Mülkleri zapt ediyorlar. Camileri ahıra çeviriyorlar mezarlıklarında hayvan pisletiyorlar artık o muhitler mahede namını vermek caiz olur mu?

Sualler:

Verilen sözü tutmak lazım mıdır? Niçin? Tutmazsak ne olur? Ticarete söz kıymetli midir? Söz ile namus arasında ne münasebet vardır? Sözünü tutmayan nasıl insandır? Muahedeler hakkında ne düşünüyorsunuz? Ecnebi devletler bize karşı olan taahhütlerini ifa ediyorlar mı? Niçin? Vatanımızın bazı aksamalarını düşmana terk eden muahedeler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mükâleme Temrinleri

Kuvvetli ve büyük devletler sözlerin tutmalı mıdır? Biz kuvvetli bir devlet mazimiz varken sözümüzü tutar mıydık? Yine muazzamayken tutmalı mıyız?

Nezaket ve Adabı Muaşeret

Küçük dostlarım, nazik ve terbiyeli olmak en büyük vazifelerimizden biridir. Gerçi insan nezaketi başkasına karşı icra eder. Lakin nezaketle kendi terbiyesini ve nezahat ve mümtaziyetini izhar etmiş olur. Küçüklükten beri nezakete ve her türlü adabı muaşerete alıştırsanız dostlarınız çoğalır. Her cemiyette de hürmet ve riayet görür, her yerde makbul ve memduh olursunuz.

Sayfa 181

Nezaketsiz kaba ve terbiyesiz olursanız her zaman ve mekân da mahcubiyete duçar olur, her taraftan merdud (reddedilmiş)ve matrud (kovulmuş) olursunuz. Nazik ve terbiyeli olmak için riayetine mecbur olduğumuz bazı adabı muaşeret aşağıda tadat (sayı, sayma) olunmuştur.

Selam- sokakta tanıdığınız birine rast geldiğiniz zaman kendisinin selamlamak lazımdır. Küçük büyüye resmi selam ifa eder. Bununla beraber büyük dahi evvel iltifat etmesi büyüklüğe yakışır. Biz de uzaktan edilen resmi selam temennadan (selamlama ve hürmet gayesiyle eğilme) ibarettir. Birinin yan yana geldiği zaman dahi yine temenna ile gidilir. Şayet ziyaret ettiğiniz zat elini uzatacak olursa derhal kemal-i samimiyete şitat olunur. İhtiyarların elini öpmek de en eski adetlerimizden biridir. Gerçi bunun fen-i tıp el öpmeyi sıhhate muzır buluyor. Bununla beraber ihtiyar rızasını eline tutup başımızı öne doğru eğmek ve öpmek vaziyetini izhar etmek lazımdır. İhvan-ı müslümine karşı selam; (selamın aleyküm) kelimeleri ile eda ve (aleyküm selam) kelimeleri ile iade olunur. Sokakta Müslüman kadınlara akrabalar dahi olsa selam dahi verilmez. Kendisi seslenecek olursa yanına gidilerek resmi selamı ifa olunur. Hristiyan kadınlara selam verilir resmi tazimi en evvel

Sayfa 182

erkek ifa eder. Yalnız İngiltere'de kadının evvela selam vermesi şarttır. Kadın selam vermeden geçecek olursa kendisine katiyen bakılmaz ve itibar edilmez. Büyük bir zat veya bir kadınla beraber sokakta bulunurken daima sol tarafa geçmelidir. Yaya kaldırımının duvar tarafı daima kadına ve büyük zata verilir. Musafaha edeceğiniz zaman elinizde eldiven varsa çıkarmak mecburiyetindesiniz.

İhtiram: büyüklerin yanında bulunduğunuz zaman ihtiramkâr vaziyette olmak kendinizi toplamak ayaklarınızı uzatmamak şarttır. Makamı tasdik de evet efendim makamı inkarda hayır efendim demeli siz veya zat-ı aliniz tabiriyle hitap edilmelidir. Muhatap konuşurken sözü asla kesilmemelidir. Muhatap hiçbir vakit yalan isnat

olunmaz. Reddedilecek bir şey olursa nazikane galiba bu hususta biraz yanılıyorsunuz Fikrime kalırsa...gibi tabirlerle meramınızı ifade edersiniz. Küçükler büyüklerin meclisinde nadiren ve lüzum olduğu zaman söze karışırlar, hızlı hızlı konuşmazlar yüksek sesle de gülmezler.

Sayfa 183

Sokakta- Sokaklarımız esasen dardır. İki üç çap beraber olarak gidildiği zaman yan yana yürümek müşküldür. Artık sokakta durup konuşmak caiz değildir. Sokak umuma mahsus olduğundan herkesin tekrar mürür (geçmek)ve uburunu (geçiş) işgal edecek her hareket şayanı takbihtir (ayıplama). Sokakta yere tükürmek de caiz değildir. İnsanda bulunan her türlü hastalık mikropları tükürükle beraber sokağa yayılır. Toz ve toprak vasıtasıyla havaya kalkarak başkalarının ağzına burnuna girer. Hastalık onlara da sirayet eder. El ile sümkürmek kadar iğrenç bir şey olmaz. Mendil ile ses çıkarmadan sümkürülür ve burun dikkatle silinir. Sokakta hızlı konuşulmaz, sesli gülünmez, fena lakırtı yapılmaz. Böyle yapılacak olursa başkalarının rahatı münselip olur. Esasen terbiyeli insanlar her bir yerde ve her bir zaman alemi izaç ederek derecede konuşmadan gülmeden tevki ederler. Pis sözlere ise katiyen ağzına almazlar. Tramvay, vapur, otobüs gibi vasıta nakliye içinde kıraathanelerde umumi bahçelerde parklarda aynı adaba riayet olunur. Tanınan bir insana müteaddit (çok defa) defalar rastlandığı zaman yalnız birincisinde selam verilir.

Sayfa 184

Yemekte– çatal kaşık iştialine şimdiden alışmalıyız. Zamanımızda el ile yemek yemek terbiyeye nezafete ve sıhhati muhafazaya münafidir. Yemek esnasında kimseyi rahatsız etmemek sofraya örtüsüne bir şey dökmek sofraya adabının esasını teşkil eder. Yemekte başkalarını evvel bir evvel elbiselerimizi tuvaletimizin bir halde bulunmasıyla rahatsız edebiliriz. Bunun için sofraya temiz elbise temiz gömlek yıkanmış el yüz taranmış saç ile oturulur. Kendi evimizde bulunuyorsak herkesin sofrada mevki belli olur ve her zaman aynı yere oturulur. Misafirlikte ev sahibi veya sahibesi tarafından bir yer gösterilinceye kadar beklenir. Yemek esnasında ağzı şapırdatmak ağzı dolu iken konuşmak mekruhtur. Bir münazara teşkil eder. Lokmayı ağzında çiğnerken dudakları kapalı tutmak şarttır. Su içerken ses çıkarmadan tevki etmek ve burnu bardağın içine sokmamak lazımdır. Ağız doluyken su içilmez ağızda çiğnenmiş bir şey çıkarılıp tabağa konmaz. Kemik bıçak ile etten ayrılır tabağa bırakılır. Ağza götürülmez. Balık kılçığı ufak kemik parçasını çıkardıktan sonra ağızdan çıkarılacağı zaman el ile tutulmaz kaşıkla alınarak tabağa konur.

Sayfa 185

Havluyu sofra örtüsünü kirletmemeye son derece dikkat edilmelidir. Parmak asla ağız ve burna götürülmez. Konuşmak ve araştırmak bir cemiyette her türlü efkâr ve müğtegat asabı bulunabileceğinden din ve siyaset hususlarından bahsetmek tenkitlerden ve mülahazat yürütmek caiz değildir. Böyle bir hareket başkalarının efkârı ve itikatına hürmetsizlik olur. Bu gibi hallerde bulunanlar nezaketsiz ve terbiyesiz sayılır. Toplumlarda reva kabul görmez. Konuşmak ve tartışmak esnasında itidal demi olmadığı muhafaza etmek alemleri küstürmemek huşunet izhar etmek lazımdır. Fikrimize tevafık (uymayan) hususlar da terbiyeye ve nezakete riayet ederek mütala edebiliriz. Fakat en küçük bir hareketle bile muhatabımızın hatırını kırmadan hukukuna tecavüz etmeden itiraz etmeliyiz. Kabul edemeyeceğimiz bir şeyi şiddetle reddetmemeye lüzum yok. Tasdik etmemek kifayet eder. Şayet sureti mahsusta fikrimiz sorulacak olursa ben böyle zannediyorum veya öyle düşünmüyorum diyerek fikrimizi söyleyebiliriz. Mutlaka tenvir meseleye lüzum görecektir muhatabın sözünü tamamlaması beklenmeli sonra müsaade alıp fikrini söylemelidir.

Sayfa 186

Hasılı nezaket sahibi olmak için daima muhatabı samimiyetini memnun edecek etvar (tavırlar) ile bulunmak ahiri dilgir (kırgın) veya rencide edecek hareketten müctenib (uzak duran) olmaya dikkat etmek kafidir.

Sualler:

Nezaket nedir? Adabı muaşeret nedir? Selam hakkında ne gibi adabı bilirsiniz?

Kadınlara selam verilir mi? Büyüklere nasıl ihtiram olunur? Bir şey nasıl reddedilir? Sokakta ne gibi adaba riayet olunur? Tramvay vapur vesaire umumi mahallelerde ne gibi adaba riayet olunur? Yeminde ne gibi adaba riayet olunur? Konuşurken muhasebe esnasında ne gibi adabı rivayet olunur?

Mükâleme Temrinleri

Nazik insan müdahane ve temlika mecbur mudur? Nezaket ve kabalık arasındaki farkları söyler misiniz?

Vezâif-i Diniyye (Dini vazifelerimiz)

Küçük dostlarım bugünkü musahabemizle kitabımıza nihayet veriyoruz. Musahabemizin mevzuu gayet müstesna gayet ehemmiyetli bir çeşit vazifemiz dini vazifelerimizdir. Size esasen küçük yaşınızdan beri dinden bahsedilmiştir. İlmihale göre okutulmuştur. Orada Cenabı Hakk'ın vacibul vücudu vücut yani mutlaka mevcut

olduğunu öğrendiniz. Allah-u Teala tarafından insanlara gönderilen peygamberlerin ve kitapların gerçek olduğuna iman ediyorsunuz. Meleklerle, mevcudiyetine, ahiretine, cennet ve cehenneme inanıyorsunuz.

Sayfa 187

Dini islam bu itikad-ı esasiye üzerine bina olunmuştur. Malumat-I diniyye malumunuz onlara siz en mantıklı bir suretle talim eder ve her türlü şüphelerinizi izale eyler. Bugün sizinle etmek istediğim musahabede yalnız iki noktayı mevzu bahis eylemek isterim. Onlardan biriyle ilgili vazifenin ehemmiyetini takdir etmek ikincisi de bütün ehl-i islam ile beraber aynı dini vazifeyi ifa etmenin ne kadar mühim olduğunu anlatmak sizi bu hususta düşündürmektir.

Ruhu zemin binlerle ecnas hayvan cinsleri ile meskundur. Bu hayvanların hiçbiri din sahibi değildir. Din sahibi olmak için nev-i beşere ait bir mümtaziyettir (özelliktir). Ancak insanlar hilkati esrarı hilati düşünmeğe halikın mevcudiyetine hükmetmeye muvaffak olmuşlardır. Peygamberlerin kafesi insan olduğu gibi peygamberlerin varisleri olan ulema da insandır. Demek oluyor ki insan sadece gördüğü ve tuttuğu eşyayı tetkik etmek iktifa edemiyor. Ruhu daha yüksek daha gizli daha derin ilimlere de aşıktır. Aklı mütemadiyen onlarla meşgul olmaya münhemiktir (bir işte çok uğraşan). İşte bu samimi ve vicdani mülâhaza insana uluhiyeti imkân dairesinde bildirmiştir. Semavat yıldızları, Güneş'i, Ay'ı Arzı halk eden Hazreti Allah'ın kudret ve azamet semadaniyesi halk o kadar azimdir ki

Sayfa 188

onun karşısında secdeye varmamak tağbid (İbadet) etmemek mümkün değildir. İnsan esrarı halâkte ve vukuf kesb ettikçe taat ve ubudiyeti artar. Rah-ı hidayet budur. Umum ehli islam aynı dini vazifeleri ile görevlidir. Bütün Müslümanların yöneldikleri kible kıldıkları namaz tuttukları oruç kestikleri kurban tavaf ve ziyaret ettikleri Kâbe birdir. İzdivaçları aynı usuller dahilinde cereyan eder. Öldükleri zaman aynı usulleri ile gasl ve tekfin edilirler. Mezarın içinde başları aynı cihete tevcih edilerek Defn olunurlar. Mirasları aynı usuller ile varisler arasında taksim olunur. Selamları gasilleri, taharetleri birdir. Cümlesinin de meskurat, kumar, sefalet, ribâ, ribah, domuz eti haramdır.

Kur'an-ı Kerim ve hadisi nebevîyyet bütün ehl-i islam'ın mübtedasıdır (başlangıç). İslam alimleri umumiyetle Arapça konuşurlar. Ehli İslam'ın çoğu da bu dile vakıftır. Bu kadar müşterek rabıtalara, adetler, itidaller, usuller ananeler örfler müslümanlara Güney Afrika'dan müntehayı Çin'e kadar büyük ve münteşir bir aile-i

beşeriye halinde birleşir. Muktedir bütün bu aileye cemiyet-i islam denir. İşte o ibadetlere müdavim o ananelere riâyetkar olmak her müslümün üzerinde farz

Sayfa 189

veya vaciptir. Onlardan birini veya bazılarını terk etmek dahi caiz değildir. İnsanların birleşmesi müşterek bir vicdan sahibi olması ancak böyle müşterek bir din müşterek ananet sayesinde mümkündür. Bin üç yüz senesinden beri dini islam umumi ruh-i zemin üzerinde devam ederek üç- dört yüz milyon insanı din kardeşi iman kardeşi etmiştir. Günden güne de bu islam kardeşliğinin dairesi çoğalıyor. Bir gün olur ki her taraftan ehli islam daldığı heva gafletinden uyanır. Medeniyetin tekamülüne mazhar şarktan garba münteşir bir islam milleti adaletle iyilik ile refah ve saadette hükümlan olur. Ruh-i zemin hakiki ehavatin insanlar arasında cidden tesis ettiğini görür. İşte bu aksa-ı amel sebebiyledir ki her müslüm dini vazifeleri ifaya bir kat daha ehemmiyet vermeli ve dört âlinin mümkün olduğu kadar yakından tehaddis (tehdit edici) etmesine sai olmalıdır.

Sorular:

Dini vazifeler mühim midir? Niçin? Dini vazifelerin ifasından ne gibi faydalar hasıl olmaktadır? Terkinden mazarratlar tevliid (meydana getirmek) eder mi? Ne gibi? Ne yapılmalıdır?

Fihristi Müseddecât

Sayfa 190

3 Vicdan – vicdan azabı- vicdan istirahatı

6 Vazife- tarifi, iyilik- fenalık.

9 Vazifelerin taksimi: Vezaifi nefsiye- vezaifi içtimaiye: Vezaifi beytiye, vezaifi vataniye ve medeniyye, vezaifi insaniyye, vezaifi diniyye.

12 Vikaye-i nefis- felaketlere sabır ve metanet- intihar

17 Hıfz-ı sıhhat: İdman ve saf hava-terli iken korunmak- temizlik.

22 Temizlik hakkında vesaya

24 Havasın hıfz-ı sıhhati: ağız- burun- kulaklar- gözler.

Sayfa 191

27 Tagaddi- perhizkârlık- sarhoşluğun mazarratları- bayat gıdalar

30 Tagaddi ve gıdalar hakkında tahsilât.

33 İrade- meram, terbiye-i iradeye itina

37 Devam ve sebat

40 Sabır ve metanet

- 44 Şecaat-ı askeriye ve medeniyye
- 50 Vakar, tevazu- fahr, gurur.
- 55 Tahsil-i ilim
- 59 Sai
- 63 Güzel sözler (sai ve atalet hakkında)
- 64 İntizam
- 69 Tasarruf- iktisat
- 74 Sahavet- haset
- 79 Fikr-i teşebbüs
- 83 Güzel sözler (servet kazanmak ve idare etmek hakkında)
- 85 Evladın ebeveynine karşı vazifeleri
- 90 Ebeveynin evladına karşı vazifeleri
- 94 Efradı ailenin vazifeleri: kardeşler-büyük peder ve büyük valide- dostlar muallimler
- 100 İzdivaç- mahiyet ve ehemmiyeti zevcin vazifeleri- zevcenin vazifeleri.
- 105 Güzel sözler- bahtiyar olmak için.
- 107 Vatan- millet. Vatan: hür vatan- esir vatan. Millet ve İslamiyet
- 113 Kanun- kanunlar ve kanuni esası.
- 118 Kanuna itaat kanun nasıl yapışır- nasıl tadil edilir?
- 122 Hakkı intihap- hakkı intihabı hüsnü istigmal etmek.
- 128 Vatana hizmet: Vatan ne haldedir? Ne gibi hizmetlere muhtaçtır? Askerlik- çalışan olmak.
- 133 Sancak- sancağa hürmet
- 137 İnsanın vazifeleri: adalet- şefkat.
- 138 Hayatı beşerîye taarruzdan mesuttur-müdafaa-i nefis- müdafaa-i vatan- uğradığımız tecavüzler ve hakaretler- muharebede neye mecburuz? Muharebede neler yapılmaz?
- 152 Ahirin mal ve mülküne hürmet: Hırsızlık- envai- haksızlıklar- onlara karşı tedbirler- kooperatif şirketlere- iktisap servet ve hırs ve tamaa- servetin yüklettiği vazifeler.
- Ahirin namus ve haysiyetine hürmet: Başkalarına Tayyip, tenkit, muaheze. Zem ve kadh- müdahine- hâkim huzurunda şahadet- ahirin esrarı- hata ve insan- iftira- tahkir- istihza.

165 Ahirin itikadına hürmet: dini itikat- siyasi itikat. Hakikat nasıl aranır?

İkna nasıl olur?

171 Doğruluk ve yalancılık!

Niçin yalan söylemelidir! – yalan ne zaman caizdir! – duru- u maslahatı âmiz riya- müdahane.

175 Va'd- aht ve akd: verilen sözün ehemmiyeti- ticarete sözün ehemmiyeti- muahedeler -bize karşı olan muahedeler- cebri muahedeler- vatanımızın bazı aksamını düşmana terk eden muahedeler.

180 Nezaket ve adabı muaşeret: Selam- ihtiram- su- gagade- yemekte- ve mebahese adabı- hiddet.

186 Zezaif-i Diniyye (Dinin vazifeleri): Dinin vazifelerinin önemi

190 Fihrist

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, verilerin toplanması, araştırmanın analizi ve ilgili çalışmanın evren ve örnekleme yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabında değer eğitime ne kadar ve nasıl yer verildiği incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve tarama yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırma, problem durumunun çözümüne yönelik nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme, “gözlem ve doküman analizi gibi modellerin kullanıldığı, olayların doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi olarak ele alınması ve ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma çeşidi” şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; 39).

Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan doküman analizi ise analiz edilen olgu, olay ve durumla ilgili bulgu ve bilgi bulunduran yazılı dokümanların derinlemesine ele alınarak incelenmesidir. İncelenen bu bilgi ve belgelerin yeni, özgün bir bütün halinde oluşturulmasına doküman analizi denilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir probleme yönelik kaynakların tespit edilip okunması, yazılması, analiz ve değerlendirilmesinin yapılması sürecidir (Karasar, 2005).

Ayrıca bu yöntem amaçlanan olgu ya da olgulara ilişkin bilgi bulunduran yazılı belge ve materyallerin tamamının araştırılma sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187).

3.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada 1914 tarihinde Ahmet Cevat Emre tarafından okullarda ders kitabı olarak okutulan “Musahabat-ı Ahlakiye, Medeniye, Sıhhiye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabından faydalanılmıştır. 1914'te yazılan bu kitabı Ahmet Cevat Emre iptidai mekteplerinde okutulmak amacıyla kaleme almıştır. Kitap 191 sayfadandır. Osmanlıca olarak yazılmıştır. Bu kitapta değerler eğitimi ile alakalı olarak yer alan unsurlar tespit edilmiştir. Ders kapsamında öğrenciye verilmek istenen

değerlerin devletin ve dolayısıyla toplumun içinde bulunduğu askeri, siyasi, sosyal yaşantı ile alakası irdelenmiş ve kitapta yer alan metinler bu durum göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Ahmet Cevat Emre'nin "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye" adlı kitabının Osmanlı Türkçesinden günümüz harflerine aktarımı yapılmıştır. Daha sonra yazarın hayatı ve eserleri ile ilgili literatür taraması yapılmış, ardından değerler ve değerler eğitimi ile ilgili araştırmalar, son aşamada ise bu değerlerle ilgili kitapta yer alan metinler üzerinde incelemeler yapılarak elde edilen bulgular ifade edilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

1913 yılında Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini oluşturan Osmanlı eğitim sisteminde çalışmaya konu olan Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) ders kitabında şu sorulara cevap aranmıştır. Kitapta değer unsurlarına ve değerler eğitime yer verilmiş midir? Verilmiş ise ne kadar yer verilmiştir? Nasıl yer verilmiştir? Bu sorulara cevap verebilmek için ilgili kitap ilk sayfadan son sayfaya kadar okunmuş, Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılmıştır. Latin harflerine aktarımı yapıldıktan sonra kitabın içeriği ve yer alan metinler analiz edilerek değerler eğitime ilişkin bulgu ve belgeler kitaptan yapılan doğrudan alıntılarla bulgular kısmında belirtilmiştir.

Bunun dışında alan yazın taraması kapsamında sosyal bilim ve sosyal bilgiler kavramlarının tanımlarına, sosyal bilgilerin dünyada ve Türkiye'deki tarihçesine, değerler eğitiminin önemine, yazarın hayatı ve eserlerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu bilgilere tez, makale, kitap, ders programı gibi bir çok kaynak taranarak ulaşılmıştır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Ahmet Cevat Emre'nin "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) "Kitabında Yer Alan Değerlere İlişkin Bulgular ve Yorumlar

4.1.1. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) kitabın da yer alan Değerlerin İşlenişi

Kitapta kaleme alınan içerik ve bilgiler ne kadar kıymetli ya da ne kadar doğru olursa olsun, muhatap alınan kitlenin yaşlarına ve gelişim seviyelerine uygun yöntem ve teknikler kullanılarak anlatılmamışsa eser amacına ulaşamamış olur. Ders kitaplarında kazandırılması amaçlanan bilgi ve değerlerin öğrencilere aktarılırken faydalanılacak metot oldukça önemlidir. Her eğitim kademesi, her yaş grubu için farklı öğretim yöntem ve tekniği kullanılmalıdır. Çünkü bireylerin duyuşsal ve bilişsel gelişim düzeyleri birbirinden farklıdır.

2. Meşrutiyet döneminde iptidai mektepleri üç döneme ayrılmaktadır. Bu dönemler devre-i ûla, devre-i mutavassıta ve devre-i âliye' dir (Uyanık, Kaya ve Elçiçeği, 2021).

Söz konusu eser iptidai mektebinin son dönemi olan Devre-i Âliye de okutulmak amacıyla yazılmıştır. Bu nedenle öğrencilere kazandırılması amaçlanan değerler yaş ve gelişim seviyeleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yazar içerik ve kavramları anlaşılır, sade bir dil ile kısa ve öz olarak anlatmıştır. Konuların anlaşılabilirliğini artırmak ve somutlaştırmak için kullanılan örnekler bireylerin yakın çevresinden hareketle verilmektedir. Bunların dışında konunun daha iyi anlaşılması için özlü sözler kullanılmıştır. Örneğin “Vakar, Tevazu-Fahr, Gurur” başlığında şu atasözlerine yer verilmiştir:

“At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır. Atıp tutan kişi mutlaka acil ve perişan olur. Acı dil insanı dinden tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır. Adam adama lazım olur. Aslını saklayan namerttir. Akşamın işini sabaha bırakma. Alçak eşeğe kim olsa biner. Allah sabırlı kulunu sever. Allah herkesin gönlüne göre verir. El elden üstündür. Elması çamura atsalar yine elmastır” (Emre, 1330).

Eserde dikkat çekecek bir diğer husus ise her metin sonrasında metne ait özet ve düşündürücü alıştırma sorularının yer almasıdır. Bu alışırtmalar ile öğrencilerin konuyu anlayıp anlamadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama aynı zamanda konu

tekrarını sağlamakta ve öğrenmede kalıcılığı artırmaktadır. Hatta bazı metinlerin sonunda güzel sözler başlığı altında verilmek istenen değerle ilgili sözlerle yer verildiği görülmektedir. Bu sözler Türk ve yabancı düşünürler, siyaset adamları, sanatçılara aittir. Bu şekilde yazara işlenen konunun ve kazandırılması istenilen değerlerin pekiştirilmesi ve kalıcılığın arttırılmasını amaçlanmaktadır. Eserde değerlerin öğretilmesinde gerçek hayattan örnekler, hikâyeler, şiirler, atasözü ve deyimler kullanıldığı görülmektedir.

Eserde kazandırılmak istenilen değerlerin birçoğu kaçınılması gereken davranış ve tutumlarla birlikte ele alınarak işlenmiştir. Örneğin çalışkanlık değeri tembellik davranışıyla, doğruluk-dürüstlük değeri yalan söyleme davranışıyla birlikte ele alınmıştır. Bu yöntemle değerlerin öğretilmesinin daha anlaşılır ve kalıcı olmasının hedeflendiği söylenebilir. Emre'nin Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) adlı eserinde değerlerin kazanılması için bireylerin sahip olması ve kaçınması gereken davranışlar iki ayrı başlıkta toplanabilir. Bu davranışlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo.10. Bireyin Kazanması ve Kaçınması İstenilen Davranışlar

Bireyin Kazanması İstenilen Davranışlar	Bireyin Kaçınması İstenen Davranışlar
Merhamet sahibi olmak	Hırsızlık yapmak
Sabırlı olmak	Yalan söylemek
Doğru sözlü olmak, dürüst davranmak	Tembellik yapmak
Çalışkan olmak	İçki içmek, kumar oynamak
Tasarruflu olmak	Sorumsuz davranmak
Yardımsever olmak	Kanuna itaat etmemek
Cesaretli olmak	
Anne, baba ve büyüklere karşı saygılı olmak	
Hoşgörülü olmak	
Sağlıklı olmak	
Temiz olmak	
Adil olmak	

Tablo 10'a bakıldığında iptidai mekteplerinin 4. senesinde okutulan bu eser bireylere merhamet sahibi olmak, sabırlı olmak, doğru sözlü olmak, dürüst davranmak, çalışkan olmak, tasarruflu olmak, yardımsever olmak, cesaretli olmak, anne, baba ve büyüklere karşı saygılı olmak, hoşgörülü olmak, sağlıklı olmak, temiz olmak, adil olmak gibi davranışları kazandırmayı amaçlanmaktadır. Hırsızlık yapmak, yalan söylemek, tembellik yapmak, içki içmek, kumar oynamak, sorumsuz davranmak, kanuna itaat etmemek gibi davranışlar ise bireylerin kaçınmaları gereken davranışlar arasındadır.

4.1.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Adlı Kitapta Konuların Anlatılmasında Yer Verilen Örneklerin Değerlendirilmesi

Ders kitabında konuların anlatımında kullanılan örnekler, soyut konuların somutlaştırılması, salt bilgileri anlamlandırmak amacıyla örneklerle kullanılmıştır. Örnekler günlük hayattan seçilmiş ve çocukların gelişim dönemleri göz önünde alınarak kullanılmıştır. Örnekler seçilirken içeriğe ve kazandırılmak istenen hedeflere uygun olmasına, öğretimin kalıcılığının sağlanmasına hizmet edecek şekilde seçilmiştir. Bu açıdan zengin örnek içeriğine sahiptir. Kitapta verilen örneklerin öğrencilerin yakın çevresinden olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin kitabın ilk konularından olan “İradenin Meramı” konusunda bir çocuğun isteğine sahip olabilmesi için nefsiyle mücadele etmesi gerektiğini ve sabrederse isteğine muhakkak ulaşacağı anlatılmaya çalışılmıştır. “Farz ediniz ki hesap dersinde arkadaşlarınızdan gerisiniz muallimin takririni anlamamaya bile başlamışsınız. Aklınız size hükmediyor ki; hesap dersine çalışmak lazımdır. Yoksa terfi-i sınıf etmezsiniz. Bu bedihi aşikâr bir hakikattir. Buna kanisiniz vazifeniz hemen aklınızın bu doğru hükmünü ifaya çalışmaktır. Bu vazifenin de doğruluğunu aklen tasdik ediyorsunuz. Bu cuma günü mahallenin diğer çocukları uçurtmalarını almış uçurtuyor, top oynuyor veya koşu yarışları ile keşşaf (izci) türküleriyle eğleniyor. Siz defteri kitabı açmış meseleleri halline kerahat cetvelini ezberlemeye başlamışsınız. Fakat bir türlü de zihninizi eğlenen arkadaşlarınızdan ayıramıyor. Hiçbir şey yapamıyorsunuz. İşte o anda nefsinizle mücadeledesiniz. Şayet ataletinizi, tembelliğinizi yenerde oyun fikrini zihninizden atarsanız, müsterih ve memnun bir kalp ile toplu bir zihinle dersimize çalışmaya koyuluyor ve bu çalışmakta 2- 2,5 saat devam edebiliyorsanız kuvvetli bir meram büyük bir irade sahibi olduğunuzu göstermiş olursunuz. Bu meram ile bu irade ile de hesap dersini maksadı elinizden kurtarmaz. Mutlaka ona nail olursunuz.”

Yazarın kullandığı örneği çocuğun yakın çevresinden seçmiş olması kalıcılığı artırmanın yanında örneklerin motive edici olmasına da özen gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kitapta kullanılan örneklerde dikkat çekici diğer bir nokta ise örnekler verilmeden önce yazarın özlü söz, tanım veya düşündürücü soru ile konuya başlamış olmasıdır. Örneğin “Fıkr-i Teşebbüs” başlığında ilim, sanat, hüner ve marifet ne için tahsil edilir? Yine “Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” başlığında Küçük dostlarım; bütün hayatımızda validemizin muhabbetini şefkatini önemsemeleri muamelelerini unutabilir miyiz? şeklinde sorularla konuya başlanmıştır. “Ecnebi Hikmetler” başlığında ise “küçük darbeler büyük meşeleri devirir (Franklin)”, “küçük bir yarık bir gemiyi batırır”, “küçük bir delik bir fıçıyı boşaltır”, “ipek kumaşlar matbaanın ateşini söndürür”, sözleriyle konuya giriş yapılmıştır.

“Vatan- Millet” başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Küçük dostlarım ufak yaşınızdan beri vatan millet kelimelerini işitmektesiniz manaları hakkında az çok sarıh bir fikre maliksiniz bugün yine bu kelimeleri müsahebimize mevzua ithaf edeceğiz. Evvela vatan fikrini layıkıyla anlamaya çalışalım; çoğunlukla vatan kelimesinde duyduğumuz şehir veya sancak veya vilayet anlaşılır. Hâlbuki vatan ondan pek daha evladır. Vatan mensubu olduğumuz tekmil devlettir.”

Yazarın metinlerde bu şekilde tanımlar yaparak konuya giriş yaptığına sık sık rastlanılmaktadır.

Emre, eserinde konularını örneklerle açıklamış bunun yanında çok sayıda hikâyeye de yer vermiştir. Öyle ki bir konuda birden fazla hikâyeye yer vermiştir. Bazı konularda hikâyeler çok uzun tutulmuş bazılarında ise kısa hikâyelere yer verilmiştir.

Eserde konular ve değerler, Müslüman ve Batılı bilim adamlarının düşünce, sözleri ve geçmişte yaşanan olaylardan örneklerle yer verilmiştir. Mesela “Ayrılan ailelerin vazifeleri nelerdir?” konusunda İmam Ali’nin “*bana bir harf öğreten köle olurum buyurmuştur*” ifadelerine yer verilmiştir. Başka bir yerde “Ecnebi Hikmetler” başlığında “*debdebe refah ile kahvaltısını eder, zaruretle öğlen yemeğini, haçâletle de akşam taamını yer*” (Franklin) sözleri kullanılarak konu anlatılmaya çalışılmıştır. Bunların dışında örnekler kullanılırken sayısı çok az da olsa ayetlerden yararlanılmıştır.

Eserde verilen örnekler hedef ve amaçlara yönelik olmalıdır. Yani kullanılan örneklerin işlevsel olması önemlidir. Bu örneklerin bazıları öğrencileri motive etmek için kullanılmış, bazılarının konunun anlaşılabilirliğini ve kalıcılığını artırmak amacıyla yer verilmiş bazıları da öğrenilenlerin değerlendirilmesini sağlamak maksadıyla

kullanılmıştır. Bu kitapta kullanılan örnekler bir konuyu açıklamak ve somutlaştırmak için kullanılmıştır.

4.1.3. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Kitabında Hedeflerin İncelenmesi

Öğrencilerin öğrenme- öğretme süreci sonunda kazanmaları beklenen nitelikleri belirten ifadeler hedef olarak tanımlanmaktadır. Hedeflerin belirlenmesi öğrenme- öğretme sürecinin planlanması ve hayata geçirilmesindeki en önemli basamaktır (Erden ve Akman, 1996).

Hedefler genelden özele giden bir yol izler. Genel hedefler öğretim sistemi içerisinde okul türüne göre okul hedefleri haline getirilir. Bireylere kazandırılmak istenen hedefler de öğretim programlarında ders programlarının özel hedeflerine dönüştürülür (Tetik, 2009).

1914 tarihinde iptidai mekteplerinde okutulan bu eser, günümüz eğitim bilimleri açısından incelenecek olursa genellikle düz anlatım yöntemi kullanılmış yani öğretmen merkezli bir yol seçilmiştir. Öğrenciler ise sadece sorular sorularak derse katılımları sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrencilere sorulan bu sorular düşünmeye sevk eden sorulardan oluşmaktadır.

Yazar bazı konu başlığında soru sorarak derse başlamış ve öğrencilerin konuya dair hazır bulunuşluğu ölçülmeye çalışılmıştır. “Vazife” başlığında “vazifelerimizi tanımak için vicdanımıza müracaat etmeye mecburuz. Fakat yalnız vicdana danışmakla vazifelerimizi tamamiyle tayin etmek mümkün olur mu?” “Fıkr-i Teşebbüs” başlığında “İlim, sanat, hüner ve marifet ne için tahsil edilir?” “Evladın ebeveynine karşı vazifesi” başlığında ise “Küçük dostlarım; bütün hayatımızda validemizin muhabbetini müşefikatını ihtimamlarını muamelelerini unutabilir miyiz?” Burada amaç, çocukların sorularla bildikleri kavramlardan hareketle bilinmeyenin öğretilmeye çalışılması ve çocuğun düşündürülmesidir. Her konunun sonunda hülasa (özet) başlığına yer vermiştir. Bu yöntemle konunun tekrar edilmesi ve daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Yazar anlatılan hikayelerle genelleme yapmıştır. Örneğin “Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” başlığında

“Babanız sizi ve kardeşinizi bu hale getirinceye kadar ne zahmetlere katlanmış ne meşakkatler çekmiştir. Yaz kış çalışmış çabalamış gıdadan elbiseden evden mahrum bırakmamıştır. Anne ve babanızın himayesi muaveneti henüz son bulmaktan uzaktır. Onlar ellerinizi hidayete kadar bırakmayacaklar. Daima iyiye ve daima hakka gitmeye çalışacaklar. Size asrımızın ihtiyacıyla münasip bir tahsil bir terbiye bir meslek temine gayret edecekler” ifadelerine yer verilmiştir.

Anlatımın devamında bu imkânları sağlayamayan aileler olsa da yine de evlat vicdan ve merhamet sahibi olarak anne- babasına her hareketiyle muhabbetini göstermeye mecburdur genelleme yapmıştır.

Eserin bazı başlıklarında soyut konuların somutlaştırılması için atasözlerine, bazı tanınmış kişilerin sözlerine veya benzetme yapılarak kavram somut hale getirilmeye çalışılmıştır. Mesela “Vakar, Tevazu- Fahr, Gurur” konusunda “kibir ve gurur bilakis nur meziyeti setr eden bir takım siyah bulutlar gibidir” ifadeleri yer almaktadır. Burada siyah bulut benzetmesi ile kavram somutlaştırılmak istenmiştir.

Eserin bazı metinlerinde önce kavramın tanımı yapılmış daha sonra örnek veya hikâyelerle açıklamaya yer verilmiştir. Bu da bize kitapta bazı başlıklarda kolaydan zora bir yöntemin uygulandığını gösterirken bazı başlıklarda uygulanmadığını göstermektedir.

Eserde günlük hayattan bol örneklerin verildiği metinlerin yanında devletin içinde bulunduğu siyasi, askeri, toplumsal ders içeriğine yansıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1912-1913 Balkan Savaşlarından pek çok metinde söz edilmiştir. Dönemin eğitim anlayışını da etkileyen bu tür bunalımlar özellikle milliyetçilik, vatanseverlik, gibi değerlerin kitapta sık sık ele alınmasına neden olmuştur. Kitabın pek çok metninde vatan, vatana hizmet, kanun, Kanun-ı Esasî, Balkan Savaşı gibi millî ve toplumsal konulara yer verilmiştir.

4.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) Adlı Kitapta Yer Alan Değerler

Bu başlıkta Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) adlı kitaptaki metinlerin incelenmesi sonucunda elde edilen, rastlanılan değer unsurlarının yorumlaması ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

4.2.1. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Sorumluluk bireylerin hayatını başarılı bir şekilde idame ettirebilmesi için önce eğitimin temelini oluşturan ailesinden sonra okuldan, çevresinden ve yaşadığı toplumdan edinmesi gereken önemli bir değerdir.

Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene)” adlı kitabında sorumluluk değerine, kitabın ilk sayfalarında direkt olarak başlıklarda yer verilmiş; kitabın ilerleyen sayfalarında bulunan okuma metinlerinde de sıklıkla vurgulanmıştır. Metinlerin sonunda verilen alıştırmalar sorularıyla değerin bireye benimsetilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Kitapta yer verilen sorumluluk değeri ile ilgili metinler şunlardır: “Vazife” “Vazifelerin Taksimi” “İnsanların Vazifeleri” (Emre, 1330) .

Ahmet Cevat Emre'nin bu eserinde sorumluluk kavramı düzen ve görev kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kavram tanımlanarak konuya başlanılmıştır.

Konuyla ilgili kitapta yer alan şu cümleler dikkat çekicidir: “İyi olduklarına vicdanen hükmedeceğimiz işler yapmalı, fena olduklarına kani olacaklarımızı yapmamalıyız. İşte iyi olduğu için yapılması fena olduğu için yapılmaması lazım ve vacip olan bir her iş (vazife) dir” (Emre, 1330: 6).

Kitapta sorumluluk bilincinin önce insanın kendi içinde başladığını yalnız sadece insanın vicdanı ile değil akıl ve muhakemenin önemli bir yol gösterici olduğu üzerinde durulmuştur.

Bu konuyla ilgili kitapta “*Öyle ise vazifelerimizi tanımak için yalnız vicdanımızın muazzep (işkence çeken) olup olmadığına bakmak kâfi değildir. Vazifeyi tayin eden en yanılmaz rehber: “akıl” ve “muhakeme”* dir denilmiştir (Emre, 1330: 7).

Kitapta kullanılan metinlerde sorumluluk bilinci özellikle günlük yaşamdan örneklerle ele alınmış ve sorumluluğun esasen küçük yaşlarda aile ortamından öğrenilmiş olmasının üzerinde durulmuştur. Kitapta şu hususla alakalı metinlerde şu ifadeler geçmektedir.

“Mesela hırsızlar arasında büyüyen bir çocuğun vicdanı bir şeyi çalmaktan muazzep (işkence çeken) olmayabilir.

“Bir çocuk küçük yaşından beri her hareketi için düşünmüş ve düşündürülmüş olursa “iyi” yi ve “fenadan tefrik (ayırarak) etmekte güçlük çekmez. Ve hiç yanılmaz. Bilakis hareketlerinin iyiliğini, fenalığını düşünmeye alıştırılmayan fena işlerin ihtirassız yapıldığını gören çocuk yalnız vicdanıyla “iyi” yi “fena” dan tefrika kadir olamaz. Fakat akıl ve muhakemesiyle mutlaka “iyi” yi “fena” dan tefrik edebilir. Küçük dostlarım siz birer küçük insansınız şimdiden vazife ile arkadaşlığımız ne kadar samimi olursa büyüdüğümüz zamanda öyle olur” (Emre, 1330: 7-10).

Metinlerde sorular sorularak düşündürülmeye çalışılmış ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu kavramaları sağlanmaya çalışıldığı üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, bir metinde şu cümleler yer almaktadır:

“Başkalarına yumruk atmaktan muazzep (işkence çeken) değil belki mütezziz (zevk düşkünü) olan bir çocuğa sana birinin yumruk atmasına razı olur musun? Diye sorulsa o ne cevap verir.” “Hiç şüphe yok o çocuk hemen düşünecek ve başkasının yumruğunu yemekte hiçbir zevk olmadığını anlayacak, başkalarından dayak yemeğe razı olmayacaktır. Buna kanaat getirdikten sonra başkasının bize yumruk atması fena olduğu gibi bizimde başkasına yumruk atmamız fenadır, hükmünü de kolaylıkla verebilir. Bazı vazifeler vardır ki lazım ve vacip olduklarına kâni olmak herkes için derin derin düşünmeye mütevakkıftır” (Emre, 1330: 8)

Yapılması gereken görev ve sorumlulukların isteyerek yerine getirilmesi için o sorumluluğun severek yapılmasının daha kalıcı olduğu ve sevmenin de akıl ve muhakemeyle mümkün olacağı üzerinde durulmuştur. Kitapta bununla alakalı cümleler şu şekildedir:

“Bu kanaatle vazifemizi tanımaya sevmeye ifa etmeye başlarız. İfa ettikçe de vicdanımız iyiliği ve fenalığı ayırmaya çalışır. Demek ki akıl ve muhakeme vicdanı terbiye eder”

“Akıl ve muhakemeyle en küçük vazifelerimizi bile seve seve yapmaya müktedir oluruz”

“Ancak akıl ve muhakemeyle vazifelerini tanımaya, sevmeye ve yapmaya çalışan bir insanın vicdanı iyilikten mütezziz ve memnun fenalıktan müteneffir (nefret eden) ve muazzep olur” (Emre, 1330: 8-9).

Sorumlulukları sadece bir başlık altında toplamak mümkün değildir. Davranışlarımızdan sadece kendimize ve vicdanımıza karşı sorumlu değiliz yaşadığımız çevreye, ailemize, arkadaşlarımıza karşıda sorumluluklarımız bulunmaktadır. Kitapta da ailemize ve yakın çevremize olan sorumluluklarımız üzerinde durulmuştur. Bu değerle ilgili şu bulgular dikkat çekicidir:

“Daima başka insanlarla beraber cemiyet halinde bir heyet-i içtimai içinde yaşar.”

“Evvela herkesin bir ailesi vardır. Çocuk ne kadar aciz doğar onu derhal himaye eden nice itinalarla büyüten her ihtiyacını ellerinden geldiği kadar bertaraf eden ailesidir.”

“Öyleyse insan her hareketinde ailesini düşünmeye mecburdur. Ailede kendi başına değildir. Bizim etrafımızda diğer aileler diğer insanlar vardır. Bunların cümlesiyle daima münasebet içindeyiz. Bulunduğumuz mahalleden hatta şehirden haricide düşünmeye mecburuz, nice şehirler, kasabalar, köyler vardır ki hepsinin birden ahalisi Osmanlı milletini ve oturdukları memleketleri Osmanlı vatanını vücuda getirirler. Onlarla düşmanlarımız ve menfaatlerimiz müşterektir. Sevgili vatanımızın müdafaasını ilerletmesini düşünmekte cümlemize düşer” (Emre, 1330: 10).

Ahmet Cevat Emre bu kitabında vazifeleri belirli alt başlıklara ayırarak sorumlulukların daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin kitapta şu ifadeler yer almaktadır:

“İnsanın nefsine ve nefsinden gayrisına pek çok vazifeleri vardır. İşte bu vazifeler başlıca ikiye ayrılır. Nefsin vazifeleri, Toplumun vazifeleri

“Bu iki kısım vazifede muhtelifdir. Bizim “nefsimiz” vücuttan ibare değildir. Vücuttan başka akıl ve zekâmız, ruhumuz, namus ve haysiyetimiz vardır. Vücudumuza sıhhat ve kuvvet temin ilim ve irfanımız, tezyit hissiyatımızı terbiye namus ve haysiyetimizi muhafaza etmek, ara ara vazifelerimizdir.

“Vazife-i içtimaiye, dahi aileye vatana umumu insaniyete ait olduklarına göre ;(vazifeler evlerimize karşı) (vatana ve şehirlerimize karşı vazifelerimiz), (insanlara karşı vazifelerimiz) adlarını alırlar.”

“Bütün bu vazifelerin üstünde diğer bir neva vazifelerimiz vardır ki; halik kâinatı ve Rabbil alemine karşı olan farzlar teat ve ibadettir. Onlara da dinin vazifeleri denilir. Bütün bu vazifeleri sırayla, bu küçük kitapta okuyup öğrenecek ve hiç şüphesiz onları bütün ruhunuzla seveceksiniz” (Emre, 1330: 11-12).

Kitapta konunun daha iyi anlaşılması için metin sonlarında alıştırmalar ve sorulara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer alan soru ve alıştırmalardan bazıları şunlardır:

Vazife Nedir? Vazifelerimizi tayine rehberimiz nedir? (Emre, 1330, s.9)
Vazifelerimiz kaç kısma ayrılır? Nefsin vazifeleri ne gibi vazifelerdir? Vazife-i içtimaiyyenin envai çeşitleri hangileridir? Dinin vazifeleri ne gibi vazifelerdir? (Emre, 1914, s. 12). *Mecnunun muhakemesi makbul olabilir mi? Fenalığı kabul eden insana akıllı denilebilir mi? Yanlış muhakemeler olamaz mı? (Emre, 1330: 12).* Bu soru ve alıştırmalarla değer pekiştirilmeye çalışılmıştır.

4.2.2. Sabır Değeri Hakkında Bulgular ve Yorumlar

Sabır bir kişilik ve fazilet göstergesidir. Sabır değeri, değerler eğitimin de önemli bir yere sahiptir. Sabırla insan birçok zorluğun üstesinden gelebilir. Yaşanan

olaylara ve durumlara karşı ne kadar sabırlı olunursa işler o kadar kolaylaşır. Günümüzde teknolojinin giderek artması hayatı hızlandırmakta, zamanı giderek azaltmaktadır.

Yaşamdaki bu hızlanış insanda bekleme ve haliyle sabır duygusunu azaltmaktadır.

“Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kitabında sabır değeri üzerinde durulmuştur. Sabredenlerin birçok zorluğun üstesinden kolaylıkla geldiği, sabırsızlığın ise işleri daha da çıkmaza soktuğu belirtilmiştir. Ayrıca sabretmenin birçok mükafatının olduğu ifade edilmektedir. Kitapta “Sabır ve Metanet” başlığında bu kavramın zıt anlamları üzerinde durularak sabır değerinin anlaşılmasını kolaylaştırılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Metinde yer alan ifade şu şekildedir.

“Sabır ve metanet meramın büyük bir derecesidir. Meram'ın hiçbir meşakkat ve musibet okuyla delinmeyen zırhıdır. Ruhumuzu onunla kaplamayacak olursak hayatın bin türlü sıkıntıları bizi kırar. Yeis (üzüntü) ve futura (gelecek) düşürür. Genç yaşında Anadan babadan her türlü muamelettan mahrum kalan bir çocuk sabır ve metanetle bu musibetleri karşılamalı azmi ve meramı ile kendine göre bir iş aramalı, birinin yanına çıraklığa, hizmetçiliğe girmeli ve hayatta muvaffak olmaya çalışmalıdır.” “Sabır ve metanet yerine fütur ve cibanet (korkaklık) gösterenler her nimetten hali her şereften mahrum kalırlar” (Emre, 1330: 41-42).

Yine sabır ve metanet metnin de benzetmelerden faydalanılarak değerinin öneminin daha kavranılması sağlanmıştır. Kullanılan ifadeler şöyledir:

“Arılar devam ve sebat ile kovanlarını bal ile dolduruyorlar, karıncalar da devam ve sebat ile yuvalarını dünyanın en zengin zahire (saklanan tahıl) ambarı haline getiriyorlar. İpek böceği devam ve sebat ile kendisine en kıymetlidâr ipekten bir istirahatgâh hazırlıyor.” (Emre, 1330: 39).

“Hayat dikenlik içinde saklanmış bir gülistan gibidir. Sabır ve metanet ayaklarımızı o dikenlerin te'dibat (terbiye etme) kurtaran ve bizi güllere kadar savk (istek, arzu) hizmet eden demir kunduralardır.” (Emre, 1330. 43).

Sabırlı olmak sadece bir ana ile sınırlı değildir. Sabrın sürekliliği ve devamlılığı da olmalıdır. Sabır devam ettiği sürede anlam kazanmakta ve neticesi güzelleşmektedir. Kitapta yer alan metinler içerisinde sabreden insanların sonunda refaha kavuştukları, etmeyenlerin ise sonunda zelil oldukları örneklerle anlatılmıştır. Kitapta bununla alakalı cümleler şu şekildedir.

“Fakirlik ve zaruret insanların en umumi suretle uğramakta olduğu bir felakettir. Buna karşı en büyük çare sabır ve metanet denilen kuvvet-i ruhiyedir. Sabır ve Metanet sahibi olan fakir yardım ve gayret sayesinde çabuk zarurettten kurtulur refaha nail olur. Sabır ve metanet meramın büyük bir derecesidir. Herkes ona muhtaçtır. Çünkü elem keder kurmayan, felakete maruz kalmayan kimse yoktur. Küçük sıkıntılardan bile etkilenmiş olan küçük kederlere bile sabır ve metanet göstermeyen insanlar büyük musibetlerin altında ezilir. Sabır ve metanetle karşılanan her bela suhuletle savuşturulabilir. Sabır ve metanet sayesinde muharebeler kazanılır zaruret defedilir. Acılar ve kederler hafifletilmiş olunur” (Emre, 1330: 43-44).

Eserde sabır değerinin daha iyi anlaşılması için özlü sözlere yer verilmiştir. Örneğin, bir metinde şu cümlelere yer verilmiştir:

“Sabır ağacı acı acıdır ama meyvesi tatlıdır. Sabrın sonu selamettir. Sabır ile koruk helva olur dut yaprağı atlas” (Emre,1330: 55). Sözlerine yer verilmiştir. Son olarak kitapta sabır değeriyle ilgili sorulara yer verilmiştir. Örneğin metinlerde kullanılan sorular şu şekildedir.

“Sabır ve metanet nedir? Niçin buna muhtacız? Sabır ve metanetten mahrum olan insanlar ne gibi zararlara uğrarlar? Büyük felaketlerde muharebe ve muhasaralarda sabır ve metanet neden en ziyade lazımdır? Sabır ve metanet sayesinde ne gibi menfaatler elde edilir? Müslümanlar sabırlı ve metanetli midir? Her zaman öyle mi olmuşlardır? nereden anlıyorsunuz?” (Emre,1330: 44).

Metnin sonunda yer alan bu sorularla sabrın ne olduğu ve nasıl olması gerektiğinin anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

4.2.3. Vatanseverlik Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Toplumda insanların birlik ve beraberlik içinde yaşayabilmeleri için ortak noktaları olan kültür, örf adetlerini içselleştirmeleri gerekmektedir. Vatan sevgisini anlayabilmek için de öncelikle vatan kavramının ne anlama geldiğini bilmek gerekmektedir. Bu kavram hakkında birçok tanım geçmişten bugüne yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Ahmet Cevat Emre ders kitabında vatan kavramını tanımlayarak başlamış ve bu kavrama oldukça geniş yer vermiştir. Kitapta “Vatan-Millet” metninde vatan kavramı “çoğunlukla Vatan kelimesinde duyduğumuz şehir veya sancak veya vilayet anlaşılır. Halbuki vatan ondan pek daha evladır. Vatan mensubu olduğumuz tekmil devlettir. Hem de devletin hali hazır değil bundan evvelki halide vatandır” şeklinde tanımlanmıştır (Emre, 1330: 108).

Nitekim Ahmet Cevat kitabında yer verdiği vatan kavramını açıklarken vatanın sadece üzerinde yaşanılan yer olmadığı veya üzerinde yaşadığımız her yerin vatan olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Yani bir toprak parçasında doğmuş olmak o yeri vatan yapmaz. O yere ait olmak, sevmek ve hükmetmek gerektiğini metinde yer alan şu cümle ile anlatmaktadır. *“Onlar doğdukları memlekette bulunuyorlar fakat Vatan'da değildirler”* (Emre, 1330: 108).

Parçada vatan kavramını anlamak için sadece bugüne değil tarihi olay ve olgularında değerlendirilmesi gerektiğini yazar şu ifadelerle ortaya koymaktadır.

“Arnavutluk'ta, Selanik'te, Yanya'da, Girit'te de, Gümölcine'de, Filibe'de, Romanya'da, Kafkasya'da, Mısır'da, Bingazi'de, Trablusgarp'ta, Tunus'ta, Cezayir'de milyonlarca müslümanlar vardır ki onlar bizden ayrıldıkları için mükedderdirler. Mutazarrır oluyorlar mukaddes haklarından bile mahrum bulunuyorlar. Tekmil o Müslümanlar bizim din kardeşlerimiz memleketleri de vatanımızdır. Vatanımızın esarete inleyen kısmıdır. Bu ayrılık hem bize hem bizden ayrılmak felaketine duçar olan o bedbaht kardeşlerimize vatanının kıymetini takdir etmeye kafidir. Onlar şimdi memleketlerine istila etmiş olan gaddar düşmanların Yunanlıların, Bulgarların, Sırpaların, Karadağlıların, İtalyanların, Fransızların, Moskofların tevziat ve iltisafatı altında eziliyorlar” (Emre, 1330: 108).

Bir yerin vatan sayılabilmesi için o yere ait ortak yaşanmışlıkların yani ortak bir tarihin olması benzer duygu ve hissiyatlara sahip olmak gerekmektedir. Ortak bir geçmişe sahip bireyler toplum olma bilincini benimseyen bireylerdir. Birlikte bir şeyler inşa etmiş, birlikte mücadele vermiş bireyler aynı toplumun fertleridir. Nitekim kitapta yer verilen şu ifadeler bu düşüncayı doğrulamaktadır.

“Bizden ayrılan Müslümanlar gasp düşmanların idaresinden ve hakimiyetinden memnun değildirler. Bilakis tekrar bizimle birleşme bizimle aynı idareye aynı hakimiyete malik olmaya hava hoşturlar. Öyleyse onlar tahtı tabiatında bulundukları devleti vatan addediyorlar. Belki Devleti Osmaniye'yi vatan biliyorlar. Niçin böyle oluyor? Çünkü orada kalan Müslümanlarla o memleketleri istila eden düşmanlar arasında tarihi bağlantı yoktur. Bizimle ise bile bütün tarihleri müşterektir. Onların büyük babaları bizim büyük babalarımızla muharebelerde yan yana bulunmuşlar yan yana şehit düşmüşler veya yan yana muzaffer olmuşlardır. Onlara da bize de Osmanlı deniliyordu. Tarihimizde ne kadar muahhar varsa cümlesine birden onlar da iştirak ediyordu. O muahharların husulüne(oluşması) ecdadı iştirak etmişti” (Emre, 1330, s.109).

İncelemesi yapılan bu kitapta yazar vatan kavramını ve vatana olan sevgi ve bağlılığın tek bir milletin tek bir toprak parçası üzerinde yaşayan toplumlardan değil, ortak bir tarihe sahip aynı dine mensup toplumlardan oluştuğu üzerinde durulmuştur. Yazar şu ifadeyle bu görüşü desteklemektedir. *“Osmanlılar milleti islamiyedir. Bizim*

vazifemiz Osmanlı Devleti'nin tarihte tavsiye etmiş olduğu bütün memleketlerdir
“(Emre, 1330: 111).

Kitapta vatanseverlik değeri vatani korumak onun daha da ilerlemesi için canla başla çalışmak gerektiği ve gerekirse onun uğrunda ölmeyi göze alacak bir cesarete sahip olmak gerektiği şu ifadelerle dikkati çekmektedir.

“Vatan esir olan yerlerini ağdanın mundar ayaklarından kurtarmak için her birimiz birer dev gibi çalışmalı birer kahraman gibi fedakârlık etmelidir. Düşünmeliyiz ki her müslüman Osmanlı'ya karşı birkaç düşman hazırdır. Onları mağlup etmek için demirden bir vücut ateşten bir zekâ peygamberhane bir himmet lazımdır. Vücudumuzu ve dimağımızı sağlam kalbimizi vatan muhabbeti ile dolu ruhumuzu vatan uğrunda fedakarlığa amade bulundurmalıyız. Kanımız vatan toprağındandır. O mübarek toprağı müdafaa için kan akıtmaktan bir dakika bile çekinmemeliyiz” (Emre,1330 s. 129).

Yazar kitapta vatani sevmenin büyük bir fedakârlık gerektirdiğini şu ifadelere yer vererek anlatmıştır.

“Vatan uğrunda feda cana hazırlanmaktan ibaret değildir. Vakıa askerlik hizmetlerin kanı fedakarlıkların en mühimi en büyüğüdür. Fakat yalnız bu fedakârlık vatani kurtarma ve alâ etmeye bir cesim orduya mühim bir donanmaya lüzum vardır. Her sene büyük devletler yüzlerle milyon liralara sarf ediyor. Biz ise ancak 29 milyon liralık bir bütçeye malikiz. Bunun sülüsü ise Avrupa'ya borçlanmamıza mukabil gidiyor. Ancak 19-20 milyon sülüsü lira ile memleketimize idare etmeye mecburuz. Bu neden ileri geliyor. Sanatta, ticarete, ziraatta hasılı medeniyette geri olduğumuzdan şimendiferlerimiz ithalat ve ihracatımız tramvaylarımız tenviratımız (aydınlatma), limanlarımız hep ecnebilerin elindedir. Biz bu geriliğinde berdevam olacak memleketimiz tahsis ve âla için muhtaç olduğumuz gemileri, toplar, tüfekler, cephaneler nasıl usule gelebilir. O halde bir taraftan askerliğe hazırlanmak vatanın uğrunda feda-i can etmekte asla tereddüt etmeyecek recada (ümit) sevmek ile beraber medeniyetin kazanç yollarına bütün kuvvetimizle atılmamızda lazımdır. Kazanmak zengin olmak yalnız nefis için aile için istenmez bilhassa vatan için istenir. Efrad-ı millet ayrı ayrı ne kadar zengin olursa vatani o kadar çok vergi verirler. İlane-i Milliyeye 10 nispette fazla iştirak ederler. Vatan can ve kan fedakarlığımıza muhtaç olduğu kadar paraca da fedakarlığımıza muhtaçtır. Bu fedakarlığı yapabilmek için kendimiz kazanmasını mümkün olduğu kadar çok kazanmasını bilmeliyiz. Bundan anlaşılıyor ki ilim ve marifet hüner ve sanat tahsil etmek teşebbüsât-ı sanayiye ve ticariyeye atılmak medeniyeti ihataya gayret etmek meydan medeniyete de bütün milletlerle yarışa çıkmak ve onlara yetişmek, vatana askerlikten sonra iyilikçe en büyük hizmettir.” (Emre, 1330: 131-133).

Son olarak metnin sonunda ilgili sorular ve alıştırmalar verilerek değerin anlaşılması pekiştirilmeye çalışılmıştır. Kitapta vatanseverlik değeri ile şu sorulara şu şekildedir:

“Vatanımız ne haldedir? Nemize muhtaçtır? Vatana hizmet ve fedakârlık ne suretle olur? Herkes yalnız birini ifa etmekle ifa edebilir mi? Hakiki vatanperver nasıl fedakârlık eder?” (Emre, 1330: 137).

4.2.4. Çalışkanlık Değeri Üzerine Bulgular ve Yorumlar

Ortaya bir iş çıkarmak için emek sarfederek onun için istikrarlı bir şekilde mücadele etmek gerekmektedir. Çalışkan bireyler belirlenen hedeflere vaktinde ulaşabilmek için zamanı planlı ve etkin kullanmaları gerekmektedir. Çalışkanlık değerler eğitimi içerisinde üzerinde önemle durulması gereken bir kavramdır. Çünkü bir durumun olması ve o durumun devamlılığının sağlanması için dengeli şekilde çalışmak gerekmektedir. Eğitim belirli bir süreç olduğundan bu süreçte çalışkan ve devamlı olunmalıdır. Üstelik sadece eğitim sürecinde değil gündelik hayatta da yaşamın idamesi için çalışkanlık üzerinde durulması gereken bir değerdir.

Ahmet Cevat Emre “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene)” Kitabı’nda çalışkanlık değerine genişçe yer vermiş ve uzun uzun hikâye ve hayattan örneklerle bu kavram üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Yazar kitabında çalışkanlık değerini eğitim yoluyla bireylere kazandırmak için vicdani rahatsızlık hissetmek ve sabretmek gerektiği üzerin de durmuştur. Ve buna “İradenin Meramı” (Amaç için Harekete Geçmek) başlığında şu şekilde yer vermiştir.

“Farz ediniz ki hesap dersinde arkadaşlarınızdan gerisiniz muallimin takririni anlamamaya bile başlamışsınız. Aklınız size hükmediyor ki; hesap dersine çalışmak lazımdır. Yoksa terf-i sınıf etmezsiniz. Bu bedihi aşikâr bir hakikattir. Buna kanisiniz vazifeniz hemen aklınızın bu doğru hükmünü ifaya çalışmaktır. Bu vazifenin de doğruluğunu aklen tasdik ediyorsunuz. Bu cuma günü mahallenin diğer çocukları uçurtmalarını almış uçurtuyor, top oynuyor veya koşu yarışları ile keşşaf (izci) türküleriyle eğleniyor. Siz defteri kitabı açmış meseleleri halline kerahat cetvelini ezberlemeye başlamışsınız. Fakat bir türlü de zihninizi eğlenen arkadaşlarınızdan ayıramıyor. Hiçbir şey yapamıyorsunuz. İşte o anda nefsinizle mücadeledesiniz. Şayet ataletinizi, tembelliğinizi yenerde oyun fikrini zihninizden atarsanız, müsterih ve memnun bir kalp ile toplu bir zihinle dersimize çalışmaya koyuluyor ve bu çalışmakta 2-2,5 saat devam edebiliyorsanız kuvvetli bir meram büyük bir irade sahibi olduğunuzu göstermiş olursunuz. Bu meram ile bu irade ile de hesap dersini maksadı elinizden kurtarmaz. Mutlaka ona nail olursunuz. (Emre, 1330: 32-33).

Metnin devamında sabır ve istikrarla çalışmanın sonucunda hesap dersinden layıkıyla üstesinden gelindiği belirtilmiştir. Çalışkanlık kavramının zıttı olan tembellik kavramının neticesi ortaya konularak çalışkan olunması gerektiği gösterilir. Tembellik girdabına bir defa düştükten sonra ondan kurtulmanın zorluğundan bahsedilmiştir.

“Böyle yapmaz da tembellik edilecek onun hükmüne mağlup olacak olursanız, defteri kitabı kapayıp sokağa fırlamaktan kaçınamazsınız. Tembelliğe mağlubiyet olur.

O yüzden sonrakiler çalışıyorum gibi yanlış mülahazalarla başlar. Fakat bir kere buna mağlup olduktan sonra artık kendinizi atletmekten güç kurtarırsınız” (Emre, 1330: 33).

Çalışkanlık için insanın öncelikle bir amaç edinilmelidir. Bunun için istekli ve sabırlı, nizam sahibi olunmalıdır. Yazar kitabında değerın önemının kavranılması için şu ifadelerle desteklemiştir;

“Bugünün işini yarına bırakma

Tembelliğe kulak asma vicdanın emrinden dışarıya çıkma” (Emre,1330: 55).

Çalışkanlık -Tembellik Hakkında Güzel Sözler

“Koltuğa iki karpuz sığmaz.

Birden gelen servette hayır yoktur.

Yalnız ümitle geçinen açlıkla ölür.

Uşağı işe koş sen de ardına koş

Tembelin iki yakası bir araya gelmez.

Derviş akçe ile biter her iş.

Dilenci bir olsa şükürle beslenir.

Yapmak güçtür yıkmak kolaydır.

Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa” (Emre, 1330: 64).

Kitapta bu gibi anlamlı sözlere yer verilmiştir. Bu sözlerin ne anlama geldiği üzerine düşünülmesi ve tartışılması istenilerek konunun daha anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

4.2.5. Tasarruf Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Tasarruf sözlük anlamı olarak bir şeyi istediği şekilde kullanma hakkı, parayı ya da tüketilebilecek herhangi bir şeyi dikkatli bir şekilde kullanma, iyi bir şekilde yönetip, idareli olarak harcama anlamına gelmektedir (TDK, 2020).

Günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızlı bir tüketim söz konusudur. Bu tüketim her geçen gün gereğinden fazla artmaktadır. Bu gereksiz artışın önünü alabilmek için tasarruf kavramı daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle eğitim programlarında tasarruf değerine yer verilmektedir.

İncelenen bu kitapta yazar “Acemi Hükümetler”, “Sahavet ve Haset”, “Servet Kazanmak ve İdare Etmek Hakkında Güzel Sözler” gibi metinlerde tasarruf değeri üzerinde özenle durmuştur.

Kitapta tasarrufla ilgili metinlerde şu ifadeler yer almaktadır. “*Eşyada dahi düzen faydalıdır. Dolabınızda kitaplarınızı ayrı defterlerinize ayrı albümünüzü ayrı kalem ve boyalarınızı ayrı yerlere koyacak olursanız onları her istediğiniz dakika bulabilirsiniz. Aramakla boş bir vakit geçirmezsiniz. Eşyada iltizam sayesinde her gün ehemmiyetli bir zaman kazanırsınız*” (Emre, 1330: 67).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere düzenli olmak belirsizliği önleyeceği için tasarruf sağlamaktadır.

Tasarruflu olmak, tüketilecek şeyleri idareli kullanmak geleceğe olan belirsiz durumları ortadan kaldırmakla kalmaz, yaşanılacak sıkıntılarının da önüne geçer. Harcama yaparken ihtiyaçlar belirlenmelidir. İhtiyaç dışı harcamalar yapılmamalıdır. İsteklerin değil ihtiyaçların karşılanması önemlidir. Nitekim Ahmet Cevat Emre’ de kitabında şu ifadelerle bunun üzerinde durmuştur.

“İşte her türlü ihtiyacı sıralamak her birine tam ona kifayet edecek kadar bir miktar para tahsis etmek ve ihtiyacâtı haricinde bir para sarf etmemek büyük bir intizamdır. İhtiyacâtı doğru tahmin etmek varidattan onlara tam bir karşılık ayırmak hayatımızın en mühim işlerinden biri olmalıdır. Bu sayede daima ihtiyacımızı bertaraf etmeye muktedir oluruz. Hiçbir zaman ekmeksiz, Elbisesiz veya kundurasız kalmaktan korkmayız. Sarfîyatında intizamı, ihtiyat (tedbir) etmeyen insan aylığını, yıllıkını veya haftalığını aldığı günlerde çok para harcar. Ay veya sene nihayetine doğru parasız kalır. Zaruret çıkar” (Emre, 1330: 67).

Tasarruf bireyi birçok sıkıntı ve zarureten kurtarır. Fakat sadece bireyin kendisine değil ailesine, çevresine, vatanına dahi fayda sağlamaktadır. Kitapta bu düşüncüyü destekleyen şu ifadelere yer verilmiştir:

“Tasarruf ifrat (aşırılık) için gayet lazım ve faydalı olduğu gibi vatan için ondan pek daha ziyade lazım ve faydalıdır. Ahalisi tasarrufu alışkın olan bir memleket daima zengin olur farz edelim ki bugünden itibaren bütün Osmanlılar her gün 10’ ar para artırmaya başlasın 25 sene sonra her birinin yalnız bu yüzden 50 lira kadar birikmiş sermayesi olur” (Emre, 1330: 70-71).

Bazı alışkanlıklarımız bizleri gereksiz harcamalar yapmaya yani israfa sevk eder. Bu alışkanlıklar tasarrufun düşmanı israfın dostudur. Yazarın metinlerde yer verdiği şu ifadeler bu görüşün doğruluğunu ortaya koymaktadır.

“Tasarrufun düşmanı sayılacak bazı fena ihtiyatlar vardır. Kumar oynamak içki tütün kullanmak şaşalı gösterişi sevmek debdebe ve tantanaya maruf olmaktadır. Kumara dayanacak Dünyada hiçbir servet yoktur. Birkaç gecelik kumar en büyük

mirasları bile yok etmeye yeterlidir. İnsanı bir don bir gömlekle sokakta bırakabilir. Kumarın en samimi arkadaşı içkidir. Kumar ve içki gibi arada değil ikisinden her birbiri insanı insanlıktan çıkarmaya yeterlidir” (Emre, 1330: 2).

Eserde aşağıdaki özlü sözler yer verilerek tasarruf değerinin önemi kavratılmaya çalışılmıştır. Tasarruf değeriyle ilgili kullanılan özlü sözler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez. Malını İsrâf eden zengin her gün züğürt. Az yiyen çok zaman yer çok yiyen çabuk bitirir. Ak akçe kara gün içindir. Parayı para kazanır (Emre, 1330: 84).

Yazarın, eserinde tasarruf değerinin üzerinde önemle durduğu dikkat çekmektedir. Değerin daha iyi anlaşılması için eserde günlük yaşamdan örneklerle çokça rastlanmakta, pekiştirilmesi içinde metin sonlarında sorulara yer verildiği görülmektedir. Eserde yer alana sorular şu şekildedir. *Tasarruf nedir? Neye yarar? Günde artırılan onluklardan ne gibi yekünler hasıl olur? Osmanlılar Avrupa'ya ne kadar borçludur? Bundan nasıl kurtulabiliriz? Tasarrufa karar veriyor musunuz? Nasıl yapacaksınız?* (Emre, 1330, s. 74).

Sonuç olarak tasarruf geçmişte olduğu gibi bugünde bireylerin yaşamını kolaylaştırmak adına önemli bir değerdir. Bu kitapta tasarrufun olabilmesi için zamanda, eşyada, mekânda ve parada düzenli olunması gerektiği üzerinde durulmuştur.

4.2.6. Dürüstlük Değeri Üzerine Bulgular ve Yorumlar

Dürüstlük T.D.K’ da “doğruluk” şeklinde tanımlanırken diğer sözlük anlamlarında “özü sözü bir olama” “bildiğinden, inandığından ve olduğundan farklı görünmeye çalışmama” şeklinde tanımlanmıştır. Doğruluk erdemli bir davranıştır. Dürüstlük insana toplumda saygınlık, itibar kazandırır (TDK,2023).

“Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene)” Kitabı’nda dürüstlük değerine metinlerin birçoğunda değinilmiş olsa da bizzat başlıkta kullanılarak derin bir şekilde ele alınmış olduğunu görüyoruz. “Doğruluk ve Yalancılık” metninde hikayeler ve kavramın zıttı üzerinde durularak değer kavratılmaya çalışılmıştır. Metinde dikkat çeken ifade şu şekildedir:

“Yalan insan topluluğunu tahrip eden bir itiyat-ı sakim olduğu için yalancı insaniyetin düşmanlarından sayılır. Beşer fitraten hakikate aşıktır. Daima hakikati arar. Şu kadar ki hakikati kolay kolay görmek ve tanımak her zaman mümkün değildir.

“İnsan şakadan bile olsa yalan söylememelidir. Çünkü ona alıştır ve çok defa kendini gayri ihtiyari olarak yalan söylemekten kurtaramaz.”

“Kör kadı hikayesi meşhurdur; vaktiyle biri son derece doğruluğu severmiş bir gün bir dava için mahkemeye gitmiş kadı’nın bir gözünden kör olduğunu görmüş ve kadı’ya ilk hitabı ey kör kadı olmuştur. Kadı da bittabi münfail olarak ben doğruluğu severim ama bu derecesini değil, cevabı ile mukabelede bulunmuş.”

“Şadi Şirazi Hz. Gülistanında (iç karışıklık) musallat olur hakkında ibret bahşen derç etmektedir. Vakti ile esirin biri bir padişahın gazabına uğramış padişah o esirin katline ferman buyurmuş esir bunun üzerine tenevvür ederek padişaha seb ve şetim (küfür) etmeye cüret etmiş. Esirin lisanına vakıf olmayan padişah da ne söylediğini sual etmiş. Kurnazın biri atılarak

— padişahım, bu kulunuz velkazibine’l gayz...(ayet) kerimesini okuyarak cevabını vermiş, ayeti kerimenin meali menfi: (Hiddet ve gazabını hazmedenler ve insanlara karşı af ve safi ile muamele edenler cennete dahil dairesindedir). Padişah bu ihtar üzerine mütenebbih ve müessir olarak esire hayatını bağışlamış. Şeyh Sadi Hazretleri hikâyeyi (dürûğ-ı maslahat-ı amiz) be ezraset (ona karşılık olarak) fitne endiz ibaresi ile hatema erdiliyor ki insanların maslahatı ve menfaatine hadim olan ve kimsenin zararına ve fesadına sebep olmayan yalan fitne ve fesat koparan hakikatten evladır demektir” (Emre, 1330: 171- 174).

Zorda olsa dürüst davranmak, doğru iş yapmak önemlidir. Dürüstlük değerinin ne denli önemeli olduğu, doğru-dürüst davranılmadığı vakit yaşanan sıkıntılara “Ahirin Mal ve Hürmetine” metninde oldukça güzel ifade edilmiştir. Yer verilen ifade şöyledir:

“Eksik tartan malını tağşiş eden insafa mugayir bir kâr ile intihasını satan tüccar sütüne su katıp halis süt gibi satan sütçü işçilerinin hakkını yiyen fabrikacı gaddarhane faiz alan ribâ (fazlalık) yiyen sarraf veya zengin fukaranın ihtiyacâtını zaruriyesinden olan şeyleri yazın toplayıp kışın gelip fahiş fiyatlara satan murabahaca bir insanın cehaletinden veya sarhoşluğundan veya noksan şuurundan istifade ederek elinden edna bir kıymet mukabilinde malını alan aldatıcı

“Dini mübin ahmedi ribâ ile rabahi noksan vezni tağşişi her türlü aldatmaya şiddetle nehy buyuruyor. İnsan ancak namus ve vicdan dairesinde çalışarak medarı maişetini kazanmalıdır. Muktedir olursa mal ve servet dahi çoğaltabilir. Fakat haris mal ile fukara insanları aldatmak kasıp kavurmak gayet zalim bir gaddarlıktır.” (Emre, 1330: 152-153).

Dürüstlük değerine son olarak “Vakar, Tevazu, Fahr (fesat), Gurur” metninde yaşamdan örnekler verilerek önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Kitapta bununla ilgili ifade şu şekildedir:

“Bir insan dostlarından akrabalarından birini hatta kendi kardeşini veya oğlunu bir cinayet işlerken görmüş bu cinayetten ise bir masum itham edilerek mahkûm olmak üzere bulunmuş farz olunsun. O şahit vicdanlı bir insan olacak olursa ruhu daima bir azap içinde kalır. Dostunu kardeşini veya oğlunu pençeyi adalete adeta kendi elleriyle cellat eline teslim etmek ne kadar müşkil bir

vazifedir. Böyle bir takat bir endaz (atan, atıcı) vazifeyi ifa etmek şecaat değil de nedir? Bazen insan kendince muhakkak olan büyük bir hakikatin neşrinden ve müdafaasından dolayı ayrılmamak büyük tehlikelere hatta ölüme maruz kalabilirler. Böyle azim tehlikeleri göze aldırıp hakikat-i neşir ve müdafaadan ayırmamak şecaati medenin en yükseğidir. Halkın cahilane tavırları veya bazı erbab-ı iktidarın zulüm veya istibdat korkusuyla hakikati setr etmek ruhun zayıf ve cibanelinden (korkaklığından) ileri gelir” (Emre, 1330: 46-47).

Kitabın bu metninde yazar doğru söylemenin ve dürüst davranmanın önemini cesaret kavramıyla birlikte kullanmıştır. Son olarak pekiştirmek amaçlı konuya dair soru ve düşündürücü alıştırmalara yer verilmiştir. Kullanılan sorular şu şekildedir:

“Verilen sözü tutmak lazım mıdır? Niçin? Tutmazsak ne olur? Ticarete söz kıymetli midir? Söz ile namus arasında ne münasebet vardır? Sözünü tutmayan nasıl insandır? Kuvvetli ve büyük devletler sözlerin tutmalı mıdır? Biz kuvvetli bir devlet mazimiz varken sözümüzü tutar mıydık? Yine muazzamayken tutmalı mıyız?” (Emre, 1330: 180).

4.2.7. Aile Birliğine Önem Verme Değeri Bulgular ve Yorumlar

Aile toplumun en temel yapı taşıdır. Toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerini, hoşgörü, saygı, sevgi, dürüstlük gibi birçok değeri gözlerimizi ilk olarak dünya ya açtığımız ailemizden öğreniriz. Aile kültürün korunması ve yayılmasının da önemli bir paya sahiptir. Kültür zaman içinde teknolojinin eğitim seviyesinde ki artışın ve siyasi değişimlerin etkisiyle değişime uğramıştır. Bu değişim aile yapısına da yansımıştır. Aile toplumun normlarını koruma, gelecek nesillere aktarma gibi önemli görevlere sahip bir yapıdır (Sağlam ve Özdemir, 2016).

Böyle elzem bir vazifeyi üstlenen aile kavramı Ahmet Cevat Emre tarafından da itinayla üzerinde durulan bir değer olmuştur. Yazar kitapta bu değerın tam olarak anlaşılması için birkaç başlıkla ele almıştır.

“Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” “Ebeveynlerin Evlada Karşı Vazifesi” “Ayrılan Ailelerin Vazifeleri Nelerdir?” “İzdivaç” gibi başlıklar yazarın aile birliğine önem verme değerini ele aldığı metinlerdendir. “Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” metninde yazar, ailede bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmesinin aile birliğindeki önemini vurgulamış ve şu ifadelerle yer vermiştir:

“Küçük dostlarım; bütün hayatımızda validemizin muhabbetini müşefikatine ihtimamlarını muamelelerini unutabilir miyiz? Hayatta bir mesudiyet görebiliyorsanız onun sayesinde görüyorsunuz. Sizi 9 ay hamile olduktan sonra dünyaya getiren sinelerinden akan mai-i leziz ve mugaddi ile besleyen soğuktan sıcaktan muhafaza eden hastalandığınızda uykularını terk eden her rahatını uğurunuzda feda etmekten çekinmeyen annenizdir. Siz mektebe giderken veya sokaklarda çayırda eğlenirken o yaz kış çamaşırlarınızı yıkamış, yemeklerinizi pişirmiş, yatağınızı hazırlanmıştı. Yüzünüzde bir hüznün gününüzde bir yaş görmemek en büyük emeli en büyük saadeti idi”

“Pederiniz sizi ve kardeşinizi bu hale getirinceye kadar ne zahmetlere katlanmış ne meşakkatler çekmiştir. Yaz-kış çalışmış çabalamış sizi gıdadan libastan, meskenden mahrum bırakmamıştır. Ebeveyninizin himayesi muaveneti henüz hitam bulmaktan uzaktır. Onlar ellerinizi nihayete kadar bırakmayacaklar. Daima iyiye ve daima hakka gitmeye çalışacaklar. Size asrımızın ihtiyacıyla mütenasip bir tahsil, bir terbiye, bir meslek te'mine gayret edeceklerdir” (Emre, 1330: 85-86).

Bu ifadelerde anne ve babamızın bizi büyütmek için çektiği sıkıntılar, bize karşı duyduğu şefkat ve merhamet dile getirilerek ona karşı hürmetkar olunması gerekmektedir. Metnin devamında ebeveynlerimize yaşlandıktan sonra da saygı ve sevgimizi göstererek birlik ve beraberliğin her daim sürdürülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Geçmişten bugüne norm ve değerler değişmiş olsa da bazı davranışlar yerini korumaktadır. Anne baba ne kadar kötü olursa olsun onlara karşı her daim saygılı olunmalıdır. Fikir ve görüşlerimiz olsa da bunu ifade ederken dahi saygıdan ödün verilmemelidir. Kitapta bu hususla alakalı metinlerde şu ifadeler geçmektedir:

“Evlat olabilir ki ailesinde ahlak kitaplarında okuduğu kavaide muhalif hareketler görsün çocukların tahsil ve terbiyesi günden güne terakkiyata mazhar olduğundan ebeveyn ile evlat arasında erkenden ahlakça ve itiyatça ihtilaf zuhur edebilir. O takdirde evlat yine hilm ve şefkatle kuvvet-i iknaiesine istigmale mecburdur. Fakat hiçbir zaman itaatsizlik ve rıza-yı ebeveynine muhalefet edemez” (Emre, 1330: 88).

Aile toplumda yaşayan bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir kavramdır. Bir aileye sahip olan bireyler artık sadece kendisini düşünemez. Her hal, hareket ve düşüncelerini tartarak ortaya koymalıdır. Çünkü bu davranışlardan sadece kendisi değil bütün ailesi kazanç veya zarar elde eder. Eserde yazar bu düşüncüyü şu şekilde ifade etmiştir.

“Evlat namus ve haysiyete tutunacak her harekette ise mutlaka ebeveynini dayı ve amcalarını ve umumu efrat ailesini düşünmek mecburiyetindedir. Çünkü efradı aileden birinin fena bir hareketi bütün aileye iğraşı (mahcubiyet) etmekten hali kalamaz. Ebeveyn için ise öyle bir fiil mezmum ilelebet silinmesi mümkün bir hacalet olur” (Emre, 1330: 88).

Sadece evlâdın anne babaya karşı görevleri yoktur. Anne babanın da evlada karşı görev ve sorumlulukları vardır. Anne baba toplumun evrensel ve toplumsal değerlerine sahip bireyler yetiştirmekle mükelleftir.” “Ebeveynlerin Evlada Karşı Vazifesi” metninde şu ifadeler dikkat çekmektedir.

“Çocuklar büyüdükçe onlara karşı edilecek ihtimamat tezayüt eder. Onları okutmak iyi bir mektebe vermek onlara iyi bir terbiye te'min eylemek daha sonra onları bir meslek sahibi kılmak lazımdır. Bunun için de ebeveynin bizzat tahsil ve terbiye görmüş kâfi bir kazanç sahibi olunmuş olması icap etmez mi? Babalığa analığa hazırlanmak demek bugünden itibaren bir dakikanızı bile ihmal ile geçirmeden zekanızı meram ve irade gözü vicdanınızı vücudunuzu terbiyeye çalışmak demektir”

“Ebeveyn çocuklarını beslemeye, giydirmeye, barındırmaya, okutmaya, faydalı bir kazanç bir meslek sahibi etmeyen hastalıktan ve tehlikelerden vikaye ve himaye eylemeye mecburdur. Çocukların kusurlarını görmek, tahsis etmek, onlara iyi adetler, iyi nasihatler vermek kendi tavırlarıdır. Hareketleriyle onlara numune-i imtisal olmak da ebeveynin vazifesidir” (Emre, 1330: 92-93).

Kısacası aile kurmak ve o aileyi korumak, devamlılığını sağlamak bazı sorumluluklar gerektirmektedir. Bu sorumluluklar oldukça zordur. Bu sebepten bir aile kurmak için kişinin önce kendisini iyi bir şekilde geliştirmesi, aileye dair değerleri benimsemesi gerekmektedir.

Günümüzde aile yapısı genellikle anne baba ve evlatlardan oluşmaktadır. Fakat tarihe baktığımız da Türk aile yapısında babaanne, dede gibi büyüklerle birlikte yaşanıldığı görülmektedir. “Ayrılan Ailelerin Vazifeleri” metninde bununla ilgili şu ifadeler yer verilmiştir.

“O ihtiyar muazzep vücutlar katlanmış vaktiyle çalışmış çabalamış anne ve babanızı büyütmüş talim ve terbiye etmiş izdivaçlarını terviç(destekleme) ve teshil etmiş bizim de dünyaya gelmemize sebep olmuştur. Daha nice zamanlar uzaktan yakından ebeveynimizi ve bizi himayeden ellerinden gelen muaveneti de ifadan geri kalmamışlardır”

“Onları sevmemek ak saçlarını hürmet etmemek nasıl mümkün olur? Gerek ebeveynlerimizin vazifesi gerek bizim vazifemiz o muazzep ise muhterem ihtiyarları ömürlerini son günlerin de bahtiyar etmeye çalışmaktır. Diğer akraba dayılar, amcalar, halalar, teyzeler de bizim için pek yakın akrabadandırlar düşünmeliyiz ki onlar valide ve pederlerimizle beraber ta ki bizim kardeş ve hemşerilerimizle olduğu gibi büyümüşler bir terbiye görmüşler. Mesut ve elim beraberce iyi ve şebabet hayatlarını geçirmişlerdir. Bu kadar saygı rabıtalarla ebeveynlerimize merbut’a olan bu akraba bizim muhabbetimize ve riayetimize müstahaktırlar” (Emre, 1330: 95).

Bunun yanında yazar aileden bahsederken sadece kan bağıyla bağlı olduğumuz bireylerin değil dost olduğumuz insanlarla da aile olunabileceği üzerinde durmuştur. Kitapta bu düşünceye dair şu ifadeler yer almaktadır.

“Dostlar; efrat-ı aileyi düşünürken kendi seçimimizle intihap ettiğimiz kendileriyle sıkı ve samimi münasebette bulunduğumuz dostlara hatıra getirmemek mümkün değildir. Çok defa iyi bir dost insana en yakın akrabadan hatta ebeveynden fazla bile iyilik edebilir dost umumiyet de bizi seven bizim hukukumuz haysiyetimize hatırımıza gönlümüze hürmet ve riayet eden kederimizle kederlenir sevincimiz de sevinçlenir bir insandır. Öyle bir insanın muhabbeti hürmeti ve rivayeti samimiyet ve mevdeti ihtiyarî olduğu için pek mukaddes pek muazzezdir. Denilebilir ki insanın ne kadar çok dostu olursa ailesi o kadar vasi olur. İnsanlar birbirine sevmek ve birbirine yardım etmekle muvazzaftır” (Emre, 1330: 96-97).

“İzdivaç” metninde yazar aile kurmak için yapılması gereken, bakılması elzem olan fikir ve davranışlar üzerinde durmuştur. Öncelikle ailenin düşünce ve rızasının olması, bir meslek sahibi olunması vb. belirtilmiştir. Eşlerin birbirine ve ailelerine karşı görev sorumluluk ve davranışlarının nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifadeleriyle belirtilmiştir.

“İzdivaç etmek isteyen genç adamın gerçi 21 yaşından sonra zevcesini seçmeye intihapta ise de genç zevce aileye ithal edileceğinden şeref aileyi ihlal etmeyecek birisinin olması şarttır. Bunun için izdivaçta ebeveynin görüşünü almak annenin rızasını istihale etmek her delikanlının borcudur. Esasen ana-baba tecrübekârlıkları sayesinde genç adama müstakbel refikası hakkında her türlü sağlam malumat dahi verebilirler” (Emre, 1330: 101).

Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere aile kavramına ve aile kavramının kitapta oldukça yer verilmiş olup, bizzat yaşamdan örnek ve değerlendirmelerle aile birliğine önem verme değeri kazandırılmaya çalışılmıştır. Diğer bütün değerlerde olduğu gibi bu değerinde çocuklar tarafından anlaşılıp anlaşılmadığına bakmak veyahut pekiştirmek amaçlı metnin sonunda sorular ve alıştırma vermiştir. Kitapta bu hususla alakalı metinlerde yer alan sorular şu şekildedir:

“Validenizin sizin üzerinde ve ne gibi hukuku vardır? Babanızın hukuku nedir? Ebeveyne karşı vazifeleriniz nelerdir? Bu vazifeler haklı mıdır? Mektepte okuduğunuz bir kaideyi ahlakiye veya peyda ettiğiniz bir adete muhalif işlerde ebeveynine karşı nasıl muamele edilmelidir? Evladın ebeveynini ikna etmesi mümkün müdür? Kumarbaz ay yaş bir baba ailesine sefalet bırakırsa hakkında ne düşünürsünüz? Bir annenin evlatlarına zararı dokunur mu? Ebeveynler arasında tartışma hüküm ederse çocuk için iyi olur mu? Kardeşler arasında münasebet nasıl olmalıdır? Büyükbaba ve büyük anneye ve akrabaya karşı vazifelerimiz nedir? Dostluk nedir? dostlara karşı vazifemiz nedir? Muallimlerimize karşı vazifelerimiz nedir ve niçin? Haklı bir dost bulmak kolay mıdır zor mudur? Dostunuzu nasıl seçersiniz? İzdivaç nedir izdivaçta ne gibi şartlar vardır? Zevce nasıl olmalıdır? Niçin?” (Emre, 1330: 90-93-100-104).

Yukarıda aile birliğine önem verme ilişkin metinlerde yer alan soruların bazıları belirtilmiştir.

4.2.8. Adalet Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Adalet; haklı kimseye hakkının teslim edilmesi, haksız kimsenin ise cezalandırılmasını gerektiren kavramdır. İnsanların birlikte ve iç içe yaşamaları adaletin o toplum da sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak bireylere adil olmak gerektiği öğretildiği zaman adaletin uygulanmasını da kolaylaştırmış oluruz (Tanrıkulu, 2019).

Emre'nin "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) Kitabı'nda adalet kavramının anlaşılması ve benimsenmesi için insanların bir olaya bir olguya, davranışa karşı sergileyecekleri tutumları, kanunlar ve anayasal düzenlemelerden yararlanılarak ele alınmıştır. Kitapta yer alan "Kanun" meninde adalet değeri ile ilgili şu ifadeler dikkat çekmektedir.

"Bugün sizinle beraber düşünelim kanun kelimesini tamamıyla anlayalım insanların hareketleri iyi veya kötü halkı veya haksız olabilir bazen fenalık ve haksızlık büyük bir derecede dahi olabilir mesela bir insan bir başkasının evine geceleyin girse odasına kapısını kırsa sandığındaki paraları çalsa kaçarken de ev sahibine rastlasa ev sahibi ona mani olmak istese o da bıçağıyla ev sahibini yaralasa veya öldürse o insan Hem hırsız hem katil olur işte o adamın hareketi gayet fena hırsız katil İnsan kendi haline bırakılmış olsa acaba ne yapar.

"Şimdi farz edin ki bir hırsız bir katil veya diğer bir cinayet meydana geldi fakat hırsız katil canı belli değildir. Muhtelif insanların bazı şahitliği vardır. Lakin sureti katiyete cinayetin hakiki katilini tanıyıp gösteren yoktur. O zaman ne yapılır. Meydana gelen şahitlikler üzerine çok kişi zan altında kalıyorlar. Bunlar bir mazlum bunlardan bazıları aleyhine daha ziyade deliller bulunuyor. Onlar da itham edilir mamafih bununla beraber bu ihtimaller içinde kat'i bir suretle canidir denilemez hakiki caninin meydana çıkarması için bütün O ihtimallerle mahkeme olurlar. Adil müstakim doğru adaletli tecrübeli Hakimler en sonunda bir hüküm ederler" (Emre, 1330: 117).

Toplumda bir arada yaşayan bireylerin her türlü hakkını tayin etmek amaçlı düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemeler sadece tek bir alan da değil birçok alanda ayrı ayrı yapılmaktadır. Yazar eserinde kanunu şu şekilde tanımlamaktadır.

"İnsanlar haksız ve muzır görecekt efale karşı ceza yazılı cezalar ile durdurmak her türlü hareketlerini ve musalihatlarını tanzim etmek haklarını ve vazifelerini tehdit ve tayin eylemek mecburiyetindedirler. Bu hususlar için düşündükleri tedbirleri cem eden eserlere kanun namı verilir. Kanunlar gayet muhtelifdir. Kanun hazırlamak ve kanunların nasıl tatbik edildiğini teftiş eylemek hak ve vazifenin kimlere ait olduğunu ve bu hak ve vazifenin nasıl ifa edileceğini gösteren kanuna da Kanuni Esasi namı verilir" (Emre, 1330: 117-118).

Yazar kanunlar insanların haklarını alabilmeleri, kullanabilmeleri veya toplum düzenini sağlamak amaçlı hazırlanır. Fakat hazırlanan bu kanunlara uyulmadığı sürece kanun yapmanın bir önemi yoktur. Mevcut kanunlara itaat edilmesi gerektiğini “Kanuna İtaat” metninde şöyle belirtmektedir.

“Mevcut kanuna itaat etmek şarttır. Çünkü ona itaatsizlik etmek heyeti içtimaiyyenin asayişini ihlal etmek demektir. Yine bu fikri destekleyecek misaller vardır, “Mesela bir haydut yanına birkaç silahlı arkadaş alsa da şekavetle (kötülük) berdevam (süre gelen) olsa, jandarmalara teslim olmak istemese o memlekette asayiş mefkûd (kaybolmuş) olur. Herkes hayatından malından korkar. Ticaret ve her türlü nafi işler durur. Zirai tarlalarına gidemez olur. Nihayet kanunu itaat etmek istemeyen asayiş ihlal eden o haydutlara karşı büyük bir Jandarma kuvveti gönderilir. Onlar cebren (zorla) elde edilerek mahkemeye sevk olunur. Hükmü kanun icra olunur” (Emre, 1330: 119).

Kanunlara uymamak toplumun işleyişini bozar. Topluma rahatsızlık vermektedir. Ve toplumda adaletin, refahın sağlanması için kanunlara itina gösterilmelidir. İtina göstermeyen bireylere zor kullanılır. Aynı metinde geçen şu ifadeler kanunlara itaat edilmediğinde ortaya çıkacak durumlar belirtilmiştir.

“Kanuna itaatsizlik asayişte ihlal eder. Umumun rahatını kaçıır. Ona cüret edenler kuvvet ve mecbur itaat edilirler. Kanunlar insanlar tarafından hazırlandığından bazı ahkâmının mugayir-i hakkaniyet olması mümkün ve pek tabiidir. Bu sebepten bütün kanunların tebdil ve ta ‘dili (ılımlılık)mümkündür” (Emre, 1330: 122).

Yazar kanunların insanlar tarafından hazırlandığı için adaletle hüküm verilmemiş olabileceği, bundan dolayı kanunların kalıcı değil değiştirilip, düzenlenebilir veya yorumlanabilir bir yapıda olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir. “*Kanunlar insanlar tarafından hazırlandığından bazı ahkâmının mugayir-i hakkaniyet olması mümkün ve pek tabiidir. Bu sebepten bütün kanunların tebdil ve ta ‘dili (ılımlılık) mümkündür*” (Emre, 1330: 122).

İnsanların Vazifeleri başlığının alt başlığı olan “Adalet ve Şefkat” metninde adaletin tanımı şu cümlelerle ifade edilmektedir: “*Başkalarının bize karşı nasıl muamele etmesini istiyorsak biz de diğerlerine karşı öyle muamele etmeye alışkan olmalıyız. İşte başkalarına karşı riayete mecbur olduğumuz bu büyük vazifeye adalet denilir*” (Emre, 1330: 138).

İnsan ilişkilerindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. İnsan kendisine yapılmasını istemediği bir davranışı başkalarına da yapmamalıdır. Başkalarının bizim düşüncelerimize müdahalesini istemezsek, bizlerde başkalarının hakkına müdahale etmemeliyiz. Kitapta bu görüşü destekleyen şu ifadelere şu şekildedir:

“Hayatımıza, malımıza namus ve şerefimize itikadımıza, fikrimize başkasının tecavüz veya müdahale etmesine arzu etmeyiz. O halde böyle bir tecavüz veya müdahaleyi başkalarına da layık görmemeliyiz. Başkalarının bize karşı nasıl muamele etmesini istiyorsak biz de diğerlerine karşı öyle muamele etmeye alışkan olmalıyız. İşte başkalarına karşı riayete mecbur olduğumuz bu büyük vazifeye adalet denilir” (Emre, 1330: 137-138).

Adalet değerinden bahsedilirken adalet olunduğunda ne gibi durumlar yaşanır, adalet olmadığında ne gibi durumlarla karşılaşırız. Değerin hakkıyla anlaşılması için tarihte yaşanan olaylardan yola çıkılmıştır. Örneğin, bir metinde şu cümleler yer almaktadır:

“Efradı arasında olduğu gibi milletler arasında dahi ahit de akit riayet elzemdir. Fakat heyhat kuvvetli devletler bu lazım namusa ekseriye riayet etmiyorlar. İşte Avrupa devletleri muhtelif muadelelerle Devleti Osmaniye’nin tamamiyet-i mülkiyetini tasdik tasdik ve taahhüt ettikleri halde son senelerde onlardan ikisi Avusturya ile İtalya en önemli vilayetlerimizden ikişer tanesi ilhak etmiş cümlesini de Balkan asabiyetine karşı göz yummuş ihtiyar-ı sükût eylemiştir. Asrımızda artık muharebeler bir milletin vatanı elinden gasp etmeye o milleti vatanından tart (çıkarma) ve teb’îd (uzaklaştırma, kovma) ile men hakkı kazandırmamalıdır.” (Emre, 1330: 179).

Adalet değeri üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir değerdir. Bireylere kazandırılması gereken önemli bir davranıştır. Kitapta yer alan diğer yerlerinde de adalet kavramı direkt verilmemiş olsa da kullanılan örneklerle çocuklara sezdirilmeye çalışılmıştır.

4.2.9. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

MEB bağımsızlık kavramını “*Herhangi bir kuruluş ya da ülkenin, yabancı bir denetim ve güdümünde olmadan kendi kendini yönete bilmesi(istiklal)*” olarak tanımlamıştır.

Bir toprak parçası üzerinde yaşıyor olmak o yeri vatan yapmaz. Aynı zamanda oraya hükmedebilmek gerekir. O toprağa ait hava, kara, deniz hakimiyetini elinde bulunduruyor olmak ve özgürce kararlar alıyor olmak gerekmektedir. Yani denilebilir ki bir yere vatan diyebilmek için bağımsızlık ve özgürlük olması gerekir. Nitekim incelemesi yapılan bu kitapta da vatanın vatan olabilmesi için bağımsız olunması gerektiği üzerinde durulmakta ve şu ifadeler yer almaktadır.

“Düşmanların Yunanlıların Bulgarların, Sırpların, Karadağlıların, İtalyanların Fransızların moskofların tevziat ve esareti altında eziliyorlar.

Memlekette kendi reyleri olmaksızın veda ediyorlar. Muhakemelerine mamur olan hüküm çoğunlukla onları sevmeyen bir takım zalim insanlardır. Beldelerini idare edenler kendi düşmanlarıdır onlar doğdukları memlekette bulunuyorlar fakat Vatan'da değildirler” (Emre, 1330, s. 108). Bulguları ile yukarıdaki ifadeleri desteklemektedir.

Bağımsızlık değerine yazar kitapta bizzat bir metinle ele alınmamış fakat diğer metinler içerisinde değinilmiş ve sezdirilmeye çalışılmıştır.

4.2.10. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Değerler eğitimi içerisinde önemli bir şekilde ele alınan ve alınması gereken bir değerdir. Çünkü saygı insanlar arası iletişimde, sosyal yapının saadeti ve huzuru için gerekli en elzem bir duygudur. Ahmet Cevat kitabında saygı konusunu direk başlıklara yansıtmamış olsa da birçok başlık içerisinde anlatılan hikâye, verilen örneklerle saygı kavramına sıklıkla yer vermiştir. Bu ders kitabında saygı özellikle aile bireylerine, büyüklere, okulda muallimlere ve arkadaşlara karşı davranışlarımızın şekillenmesi için günlük yaşamdan örneklerle ele alındığı dikkat çekmektedir. Kitapta yer alan “Vakar, tevazu- fahr, gurur” metninde saygı değeriyle ilgili şu ifadeler dikkat çekmektedir.

“Herkes nefsini aziz bilmekle beraber başkasının da nefsini aziz bilmeli ve ona riayetkâr olmalıdır. Kendimizden ne kadar aşağı bulunursa bulunsun kimseye nazar-ı hareketle bakmak caiz değildir. Kendimiz ne kadar yüksek bir mevkiye bulunursak bulunalım başkasına karşı muamelelerimizde daima nezaket ve tevazu ile olunmalıdır. Muhatabımız her kim olursa olsun kendisine terbiye ve nezaket latif ve mürüvvet dairesinde muamele etmek vazifemizdir. Tevazu ve nezaket sahibi insan her yerde sevilir. Herkesin hürmeti ve riayetini kazanır” (Emre, 1330: 51).

Yazar her değerde olduğu gibi saygı değerinde de olumlu ve olumsuz boyutuna şu ifadelerle değinmiştir.

“Bilakis nezaketsiz ve kibirli insan herkesin nefretini hakkıyla celbeder. Fakirin kendisini zengin cahilin alim, acizin muktedir, korkağın cesaret göstermek istemesi kibir denilen fena huydan ileri gelir. Bilakis zenginin fukaraya alimin avama karşı iyi muamele etmesi fukara ve avam arasında alayış bulunmayıp mutedil nazik ve münasip-i etvar (uygun tavır) ile eser-i tevazudur” (Emre, 1330: 51).

Bunların dışında yazar “Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” “Ebeveynlerin Evlada Karşı Vazifesi” “Ayrılan Ailelerin Vazifeleri Nelerdir?” “İzdivaç” “İnsanların Vazifeleri” başlıklarında da saygı değerine yer vermiştir. Büyüklerimize ebeveynlerimize okulda öğretmelerimize, arkadaşlarımıza karşı saygılı olunmasının insanı toplumda saygın bir yere getireceği belirtilmiştir.

4.2.11. Yardımseverlik ve Dayanışma Değerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Toplumların bir arada suhuletle hayatlarını idame ettirebilmeleri, kalkınabilmeleri, sınıfsal farklılıklar ve adaletsizliklerin yaşanmaması için çocuklara kazandırılması gerekli bir değerdir. Zira islâm dini de zenginlerin fakirlere zekât vermesini emrederek bir nevi yardımlaşmayı bize öğretir (Emre, 1330). Yazar metinlerde yer verdiği şu ifadelerle bu düşüncelerini desteklemektedir.

“Muktedir olursa mal ve servet dahi çoğaltabilir. Fakat haris mal ile fukara insanları aldatmak kasıp kavurmak gayet zalim bir gaddarlıktır. En büyük haksızlıkları asıl zenginler yapabilir. Çünkü zenginler birleşerek bir memleketin zaruri ihtiyaçlarını kendi elleri arasında cem etmeye ve istedikleri gibi satmaya fukara ve ihtiyaçlıyı duçar zaruret ve sefalet etmeye muvaffak olurlar. Zenginler birleşerek cesim sermayeleriyle cesim fabrikalar açmaya veya teşebbüsâtı-ziraiye imariye üretmek meydana getirmeye ve fukara-yı nâsı isterlerse ucuz ucuz çalıştırmaya imkân buluyorlar. Hakikaten zenginler her gün müracaat ettikleri istihsali servet yolları da bunlardır. Hele memleketimizde ticaret ve sanat her türlü teşebbüsâtı ziraiye hemen kamilen ecnebi zenginlerin arasında olduğundan görmekte olduğumuz zararlar birkaç katlı oluyor. Bu gaddarlara karşı kanun dahi hiçbir şey yapmamaktadır. Artık amellerinin hesabını vermek ve cezasını görmek ahirete kalmıştır.” (Emre, 1330: 153-154).

İnsanların birbirine yardım ettiklerinde gerçekleşecek olumlu gelişmeler verilerek yardımlaşma değerinin önemi kavratılmaya çalışılmaktadır. Yardımlaşma olmazsa toplumda ne gibi haller vuku bulur bu olumsuzluklarda ifade edilerek değer in pekiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu değerler dışında birde “sevgi” değerine değinilmiştir. Fakat bizzat bir başlık veya metin ayrılmamış sadece diğer değer, kavram ve konuların içerisinde sezdirilmiştir. Sevgi değerinin değinildiği başlıca başlıklar şunlardır:

“Evladın Anne Babasına Karşı Vazifesi” “Ebeveynlerin Evlada Karşı Vazifesi” “Ayrılan Ailelerin Vazifeleri Nelerdir?” “İzdivaç” “Ahirin İtikadına ve Efradına Hürmet” “Nezaket ve Adabı Muaşeret” “Dini Vazifelerimiz.

Tablo 11. Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) Kitabında Yer Alan Değerlerin Metinlere Göre Dağılımı

	Sorumluluk	Sabır	Aile Birliğine Önem	Çalışkanlık	Bağımsızlık	Vatanseverlik	Yardıms severlik	Adalet	Saygı	Dürüstlük ve	Tasarruf	TOPLAM
Vicdan										1		1
Vazife	1				1							1
Vazifelerin Taksimi	1											1
Vikaye-i Nefis (Nefsin Korunması)	1	1										2
Hıfz-ı Sıhhat (Sağlığın Korunması)												0
Temizlik Hakkında Vesaye												0
Havâssın Hıfz-ı Sıhhati (Beş Duyu Organının Korunması)												0
Tagaddi (beslenme) Perhizkârlık											1	1
Tagaddi Gıdalar Hakkında Tafsilat												
İrade- Meram	1	1		1	1	1		1		1		7
Devam ve Sebat		1										1
Sabır ve Metanet	1	1									1	3
Şecaat (cesurluk)	1			1	1	1						4
Vakar, Tevazu -Fahr (övünmek), Gurur									1			1
Güzel Sözler (Sea ve Atalet Hakkında)	1			1	1	1					1	5
İntizam											1	1
Tasarruf- İktisat/Harcama Planı											1	
Sahavet (cömertlik) ve Haset							1				1	2
Fıkr-i Teşebbüs		1										1
Servet Kazanmak ve İdare Etmek Hakkında Güzel Sözler	1						1		1		1	4
Evladın Anne-Babasına Karşı Vazifesi			1						1			2
Ebeveynlerin Evlada Karşı Vazifeleri	1		1					1	1			4
Efrad-ı Ailenin Vezaifi			1				1	1	1	1		5
İzdivaç		1	1									2
Güzel Sözler (Bahtiyar olmak için)			1									1
Vatan Millet	1				1	1						3
Kanun					1			1				2
Kanuna İtaat						1		1				2
Hakkı İntihap	1					1		1				3
Vatana Hizmet	1				1	1						3
İnsanların Vazifeleri	1					1		1	1			4
Hayat-ı Beşeriye	1					1		1				3
Ahirin Mal ve Mülküne Hürmet						1	1	1	1	1		5
Ahirin itikada ve Efradına Hürmet								1				1
Ahirin Namus ve Haysiyetine Hürmet												
Doğruluk ile Yalancılık	1							1	1	1		4
Va'd-aht ve akd	1									1		2
Nezaket ve Adabı Muâşeret										1		1
Vezaif-i Diniyye	1		1									1

Tablo 11 incelendiğinde Ahmet Cevat Emre'nin “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) Kitabı 40 metinden oluşmaktadır.

Bu metinlere ait değerlerin genel dağılımını yukarıda ki tabloda gösterilmiştir. Tabloya göre:

1. Sorumluluk değeri, 17 defa
2. Sabır değeri, 6 defa
3. Aile birliğine önem verme değeri, 7 defa
4. Saygı değeri, 8 defa
5. Tasarruf değeri, 7 defa
6. Dürüstlük ve doğruluk değeri, 7 defa
7. Yardımseverlik değeri, 4 defa
8. Adalet değeri, 11 defa
9. Vatanseverlik değeri, 10 defa
10. Bağımsızlık değeri, 8 defa
11. Çalışkanlık değeri, 4 defa

Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kitabında elde edilen sonuca göre değerlerin genellikle dengeli bir dağılım göstermekle birlikte sorumluluk ve adalet değerlerinin ağır bastığını söyleye biliriz.

Metinlerde ele alınan değerlerin dağılımına bakıldığında yukarıdaki tablodan çıkarılan sonuçlar şunlardır:

“İrade- Meram” metninde ele alınan 7 değer bulunmaktadır. Bu metin kitabın içindeki en uzun okuma parçasını oluşturmaktadır. Metinde sorumluluk, sabır, alışkanlık, bağımsızlık, vatanseverlik, adalet, dürüstlük ve doğruluk değerlerine yer verilmiştir.

“Ailelerin Vazifeleri Nelerdir?” “Ahirin Mal ve Mülküne Hürmet” metinlerinde 5 değer yer almaktadır. Bu değerler ise vatanseverlik, yardımseverlik, adalet, saygı, dürüstlük ve doğruluk, aile birliğine önem verme değerlerine yer verilmiştir. Bu okuma parçaları kitapta en fazla değerlere yer verilen metinler olarak belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda "Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kitabında Ahmet Cevat Emre birçok ahlaki değere yer vermiştir. Fakat ülkenin içinde bulunduğu durumun eğitim programlarına da yansımış olmasından

dolayı vatanseverlik, sorumluluk, adalet ve bağımsızlık değerlerine daha baskın olarak yer verildiği görülmektedir. Ahmet Cevat Emre bu değerlere metinlerde günlük yaşamdan ve tarihten örnekler vererek vatana, millete verdiği önemi ortaya koymuştur. Vatanın birçok toprağı kaybedilmiş, bu topraklara tekrar sahip olabilmek için çocukların öncelikle sorumluluk sahibi çalışkan, vatansever bireyler olmaları gerektiği üzerinde özenle durulmuştur. Toplumun refah ve saadeti, için saygı, sevgi ve özellikle aile birliğinin önemi gibi ahlaki değerlere çokça yer verilmiştir.

Emre, değerlerin okul ortamında bireylere en iyi şekilde kazandırılması için çocuklara üzerinde düşünebilecekleri, muhakeme edebilecekleri sorulara çokça yer vermiş, kullandığı bütün örneklerin hayattan kopuk olmaması adına yaşanan olay ve olgular ışında metinlerde hikayelere yer verdiği görülmektedir. Böylece değerler daha somut hale gelerek anlaşılmasının kolaylığı açısından önemlidir.

Ahmet Cevat Emre, metinlerde aile kavramını anlatırken anne ve babanın evlatlar ve birbirleri üzerindeki sorumluluklarından bahsetmiştir. İnsanın ve toplumun birlik, beraberlik içerisinde yaşayabilmesinin gerektirdiği temel nedenin birçok değerlerin çocuğa küçük yaşlardan itibaren aile ortamında verilmesi gerektiği hususunda aileye de mesaj verildiği görülmektedir. Yine metinlerde çocuklara ailenin öneminden bahsedilirken büyüklere saygılı davranılması ve sevgi duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Saygı ve sevginin olamadığı aile ortamının da ne gibi olumsuzlar yaşanacağını örneklerle ifade ettiği görülmektedir.

Ahmet Cevat, ele aldığı temalarda adalet kavramı üzerinde de önemle durmuştur. Toplumun nizamı ve refahı için adaletin öneminden kanunların hazırlanılışını ve uygulanışını anlatarak, olumlu – olumsuz örnek ve hikayelerle çocuklara adalet kavramının önemi anlatılmıştır.

Ahmet Cevat, saygı kavramından bahsederken özellikle büyüklere, anne-babaya karşı saygılı olunması gerektiğini vurgulamıştır. Büyüklerine karşı saygılı olan bireylerin toplumda da saygın bir yere sahip olacağını belirtmiştir.

Ahmet Cevat, dürüstlüğü ifade ederken doğruluk kavramıyla birlikte ele almıştır. Dürüst olmanın zorluğundan bahsetmiştir. Her kişinin dürüst olamayacağı, en yakınlarımız dahi olsa onları korumak için bile asla doğruluktan ve dürüstlükten ayrılmamak gerektiğini islâm dininde de emredilen bir kavram olduğu vurgulanmıştır.

Yine yalancı olmanın sonuçları belirtilmiştir. Dürüstlüğün insana her zaman sağladığı faydalardan bahsedilmiştir.

Kitapta sabır kavramı ifade edilirken özellikle her işin başının sabretmek olduğu, her güzel sonuca sabredilerek varılacağı örneklerle anlatılmıştır. Sabırsız insanın zelim olduğu örneklerle yer verilerek dahi iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Aynı şekilde yardımseverlik kavramı insanların birbiriyle olan ilişkilerinin daha sağlam olmasını ve insanların sevgi bağına güçlendirdiğinden bahsedilmiştir. İslâm dininin zenginlerin fakirlere zekât vermesi gerektiğini emrederek, bunun her iki taraf içinde daha iyi olduğundan bahsedilerek değerin aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Yeni savaştan çıkan ve birçok toprağıyla birlikte mal varlıklarını kaybetmiş bir toplumun içinde bulunduğu bu durum göz önünde bulundurularak bireylerin israftan kaçınıp tasarruf etmelerinin vatanın tekrar bağımsızlığına ve özgürlüğüne kavuşabilmesi için şart olduğu belirtilmiştir. Bunun içinde çalışkan ve sorumlu bireyler olunması gerektiği belirtilmiştir. Sorumluluk sahibi olmanın hayatın her alanına düzen ve getireceği ve bu sayede birçok şeyden de tasarruf sağlanacağı ifade edilmiştir.

Bu dönemde (1914) okullarda okutulan Ahmet Cevat Emre'nin Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) ders kitabında toplumsal yaşantının içinde bulunduğu durumlar gözetilerek toplumun ve bireylerin sahip olması gereken toplumsal ve evrensel değerlerin bireylere eğitim yoluyla kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ahmet Cevat kültürün devamlılığı, ahlakın korunması için çocukların sorumlu, yardımsever, vatansever, çalışkan, adaletli, doğru-dürüst, saygı ve sevgi duygularına sahip birer rol model bireyler olmalarını amaçlamıştır.

4.3. İlkokul 4.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Değerler

Bu başlıkta ilkokul 4.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan değerler tespit edilecek ve çalışmamıza kaynaklık eden Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)" kitabında yer alan değerlerle karşılaştırılması yapılacaktır.

4.3.1. İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin Değerler Kapsamında İncelenmesi

Bu başlıkta günümüz Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan değerler ilkokul 4. sınıf ders kitabın kapsamında yer alan metinler incelenerek tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 12. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Birey ve Toplum Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Birey ve Toplum	Kimliğim Yaşam Öyküm İlgi, ihtiyaç ve yeteneklerim Bireyler Arası Farklılıklar Saygılıyız	Farklılıklara saygı
		Sorumluluk
		Sevgi
		Azim

Tablo 12 incelendiğinde İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında yer alan kimliğim, yaşam öyküm, ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerim, bireyler arası farklılıklar saygılıyız metinlerinde farklılıklara saygı, sorumluluk, sevgi ve azim değerlerine yer verildiği görülmektedir.

Tablo 13. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kültür ve Miras Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Kültür ve Miras	Aile Tarihi	Sevgi
	Kültürümüzün Öğeleri	Saygı
	Ailem çocukken	Hoşgörü
	Kurtuluş destanımız	Aile birliğine önem verme
		Vatanseverlik
		Kültürel mirasa duyarlılık

Tablo 13’de İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında yer alan aile tarihi, kültürümüzün öğeleri, ailem çocukken ve kurtuluş destanımız metinleri tespit edilmiştir. Tespit edilen metinlerde ise saygı, sevgi, hoşgörü, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, kültürel mirasa duyarlılık değerlerinin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 14. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı ve Metinlerde Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Ne, Nerede?	Bilimsellik
	Mahallemiz	Sabır
	Çevremi Keşfediyorum	Doğal çevreye duyarlılık
	Hava Gözlemim	Sevgi
	Nüfus ve Yer Şekilleri	
	Doğal Afetler	

Tablo 14 incelendiğinde İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer alan ne nerede? Mahallemiz, çevremi keşfediyorum, hava gözlemim, nüfus ve yer şekilleri, doğal afetler metinlerinde yer verilen metinleri yer almaktadır. Bu metinlerde yer alan değerler ise bilimsellik, sabır, doğal çevreye duyarlılık ve sevgidir.

Tablo 15. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Nedir, Ne Yapar?	Bilimsellik
	Geçmişte ve Şimdi	Doğal çevreye duyarlılık
	Teknolojinin Öyküsü	Sabır
	Benim Ürünüm	
	Teknolojiyi Kullanıyorum	

Tablo 15 incelendiğinde İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında bulunan metinler ve o metinlerde ki değerler yer almaktadır. Nedir, ne değildir? Geçmişte ve şimdi teknolojinin öyküsü,

benim ürünüm, teknolojiyi kullanıyorum öğrenme alanında ki metinlerdir. Bilimsellik, doğal çevreye duyarlılık ve sabır metinlerde geçen değerleri oluşturmaktadır.

Tablo 16. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	İstek ve İhtiyaçlarımız Ailemizin Ekonomisi Bilinçli Tüketiciyiz Kendi Bütçem İsrafa Karşı El Ele	Tasarruf
		Sorumluluk
		Vatanseverlik
		Yardımseverlik

Tablo 16 incelendiğinde İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında üretim dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan metinler ve değerler yer almaktadır. Tabloda yer alan metinler istek ve ihtiyaçlarımız, ailemin ekonomisi, bilinçli tüketiciyiz, kendi bütçem, israfa karşı el ele kitapta yer verilen metinler olarak tespit edilmiştir. Tasarruf, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik ise tespit edilen metinlerde yer alan değerlerdir.

Tablo 17. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Etkin Vatandaşlık	Haklarımız Sorumluluklarımız Etkinliklere Katılıyorum Özgürlüğümüzün Değeri	Saygı
		Sorumluluk
		Yardımseverlik
		Vatanseverlik
		Bağımsızlık
		Dostluk

Tablo 17 incelendiğinde İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan haklarımız, sorumluluklarımız, etkinliklere

katılıyorum, özgürlüğümüzün değeri metinleri yer alırken, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, vatanseverlik, bağımsızlık ve dostluk metinlerde yer alan değerlerdir.

Tablo 18. İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı ve Metinler de Yer Alan Değerler

Öğrenme alanı	Metinler	Değerler
Küresel Bağlantılar	Farklı Ülkeleri Tanıyorum Komşularımın Farklı Kültürler Saygı Esastır	Duyarlılık
		Saygı
		Yardımseverlik

Tablo 18’ e bakıldığında İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında küresel bağlantılar öğrenme alanında yer alan metinler ve değerler tespit edilmiştir. Metinler farklı ülkeleri tanıyorum, komşularımız, farklı kültürler ve saygı esastır metinlerine rastlanmıştır. Bu metinlerde yer alan değerler ise duyarlılık, saygı ve yardımseverlik değerleridir.

4.3.2. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Kitabı ve İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı’nda (2023-2024) Yer Alan Değerlerin Karşılaştırılması

Değerler toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi zamanla değişime uğrar. Günümüz değerleri teknolojinin etkisiyle daha hızlı yayılmakta ve değişime uğrama süresi hızlanmaktadır (Alimcan ve Şam, 2017).

Günümüzde değerlerin yozlaşması ve anlamını giderek kaybetmesinden dolayı değerler eğitimi önemli görülmektedir. Toplamların devamlılığını sağlayabilmesi için ortak değerlerin bireylere kazandırılması gerekmektedir. Bunun yolu hiç şüphesiz eğitimden geçmektedir. Toplumun sahip olduğu ortak değerın bireylere kazandırılması öğretim programlarında ve bu programlara uygun ders kitaplarının hazırlanmasıyla gerçekleşebilir (Ersoy ve Şahin, 2012).

Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde ki yeri ve önemi önceki sayfalarda belirtilmiştir. Aşağıda ki tabloda İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı’nda (2023-2024) yer alan değerler ve çalışmamıza kaynaklık eden “Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Ders kitabında yer alan değerler

belirtilmiştir. Bu tablolarda geçmişten bugüne değişen, çıkarılan veya eklenen değerler belirtilmiştir.

Tablo 19. Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Kitabı ve İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı’nda (2023-2024) Yer Alan Değerlerin Karşılaştırılması

“Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” Ders Kitabı	İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı (2023-2024)
Sorumluluk Sabır Aile birliğine önem verme Çalışkanlık Bağımsızlık Vatanseverlik Yardımseverlik Adalet Saygı Dürüstlük ve Doğruluk Tasarruf Temizlik Sağlıklı olmaya önem verme Hoşgörü	Sorumluluk Saygı Aile birliğine önem verme Bağımsızlık Vatanseverlik Bilimsellik Tasarruf Duyarlılık

Tablo 8 incelendiğinde değerler eğitimi açısından zengin bir içeriğe sahip olan Sosyal Bilgiler dersi geçmişten bugüne öğretim programlarında birçok değere yer vermiştir. 1914’de iptidai mekteplerin okutulan Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” ders kitabında sorumluluk, sabır, aile birliğine önem verme, çalışkanlık, bağımsızlık, vatanseverlik, yardımseverlik, adalet, saygı, dürüstlük-doğruluk ve tasarruf, temizlik, sağlıklı olmaya önem verme ve hoşgörü değerleri öğrencilere kazandırılmak istenmiştir.

Günümüz Sosyal Bilgiler 4. Sınıf ders kitabında ise sorumluluk, saygı, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, vatanseverlik, bilimsellik, tasarruf, duyarlılık değerleri öğrencilere kazandırılmak için ele alınmış değerlerdir.

Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene)” ders kitabında 2018 programında yer alan 11 farklı değer bulgusuna rastlanılmaktadır. Bunlara ek olarak 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programı kapsamında yer alan temizlik,

sağlıklı olmaya önem verme ve hoşgörü değerleri de yer almaktadır. Günümüz Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitabında ise 8 farklı değer yer almaktadır. Bu değerlerden sorumluluk, saygı, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, vatanseverlik, tasarruf değerleri her iki ders kitabında bulunan değerlerdendir. Duyarlılık ve bilimsellik değeri yalnız günümüz Sosyal Bilgiler 4. Sınıf ders kitabında yer almaktadır. Çalışkanlık, yardımseverlik, adalet ve dostluk- dürüstlük değerleri yalnız 1914’de iptidai mekteplerin okutulan Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye, İnsaniye (4. Sene) ders kitabında yer alan değerlerdir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu başlıkta araştırma ve incelemesi yapılan ders kitabından ulaşılan bulgular ışığında elde edilen sonuç ve öneriler belirtilecektir.

5.1. Sonuç ve Tartışma

Dünya üzerinde birbirinden farklı birçok toplum yaşamaktadır. Bu toplumların hepsi birbirinden farklı değer, tutum, örf, adet, gelenek ve göreneğe sahiptir. Birbirinden farklı düşüncelere sahip bireylerden meydana gelmektedir. Fakat değerler eğitimi bireyin öncelikle kendi toplumunun değer ve tutumlarını benimsemiş, evrensel boyutta da kabul edilen normları içselleştirecek bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır.

Değerler toplumdan topluma değişen ve zaman içerisinde değişim ve gelişime uğrayan bir kavramdır. Toplumların öncelikli amacı kendi toplumsal değerleri benimseyen ve bunu davranışa yansıtan bireyler yetiştirmektir. Fakat öyle değerler vardır ki sadece toplumsal olarak değil evrensel olarak kazanılmış olması önemlidir. Saygı, sevgi, adalet, dürüstlük vb. değerler evrensel boyutta kazanılması gereken değerlerden birkaç tanesidir.

Yaşadığımız dönemde teknolojinin hızla yayılıp ilerliyor olmasının sonucunda kültürde meydana gelen olumsuz değişim ve yozlaşmanın yaşanması değerler eğitime verilen önemin artmasına etki etmektedir. Teknolojinin hızlı gelişimi birçok uyarının niceliğini arttırması ve toplumlar arası kültür etkileşimini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda değerler eğitimin en temel hedefi haline gelmiştir.

Bireylere okullarda okutulan ders kitaplarında milli, ahlaki ve evrensel değerlerin kazandırılmasında içeriğin özenle seçilmesi verilen önemi ortaya koymaktadır.

Ders kitaplarının içeriğinde kullanılan temalar bireylere milli ve ahlaki değerlerin aktarılmasına ve toplumun benimseyeceği bireyler yetiştirerek, eğitimin belirlediği amaçlara hizmet eder nitelikte olması değer eğitimi açısından önemlidir.

Araştırmalar sonucunda Ahmet Cevat Emre'nin Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) ders kitabında sorumluluk, dürüstlük,

yardımseverlik, vatanseverlik, saygı, sabır, tasarruf, bağımsızlık, çalışkanlık, adalet ve aile birliğine önem verme değerlerine yer verildiği belirlenmiştir. Bu değerler 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programında da yer almaktadır. Bu değerler dışında 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim programında yer alan Temizlik, Sağlıklı olmaya önem verme, Hoşgörü değerleri de eser de yer almıştır. Görüldüğü üzere Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitimi kapsamında zengin bir içeriğe sahiptir. Yer verilen bu değerler değişiklik göstermiş olsa da yukarı da belirtilen değerler hem çalışmamıza kaynaklık eden ders kitabında hem de 2005- 2018 öğretim programlarında yer almıştır.

Eserde, yazar değerleri ele alınırken her konunun sonuna özet ve alıştırma soruları eklemiş ve böylece konunun anlaşılabilirliğini artırmış, değerlerin kalıcılığını sağlamaya çalışmıştır. Bunların dışında atasözü, deyimler, ünlü kişilerin (Napolyon, Victor Hugo, Beethoven, Aristo vb.) özlü sözlerine yer vererek değerler işlenilmiştir.

Değerler kazandırılmaya çalışılırken zıtlıklardan faydalanılmıştır. Metinler de bir durumun bir davranışın olumlu- olumsuz yönleri birlikte ele alınmıştır. Değerler ele alınırken kullanılan metin ve örneklerin bireyin günlük yaşamından faydalanılmış, somut örneklerle yer verilmiştir. Değerler işlenirken genellikle düz anlatım yöntemi kullanılmış ve da çok öğretmenin merkez de olduğu yöntemle yer verilmiştir. Öğrenciler sadece metin sonlarında sorulan sorularla derse katılmaları sağlanmıştır.

Kitapta bulunan değerlerin en çok kullanılan değerden en az kullanılan değere göre sıralanışı şu şekildedir: sorumluluk değerinin 17 kez, adalet değerinin 11 kez, vatanseverlik değerinin 10 kez, saygı değerinin 8 kez, bağımsızlık değerlerinin 8 kez, aile birliğine önem verme değeri 6 kez, dürüstlük- doğruluk değerlerinin 7 kez, yardımseverlik ve sabır değerlerinin 4 kez, çalışkanlık değeri 4 kez ve tasarruf değerleri ise 6 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ahmet Cevat'ın okullarda okutulan Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) ders kitabında sorumluluk değeri en çok kullanılan değer olarak tespit edilmiştir. Tasarruf ve çalışkanlık değerleri ise en az kullanılan değerler olarak tespit edilmiştir.

Sevgi, barış gibi değerler metinler içinde sezdirilmeye çalışılmış olsa da somut bir ifade, örnek ya da hikâye ye rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak yeni savaştan çıkmış, birçok toprak parçasını kaybetmiş bir toplumun sosyal, kültürel ve siyasal yaşamının eğitim programlarına yansıdığını ve

programların da dönemin şartlarına, içinde bulunduğu durumlara uygun olarak hazırlanmış olduğunu belirtebiliriz. Bu durum değerler eğitime de yansımıştır. Ders kitabında yer verilen değerler bireylerin kazanması gereken temel değerlerdir. Değerlerin seçilmesindeki amaç çocuklara toplumsal, ahlaki ve evrensel değerleri eğitim yoluyla kazandırmaktır. Değerler çocukların anlayacağı bir üslup kullanılarak hazırlanmıştır. Bu nedenle kitapta kullanılan örnek ve hikayeler hayattan kesitler kullanılarak anlatılmaktadır. Bu da değerlerin çocuklar tarafından daha kolay benimsenip kabul görmesini ve değerlerin işlevselliğini arttıran bir yol olmuştur.

Çocuklara anlatılan metnin ardından düşündürücü ve yorum gücünü artıracak sorular sorulmuştur. Bu durum değerlerin eğitselliğini ve öğreticiliğini artırmaktadır.

Kullanılan metinlerin içeriğin ve dilin amacı değerleri kazandırmak, çocukların önce kendilerine sonra topluma ve evrene karşı temel değerlerle donatılmış bireyler olarak yetiştirmektir.

Günümüzde özellikle eğitim alanında değerlere ve değerler eğitime verilen önem artmaktadır. Bunun nedeni ise değerler insanların davranışlarının açıklanmasında önemli bir yere sahip olmasıdır.

Yaşanılan çağa bakıldığında insani değerler giderek kaybolmaktadır. Toplumsal değerler unutulmaya ve yozlaşmaya başlamıştır. Evrensel ve ahlaki durumlara dahi duyarsız kalınmaktadır. Saygı sevgi, yardımseverlik, adalet gibi her bireyin sahip olması gereken temel değerler unutulmaya yüz tutmaktadır. Çağın karanlık yüzü, giderek çoğalan dünya yalnızlık duygusuyla, duyarsızlıkta öğrenilmiş çaresizlikle ortaya çıkmaktadır (Tanrıkulu, 2015).

1912-1913 Balkan Savaşlarının etkisi ders kitaplarına yansıdığını görmekteyiz. Tarihimize baktığımızda 1900 yılları tarihin en buhranlı, en zor ve en çetrefilli yılları olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönem ülkemiz birçok cephede vatan toprağı için mücadele vermiştir. Bunun için ağır kayıplar veren bu vatan birçok toprak parçasını da kaybetmiştir. Açlık ve sefaletin kol gezdiği bu dönemlerde değerlerin daha önem kazanmış olduğu aşîkardır.

Tarihin bu en zorlu zamanlarında bireylere verilecek değerler eğitim ortamında sistemli ve düzenli bir şekilde verilmesine özen gösterilmiştir.

Eğitimde kullanılan Ahmet Cevat Emre'nin okullarda okutulan Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kazandırılacak değerler açısından önem arz etmektedir.

Emre, Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kitabın da dönemin şartlarını çok iyi ele almış, vatanın tekrar eski haline dönebilmesi için özellikle milli ve toplumsal değerler üzerinde önemle durmuştur. Bu dönemde bireylerin sorumluluk alarak vatan için millet için özgürlük ve bağımsızlık için önce toplum olarak birlik ve beraberlik halinde olunması gerektiğini belirtmiştir.

Esasen vatan da meydana gelen haksız işgallerin ve adaletsizlik yoluyla elimizden çıkan topraklara tekrar sahip olabilmek adına çok çalışmak gerektiğini ortaya koymuştur. Çaresizliğe ve ümitsizliğe yer vermeyerek büyük bir inançla bireylere değerlerin kazandırılması adına önemli bir kaynak olmuştur.

Değerlerin içeriğinin ve ele alınan değerlerin daha iyi aktarılması adına en az Ahmet Cevat'ın Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4.

Sene) kitabı kadar donanımlı olması gerekmektedir.

Yüzyılı aşkın zaman evvel okullarda okutulan Ahmet Cevat Emre'nin Musahabât-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene) kitabı ele aldığı değerleri bu değerlerin aktarımını ve değerler eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir.

5.2. Öneriler

Sosyal Bilgiler dersi 5,6, ve 7. Sınıf ders kitapları da değerler eğitimi bakımından Ahmet Cevat Emre'nin ders kitabıyla karşılaştırılması yapılabilir.

Değerler eğitiminin daha iyi anlaşılması için tek bir ders olarak programa eklenebilir.

Ders kitaplarında çocuklara kazandırılacak değerler hayattan örneklerle ve çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak seçilebilir.

Ders kitaplarında kullanılan metin ve ifadeler çocukların düşünme, yorumlama, tartışma ve muhakeme yapabilme gücünü arttıracak şekilde seçilebilir.

Ahmet Cevat Emre'nin geçmiş tarihlerde okullarda okutulan ders kitapları değerler eğitimine katkı sağlayacağı dūřınılduęundan yazarın diğer eserleri de incelenerek değerlerin nasıl ele alındığına bakılabilir.

Eğitim ortamında bireylere kazandırılan değerler çocuğun yakın çevresi tarafından desteklenmez ise kalıcılığı azalır. Bu nedenle okul- aile iş birliği şeklindeki çalışmalar artırılarak değerlerin kalıcılığı sağlanabilir.

Değerlerin benimsetilip, içselleştirilmesi için uygulamalı çalışmalara yer verilebilir.

Deęerlerin gūncellięinin saęlanması ve sūreklilięinin artırılması için geçmiř tarihlerde okutulan ders kitaplarında yer alan deęerler ve gūnūmūz programlarındaki deęerler karřılařtırılarak ne kadar rtūřūp rtūřmedięine bakılabilir.

Geçmiř tarihlerde okutulan ders kitaplarında yer alan deęerler gūnūmūz ders kitaplarında yer alan deęerlerle karřılařtırılıp ne řekilde ve nasıl ele alınmıř deęerler eęitimine katkı saęlamsı açısından bakılabilir.

KAYNAKÇA

- Ada, S. (2020). *4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında Kavram Karikatürü Kullanımının Ders Başarısına Etkisi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi, Düzce.
- Ağırakça, G. P. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mekteplerde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Akbaş, O. (2008, Aralık). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akça, B., & İçen , N. (2022). Ahmet Cevat Emre'nin Yurtdışı Faaliyetlerine Bir Bakış. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 849-866.
- Akengin, H., & Demirsoy, M. (2011). Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Görüşleri. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(33), 5-23.
- Akhan, N. E. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Lisans Programı Üzerine Düşünceleri. *International Journal of Social Science*(32), 3, 267-289.
- Akman, M., & Erden, Y. (1996). *Eğitim Psikolojisi* (3 b.). Ankara: Arkadaş Yay.
- Akpınar, M., & Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde Sosyal Bilgiler Öğretiminin Genel Amaçlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605-626.
- Aktan, S., & Saylan, N. (2013). Bir Öğretim Alanı'nın Doğuşu: ABD'de Sosyal Bilgilerin Gelişimi (1893-1916). *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*: 4(2), 55-78 .
- Aktaş , Ö., & Erol Şahin, A. (2015). Sosyal Bilgilerde Barış Eğitimi. Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları El Kitabı.
- Aktepe, V.& Gündüz, M. (Dü). (2022). *Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi Öğretimi* (4. b.). Pegem Akademi.

- Aktepe, V., Uzunöz, A., & Sarıçam, İ. (2020, Temmuz 2). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Çalışkanlık Değerine Yönelik Metafor Algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 449-466.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S.)*. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem.
- Akyüz, Y. (2016). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.
- Alimcan, D., & Altunay Şam, E. (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Boyutunda Değerler Eğitiminin Önemi ve Medyanın Değerler Üzerindeki Etkisi. *Makale*(215).
- Aşkın, D. (2017). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 977-995.
- Atalay, A. (2021). *Ahmet Cevat Emre'nin 'Yıldızın Sonu' Adlı Tiyatro Eserinin İncelenmesi ve Transkripsiyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Ayantaş, T. (2023). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*. Ferman Yayıncılık. Ankara.
- Aydın, İ., & Öksüz, A. (2021). Çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(25). doi:<https://doi.org/10.29000/rumelide.1036589>
- Aytekin, H. (1991). *"İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi"*. Gazi Üniversitesi, Ankara .
- Baksı, E. (2019). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Eğitimi ve Tekfurdağı Örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*. Bolu.
- Balcı, F., & Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(1), 195-213.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5(2), 368-388.

- Baygöl, E. (2023). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sanal Tur Uygulamalarına Yönelik Görüşmeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Antalya.
- Bayırlı, H. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Bağlamında Değerler Eğitimi Aile Birliğine Önem Verme*. Yüksek Lisans Tezi , Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Değerler Eğitimi Bilim Dalı.
- Berkes, N. (1973). *“Türkiye’de Çağdaşlaşma”*. İstanbul, Bilgi Yayınları,.
- Bozaslan, B., & Çokoğullar, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına. . *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 309-329.
- Bozkurt, S. (2019). *Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdulhamit Algısı* . Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı , Zonguldak.
- Bulut, R. (2018). *Çoklu Ortama Dayalı Sosyal Bilgiler Öğretiminin Motivasyon, Akademik Başarı ve Tutuma Etkisi*. Doktora Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Ceylan, S. (2012, Ağustos). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde ortaöğretim: 1876-1920. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş.
- Coşkun Keskin, S., & Keskin, Y. (2009, Haziran). Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak “Barış”ın Yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 69-92.
- Çağatay, N. (1987). *“Tanzimat ve Türk Eğitimi”*. Ankara, Mustafa Reşit Pasa ve Dönemi Semineri, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çağır M., & Türk, İ. (2017). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 37-50.

- Çam, İ., Yılar , M., & Ünal, O. (2020). Son Dönem Osmanlı ve Güncel Ders Kitaplarında Tasarruf Değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(100. Yıl Eğitim Sempozyumu Özel Sayı), 350-374. İrfan Davut Çam, Murat Bayram Yılar Orhan Ünal.
- Çengelci Köse, T., Gürdoğan Bayır, Ö., Köse , M., & Yıldırım Polat, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Bakış Açısıyla Adalet Değeri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* , 9(1), 67-93.
- Çintaş Yıldız, D. (tarih yok). İbrahim Zeki Burdurlu'nun Eserlerinde Sevgi Değeri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.
- Çoban, A., & Sezer, O. (2008). Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değeri Algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23-39. Dergi Web sayfası: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakead/> adresinden alındı
- Demir, H. (2017). Osmanlı Birinci Dönem Medreselerinin Kuruluş Süreci ve Arap Dili Öğretimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 614-622. doi:<https://doi.org/10.14686/buefad.297832>
- Demirci, M. (2022). Kur-an-ı Keirm' de Sabır Kavramı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 263-285.
- Demircioğlu, İ., & Tokdemir, M. (2008, Haziran). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Demirel, G. (2022). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Kök Değerler*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı.
- Demirkaya, H., & Çal, Ü. (2018, Aralık). Ahi Evran Üniversitesi. *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dürüstlük Değerine İlişkin Metaforik Algıları*, 19(3).
- Demirkaya, M. (2014). *Musahab-ı ihlaâkiye ve malumat-ı vataniye adlı ders kitabının transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Demirkaya, M., Selimoğlu, S., & Gazel, A. (2021). Muallim Orhan Fuad Tarafından İlk Mekteplerin 5. Sınıfları İçin Yazılan “Musâhabât-ı Ahlâkiye ve Malûmât-ı

Vataniye” Adlı Ders Kitabının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*(16), 275-290.

Demirok, G. (2019). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretmenlerinin Bağımsızlık ve Vatanseverlik Değerlerinin Kazandırılmasına İlişkin Yaptıkları Çalışmaların Belirlenmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Doğan, R. (1997, Aralık). Osmanlı Eğitim Kurumları Ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37, sy. 3-4 (Aralık 1997): 407-42.

Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.

Dönmez, C. (2007). Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Kavramı.

Dönmez, C., & Uslu , S. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özel alan yeterliklerine İlişkin Özel Yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Makale.

Dönmez, C., & Yazıcı, K. (Dü). (2015). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (1 b.). Ankara: Pegem Akademi.

Duman, R. (2011). *Demokrat Parti Döneminde (1950–1960) Sosyal Bilgiler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, İzmir.

Duran, M., & Yılmaz, T. (2018). TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan- Vatanseverlik” Değeri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Sciences Researches*, 7(2), 639-657.

Durgun, B. (2022). Ahmed Cevad Paşa ve Askerî Tarih Yazımı. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 51-66.

Duymaz, R. (2005). *Sezai Karakoç'un Estetiği: Estetik Değer*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı. Çanakkale: iv. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri.

- Dündar, Ş. (2017). Sosyal Bilgiler Dersinde Algılanan Anne-Baba Ve Öğretmen Akademik Katılımının Öğrencilerin Akademik Benlik Kavramlarına Ve Sosyal Bilgiler Dersine Bağlılıklarına Etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 608-635.
- Dündar, Ş. (2018). Sosyal bilgilerde içerik ve temel kavramlar. H. Çalışkan, & B. Kılcan içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde* (s. s. 14-52). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Ekinci, H. (2016). *Değerler Eğitimi Adalet*. <https://www.hursitekinci.com/2016/03/29/degerler-egitimi-adalet/> adresinden alındı
- Elbay, S. (2022). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Ortaokul Öğrencilerinin Adalet Değerine İlişkin Bakış Açılarının Karşıtlık Temelinde İncelenmesi . *Journal of Values Education*, 20(44), 417-444.
- Emre, A. C. (1330). *Musahabât-ı Ahlakiye, Sihhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye (4. Sene)*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansımaları. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / ISSN: 1309-9302*, 11(1), 23-40.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maârif Tarihi 1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1996, Ocak). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*.
- Ergün, S., Kurtde Fidan, N., & Yıldırım, N. (2019). İlkokul Öğrencilerinin Dayanışma Değerine İlişkin Algıları: Metafor Analizi Örneği. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 509-520.
- Ersoy, F., & Şahin, T. (2012). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*.
- Ertan, T. (1997). Ahmet Cevet Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit. *Kebikeç*(5), 17-34.
- Gemici, N. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eğitim Sistemi ve Kurumları . *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(72), 47-57.
- Gökalp, A. (2022). Ortaokul Öğrencilerinin Sabır Değeri Üzerindeki Faktörlerin İncelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 5(1).

- Gömkeksiz, M. N., & Bulut, İ. (2006). Yeni Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*(47), 393-421.
- Gömleksiz, M., & Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1).
- Gülhan, F. (2012). *Sosyo-Bilimsel Konularda Bilimsel Tartışmanın 8. Sınıf Öğrencilerinin Fen Okuryazarlığı, Bilimsel Tartışmaya Eğilim, Karar Verme Becerileri ve Bilim-Toplum Sorunlarına Duyarlılıklarına Etkisinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Günay, D. (2018). Türkiye’de Lisansüstü Eğitim ve Lisansüstü Eğitime Felsefi Bir Bakış. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-88. doi: <https://doi.org/10.32329/uad.450965>
- Güray, Ş., & Duran, A. (2020). Tanzimat Dönemi Eğitimin Durumu ve Döneminin Bir Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(44), 507-522.
- Gürgür, M. (2019). “*Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ’nda Yer Alan Adalet Değerinin Kazandırılmasında Diriliğ Ertuğrul Dizisinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Güven, İ. (2014). *Türk eğitim tarihi*. Ankara.: Pegem.
- Güvenç, C. (2020). Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivizm Bakış Açısı ve Değerlendirmesi. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 109-120. <https://doi.org/10.33416/baybem.672257> adresinden alındı
- Haçat, S., & Demir, F. (2018, Aralık). Sosyal Bilim Disiplinlerine Göre 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2, 27-56. Kastamonu.
- Haliloğlu, S. (2020). *Nuri Pakdil' in Şiirlerinde Dini Unsurlar ve Değerler*. Hitit Üniversitesi Sosyol Bilimler Endtitüsü , Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı, Çorum.

- İçen, N. (2021). *Ahmet Cevat Emre Hayatı ve Eserleri*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- İhsanoğlu, E. (1993). Dâru'l-Fünûn', DİA, . (8), 521-525. İstanbul.
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1. Cilt: II. II. Sayfa Aralığı: 223-361*.
- İhsanoğlu, E. (2024). Osmanlı Eğitim Hayatı Nedir? *Tubitak Ansiklopedi* .
- İpşirli, M. (1995). Enderun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11, 185-187 . İstanbul.
- Işık, İ. (2006). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* (Cilt 3). Ankara: Elvan Yayınları, Ankara.
- Kafadar, O. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kalaycı, N., & Baysal, S. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.544022> adresinden alındı
- Kan, Ç. (2010). A.B.D Ve Türkiye'de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 663-672.
- Kan, Ç. (2010). *Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi*. Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma ve Yöntemi* (15 b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kardaş, M., & Cemal, S. (2017). Değerler Eğitimi ve Türkçe Öğretiminde Değer Eğitimi Üzerine Yapılan Araştırmalara İlişkin Kaynakça Denemesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 383-412.
- Karlı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk Ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Katılmış, A., Ekşi, H., & Öztürk, C. (2010). Sosyal Bilgiler Dersi Kazanımlarıyla Bütünleştirilmiş Bilimsellik Odaklı Karakter Eğitimi Programının Etkililiği. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 50-87.

- Kaya, F., & Akpınar, E. (2022, Aralık). İlköğretim Öğrencilerinin Eşitlik Değerine İlişkin Tutumları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 1-30. Adıyaman.
- Kaya, U. (2012). *1839-1923 Tarihleri Arasında Osmanlı'da Ahlâk Eğitimi*. Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretim Programında İlişkilendirmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 273-304.
- Keklik, E. (2018). *II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Eğitimi Problemler, Tartışmalar, Teklifler*. Doktora Tezi , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Keser, A. (2023). *Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine ve Sosyal Bilgiler Öğretmenine İlişkin Metoforik Algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Van.
- Keskin, Y. (2009, Ağustos). Türkiye' de İlkokul Programlarında Yer Alan Sosyal Bilgiler İçerikli DerslereAit Öğretim Programlarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2).
- Keskin, Y. (2010). Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi. *Eğitim Bir-Sen*, 6(18), 68-72.
- Keskin, Y., & Öğretici , B. (2013, Haziran). Sosyal Bilgiler Dersinde “Duyarlılık” Değerinin Etkinlikler Yoluyla Kazandırılması: Nitel Bir Araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Kılcan , B., & Akbaba, B. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Estetik Değerine İlişkin Öğrenci Algılarının İncelenmesi. *Journal of Theory and Practice in Education*, 10(4), 1047-1076.
- Kılcan , B., & Akbaba, B. (2018, Ocak 15). Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Dayanışma Değerine İlişkin Öğrenci Algılarının İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 185-210.
- Kılıç, Şahin, H. (2010). “İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Derisini Yürüten 4. ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri”. *Gazi Üniversitesi Eğitim*

Bilimleri Enstitüsü. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/364360> adresinden alındı

- Kılıçoğlu, G. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretimi içinde . M. Safran (Dü.) içinde, *Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi* (s. 3-16). Ankara: Pegem.
- Kızılk, M. M. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullandıkları Sosyal Bilgiler Eğitimi Gelenekleri ile İlgili Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Koçer, A. H. (1960). *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848 1967)*. Ankara Yargıçoğlu Matbaası, s.9.
- Kodaman, B. (1991). “*Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*”. Ankara Türkiye.
- Kolaç, E., & Özer , H. (2018, Aralık). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2629-2655.
- Kondu, Z. (2018). *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Vatandaş Eğitiminin Temelleri (1923-1938)*. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Burdur.
- Koyuncu, B. (2015). Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programlarının İncelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Kilis.
- Köse, T. (2019). *Türkiye' de Sosyal Bilgiler Eğitiminin Tarihi Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Konya.
- Küçükkeleş, N. (2021). *İttihat ve Terakki 'nin Eğitim Politikası(1908-1918) Cemiyet'in Kendi İnsan Tipini Yaratma Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Memioğlu, A. Z. (2010). İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10(21).

- METK. (1973). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6, ve 7. Sınıflar). Ankara: MEB. Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2015). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2015). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. (tarih yok). *Milli Eğitim Yayınları*. Ankara.
- Mutlu, L. (1997). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitimin Modernleşmesi”. *İTÜ Vakıf Dergisi*.
- Ocak, A. (2017). *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları.
- Okumuş, E. (1999). “Türkiye’nin Laikleşme Süresinde Tanzimat”. İstanbul : İnsan Yayınları.
- Önder, M. (2014). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özkan, R., & Soylu, A. (2014). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Benimsedikleri Temel İnsani Değerler (Niğde İl Örneği). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1253-1265. Ankara.).
- Öztaşkın, Ö., & Üngör , İ. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eski Çağ Tarihi Konusu ve Bilincinin Bilimsel İçerik Bakımından Değerlendirilmesi. *e-uluslararası eğitim araştırmaları dergisi e-international journal of educational research*, 4(3), 1-26.
- Öztürk, C. (2005). Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar,. *Atatürk Eğitim Fakültesi Yay*. İstanbul.
- Öztürk, C., & Kafadar, T. (2020). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126. <https://doi.org/10.24315/tred.550508> adresinden alındı
- Öztürk, C., Coşkun Keskin, S., & Oltuoğlu, R. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Materyaller* (6 b.). Ankara: Pegem Akademi.

- Öztürk, N. (2015, Mayıs). Saygı Değerine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XIV. Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, 298-305.
- Padem, O. A. (2013). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Okuma Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Safran, M. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. B. Tay, & A. Öcal (Dü) içinde, *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 2-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Safran, M. (2021). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (5 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Safran, M., & Aktaş, Ö. (2013, Aralık 2). Evrensel Bir Değer Olarak Barış ve Barış Eğitiminin Tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Sağdıç, M. (2020). Türkiye’de ilköğretim okullarında coğrafya öğretiminin tarihsel gelişimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 395-412
- Sağlam, H., & Özdemir, D. (2017). *Öğretmenlerin Görüşleri Işığında Aile Birliğini Korumada Değerlerin Rolüne Fenemolojik Bir Bakış*. Makale.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli University Journal of Education*, 4(1), 227-250.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıçay, A., & Arslan Cansever, B. (2021). Tanzimat Döneminde Toplumsal Değişme ve Eğitim Üzerine. *Sosyoloji Dergisi* (41-42), 285-300.
- Sever, R., Aydın, M., & Koçoğlu, E. (2021). Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Seyhan, A. (2020, Aralık). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Estetik Değerine İlişkin Metaforları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(40), 115-147.
- Somel, S. (2010). *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, çvr. Osman Yener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soyer, F. (2004). Osmanlı Devleti’nde 1839 1908 Tanzimat Dönemi Beden Eğitimi ve Spor Alanındaki Kurumsal Yapılanmalar ve Okul Programlarındaki Yeri

- Konusunda Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1). Ankara.
- Soylu, R. (2020). Milli ve Manevi Bir Değer Olarak Estetik. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(61), 3063-3071. Aksaray.
- Sönmez, Ö., & Akıncan, N. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin "Yardımseverlik" Değeri İle İlgili Metefor Algıları. *Gaziosman Paşa Bilimsel Araştırmalar Dergisi*(7), 105-120.
- Sönmez, Ö., & Akıncan, N. (2019, Aralık). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Yardımseverlik Ve Dayanışma Değerlerinin Ulusal Gazetelerde Yer Alma Düzeyinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 802-815.
- Sözcü, U., & Aydınözü, D. (2018). 7. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsellik Değerine İlişkin Zihinsel Modellerindeki Değişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 589-597.
- Sözcü, U., & Aydınözü, D. (2018, Mart). Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü. 7. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsellik Değerine İlişkin Zihinsel Modellerindeki Değişim, 26(2).
- Şahin, A. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Denetimi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Şeyihoğlu, A. (2020, Ağustos). Sosyal Bilgiler Öğretimi'nde Disiplinlerarası Öğretim Yaklaşımına Dayalı Bir Ders Tasarım Örneği: "Saller Planı" Modülü. *İst.İİ 12*. Ankara.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Tanıtım Sunusu.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı.
- Tanrikulu, M. (2015). *Ahmet Cevat Emre'nin Türkçe Kiraat Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Bolu.

- Taş, K., & Göksüçukur, B. (2019, Aralık). “Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din”. *Dini Araştırmalar* 22/56 . doi: 463-488. <https://doi.org/10.15745/da.583546>
- Taşkın, Ü. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Eitim Kurumları . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* .
- Tay , B., & Öcal, A. (Dü). (2015). *Özel Eğitim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler öğretimi* (4 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Tay, B. (2011). Sosyal Bilgilerin Temelleri içinde. R. Turan, & K. Ulusoy (Dü) içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını* (s. 2-16). Ankara: Pegem.
- Tepecik, B. (2008). *Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İ öğretmen Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Eskişehir.
- Tetik, İ. (2009). *II. Abdulhamit Dönemi Ahlak Kitapları (Risale-i Ahlak, İlm-i Ahlak ve Bergüzar-ı Ahlak) Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta 2009.
- Tokcan, H., & Alkan, G. (2013, Ağustos). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 1-19.
- Topçu, D., & Avcı, N. (2021). Toplumsal Değerlerden Uzaklaşma. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 3(6), 139-151.
- Tunç Yaşar, F. (2018). 2.Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları. *Osmanlı Araştırmaları*, 311-342.
- Turan, R. (2016). Milli Tarih’ten ,Sosyal Bilgiler’e Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretim. *International Journal of Social Science*(49), 257-278.
- Turan, R. (2023). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretmeni Yetiştirmenin Tarihçesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(13), 1282-1312. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1371874> adresinden alındı

- Turan, R., & Yıldırım, T. (Dü). (2019). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (3 b.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Disiplinlerarası Yapısının İncelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190.
- Türk Dil Kurumu. (2020). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (2020, Ağustos). Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Nisan Ayı Değerler Eğitimi Adalet Eşitlik*. <https://adnanmenderesmtl.meb.k12.tr> adresinden alındı
- Uğuz, A., & Uğuz, B. (2015). *Sosyal Bilgilerin Temelleri. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Diğer Sosyal Bilim Alanları Ve Siyaset Bilimi(3-19)* Nobel akademik yayıncılık.
- Ulu Kalın, Ö., & Koçoğlu, E. (2017). Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bağımsızlık Değerine Karşı Metaforik Algıları*, 18(2), 419- 434.
- Uyanık, A. (2022). Türkiye'nin İlk Kooperatifçilik Kitabı:“İktisatta İnkılâp: İstihlâk Teâvün Şirketleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 745-777.
- Uyanık, E., Kaya, M., & Elçiçeği, B. (2021). II. Meşrutiyet döneminde eğitim tartışmaları ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunun uygulanması. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 163-185. <http://doi.org/10.33400/kuje.908998> adresinden alındı
- Uygun, K. Ş. (2022). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ve Ders Kitaplarında Tasarruf Ve Eşitlik Değerlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED) International Journal of Leadership Training*, 6(2), 1-13.
- Uzun, A. Ş. (2019). *Ahmet Cevat Emre'nin Türk Dili ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Görüşleri*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Uzun, A. Ş. (2019, Haziran). Ahmet Cevat Emre'nin Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri ile İlgili Görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD)*, 4(1), 35-60.

- Uzunöz, A., & Aktepe, V. (Dü). (2018). *Özel Öğretim Yöntemleri* (1 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Uzunöz, A., Aktepe, V., & Özağaçhanlı, Z. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tasarruf Değerine İlişkin Metaforik Algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 36-51. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.659945>
- Ünlüer, G. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Veli Görüşleri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 3(6), 95-116.
- Yalçın , A., & Akhan, N. (2019). Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programlarının Sosyal Bilgiler Öğretim Yaklaşımlarına Göre İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(3), 842-873.
- Yalnız, A., & Yıkılmaz, Y. (2018). Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(34), 649-666.
- Yaşar, F. T. (2018). II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 311-342.
- Yaşar, H., & Yaşar, Ö. (2023). Sezai Karakoç'un "Gün Doğmadan" Adlı Eserinin Sevgi Değeri Açısından İncelenmesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1).
- Yaşar, N. &. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte modernleşmede yaşanan değişim ve süreklilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 605-629.
- Yaşar, N., & Asal, U. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte modernleşmede yaşanan değişim ve süreklilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 605-629. doi: doi: 10.46928/iticusbe.1092174
- Yavuz, D. (2016, Araalık). Eğitimin Değerlerle Yeniden Tanımlanması. *Kafdağı*, 1(1), 29-39.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.

- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 24, Sayı: 1, Sayfa: 209-223*. Elazığ.
- Yazıcı, M. (2016). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1) <https://doi.org/10.18069/fusbed.10221> adresinden alındı
- Yiğit, Ö. F. (2022). *Günümüz Dünya Sorunları Karşısında Sosyal Bilgiler Öğretimi: Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İncelenmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yılar, M., Karadağ, Y., Ünal, O., & Örtten, H. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Duyarlılık Değerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(9), 433-453.
- Yıldırım, A. (2009). *İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Proje Yönteminin Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler/ Sınıf Öğretmenlerinin Tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, S. G. (2023). *2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ve Güncel Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çevre Eğitimi Konularının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Sivas .
- Yıldırım, S., & Kılıç, Ü. (2018). Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 603-627.
- Zafer, S., & Polat, S. (2019). *Velilerin Sosyal Bilgiler Dersinin Önemine İlişkin Görüşleri, Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmen Akademik Katılımına İlişkin Algıları ve Sosyal Bilgiler Dersinde Akademik Katılımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi.